

سُورَةُ الْمَائِدَةِ

Ketabton.com

تفسير احمد

ترجمه و تفسير سورة «المائدة»

تتبع و نگارش: امين الدين سعيدى - سعيد افغانى

تفسیر احمد

فهرست مضامین سورة المائدة

شماره	نام سورة	معانی و محتوی سورة ها	صفحه
	المائدة	وجه تسمیه	1
1		سایر نام های سورة المائدة	1
2		تعداد آیات، کلمات و حروف سورة مائدة	2
3		فضیلت سورة المائدة	2
4		ارتباط و مناسبت سورة المائدة با سورة نساء	2
5		اهداف و مقاصد عمده سورة مائدة	2
6		احکام تشریحی سورة المائدة	3
7		- محتوای سورة مائدة	8
8		- زمان نزول سورة مائدة	10
9		- موضوعات آیات (1 الی 2) درباره، وفا به عهد و پیمان، تعدی نکردن، همکاری در مسیر خیر، بزرگداشت شعایر الهی	18
10		- موضوعات آیه (3) مبحث خوردنی های حرام، و موضوع اکمال دین	28
11		- فقط یک داستان ذی عبرت	36
12		- موضوعات آیات (4 الی 5) خطاب به پیامبر(ص) در باره خوردنی های حلال	39
13		- موضوعات آیات (6 الی 7) در باره وضوء، غسل و تیمم	55
14		- شستن بُجُلک ها	59
15		- وضوء	64
16		- وضوء برای نماز	65
17		- طریق وضوء پیامبر(ص)	65
18		- شستن پاها در وضوء	66
19		- برخی از فواید وضوء و غسل	68
20		- موضوعات آیات (8 الی 11) درباره ادای شهادت عادلانه به مؤمنان، هشدار به غیر مؤمنان، یاد آوری نعمت الهی	75

81	- موضوعات آیات (12 الی 14) گرفتن پیمان از یهودیان و نصاری و از جمله پیمان شکنی های شان	21
92	- موضوعات آیات (15 و 16) درباره اهداف اساسی قرآن عظیم الشان	22
97	- موضوعات آیات (17 الی 19) به ردّ عقاید یهودیان و نصاری	23
100	- برخی از ادّعا های بی اساس مسیحیان	24
106	- فاصله زمانی دوران فترت	25
106	- تحقیق زمان فترت	26
107	- موضوعات آیات (20 الی 26) موضع گیری یهودیان در برابر موسی علیه السلام	27
121	- موضوعات آیات (27 الی 32) در باره قصه ی خونبار پسران آدم (ع) و حسد قابیل به هابیل را که مرتکب اولین جرم و گناهی در روی زمین شدند	28
134	- موضوعات آیات (33 الی 34) در باره مجازات سنگین محاربانی که در زمین فساد و آشوب برپا میکنند و دست به راهزنی (قُطَّاع الطَّرِيق) می زنند	29
139	- نظر کوتاه به مبحث قتل نفس	30
147	- موضوعات آیات (35 الی 37) به مؤمنان دستور پرهیزگاری و انجام اعمال نیکو	31
153	- موضوعات آیات (38 الی 40) در باره مجازات «السَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ»	32
155	سارق	33
158	ارزش مال مسروقه	34
159	- صفات مال مسروقه	35
164	- موضوعات آیات (41 الی 43) در باره شتاب ورزیدن مُنافقان و یهودیان به سوی کفر پیشگی، موضع گیری یهودیان در برابر احکام تورات	36
173	- موضوعات آیات (44 الی 47) در باره احکام الهی در تورات و روی گردانیدن یهودیان از آن	37
186	- موضوعات آیات (48 الی 50) درباره قرآن، احکام و دستورات آن و منزلتش در برابر کتابهای پیشین برحسب زمان	38
195	- موضوعات آیات (51 الی 53) در باره دوستی با یهود و نصاری و فرجام و نهایت این دوستی	39

204	- موضوعات آیات (54 الی 56) در مورد کسانی که از دین برگشتگان و موضوع جنگ با آنان	40
210	- موضوعات آیات (57 الی 63) در باره، نهی از موالات باهمه کفار و علل آن، اعم از ملحدان، مشرکان، آتش پرستان، هندو، بودایی‌ها....	41
218	- توضیحی مختصری در مورد «قِرْدَه»: میمون و «خنزیر»	42
223	- موضوعات آیات (64 الی 66) بدی‌ها و پلیدیهای درونی یهودان و اینکه راه خوشبختی در هر دو جهان کدام است	43
229	- موضوعات آیات (67 الی 69) در مورد: پیامبر و تبلیغ دین و مصوّن ماندنش از گزند مردم	44
237	- موضوعات آیات (70 الی 75) در باره مسیحیان که عیسی علیه السلام را الله می‌شمارند و طوری تصور دارند که الله در وجود او حلول یافته و با او یکی شده است	45
250	- موضوعات آیات (76 الی 81) در باره ستیزه گری مسیحیان در خدای عیسی، سرسختی اهل کتاب در تباہکاری	46
258	- موضوعات آیات (82 الی 86) دشمنی آنان و دوستی مسلمانان را برابر آنان بیان میکند و هشدار میدهد که یهود، دشمن مسلمانان و در این مورد، از مشرکان بدترند	47
266	- موضوعات آیات (87 الی 88) نیز بیان میدارد که آی مؤمنان لذایذی که حلال و پسند خداست، ترک نکنند و بمتابه رهبانان، کشیشان و دیرنشینان نباشند.	48
270	- موضوع بحث آیه (89) عبارت است از: قسم و کفاره ی آن	49
275	- موضوعات آیات (90 الی 93) در باره، شراب و قمار که از جمله نجاست‌ها می باشد و باید از خوردنی‌ها و نوشیدنی پاکیزه‌ها جدا گردد	50
279	خَمْر	51
284	- خطرها و اضرار قمار و شراب	52
289	- موضوعات آیات (94 الی 96) در باره موضوع شکار هنگام احرام و سزا و فدیهای آن	53
297	- موضوعات آیه (97) در باره منزلت خانه‌ی خدا، ماه حرام، هدی و قلائد	54

300	- موضوعات آیات (98 الی 100) مسایل مربوط به ترهیب و ترغیب	55
303	- موضوعات آیات (101 الی 102) مصلحت حق چنان است که از: مطرح کردن برخی سوالات بیهوده و فروان منع بعمل آمده تا مبادا بر تکلیف شان بیفزاید، آنگاه از عهده اش بر نیایند	56
310	- نصایح امام شافعی در مورد پرسیدن	57
311	- موضوعات آیات (103 الی 104) بحث از سرگردانی و سراسیمه گی جاهلیت	58
316	- موضوعات آیه (105) فرمان به نیکی و بازداشتن از بدی ها	59
319	- موضوعات آیات (106 الی 108) در باره شرط وصیت پیش از مرگ در حضر و سفر	60
327	- موضوعات آیات (109 الی 111) در باره سؤال کردن از پیامبران در روز قیامت در مورد دعوتشان و معجزات عیسی علیه السلام	61
334	- موضوعات آیات (112 الی 115) در باره مائدهی آسمانی برای بنی اسرائیل به درخواست حواریان (پاران) عیسی علیه السلام	62
342	- موضوعات آیات (116 الی 120) در مورد رهایی عیسی علیه السلام از ادعاهای باطل نصارا (نصرانیان، مسیحیان، عیسویان)	63

بسم الله الرحمن الرحيم

د « تفسير احمد » د ځانگړنو مهم ټکي

د «تفسير احمد» په ژباړه او تفسير کې تر ډېره بريده هڅه شوې ده چې د سورتونو په ژباړه، تفسير او د موضوعاتو په بيانولو کې له ساده او روانې ژبې کار واخستل شي. په دې تفسير کې د سورتونو تفسير په مستنده توگه يعنې قرآن د قرآن له مخې او د رسو الله صلی الله عليه وسلم له نبوي احاديثو څخه گټه اخستل شوې ده؛ ددې ترڅنگ تر ډېره بريده هڅه شوې ده چې په تفسير کې د علماوو او فقهاوو له اختلافي مسایلو څخه ډډه وشي. په دې تفسير کې هڅه شوې ده چې له ټولو منابعو او علمي حوالو څخه په مستند توگه گټه پورته شي او د کمزور، عجيبو او بې اعتباره احاديثو او حوالو څخه د امکان تر حده مخنيوی وشي. همدارنگه د ټولو روايتونو سرچينې په علمي او اکديکي توگه بنودل شوي دي.

په دې تفسير کې هغو موضوعاتو او مسایلو ته زياته پاملرنه شوې ده چې د ځوان نسل لپاره اړين او حياتي گڼل کېږي، په ځانگړې توگه په بنوونځيو او پوهنتونونو کې د زده کړيالانو لپاره.

د قرآن کریم د آيتونو او د هدايت کونکو پيغامون په تشریح او تفسير کې فرقه يي او مذهبي تعصباتو ته هيڅ ډول پاملرنه نه ده شوې.

- د دې تفسير په ليکلو کې او لوستونکو ته په اسانه بڼه د مفاهيمو د پوهېدلو په موخه تر ډېره بريده هڅه شوې تر څو هغه کلمې جملې او ستونزمن عبارتونه او مفردات چې په مبارکه آيتونو کې راغلي په ساده او روانه ژبه واضح شوي دي.

- لوستونکو ته د مفاهيمو سره د بلدتيا او په اسانه بڼه د پوهېدلو په موخه مخکې له دې چې ترجمه او تفسير پيل شي له اصلي موضوع مخکې د محتوا او تفسير يوه کوچنۍ خلاصه وړاندې شوې ده.

- د مبارکو آيتونو د تفسير په برخه کې په يوه آيې کې راغلي موضوعات په لومړي سر کې ټول راټول شوي او اساسي ټکي او مفاهيم يې په خلاصه بڼه باندې وړاندې شوي دي همدارنگه تر څنگ يې په مبارکه آيتونو کې راغلی پيغام او دا چې د مسلمانانو دنده او مسووليت په دې برخه کې څه دی هغه هم په خلاصه بڼه په کې ځای پر ځای شوی دي سربېره پر دې د مباحثو او توضيح په برخه کې مي تر ډېره بريده دا هڅه کړې تر څو له هغو نادرو حديثونو او روايتونو څخه چې لوستونکي ورسره اشنا نه دي کار وانخلم تر څو وکولای شم د لوستونکو ذهنونه له مغشوشتيا او بې ځايه اندېښنو له رامنځته کېدلو څخه وساتم.

- په دې بحث کې د آيتونو د نازلېدلو شان او مستندات د معتبرو منابعو کتابونو او رواياتو له مخې ځای پر ځای يې اخذونه بنودل شوي دي او پاتې منابع او اخليکونه په بشپړه امانتدارۍ سره په اخر سر کې هم راوړل شوي دي.

- د آيتونو په تفسير کې په ځانگړې بڼه د قراني حکاياتو کيسو او داستانونو په تفسير کې تر ډېره دا هڅه شوې چې له ډېر ځيرتيا او دقت څخه کار واخيستل شي ددې له پاره چې خدای مکره د اسراييلينو او نور بې سندو او جعلي تشریحاتو اغېز پرې رانشي او له هغو څخه په بشپړه بڼه امن کې وساتل شي. همدارنگه تر اخري حده پورې دا هڅه شوې تر څو په خلاصه بڼه اصلي مطلب روښانه شي.

- ژباړو او په ځانگړې بڼه د ایتونو د تفسیر په برخه کې ځینې موارد په ډېره خلاصه بڼه توضیح شوي دي خو په هغو برخو کې چې د ډېرو توضیحاتو او سپړنو اړتیا لیدل شوې ډېر توضیحات ورکول شوي. په یقیني بڼه چې د قران کریم د صحت والي بنسټیزه مرجع محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ته د هغه نزول دی او د ټولو مسلمانانو د هدایت او لارښوونې له پاره همدا کتاب تر ټول بهترینه مرجع او لارښوود دی خو د دې له پاره چې لوستونکي په هر اړخیزه بڼه د ایتونو په حکمتونو نکتو گټو تفسیري اسرارو او رازونو د پوهېدلو له پاره د بېلابېل تفصیله هم راوړل شوي دي.

- د دې تفسیر په لیکنو کې ضروري موخونه د متن به داخل کې او نور ماخوڼه په مجموعي بڼه د همدې (احمد) تفسیر په آخره کې په بشپړه توگه ذکر شوي دي.

- د دې تفسیر په لیکلو کې هڅه شوې تر څو د ایتونو شمېر، کلماتو شمېر او د مبارکه ایتونو د تورو شمېر له موثوقو منابعو څخه په گټه اخیستنې وپېژندل شي.

- په دغه تفسیر کې تحلیلونه او توضیحات د اهل سنت او جماعت په بنسټ ترسره شوي او تر ډېره دا هڅه شوې تر څو له مذهبي او فرقوي تعصباتو څخه خالي وي.

د دې تفسیر لیکنه څېړنه او ترتیب په ۲۰۱۹ م کال د امین الدین (سعیدی - سعید افغاني) له خوا پیل او په جزوي، جزوي بڼه ترتیب شوی دی.

د احمدي تفسیر د هېواد له بېلا بېلو پوهانو، عالمانو، د افغانستان علومو اکاډمۍ او پوهنتونونو له خوا د کتنې وروسته د هغه په بېلابېلو برخو باندې یې تقریظونه هم لیکلي دي.

درنو لوستونکو!

قران کریم په خپل ذات کې الهي معجزه او د بشر د لارښوونې کتاب دی. خدای (ج) د خپل عظمت له برکته دا کتاب ټولو مرضونو، شهواتو او زړونو ته شفاء او د تسکین یوه الهه گرځولې ده او په مرسته یې علم او یقین ترلاسه کولای شو.

دا یو څرگند حقیقت دی چې هیڅ مسلمان د قران کریم صحت او معجزې اوسېدلو په اړه کوم شک نه لري او خدای (ج) په خپله د دې به اړه په خپل کلام کې گڼې څرگندونې لري، لارښوونې او له بد بختیو څخه د ژغورنې لارې او داسې نور موارد هغه څه دي چې مونږ یې د قران کریم په بېلابېلو برخو او کیسو کې موندلای شو چې په هغو کې د بشریت له پاره خیر، برکت، لوړه پوهه، حیرانونکي رازونه او داسې نور په کې نغښتي دي.

قران کریم د دنیوي او اخروي ښیگڼو نیکمرغیو او سوکالیو منشه ده. د قران کریم له لارښوونو عملي کول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سنت دی.

قران کریم ټولو پخواني پیغمبرانو ته د رالېږل شویو اسماني کتابونو تصدیق کوونکی دی. یا الله ته زموږ روح او روان د دې برکتی کتاب په شغلو او پلوشو روڼ او روښانه کړي.

امین یا رب العالمین
د احمد تفسیر لیکوونکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة المائدة

سورة مائده دارای 120 آیه و شانزده رکوع و از سورهای مدنی است.

وجه تسمیه:

این سوره، مائده نام دارد؛ زیرا از نزول سُفْرَه‌ی پُر نعمت از سوی پروردگار به درخواست حواریین از حضرت عیسی علیه السلام حکایت میکند، تا بر صدق و درستی پیامبری وی دلالت نماید و برای آنان نیز عیدی باشد.

بناءً باید گفت که: نام این سوره از کلمه‌ی مائده‌ی مذکور در آیه‌ی 112 «إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» گرفته شده است و همانند اغلب سورهای قرآن بامطالب بیان شده در آن رابطه‌ی خاصی ندارد، بلکه فقط به عنوان نشانه‌ی ای برای متمایز کردن سوره از سوره‌های دیگر از آن استفاده شده است.

سایر نام های این سوره:

نام های دیگر این سوره عبارتند از:

- 1 - سورة «عقود» به خاطر اینکه در آیه اول این سوره، لفظ عقود آمده است.
- 2 - «منقذه» است. به روایت حدیث: منقذه؛ یعنی، نجات دهنده‌ی انسان از دست دشمن دین و بشریت.

- 3 - سورة «أخبار»؛ ذکر أخبار (علمای یهود) در آیه چهارم و شصت و سوم این سوره آمده است. (بنقل بصائر نوي التمييز فی لطائف كتاب العزيز، ج 1، ص 179).

تعداد آیات، کلمات و حروف سورة مائده:

سورة مائده طوریکه در فوق هم یادآور شدیم دارای صدوبیست آیات، و دارای دوهزار و هشتصد و چهار کلمه، و یازده هزار و نه صد و سی و سه حرف میباشد. ملاحظه: (أقوال در شمارش تعداد کلمات و حروف سوره های قرآن در طریق حساب و نوع قرائت متفاوت اند. تفصیل این مبحث را میتوانید در سورة فاطر همین تفسیر مطالعه فرمایید).

فضیلت سوره المائده:

از عبد الله بن عمرو ابن عاص روایت شده که گفته است: سوره‌ی مائده در حالی بر پیامبر صلی الله علیه وسلم نازل شد که پیامبر صلی الله علیه وسلم بر راحله سوار بود، و راحله توانایی تحمل او را نداشت، لذا پیامبر صلی الله علیه وسلم پیاده شد. (امام احمد آن را روایت کرده است).

ارتباط و مناسبت این سوره با سوره‌ی نساء:

همانندی این دو سوره این است که: هر کدام به چندین عهد و پیمان و قرارداد، احکام عملی در عبادات و حلال و حرام و ستیزه‌گریها و عقاید اهل کتاب، مشرکان و منافقان، اشاره میکند، در سوره‌ی نساء از عقد ازدواج و بحث خانواده، امان و پناه بردن، قسم و وفاداری به آن و پیمان بستن، و صایا، سپرده‌ها و امانتها، وکالت و سرپرستی و اجاره، سخن رفته است.

سر آغاز مائده، فرمان به وفاداری در برابر پیمانها و تعهدها و قراردادهاست.

سورهی نساء، زمینهی تحریم شراب را آماده میسازد ولی سورة المائدة تحریم آن را قطعی می کند. غیره و غیره...

اهداف و مقاصد عمده سورة مائدة عبارت اند از:

قانون گذاری در جهت تنظیم روابط داخلی مسلمانان با هم دیگر؛ (معاملات)
قانون گذاری در جهت رفتار و روابط خارجی مسلمانان با یهودیان و مسیحیان اهل کتاب.

احکام تشریحی سورة مائدة:

احکام تشریحی این سورة عبارتند از: پیمانها، عقد ازدواج با زنان کتابی (کتابیات)، وصیت پیش از مرگ، خوراکی های صید و ذبایح، شکار کردن هنگام احرام و فدیهای آن، وضوء، غسل، تیمم، تحریم شراب، قمار، سزا و مجازات بازگشت از دین، حکم دزدی، راهزنی، کفاره ی سوگند، قانون جاهلی در مورد «بحیره، سائبه، وصیله، حام»، حکم آنان که از امر حق سرباز میزنند و امثال اینها..

باید یادآور شد که: سورهی مائدة یکی از سوره های طولانی است که به اتفاق همه مفسران در مدینه نازل شده است و مانند سایر سوره های مدنی از قبیل سورهی بقره و نساء و انفال، جنبه ی تشریح را به تفصیل مورد بررسی قرار داده است، و درکنار آن به مسأله ی عقیده و قصه های اهل کتاب پرداخته است.

وقتی که این سوره نازل شد پیامبر صلی الله علیه و سلم از حدیبیه بر می گشت. تمام این سوره به احکام شرعی پرداخته است؛ زیرا دولت اسلامی روزهای اولیه ی شکل گیری خود را پشت سر می گذاشت و سخت به برنامه ی ربانی نیازمند بود که آن را از لغزش مصوون بدارد و راه و برنامه ساختارش را ترسیم نماید.

مفسر ابو میسره میفرماید: سورهی مائدة آخرین قسمت از قرآن است که نازل شده و در آن آیهی منسوخ قرار ندارد. (قرطبی 30 / 6) این سوره شامل هجده فریضه می باشد، که در سایر سوره ها نیامده است. آنها عبارتند از:

- 1 - منخنقه: خفه شده.
- 2 - موقوذه: حیوانیکه به ضرب، زخم و مرده باشد.
- 3 - متردیه: از بلندی افتاده، پرت شده.
- 4 - تطیحه: بر اثر ضربه ی شاخ حیوانی دیگر مرده.
- 5 - ما أَكَلَ السَّبُعُ: حیوانی که درنده از آن خورده باشد.
- 6 - ما دُبِحَ عَلَى النُّصْبِ: حیوانی که برای بتان و یا به اسم بتان و یا به هردو؟ قربانی و یا ذبح شده باشد.
- 7 - أَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ: آنکه باچوبه های تیر، پیشگویی و قرعه کشی کنید.
- 8 - مَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ: حیوانات شکاری که شما آنها را زیر دست خود پرورش کرده اید.
- 9 - طَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ: خوراک اهل کتاب.
- 10 - الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ: زنان پاکدامن اهل کتاب.
- 11 - إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ: وقتی برای نماز به پا خاستید.
- 12 - السَّارِقُ وَ السَّارِقَةُ: مرد و زن دزد.
- 13 - لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ: در حالیکه در احرام هستید، شکار نه کشید.
- 14، 15، 16، 17، 18 - مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ.

18 - شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ: هنگامی که یکی از شما را نشانه های مرگ در رسید...» (مائده آیات 103 و 106).

مفسر مشهور جهان اسلام امام قرطبی، فریضه‌ی دیگری بر اینها اضافه کرده است: وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ...: هنگامی که آذان گفته شد و مردم را به نماز میخواندید. (همین سوره آیه: 58).

قابل تذکر است که در قرآن عظیم الشان به جز در این سوره یادی از آذان نشده است؛ و آنچه در سوره‌ی جمعه آمده است، به خود نماز جمعه اختصاص دارد و این آیه، برای تمام نماز های شبانه روزی عام است.

خلاصه، این سوره در بیان اصول مهم در اسلام مفرد است که عبارتند از:

1 - اِکْمَالِ دین و اِین که دین خدا یکی است؛ هر چند راه و روش و شرایط پیامبران به تناسب احوال و زمان، با هم مختلف باشند.

2 - بیان همگانی بودن بَعَثَتْ و تبلیغ پیامبر و منحصر گشتنش در امر مهم تبلیغ دین.

3 - بر همگان واجب است، درستکار باشند و خود را اصلاح گردانند که اگر در برابر گمراهی بدکاران گمراه، پایداری کنند، زیان نخواهند دید. یکی از راه‌های خود سازی، وفا به پیمان، دوستی با مردمان، همکاری و دستیاری با نیکان، با کسی در گناه و تعدی، همدست و یار نشدن، پرهیز از دوستی با غیر مسلمانان، واجب شمردن شهادت دادگرانه، فیصله و قضاوت به عدل و داد و مساوات و برابری در میان مؤمنان و غیر مؤمنان.

4 - بیان احکام و چگونگی خوراکیها، تحریم شراب، قمار، بتها و قرعه و بخت آزمایی.

5 - واگذاردن مکافات مجازات به الله متعال و این که راستگویی در آخرت، سود میدهد. و آن سه داستان که به آنها اشاره شد و در واقع درس زندگانی است؛ عبارتند از:

الف: داستان بنی اسرائیل را با حضرت موسی یادآور شده است؛ داستانی که حاکی از تمرد و طغیان آنها بوده و در این گروه حقیر و منحرف (یهود) تجلی می‌یابد که به پیامبر خود گفتند: (تو و خدایت بروید بجنگید، ما در اینجا نشستیم ایم) و سرگردانی و تباهی که برایشان پیش آمد و مدت چهل سال در سرزمین سرگردان و حیران بودند.

ب: پس از آن داستان پسران آدم را بازگو میکند و بیانگر آن است که نزاع و مبارزه‌ی دائمی بین دو نیروی خیر و شر همیشه وجود دارد و آن را در داستان «قابیل و هابیل» نمایش میدهد، آنجا که قابیل برادر خود را میکشد و این اولین جنایت زشتی بود که بر روی کره خاکی اتفاق افتاد و در آن خون پاک یک بی‌گناه خاک زمین را رنگین و گلگون کرد. در این داستان دو نمونه از طبیعت و سرشت بشر به نمایش گذاشته میشود: نمونه‌ی نفس شرور و گناه پیشه، و نفس پاک و نیک اندیش. (فسولت له نفسه قتل أخیه فقتله فأصبح من الخاسرین).

ج: همچنین در این سوره داستان مائده (سفره غذا) را بازگو کرده است که معجزه‌ی حضرت عیسی بن مریم است و توسط او برای حواریون به وقوع پیوست.

همچنین به مناقشه و مجادله‌ی «یهود و نصاری» در مورد عقاید نادرست و دروغین آنان، پرداخته است، آنان ذریت و اولاد را به خدا نسبت دادند که شایسته‌ی مقام پروردگاری نیست، عهد و پیمان های مؤکد را نقض کردند و آن را زیر پا نهادند، تورات و انجیل را

تحریف کردند، و به رسالت حضرت محمد صلی الله علیه وسلم کافر شدند. در این سوره به سایر گمراهی ها و اباطیل آنان اشاره شده است.

و در نهایت این سوره ی مبارک بانشان دادن موقعیت ترسناک روز حشر خاتمه می یابد؛ در روز حشر حضرت مسیح خوانده میشود و به منظور سرزنش نصاری که او را پرستش میکردند خداوند متعال از او می پرسد: (آیا تو به مردم گفتی من و مادرم را خدا قرار دهید؟ او میگوید: خداوندا! پاک و منزّه توای، من چگونه میتوانم چیزی را بگویم که حقتش را ندارم؟). چه افتضاح و موقعیت پرهراسی است برای دشمنان خدا! روزی است که در آن موی سفید می گردد و از اضطراب وحشت آن، دل ها از جاکنده میشوند! (دل ها جمع اند و کنده میشود منفرد اند).

این سوره، به ما درس تازه ای میدهد که از ارزش و اهمیت والایی برخوردار است و به ما میفهماند وقتی قرآن کریم بر دل و وجود مبارک پیامبر اسلام فرود آمد- کم- کم- به جامعه از شرک، جهل و تاریکی و ناامیدی، پراکندگی و دشمنی زدوده شد و سامان یافت، به ارزشها و منشها رسید، دلها آرام گرفت، روابط اجتماعی میان ملل گوناگون برقرار و پایدار گشت و چشمه سار این وحی الهی از مهر و محبت، صفا و صمیمیت، دوستی و مودت، انس و شفقت، جهانی نو ساخت تا انسانها دوباره حیاتی تازه یابند...

این سوره از موضوع های گوناگون و هدف مشترک برخوردار است، تا راه خوب زیستن را بر مبنای برنامه ی آفریدگار به مردم نشان دهد و آن را بدون وسوسه و دودلی در پیش گیرند تا به منزل نهایی و مقصد سعادت و نیکبختی برسند و خدا را از خود خشنود گردانند، آنگاه مؤمن و مسلم به سوی بارگاه هستی بخش روی آورند و مزد و پاداش بندگی خود را از او بگیرند. (بنقل از تفسیر فرقان).

از عائشه (رض) روایت شده است که فرمود: «مائده آخرین سوره ای است که نازل شد پس آنچه که در آن از حلال می یابید؛ حلال بشمارید و آنچه که در آن از حرام می یابید؛ حرام بشناسید». بعضی گفته اند: مراد عائشه (رض) از سخن فوق این است که: هیچ آیه منسوخه ای در این سوره وجود ندارد. اما ابن عباس (رض) بر آن است که دو آیه در آن منسوخ می باشند - که در جای خود بیان خواهیم کرد.

صاحب تفسیر «فی ظلال القرآن» میفرماید: «در این سوره باموضوعات مختلفی روبرو میشویم اما آنچه که همه آنها را به هم مربوط میسازد، هدف یگانه ای است که قرآن کریم برای به ثمر رساندن آن آمده است، این هدف عبارت است از: به وجود آوردن امت، برپاساختن دولت و شیرازه ساختن جامعه ای بخصوص، بر اساس عقیده، جهانی بینی و ساختاری مخصوص که در آن یگانگی خداوند متعال در ألوهیت، ربوبیت و حاکمیت، اصل و اساس امور است، خداوند که انسان مؤمن، راه و رسم زندگی، نظامنامه ها، معیارها و ملاکهای ارزشی خود را فقط از او می گیرد...».

محتوای سوره مائده:

سوره ی مائده مانند سایر سوره های مدنی از قبیل سوره ی بقره و نساء و انفال، جنبه تشریح رابه تفصیل مورد بررسی قرار داده است، و در کنار آن به مسأله ی عقیده و قصه های اهل کتاب پرداخته است.

ابو میسره گفته است: سوره ی مائده آخرین قسمت از قرآن است که نازل شده و در آن آیه ی منسوخ قرار ندارد. این سوره شامل هجده فریضه می باشد. (قرطبی 30/6).

وقتی که این سوره نازل شد پیامبر صلی الله علیه وسلم از حدیبیه بر میگشت. تمام این سوره به احکام شرعی پرداخته است؛ زیرا دولت اسلامی روزهای اولیه‌ی شکل‌گیری خود را پشت سر می‌گذاشت و سخت به برنامه‌ی ربانی نیازمند بود که آن را از لغزش مصون بدارد و راه و برنامه ساختارش را ترسیم نماید.

احکامی که در این سوره مورد بررسی قرار می‌گیرند به طور مختصر عبارتند از: عقود، ذبایح، شکار، احرام، نکاح زنان کتابی، رده (برگشتن از دین)، طهارت، حدسرت، حدبغی و افساد درسرزمین، احکام قمار و شراب، کفاره‌ی قسم، شکار درحال احرام، وصیت به هنگام مرگ، بحیره و سائبه، حکم کسی که عمل به شریعت خدا را رها می‌کند و... در کنار تشریح، خدای متعال به منظور پند و اندرز، حکایاتی را برای ما بازگو فرموده است.

الف: داستان بنی اسرائیل را با حضرت موسی یادآور شده است؛ داستانی که حاکی از تمرد و طغیان آنها بوده و در این گروه حقیر و منحرف (یهود) تجلی مییابد که به پیامبر خود گفتند: (تو و خدایت بروید بجنگید، ما در اینجا نشسته ایم) و سرگردانی و تباهی که برایشان پیش آمد و مدت چهل سال در سرزمین سرگردان و حیران بودند.

ب: پس از آن داستان پسران آدم را بازگو میکند و بیانگر آن است که نزاع و مبارزه‌ی دایمی بین دو نیروی خیر و شر همیشه وجود دارد و آن را در داستان «قابیل و هابیل» نمایش میدهد، آنجا که قابیل برادر خود را میکشد و این اولین جنایت زشتی بود که بر روی کره خاکی اتفاق افتاد و در آن خون پاک یک بی‌گناه خاک زمین را رنگین و گلگون کرد. در این داستان دو نمونه از طبیعت و سرشت بشر به نمایش گذاشته میشود: نمونه‌ی نفس شرور و گناه پیشه، و نفس پاک و نیک اندیش. (فسولت له نفسه قتل أخیه فأتبع الخاسرین).

ج: همچنین در این سوره داستان مائده (سفره غذا) را بازگو کرده است که معجزه حضرت عیسی بن مریم است و توسط او برای حواریون به وقوع پیوست. همچنین به مناقشه و مجادله‌ی «یهود و نصاری» در مورد عقاید نادرست و دروغین آنان، پرداخته است، آنان ذریت و اولاد را به خدا نسبت دادند که شایسته‌ی مقام پروردگاری نیست، عهد و پیمان‌های مؤکد را نقض کردند و آن را زیر پا نهادند، تورات و انجیل را تحریف کردند، و به رسالت حضرت محمد صلی الله علیه وسلم کافر شدند. در این سوره به سایر گمراهی‌ها و اباطیل آنان اشاره شده است و در نهایت این سوره‌ی مبارک با نشان دادن موقعیت ترسناک روز حشر خاتمه مییابد؛ در روز حشر حضرت مسیح خوانده میشود و به منظور سرزنش نصاری که او را پرستش میکردند خداوند متعال از او میپرسد: (ایا تو به مردم گفתי من و مادرم را خدا قرار دهی؟ او میگوید: خداوندا! پاک و منزّه توای، من چگونه میتوانم چیزی را بگویم که حقش را ندارم؟). چه افتضاح و موقعیت پرهراسی است برای دشمنان خدا! روزی است که در آن موی سفید می‌گردد و از اضطراب وحشت آن، دل‌ها از جا کنده میشود!

زمان نزول سوره مائده:

از مطالب ذکر شده در سوره مائده چنین بر می‌آید و روایات نیز آن را تایید میکنند که این سوره مبارکه پس از صلح حدیبیه در اواخر سال ششم و یا اوایل سال هفتم هجری نازل شده است. در ذی القعدة‌ی سال ششم هجری بود که پیامبر صلی الله علیه وسلم همراه با

هزار و چهارصد نفر از مسلمانان به قصد عمره عازم مکه شد، اما کافران قریش در اثر شدت کینه و دشمنی بر خلاف سنت مذهبی دیرینه‌ی عرب‌ها راه ایشان را مسدود کردند و پس از کشمکش و گفت و گوی زیاد توافق صورت گرفت که ایشان بتوانند در سال آینده برای عمره به زیارت کعبه تشریف بیاورند. در این هنگام احساس نیاز شد که از یک سو آداب عمره به مسلمانان تعلیم داده شود تا سفر عمره‌ی سال آینده یک سفری به طور کامل اسلامی باشد و از سوی دیگر به آنان تذکر داده شود که مبادا در پاسخ به ظلم و ستمی که با مسدود کردن راه شان و بازداشتن شان از عمره در حق آنان روا داشته شده است دست به اقدامی مشابه زده و راه کافران را برای عمره ببندند، چرا که بسیاری از قبایل مشرک برای سفر حج و عمره مجبور بودند از مناطق تحت تصرف مسلمانان عبور کنند و مسلمانان میتوانستند همان گونه‌ی آنان را از سفر عمره باز داشته بودند کافران را نیز از سفر به مکه بازدارند. موضوع گفتاری که سوره با آن آغاز شده همین است و در ادامه از آیه‌ی 94 تا 99 باز هم همین مسئله بار دیگر مورد بحث قرار گرفته که نشان دهنده‌ی این امر است که از ابتدای سوره تا آیه‌ی 108 سلسله گفتار ادامه دارد که مطالب و مضامین دیگری که در سوره آمده اند نیز مربوط به آن میباشند.

با توجه به تسلسل گفتار چنین بر می آید که به احتمال زیاد این سوره مشتمل بر یک خطابه است که هم زمان نازل شده است، اما ممکن است که برخی از آیه‌های آن بعداً به صورت پراکنده نازل شده باشند ولی با توجه به مناسبت موضوع، در جاهای مختلف این سوره در کنار آیه‌های دیگر آن قرار داده شده باشند، اما در سلسله بیان، در هیچ جایی حتی خلاء اندکی نیز احساس نمیشود که بتوان از آن چنین برداشت کرد که این سوره از چندین خطابه تشکیل یافته است.

شان نزول سوره مائده:

طی عبور از زمان نزول سوره آل عمران و سوره نساء تا رسیدن به زمان نزول سوره‌ی مائده شرایط بسیار تغییر کرده بودند. زمانی بود که ضربه‌ی جنگ احد حتی مناطق هم جوار مدینه را برای مسلمانان خطر آفرین کرده بود، اما اینک زمانی فرا رسیده بود که مسلمانان وجود خود را به عنوان نیرویی غیر قابل شکست در سرزمین عرب به اثبات رسانده و قلمروشان از یک طرف تا نجد و از طرف دوم تا حدود شام و از طرف سوم تا سواحل دریای سرخ و از طرف چهارم تا نزدیک مکه گسترش یافته بود. ضربه‌ای که در جنگ احد مسلمانان متحمل آن شدند، به‌جای این که روحیه‌ی آنان را ضعیف کند، برعکس شلاق و بیداری برای عزم و اراده‌ی شان شد و آنان همانند شیری زخمی بار دیگر برخاستند و تنها در ظرف سه سال نقشه‌ی منطقه را تغییر دادند. به سبب فداکاری‌ها و تلاش‌های پیوسته‌ی آنان قدرت و نیروی همه‌ی قبایل مخالف تا شعاع دوصد و پنجاه کیلومتری مدینه در هم شکسته شد.

خطر یهودیان که همواره تهدیدی برای مدینه به شمار میرفت برای همیشه ریشه کن گردید و قدرت یهودیانی که در جاهای دیگری از حجاز زندگی میکردند نیز در هم شکسته شد. قریش آخرین تلاش خود را برای به زانو در آوردن اسلام در غزوه‌ی خندق انجام داد و در آن به شدت ناموفق شد. اینک همه‌ی عربها باور کردند که اسلام دیگر نیرویی نیست که کسی بتواند آن را از بین ببرد. اکنون اسلام تنها یک عقیده و مسلک نبود که حاکمیتش محدود به قلبها و اندیشه‌ها باشد، بلکه دارای دولتی شده بود که زندگی همه‌ی کسانی را که

در محدوده‌ی آن می زیستند در عمل فراگرفته بود و مسلمانان این توان را به دست آورده بودند که بدون هیچگونه مانعی طبق عقیده و مسلکی که به آن ایمان آورده بودند زندگی کنند و به هیچ عقیده و مسلک و یا قانونی اجازه‌ی دخالت در محدوده‌ی زندگی خود را ندهند.

علاوه بر این در این چند سال مسلمانان دارای فرهنگی مستقل منطبق بر اصول و دیدگاه های اسلامی شده بودند که در همه‌ی امور زندگی با فرهنگ های دیگر متفاوت بود. اینک مسلمانان در اخلاق، امور اجتماعی و فرهنگی و در همه‌ی امور دیگر زندگی از غیر مسلمانان متمایز شده بودند. در تمام مناطقی که تحت حاکمیت مسلمانان بود نظام مساجد و نماز جماعت برپا شده و برای هر آبادی و قبیله‌ای امامی تعیین گردیده بود، قوانین مدنی و جزایی اسلام تا حد زیادی با شرح و تفصیل وضع شده و به وسیله‌ی محاکم محلی و منطقوی اجرای احکام میکردند. روش های قدیمی داد و ستد ممنوع شده بود و روش های اصلاح شده‌ی جدید جای آنها را گرفته بودند. ارث و میراث دارای ضابطه‌ی مستقلی شده بود. اجرای قوانین نکاح و طلاق، احکام حجاب شرعی و مجازات های زنا و تهمت، زندگی اجتماعی مسلمانان را در قالب خاصی در آورده بود. مسلمانان حتی در نشست و برخاست، گفت و شنود، خوردن و آشامیدن، وضع و قیافه و جزئیات دیگر زندگی شکل مستقلی اختیار کرده بودند. پس از ترسیم زندگی کامل اسلامی به این صورت، کافران از این که مسلمانانی که هم اینک دارای تمدن و فرهنگی مستقل شده بودند، بار دیگر روزی به آنان بپیوندند به طور کامل نا امید شدند.

پیش از صلح حدیبیه بزرگترین مانع که در برابر مسلمانان قرار داشت این بود که آنان درگیر کشمکش پیوسته با کافران قریش بودند که فرصت وسعت دادن دایره‌ی دعوت شان را از آنان سلب کرده بود، اما شکست ظاهری و پیروزی واقعی صلح حدیبیه این مانع را پیش روی آنان برداشت. این صلح نه تنها امنیت داخلی مسلمانان را تضمین کرد، بلکه این فرصت نیز برای شان فراهم کرد که دعوت اسلام را در مناطق پیرامون گسترش دهند. این کار را پیامبر صلی الله علیه وسلم با ارسال نامه هایی به پادشاهان روم، ایران، مصر و پادشاهان و امرای عرب آغاز کرد و همزمان با آن دعوتگران مسلمان برای فراخواندن بندگان خدا به سوی دین او به اقوام و قبایل مختلف رفتند.

ترجمه و تفسیر سورة المائدة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدای بخشاینده و مهربان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحْلِي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید، به پیمانهای و قرارداد های خود (با الله و مردم بستید) وفا کنید، خوردن گوشت) چهار پایان برای شما حلال شده، مگر آنچه حرمت آن بر شما (در آینده) تلاوت میشود. و شکار را در حالت احرام حلال نشمارید، بی گمان الله آنچه را بخواهد [بر پایه علم و حکمتش و بر اساس رعایت مصلحت شما] حکم می کند. (۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أَوْفُوا»: وفا کنید، هر چیز را بدون کم و کاست تمام کنید و به کمال برسانید.
 «العُقُود»: جمع عقد، پیمانها، قراردادها. «بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ»: چهارپایان. بَهِيمَةُ: زبان بسته، گنگ، لا یعقل. الأنعام: یعنی، شتر، گاو، گوسفند، بز و امثال آنها مانند: گاو میش، آهو.
 «مُحْلِي» ← مُحْلِينَ»: حلال کنندگان. «حُرْمٌ»: جمع حرام، آنان که در مراسم حج و عمره در احرام اند. (فرقان)

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»: ای کسانی که ایمان آورده اید! به عهد و پیمان که با الله و در بین خود بستید وفادار باشید و هرگز پیمان شکنی نکنید و آنچه را بر آن موافقه می نمائید از قبیل رد و بدل سندها، عقد نکاح، خرید و فروش، اجاره، انواع شرکتها، معاملات، معاهدات انسانی و بین المللی در صورتی که مخالف با شریعت نباشد به صورت کامل اجرا و وفا کنید.

کلمه «بِالْعُقُودِ» دارای «الف و لام» است که شامل همه ی قراردادها میشود.
 «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ»: یکی از پیمان های الهی، توجه به احکام حلال و حرام در خوردنی هاست.

«أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»: کلمه «عقود» جمع «عقد» به معنی بستن است و هر معاهده ای که در بین دو نفر با دو گروه منعقد گردد به آن «عهد» گفته میشود. یاهم عقد: لفظی است که شامل هر پیمان و عهدی میشود، خواه بین انسان و خدا باشد یا بین انسان و انسانی دیگر. بنابراین عقود به معنای عهد نیز هست.

مفسر ابن جریر مشهور به جریر طبری (218 - 301 هجری شمسی) که بحیث، امام علم تفسیر در جهان اسلام شهرت دارد، إجماع مفسرین صحابه و تابعین را بر به فهم «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»: چنین جمع بندی و نقل فرموده است:

«إمام جصاص»: فرموده عقد یا عهد هر دو یکی است. در عرف ما معاهده، به عملی اطلاق میشود که دو گروه در آینده نسبت به انجام و یا ترک کاری ملزم گردند. و متفقاً بر انجام آن متعهد باشند. بنابر این خلاصه مطلب این است که در معاهدات، داشتن تعهد لازم و ضروری است.

حضرت عبدالله بن عباس میفرماید: منظور معاهداتی است که خداوند با بندگان نسبت به ایمان و اطاعت دارد یا قرار داد هایی که الله تعالی نسبت به احکام حلال و حرام از بندگان

گرفته است. ابن اسلم گفته است: عقود عبارت است از شش عقداست: یعنی: پیمان خدا، عقد دوستی، عقد شرکت، عقد بیع، عقد نکاح و عقد قسم. این روایت را مفسر ابن کثیر چنین آورده است).

بعضی از مفسرین مانند مجاهد، ربیع، قتاده و غیره بر این عقیده اند که هدف از معاهدات عهدهایی است که در زمان جاهلیت جهت کمک به یکدیگر بین مردم وجود داشته است چون لفظ قرآن دارد همه معاهدات را در بر میگیرد بنابر این تضاد و اختلافی در گفته های بالا دیده نمی شود.

امام راغب اصفهانی با استفاده از این مطلب میفرماید که لفظ عقود همه معاملات را شامل میشود. وی مراحل ابتدایی عقود را سه قسم می داند:

1 - معاهده بنده با خداوندش مانند عهد ایمان و اطاعت یا عهد پایبندی به احکام حلال و حرام.

2 - معاهده انسان با نفس خودش مانند نذر و یا قسم.

3 - معاهده بین دو شخص یا دو گروه یا دو دولت.

معاهدات بین المللی دولت ها با تفاهم متقابل عهد و میثاق متقابل گروه ها و احزاب و هر نوع معاملات، نکاح، تجارت و شرکت اجاره، هبه و غیره که در میان دو انسان برقرار میشود. چنانچه در تمام معاملات، شرایط جایز و شرعی طی گردد، طبق این آیه التزام به آنها بر طرفین لازم و واجب است. قید جایز به این خاطر آورده شده که تقرر شرط برخلاف شرع یا پذیرفتن آن، برای هیچکسی جایز نیست.

باید متذکر شد که قرآن عظیم الشان، وفای به پیمان حتی با مشرکان را لازم میداند، «فَأْتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ» (آیه: 4 سوره توبه) (پیمانشان را تا پایان مدتشان نگهدارید (و وفادار باشید).

مفسران مینویسند که؛ شخصی نزد عبدالله بن مسعود (رض) آمد و به او گفت: به من اندرزی ده! ابن مسعود (رض) فرمود: «چون شنیدی که خداوند متعال میفرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا: ائِمُّوا عَهْدَكُمْ لِمَنْ آمَنَ بِكُمْ» (ای مؤمنان!) پس خوب گوش فراده زیرا یا خیری است که حق تعالی به آن امر میکند، یا شری است که از آن نهی می نماید».

بلی! ای مؤمنان! «به عقود وفا کنید» مراد از عقود: عهدها و پیمانهایی است که خداوند متعال در مورد اجرای احکام و قوانین خویش از بندگان گرفته و آن پیمانها را بر ذمه شان لازم گردانیده و ایشان نیز آنها را به گردن گرفته اند و با این سخن خود: «سمعنا و اطعنا: شنیدیم و اطاعت کردیم»، یا مانند آن از تعبیرات، به آن متعهد شده اند چنانکه این عقدها شامل پیمانها و معاهداتی که مؤمنان در میان همدیگر استوار میکنند نیز میشود، از جمله، قراردادها، معاهدات و معاملاتی که از دوران جاهلیت در میان مردم باقی مانده بود. پس معنای اجمالی آیه کریمه این است: به عهدها و قرار داد هایی که با خدا و خلقش بسته اید وفا کنید.

در حدیث شریف آمده است: «هرحلف و پیمانی که در جاهلیت بود، اسلام جز محکمی بیشتر چیز دیگری بر آن نیفزود اما در اسلام حلفی نیست». گفتنی است که وفا کردن به پیمانهای بجا مانده از دوران جاهلیت، به آن معاهدات و پیمان هایی محدود میشود که در حوزه تعاون و همیاری بر امور خیر قرار داشته باشد، نه پیمانها و قرارداد های مبتنی بر گناه و تجاوز.

«أَجَلَّتْ لَكُمْ بِهِمَةَ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ»: و از جمله نعمت‌های الله متعال بر شما یکی هم این است که برای شما خوردن گوشت «أنعام» است که: مطابق احکام شرعی ذبح شده باشد حلال نموده است.

مفسران مینویسند که: لفظ بهیمه به آن حیواناتی گفته میشود که عادتاً ذی‌عقل نباشند؛ زیرا که مردم گفتار آنها را عادتاً نمی‌فهمند و مرادشان مبهم می‌ماند.

عالم دانشمند امام شعرانی می‌فرماید: آن طور که عموم مردم تصور کرده اند، حیوانات را به خاطر نداشتن عقل، حیوان نمی‌گویند؛ زیرا حقیقت بر این امر استوار است که هر حیوان، شجر و حجر دارای عقل و ادراکی است. اما این ادراک دارای درجاتی است که در آنها فرق میکند و چون هیچ کدام دارای شعوری مشابه انسان نیستند. خداوند بشر را به اجرای احکام خداوندیش مکلف گردانیده است نه حیوانات را. خداوند به هر حیوان، درخت و سنگ عقل و ادراکی عطا فرموده، ذکر و تسبیح گفتن خدا توسط آنها بیانگر این مدعاست. چنانکه فرمود در آیه 44 سوره اسراء «وإن من شیء الا یسیح بحمده، اگر عقل نمیداشت چطور خالق و مالک خود را میشناخت و تسبیح میگفت؟»

«أنعام» جمع نعم است به معنای حیوان اهلی، مانند شتر و گاو، گاو میش، گوسفند و غیره که اقسام آن در سوره انعام هشت نوع بیان شده است.

«أَجَلَّتْ لَكُمْ بِهِمَةَ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ»: جز آنچه حکمش بر شما خوانده خواهد شد. این جمله استثنا از (بهیمه الانعام) است، یعنی: بر شما چار پایان مذکور حلال گردیده، جز حیوانی که در حال احرام شکار میکنید زیرا شکار خشکی و خوردن از گوشت آن برای شخص محرم (در حال احرام) حرام است، همچنین شکار حرم مکه بر محرم و غیر آن حرام میباشد. مراد از (حرم): کسی است که به حج، یا عمره، یا به هر دو احرام بسته باشد. «غَيْرِ مُجَلَّى الصَّيِّدِ وَ أَنْتُمْ حُرْمٌ»: و برای شما مجاز نیست در حالت احرام دست به شکار بزنید؛ زیرا شما در چنین حالی در واقع وارد مرحله اجرای شعائر حج و عمره شدید پس باید مردم، پرندگان و حیوانات از ناحیه شما در امان باشند،

«إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ(1)»: و بدانید که حق تعالی آنچه را بخواهد و اراده کند در خلق خود انجام می‌دهد و هیچ بازدارنده‌ای برای حکم او و هیچ مانعی در مقابل قضا و قدرش وجود ندارد.

خوانندگان گرامی!

در آیات متبرکه (1 الی 2) در باره موضوعاتی از قبیلی وفا به عهد و پیمان؛ تعدی نکردن، همکاری در مسیر خیر، بزرگداشت شعایر الهی، مورد بحث قرار گرفته است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، حرمت شعایر (علامات دین الله) و ماه‌های حرام (ذوالقعدة ذوالحجه و محرم و رجب) و قربانی‌های قلاده دار و عازمان بیت الله که از پروردگار شان فضل و رضایت می‌طلبند؛ حلال نشمارید (به آن بی‌حرمتی نکنید)، و چون از احرام بیرون آمدید [اگر مایل باشید، می‌توانید] شکار کنید.

کینه و عداوت قومی به علت این که شما را از [ورود به] مسجد الحرام منع کردند و ادارتان نکند که [به آنان] تعدی و تجاوز کنید. و بر نیکی و تقوا با یکدیگر همکاری نمایید و یکدیگر را برگناه و تجاوز همکاری نکنید، و از الله بترسید، چون الله سخت عذاب دهنده است. (۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَا تُحِلُّوا»: حلال مکنید. «شَعَائِرَ»: جمع شعیره، آثار و نشانه ها. این کلمه به مناسک حج اختصاص دارد. «الشَّهْرَ الْحَرَامَ»: ماه حرام (ذی قعدة، ذی حجه، محرم و رجب). «الْهَدْيِ»: جمع هدیه، ارمغان، ره آورد. از حیوانات که به «حرم» هدیه میشود و به مصرف نیازمندان میرسد. «الْقَلَائِدَ»: جمع قلاده، قربانی های گردنبندها، نشانه دار. «الْقَلَائِدَ»: جمع قلاده بوده و به معنی حلقه ای است که از پوست درخت تهیه میگردد و به گردن حیوان قربانی بسته میشود تا مشخص گردد که این حیوان مخصوص قربانی است. «آمِنَ»: جمع آه، قاصدان، راهیان، آهنگ کنندگان. «رضواناً»: خشنودی، خرسندی. «لَا يَجْرِمَنَّكُمْ»: (جرم): شما را نکشاند، شما را وادار نکنند.

«شَتَّانَ»: کینه، دشمنی. «الْبِرَّ»: نیکوکاری، بر، جامع همه نیکیها و خوبیهاست، به همه آنچه که شرع به آن دستور داده و قلب به آن آرام گیرد، شامل شود. «اِثْمَ» به معنی جرات پیدا کردن بر انجام گناهان است، امری که صاحبش را گناهکار میکند و او را در موقعیت حرج قرار میدهد. «وَالْعُدُونَ»: یعنی تجاوز و تعدی به جان و مال و آبروی مردم. پس واجب است که انسان از هر گناه و ستمی دوری بجوید، سپس دیگران را بر ترک آن کمک نماید.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ»: ای ایمان آورندگان! شعائر الله را هتک حرمت نکنید، آنچه را خدای تعالی بر شما در ماه های حج یعنی شوال، ذوالقعدة و ذوالحجه حرام نموده حلال نسازید، یعنی با ایجاد مانع میان این شعائر و میان کسانی که میخواهند به بزرگداشت آنها پرداخته و عبادت الله متعال را در آنها به جای آورند. «شعائر»: جمع شعیره؛ عبارت از هر چیزی است که به مثابه شعار و نشانه قرار داده شده باشد اما مراد از آن در اینجا، پاسداشت و رعایت حرمت اماکن اعمال حج؛ اعم از صفا و مروه و غیر آن است. یا مراد از شعائر در اینجا: فرایض و مقدسات الهی است.

مفسر حسن بصري (رح) فرموده است: یعنی از حد شریعتی که برای بندگانش تعیین کرده است تجاوز نکنید. ابن عباس (رض) گفته است: از حد آنچه در حال احرام بر شما حرام کرده است تجاوز نکنید. (قول اول راجح تر است و طبری به خاطر عموم آیه آن را پذیرفته است).

«وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ»: یعنی ماه حرام را حلال نکنید که در آن به جنگ بپردازید، یعنی حرمت ماه های چهارگانه حرام را که عبارت اند از: ذی القعدة، ذی الحجه، محرم و رجب، با جنگیدن در آنها و بازداشتن حاجیان و عمره گزاران از بیت الله الحرام، در هم نشکنید و حلال نشمارید.

و آنچه را که به بیت از چهار پایان اهدا شده و حیوانی که بر گردن های آنها گردن بند هدیه به فقرای حرم آویخته شده است. حلال مگردانید؛ یعنی به آن حیوان و صاحبش متعرض نشوید.

«هدی را» هدی: جمع هدیه، به معنی قربانی ای است که به بیت الله الحرام اهدا میشود؛ اعم از شتر، یا گاو، یا گوسفند. پس حق تعالی مؤمنان را نهی میکند از اینکه حرمت حیوانات

اهدایی رار عایت نکنند، به اینکه مثلاً آن را از صاحبش بگیرند یا میان هدیه و میان رسیدن آن به بیت الحرام مانع ایجاد کنند.

«وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنْ رَبِّهِمْ وَ رِضْوَاناً»: حج و عمره، راهی برای تحصیل دنیا و آخرت است. بناءً جنگ را با قاصدان بیت الحرام که به قصد حج یا عمره و یا هم سکونت آمده اند، حلال نکنید، و برای شما مجاز نیست تا به آنها آزار واذیت برسانید و یا باکسانیکه به مقصد خانه کعبه در حرکت اند بجنگید، کسانیکه میخواهند بانجام اعمال حج و عمره عبادت مولای خویش را بنمایند و از او اطاعت کنند.

الله متعال از حمله به آنان یا ایجاد مانع بر سر راه زیارت آنها نهی کرده است؛ چرا که اهل جاهلیت چنین عملی را انجام می دادند.

شان نزول آیه مبارکه:

بناءً به روایتی، در شان نزول آیه مبارکه آمده است که: مشرکان بنابر آیین خود، به حج و عمره می آمدند و قربانی اهدا می کردند، در این میان مسلمانان خواستند تا بر آنها حمله آور شوند، همان بود که آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَجْلُؤْا شَعَائِرَ اللَّهِ...» نازل شد و تجاوز به آنانرا حرام گردانید. اما بعد از آن حق تعالی باین فرموده اش: «فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا» [التوبة: 28].

«مشرکان بعد از این سال، دیگر نباید به مسجد الحرام نزدیک شوند».، این حکم را منسوخ کرد.

ابن جریر طبری نقل فرموده است: إجماع بر آن است که قتل مشرک- چنانچه به وی امان داده نشده بود، جواز دارد، هر چند قصد بیت الحرام یا بیت المقدس را هم کرده باشد. علماء میفرمایند: حتی اگر مشرک، برگردن یا بازوهای خویش تماماً پوست درختان حرم راهم آویخته باشد، کشته میشود، در صورتیکه پیمان یا امانی از سوی مسلمانان نداشته باشد. ولی جمعی بر آنند که آیه کریمه منسوخ نیست بلکه از محکومات است و حکم آن مربوط به حجاج و زوار مسلمان می باشد. (بنقل از تفسیر انوار القرآن).

«وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا»: ولی هرگاه از احرام بیرون شدید برای شما شکار خشکی که در حالت احرام بر شما حرام بوده حلال است. یعنی در بیرون از سرزمین حرم. پس در صورتیکه در آیه متبرکه از حالت احرام این قدر رعایت بعمل آمده است، که در آن شکار ممنوع میباشد. باید احترام حرمت خود حرم شریف بیشتر از آن باشد؛ یعنی شکار در حرم به محرم و غیر محرم، به همه، حرام شده است؛ چنانکه عمومیت آن از «لَا تَجْلُؤْا شَعَائِرَ اللَّهِ» مستنبط میگردد.

از زید بن أسلم (رض) در بیان شان نزول روایت شده است که گفت: رسول الله صلی الله علیه وسلم با یارانشان در حدیبیه بودند که مشرکان ایشان را از ورود به حرم بازداشتند و این بر مسلمانان بسیار سخت و ناگوار بود، در این میان، گروهی از مشرکان اهالی مشرق که قصد انجام عمره را داشتند، از راه رسیدند. أصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم موقع را مغتنم شمردند گفتند: اینک نوبت ماست، ما نیز اینان را از ورود به حرم باز می داریم چنانکه یارانشان ما را از آن بازداشتند! پس خداوند متعال فرمود:

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدَّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا:

توجه باید داشت که: احساسات دینی، بهانه‌ی ظلم نشود، یعنی کینه، عداوت و کراهتی که نسبت به دشمنانی که شما را از مسجد الحرام منع داشته‌اند نباید شما را بر تجاوز بر آنها

وا دارد که خدای تعالی ظلم و تجاوز را دوست ندارد اگرچه بر دشمنان هم باشد؛ زیرا دین به خاطر رفتار عادلانه با همه انسان‌ها آمده است اگرچه کافر هم باشند.

از فحواى آیه مبارکه بر می آید که: بی‌عدالتی و تجاوز از حد، حرام است حتی نسبت به دشمنان. فهم قرآن عظیم الشان و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم همین است که: در انتقام نیز باید عدالت را رعایت کنید. بناءً دشمنی‌های دیگران در يك زمان، مجوز ظلم و تجاوز ما در زمانی دیگر نمی شود.

برخی از سلف گفته اند: نیکوترین شیوه برخورد با کسی که الله متعال را در مورد تو نافرمانی کرده، این است که: تو حق تعالی را در مورد وی فرمان بری.

پس فقط تعامل به این شیوه است که تحسین برانگیز می باشد.

«وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا»: کینه، عداوت و کراهتی که نسبت به دشمنانی که شما را از مسجد الحرام منع داشته‌اند نباید شما را بر تجاوز بر آنها وادارد که خدای تعالی ظلم و تجاوز را دوست ندارد اگر چه بر دشمنان هم باشد؛ زیرا دین به خاطر رفتار عادلانه با همه انسان‌ها آمده است اگرچه کافر هم باشند.

شان نزول آیه مبارکه:

«وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ»: 387- ابن ابوحاتم از زید بن اسلم روایت کرده است: پیامبر و اصحاب ایشان (در حدیبیه قرار داشتند که مشرکان مانع ورود ایشان به مکه و زیارت کعبه شده بودند، این امر بر مسلمانان دشوار آمد. در همان حال گروهی از مشرکان اهل مشرق به نیت به جا آوردن عمره از کنار مسلمان‌ها گذشتند.

یاران پیغمبر به یکدیگر گفتند: اینها را بر می گردانیم چنانچه یاران ما را بازداشتند. به همین خاطر «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ تا آخر آیه نازل شد. (این مرسل است، طبری 10936 از عبدالرحمن بن زید بن اسلم روایت کرده آن است).

«وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ»: قبل از همه باید گفت که: چشم پوشی از خطای دیگران، یکی از راه های تعاون بر نیکی است، طوری که در آیه متبرکه میفرماید: در انجام اعمال نیک و ترک اعمال منکر با یکدیگر همکاری و همیاری داشته باشید معاونت بر خوبی و نیکی شامل معاونت در تمام اموری میشود که به الله و پیامبر صلی الله علیه وسلم آن اعمال را دوست دارند و معاونت بر تقوا پرهیز نمودن از تمام اموری است که الله متعال و پیامبرش صلی الله علیه وسلم حرام نموده‌اند و از این برحذر باشید که تعاون و همکاری شما در راستای گناه و تجاوز باشد.

در صحیح بخاری و مسلم از حضرت انس(رض) روایت است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود: أنصر أخاك ظالماً أو مظلوماً، یعنی به برادرت کمک کن چه ظالم باشد و چه مظلوم. صحابه کرام که به رنگ تعالیم قرآن رنگ شده بودند با تحیر پرسیدند که یا رسول الله، ما کمک برادر مظلوم را فهمیدیم اما غرض از کمک به ظالم چیست؟ آن حضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند: که او را از ظلم باز داشتن در این تعلیم قرآن کریم «برو تقوی» یعنی نیکی و خدا ترسی را معیار اصلی قرار داده و آبادانی ملیت مسلم را بر این استوار کرده و به تعاون و تناصر بر این دعوت داده و در مقابل این اثم و عدوان را جرم سخت قرار داده و از تعاون بر آن منع فرموده است دو لفظ «برو تقوی» را اختیار فرمود. به نظر جمهور علماء منظور از «بر» عمل نیک و هدف از تقوی «ترک بدیها و منکرات است و کلمه «اِثْم» به معنی معصیت و گناه مطلق است. خواه در عبادت و یا در حقوق.

رسول الله در باره تعاون و کمک به (بر و تقوا) فرموده است: «الدال على الخير كفاعله» ثواب شخصی که شخصی را به عمل خیر دلالت دهد مانند کسی است که خود او آن عمل خوب و پسندیده را انجام میدهد. و در صحیح بخاری بیان شده که رسول الله فرمود: هر کسی که مردم را به طرف هدایت و نیکی دعوت دهد هر چند مردم بر دعوت او عمل نیک انجام دهند به اندازه نیکی آنان به او ثواب میرسد. بدون اینکه از ثواب آنان چیزی کاسته شود. و هرکسیکه مردم را به طرف گمراهی و گناه دعوت دهد پس هر چند مردم از دعوت او به گناه مبتلا شوند، برابر گناهان آنان بر او هم گناه عاید میگردد بدون اینکه از گناهان آنان چیزی کاسته شود.

ابن کثیر به روایت طبرانی از رسول الله چنین نقل کرده است که: اگر کسی جهت کمک و مساعدت به ظالم قدم بردارد از اسلام خارج می شود. به این دلیل سلف صالحین از پذیرفتن پست و مقام پادشاهان ظالم دوری جسته اند زیرا فیول چنین مسئولیت ها کمک به ظالم است.

در تفسیر روح المعانی، آیه کریمه «فلن أكون ظهيرا للمجرمين» این حدیث منقول است که رسول کریم فرمود که: روز قیامت نداء می آید که ظالمان و حامیان آنان کجا هستند و پس از آن حتی افرادی که دوات و قلم افراد ظالم رادرست کرده بودند باهم درتابوتی آهنی به جهنم انداخته میشوند. بنابر این قرآن و سنت انتشار دادن نیکی، انصاف و همدردی را وظیفه هرفرد دانسته و برای انسداد جرایم و ظلم وجور، تک تک افراد ملت را چنین سپاهیانی قرار داده که در نهان و آشکارا به سبب خوف وترس از خدا، خود را مجبور به انجام وظیفه بدانند. لذا کارهای صحابه و تابعین در اثر چنین تعلیم و تربیت حکیمانه بوده که دنیا آنرا مشاهده کرده است. (بنقل از معارف القرآن)

بناءً بر ما است که: برای رشد همه جانبه‌ی فضایل باید زمینه‌ها را آماده ساخت و در راه رسیدن به آن هدف، تعاون داشت.

صاحب تفسیر «معارف القرآن» میفرماید: «در این جمله اخیر از این آیه، قرآنکریم در باره یک مسئله اصولی و اساسی که روح کل نظام عالم بوده و صلاح و فلاح و زندگی و بقای انسان به آن بستگی دارد که همان مسأله تعاون و همیاری با یکدیگر است، قضاوت حکیمانه‌ای فرموده است زیرا هر انسان هوشیار و دانایی به این مسأله واقف است که انتظام کامل جهان بر تعاون و همکاری استوار گردیده و هیچ فرد دانشمند، یا ثروتمند و یا قدرتمندی به تنهایی قادر به تهیه لوازم زندگی خویش نمیشد مثلاً انسان قادر نیست جهت تهیه نان خود از کشت گندم گرفته تا بهره‌گیری از آن و یا جهت آماده کردن لباس از کشت پنبه تا درست شدن پارچه‌های مورد نظر تمام مراحل را به تنهایی طی نماید.

منظور این است که انسان در هر قسمتی از زندگی خویش به همیاری هزارها و شاید صدها هزار انسان دیگر نیازمند است. زیرا نظام کل جهان بر این تعاون متکی است. بااندکی تأمل معلوم میشود، انسان نه تنها در مورد زندگی دنیوی خویش به همیاری و همبستگی دیگران احتیاج دارد بلکه در مرحله مردن تادفن درقبر و حتی بعد از آن به دعای مغفرت و ایصال ثواب بازماندگان محتاج است.

خداوند جل شأنه از حکمت بالغه و قدرت کامله خویش برای این جهان نظام محکمی ساخته، هر انسان را محتاج دیگری قرار داده است. مستمند را به ثروتمند، ثروتمند را جهت انجام کارش به کارگر، تاجر را به مشتری، مشتری را به تاجر، معمار را به آهنگر... محتاج

ساخته و همه آنان نیازمند به خداوند هستند. اگر این احتیاج همگانی نمی بود و تعاون تنها بر برتری اخلاقی قرار میداشت چه کسی کار دیگری را انجام میداد؟ عاقبت چنین وضعی مانند سرانجام ارزش‌های اخلاقی موجود در این دنیا می شد. چنانچه این تقسیم کار از طرف سازمان دولتی یا بین المللی‌ای به صورت یک قانون مطرح می‌گردید امروز در سراسر جهان همانند دیگر قانونهای بین المللی که دچار چالش‌اند، با مشکل روبرو میشود. پس این تنها نظام الهی قادر مطلق و حکیم الحکما است که در قلوب مردمان مختلف آرزو و استعداد کارهای گوناگون را پدید آورده تا آنان محور زندگی خویش را بر این شیوه زنجیره‌ای از تعاون قرار دهند.

«وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (2)»: کسانی که قداست شعائر الهی را میشکنند و به بدی‌ها کمک میکنند، باید خود را برای عقاب شدید الهی آماده کنند. از این بر حذر باشید که تعاون و همکاری شما در راستای گناه و تجاوز باشد و همواره در همه امور تان الله متعال را مراقبت کنید که او تعالی صاحب قوت و قدرتی است که هرگز مقهور نمیشود. او دارای عذابی است که هیچکس توان تحمل آن را ندارد. این مجازات برای کسی است که به مخالفت امر الله متعال بپردازد و مرتکب منهیات او شود.

بناءً بر هر مؤمن مسلمان است که: به جای حمایت از قبیله، منطقه، نژاد و زبان، باید از «حق» حمایت کرد و به «پر» یاری رساند.

شان نزول آیه 2:

385- ابن جریر از عکرمة روایت کرده است: حطم بن هند بگری با کاروانش - که حامل مواد غذایی بود - وارد مدینه شد، محموله‌اش را فروخت، به حضور رسول الله (آمد، با ایشان بیعت کرد و اسلام آورد. وقتی که به قصد خروج برگشت، پیامبر به او نگاهی انداخت و به اطرافیان خود گفت: این مرد با سیمای تبهکارانه بامن روبرو شد هنگام رفتن، پشت سرش خیانت و بی‌وفایی را دیدم. حطم هنگامی که به یمامه رسید مرتد شد. و در ذی قعدة [یک سال بعد از صلح حدیبیه که رسول خدا به نیت به جا آوردن عمرة قضاء از مدینه خارج شده بود] (تفسیر روح المعانی، همان منبع، ج 6، ص 54). با کاروانش که حامل مواد غذایی بود، به قصد مکه روان شد. وقتی اصحاب (از این قضیه آگاه شدند، جمعی از مهاجرین و انصار برای یورش بر کاروان او آماده شدند تا اموال او را به غنیمت ببرند. پس آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ» نازل شد و مسلمانان از آن کار دست کشیدند. (طبری 10962 از عکرمة به قسم مرسل و واحدی 279 از ابن عباس بدون اسناد روایت کرده اند).

خوانندگان گرامی!

در آیه متبرکه (3) درباره موضوعاتی خوردنی‌های حرام، و موضوع اکمال دین، به بحث گرفته شده است.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِعَیْرِ اللَّهِ بِهِ وَ الْمُنْحَنِقَةُ وَ الْمَوْقُودَةُ وَ الْمُتْرَدِيَةُ وَ النَّطِيحَةُ وَ مَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَ مَا ذَبَحَ عَلَى النَّصْبِ وَ أَنْ تَسْتَفْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسِقُّ الْيَوْمِ يَسَّرَ الْذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَ اخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳﴾

[خوردن مواد ناپاک که تناسبی با جسم و روح شما ندارند] بر شما حرام شده است [مانند] گوشت حیوان خود مرده (مردار) و خون و گوشت خوک و آنچه نام غیر الله (در وقت ذبح کردن) بر آن یاد شده و خفه شده و به ضرب (چوب و سنگ) مرده و از بلندی افتاده و به شاخ زده شده و (مرده) و آنچه درندگان خورده باشند، مگر آنچه را که (زنده یابید) و ذبح (شرعی) کرده باشید. و (همچنان) آنچه برای بتان ذبح شده‌اند و آنکه با تیرهای فال تعیین قسمت کنید (همه) بر شما حرام شده است. اینها همه فسق است، امروز کفار از (مغلوب ساختن) دین شما ناامید شده‌اند، پس از آنها نترسید، و از من (از الله) بترسید.

امروز دین تان را به شما کامل کردم، و نعمت خود را بر شما تمام نمودم، و اسلام را برای شما (به عنوان) دین پسندیدم، پس هر که در حال گرسنگی شدید بی آنکه مایل به گناه باشد [به خوردن مُحَرَّمات بیان شده] ناچار شود، [میتواند به اندازه ضرورت از آنها بهره گیرد]؛ یقیناً خدا بسیار آمرزنده و مهربان است. (۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«المَيْتَةُ»: مردار. میت و میت هر دو به معنی مرده است، میتة مؤنث میت و در عرف شرع حیوانی است که بدون ذبح شرعی مرده باشد. خواه خود به خود مرده باشد یا با ذبح غیر شرعی.

«لحم»: گوشت. این لفظ 11 بار در قرآن مجید ذکر شده. جمع آن لحم فقط يك بار آمده است.

«ما أَهْلٌ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ»: حیوانی که به نام غیر الله ذبح میشود. «اهل»: اهلال: بلند کردن صدا. بسم الله گفتن را در وقت ذبح حیوان اهلال گویند. مشرکان وقت ذبح حیوانات نام بت‌ها را بر زبان میبردند. الْمُنْحَنِقَةُ (حَنَق): حیوان خفه‌شده، منخنقه حیوانی است که آنرا خفه کنند. فقط يك بار در قرآن تذکر یافته است. الموقوذة (وقد): به ضرب چوب و امثال آن مرده شود. «المُتَرَدِّيَّة» (رَدِي): برت شده، از بلندی افتاده شده باشد.

النَّطِيحَةَ (نَطَح): حیوانی که به ضرب شاخ کشته شود. إِلَّا مَا دَكَّيْتُمْ: مگر پیش از مردن آنها را ذبح کرده باشید.

«النُّصَب»: بت و سنگی است که در عهد جاهلیت آنرا نصب کرده و در پایش حیوان ذبح میکردند. جمع آن «انصاب» است و در «لسان العرب» نیز چنین آمده است.

«النُّصَب»: چیز نصب شده، سیصد و شصت سنگ غیر منقوش در اطراف کعبه که مشرکان برای تقرب به بُت‌ها قربانی‌های خود را کنار آنها سر می‌بریدند و روی سنگها پهن میکردند، تا مردم آن را بخورند.

«تَسْتَقْسِمُوا»: قسمت خود می‌طلبید، سهم و نصیب خود می‌خواهید.

«الأزلام»: جمع زلم و زلم، تیرهای قرعه؛ اما بدون پر و پیکان. الْأَزْلَامُ: جمع زلم و به معنی نوعی قرعه کشی است. در عهد جاهلیت وقتی یک نفر قصد سفر یا تجارت رامیکرد، قرعه میکشید که به آن «استقسام بالأزلام» گفته میشد؛ یعنی به وسیلهی قرعه طلب قسمت و سهم کردن. (البحر 410/3).

«رضیت»: پسندیدم، برگزیدم. «أضطرَّ»: ناچار شد. «مَخْمَصَةٌ»: (خَمَص): گرسنگی، قحطی، مَخْمَصَةٌ گرسنگی؛ چون در موقع گرسنگی شکم جمع میشود و به پشت میچسبد. «مُتَجَانِفٍ»: (جَنَف): متمایل، راغب، علاقه‌مند، انحراف خواه.

تفسیر:

در آیهی قبلی چگونگی تناول و بهره‌گیری از گوشت چهار پایان، حلال به بیان گرفته شد اینک در این آیه مبارکه؛ ده مورد از گوشت های حرام را بیان و مورد تشریح قرار میدهد: باید متذکر شد: تحریم موارد که: در این آیه مطرح و به بیان گرفته شده است، در سوره های اُنعام و نحل و بقره نیز بیان یافته است. ولی در این آیه، نمونه‌های حکم گوشت های مردار توضیح یافته است.

در این هیچ شکی نیست که: دین مقدس اسلام، دینی جامع است و همه‌ی نیازهای و مایحتاج طبیعی و روحی انسان را مورد توجه قرار داده و در مورد نظر صریح به پیروان خویش ارایه داشته است طوری که در آیه مبارکه میفرماید:

«حَرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَلْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَالْحُمْ أَلْخَنْزِيرَ» ای مؤمنان! بدانید که خداوند متعال بر شما خوردن گوشت «الْمَيْتَةَ» مردار یعنی حیوانی که: بدون ذبح شرعی مرده است را حرام نموده (به سبب برخی از مواد زیان بار در درون لاشه، یا به سبب مریضی خود حیوان، یا به علت ماندن خون در بدن، گوشت مردار حرام و نارواست).

و همچنان «الْدَّمُ» خون مسفوح که هنگام ذبح از بدن حیوان بیرون میریزد و معمولاً چیزی درون گوشت باقی نمیماند: «دَمًا مَسْفُوحًا» [—انعام: 145] پس، خوردن خون، حرام و برای جسم و دین زیانبار است.

«وَالْحُمْ أَلْخَنْزِيرَ»: وگوشت خوک اگرچه مطابق شریعت هم ذبح شود، زیرا خوک نجس است. (گوشت خوک): شامل تمام اعضای بدن خوک از: گوشت، چربی، پوست و... میشود و به همین دلیل در آیه میفرماید: «لَحْمُ الْخَنْزِيرِ» نمیفرماید: «الخنزیر»؛ چون تمام اندامش نجس العین است و با ذبح پاک نخواهد شد. (سورة اُنعام آیه: 145) توضیح بیشتر سبب تحریم گوشت خوک. (سوره بقره آیه: 173).

مفسر زمخشری در تفسیر خویش میفرماید: مردم در زمان جاهلیت این محرمات را میخوردند: حیوانی که به مرگ طبیعی میمرد و فصد یعنی خون داخل روده هاکه آنرا کباب میکردند و آنرا حرام نمی دانستند. (تفسیر کشاف 468/1).

گوشت خوک را ذکر کرده است تا معلوم کند که آن نیز حرام است حتی اگر به روش شرعی هم ذبح شود.

«وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ» در نظام توحیدی، باید ذبح حیوان هم رنگ الهی داشته باشد، و گرنه حرام میشود طوری که میفرماید: و بر شما تمام حیواناتی حرام است که به هنگام ذبح (سر بریدن حیوان نام غیر الله آورده شود).

را بر آن خوانده باشند یا برای غیر خدا ذبح شده باشد. مثلاً برای لات و عزی و یا بنام مسیح، به نام فلانی، یا به نام خدا و فلانی... علت تحریم، تعظیم برای غیر خدا و آوردن نام غیر در ردیف نام الله. پس خوردن چنین گوشتی - به اجماع - حرام است.

همچنین موارد زیر بر شما حرام می باشد:

«وَالْمُنْحَقَّةُ» (خفه شده): «و» بر شما حرام شده است گوشت حیوانی که به وسیله‌ی ریسمان و امثال آن خفه شود، مردار محسوب و خوردنش هم چون گوشت مردار، زیان آور است. یعنی بر اثر فعل خود حیوان، یا بر اثر فعل انسان، یابه غیر آن از علل؛ فی‌المثل ریسمان در گردن آن بپیچد تا بمیرد. یادآور می‌شویم که اهل جاهلیت گوسفند را خفه می‌کردند و چون می‌مرد آن را می‌خوردند.

«وَالْمَوْقُوذَةُ» «و» بر شما حرام شده است گوشت حیوانی که (بر اثر ضربه مردار شده باشد): با چوب باشد، یا سنگ کشته شود، یعنی بی آن که ذبح شود.
مردم جاهلی چنین گوشتی را میخوردند؛ دین مقدس اسلام آن را تحریم کرد.

علت حرمت دو چیز است:

1- کشتن حیوان با شکنجه 2- عدم ذبح شرعی. اما شکاری که صیاد با تیر تیز و با اسلحه‌ی گرم آنرا بکشد و خون از بدن صید روان گردد، هنگام رها کردن تیر، نام الله را بیاورد و پیش از رسیدن شکارچی، مرده باشد، خوردنش جایز است. برای توضیح این مطلب به کتب معتمد فقه مراجعه شود.

در حدیث شریف آمده است که عدی بن حاتم (رض) گفت: یا رسول الله! من شکار را با معراض هدف قرار میدهم و شکارش میکنم. فرمودند: «اگر شکار را با معراض زدی و تیر در بدنش فرورفت، آن را بخور و اگر با پهنا به نشانه اصابت کرد، بدان که آن (وقیذ) است پس آن را نخور». اجماع فقها نیز بر مفاد این حدیث شریف منعقد شده است. (معراض: تیر بی پر و ستبرمیانی است که به پهنا به نشانه برسد، نه به نوک.)

«وَالْمُتْرَبِيَّةُ»: «و» بر شما حرام شده است گوشت حیوانی که از جایی بلند، چون کوه، به پایین پرت شود، خوردنش حرام است. اگر حیوانی در چاهی افتاد و مُرد، به شرحی که در کتب فقه آمده، گوشت آن به هنگام ضرورت - حرام نیست. (برای توضیح این مطلب به کتب معتمد فقه مراجعه شود.)

«وَالنَّطِيحَةُ»: «و» بر شما حرام شده است گوشت حیوانی که (به ضرب شاخ حیوانی دیگر از پای درآید)، مردار محسوب میشود؛ هر چند شاخ آن حیوان او را خونی کرده و حتی از ذبحگاهش هم خون خارج شده باشد.

«وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ»: «و» بر شما حرام شده است گوشت حیوانی که (درنده قسمتی از آن خورده باشد) و بمیرد: یعنی: آنچه راکه درنده نیشداری چون شیر و پلنگ و گرگ یا درنده ای دیگر، مقداری از گوشت حیوانی - چه شکار شده چه غیر آن - بخورد و مردار شود، به اجماع مردار محسوب است و خوردنش جایز نیست؛ هر چند خون از ناحیه‌ی خورده شده، بیرون ریخته شده باشد.

«إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ»: «مگر آنچه» که بعد از این آفت‌ها «ذبح کرده باشید» یعنی: آنچه را که قبل از مُردن آنها به موقع ذبح شرعی کرده باشید و هنوز در آنها آثار و نشانه های حیات باقی مانده باشد به طوری که در هنگام ذبح، از خود اضطراب و عکس‌العمل نشان دهند؛ بر شما حلال اند. گفتنی است که این استثنا بر حیوان خفه کرده و ما بعد آن جاری میشود نه بر ما قبل آن زیرا استثنا از (منخنقه: حیوان خفه کرده) شروع میشود و این مذهب جمهور فقها (امام ابوحنیفه، امام شافعی و امام احمد رحمت الله علیهما جمیعاً) است.

مفسر طبری در تفسیر خویش میفرماید: یعنی جز آنچه با ذبح آنرا پاک نموده اید، ذبحی که خدا آن را طهور (پاک کننده) قرار داده است. (تفسیر طبری 502/9).

«وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ»: و حیوانی که بر سنگ های نصب شده ذبح شده است. به منظور تعظیم، بزرگداشت و تقرب به بتها در کنار سنگهای ساده‌ی اطراف بت، ذبح شده باشد). مردم عرب این گوشت را، روی سیصد و شصت سنگ غیر منقوش و ساده پهن می کردند.

«نصب»: جمع نصاب و به معنای سنگهای غیر نقشدار آمده که اینها سوای بُت بود؛ چون

بُنهای سنگی نقش و نگار بخصوصی داشتند. و مورد پرستش قرار میگرفت و بتپرستان خون حیوانات ذبح شده را بر آنها می ریختند. امام مجاهد میگوید: «نصب، سنگ هایی بود در حوالی مکه که مشرکان حیوانات را بر روی آنها ذبح میکردند».

قتاده فرموده است: «نصب» سنگی است که در عهد جاهلیت مردم آنرا پرستش میکردند، و حیوان را بر آنان قربانی میکردند. پس خدا از آن نهی کرد.

زمخشری گفته است: مشرکین سنگ‌هایی در اطراف بت نصب شده داشتند و حیوان را بر این سنگ‌ها قربانی میکردند و گوشت را بر آنها پهن می نمودند و قطعه قطعه میکردند. بدین ترتیب آنها را تعظیم میکردند و به آنها تقرب میجستند. آنگاه خدا مؤمنان را از چنین عملی نهی کرد.

«وَأَنْ تَسْتَفْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ»: محرمات دیگر مانند: استقسام به وسیلهی آزالام: تیرهای قرعه، تیرهای تعیین قسمت. این جریر طبری میفرماید: آزالام سه تکه چوب بود که مردم عرب روی یکی می نوشتند:

«إِفْعَلْ»: کار را دنبال کن، خوب است، روی دومی مینوشتند «لَا تَفْعَلْ»: مکن، بد است و روی سومی چیزی نمی نوشتند. سپس هر سه را زیر و رو میکردند؛ اگر اِفْعَل می آمد، شخص کار را انجام میداد، اگر لَا تَفْعَل می آمد، خودداری میورزید و اگر سومی می آمد، قرعه را از سر می گرفتند... (سومی رأی ممتنع بوده است).

این تیرهای قرعه، خرافات و اوهامی بیش نیست. همچنین «یا نصیب»: شانس، استخاره به دانه های سبزه و امثال اینها نادرست و خلاف دین است و باید علیه این کارهای شرک آلود جاهلانه، اقدام کرد؛ زیرا همهی اینها نافرمانی خدا و عشق و علاقه به گناه است.

«ذَلِكُمْ فِسْقٌ»: یعنی اشتغال و پرداختن به آن، بیراهه رفتن و سرپیچی از اطاعت خداست؛ زیرا نوعی دخالت در امور غیبی است که به خدای دانا به نمان اختصاص دارد. (این در صورتی است که ضمیر به «استقسام به آزالام» برگردد؛ چرا که او از تمام موارد ذکر شده نزدیکتر است. قول ابن عباس (رض) نیز همین است که راجح است، ولی طبری ضمیر را به محرمات ارجاع میدهد و همه نیز صحیح است). (فسق) در اینجا، شدیدتر از کفر است.

«الْيَوْمَ يَبْسُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ»: امروز امید و طمع کافران از شما قطع شده و از این که شما را به دین خویش برگردانند، ناامید شده‌اند.

قابل تذکر است که این آیه مبارکه؛ در روز عرفه سال دهم هجری در حجة الوداع نازل شد. ابن عباس (رض) در تفسیر این آیه میگوید: «أهل مکه از این امر که شما مسلمانان به دین‌شان یعنی پرستش بُتان بازگردید، مأیوس شده‌اند».

در حدیث شریف آمده است: «شیطان از اینکه نمازگزاران در جزیره العرب او را پرستش کنند، مأیوس شده است و به این راضی شده که در غیر این از اموری که آن را حقیر می پندارید، مورد اطاعت قرار گیرد...».

«فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَ اِحْشَوْنَ»: از مشرکان بیم و هراسی از اینکه بر شما غلبه کنند، یا دینتان را نابود گردانند به دل راه ندهید، از من بترسید، بطور خالصانه تا شما را همیشه بر آنان نصرت بخشیده و در دنیا و آخرت از آنان برتر گردانم شما را بر آنان چیره کرده و در دنیا و آخرت شما را بر آنان مسلط می کنم.

خداوند متعال در این آیه مبارکه، پس از آن که اعلام می کند که: کافران، از تلاش و به

براه انداختن؛ حيله، دروغ، شعبده بازی، فریب، مکر، و تبلیغات سخن بیهوده، برای خاموش کردن نوردین مقدس اسلام و گمراهی مسلمانان، ناامید گشتند؛ به سه بشارت مهم و ارزنده نیز اشاره میکند:

«الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ»: امروز برایتان، حلال، حرام، انواع احکام، اصول عقاید، بنیان تشریح، وقوانین و اصول اجتهاد را - که شما به آن نیازمند و محتاج باشید - تبیین و هر چیزی را در جای خود، روشن و آشکار کردم و هیچ گونه ابهام و شبهه‌ای باقی نمانده و همه‌ی دستورات الهی کامل و بدون کم و کاست است و عقیده و شریعت تکمیل گشت.

اليوم؛ یعنی، امروز: روز عرفه‌ی حجة الوداع، سال دهم هجری و روز جمعه، روز نزول این آیه.

روایت شده‌است که مردی از یهودیان نزد عمر بن خطاب (رض) آمد و گفت: ای امیرالمؤمنین! شما آیه‌ای را در کتاب خویش میخوانید که اگر بر ما جماعت یهود نازل میشد، قطعاً روز نزول آن را عید می‌گرفتیم. عمر (رض) پرسید: کدام آیه؟ یهودی گفت: آیه: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» عمر (رض) فرمود: «به الله قسم که من به روز وساعتی که این آیه بر رسول الله صلی الله علیه وسلم نازل شد، دانایم و آن ساعت، شبانگاه روز عرفه و روز جمعه بود».

فقط یک داستان ذی عبرت:

در حکایتی آمده است که: یاران «کندی»، آن فیلسوف مشهور به او گفتند: حکیم باشی! مثل این قرآن را برای ما تهیه کن. وی گفت: بسیار خوب، من همانند قسمتی از آن را میسازم. مدت‌ها ناپدید شد، سپس بیرون آمد و گفت: به خدا قسم! نه من میتوانم و نه هیچکس میتواند چنین کاری بکند؛ چرا که من مصحف را بازکردم و سوره‌ی «مائده» آمد، دیدم از وفا داد سخن داده و از عهد شکنی نهی کرده و چیزهای زیادی را حلال نموده و سپس مسایلی را استثناء کرده، آنگاه از قدرت خود خبر داده است و تمام این مطالب را در دو خط بیان کرده و هیچ احدی نمیتواند چنین عملی را انجام دهد مگر در چندین مجلد. (تفسیر قرطبی 31/6).

«وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي» و نعمت خود را با راهنمایی کردن شما به استوارترین طریق، بر شما تمام کردم. باکامل ساختن دین، فتح مکه، سرکوب کفار و نا امید کردن‌شان از غلبه و پیروزی بر شما همان طوری که کامل ساختن نعمت را با این فرموده‌ام به شما وعده داده بودم: «وَلَا تَمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ» (سوره البقرة: 150).

«وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا»: و در بین ادیان، اسلام را برایتان برگزیدم که دینی مورد رضایت خدا میباشد و غیر آنرا به عنوان دین نمی پذیرد: و در روز قیامت از زیانکاران به شمار میرود. «وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ» (سورة آل عمران/ آیه 85). یعنی همین دینی را که شما امروز برآنید، به عنوان دین پسندیده و آیین برگزیده خویش تا واپسین دم از عمر دنیا برگزیدم.

ابن جریر میفرماید: «رسول الله صلی الله علیه وسلم پس از این تاریخ، فقط هشتاد و یک روز زنده بودند، سپس به سوی رفیق اعلی شتافتند».

قابل تذکر است که: بیان نعمت کامل ساختن دین در سیاق بیان حکم این محرمات، نشان دهنده این حقیقت است که تحریم پلیدی های یاد شده، از کمال این دین می باشد.

«فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (3)»: «

قبل از همه باید گفت که: اضطرار غیر اختیاری، مجوز مصرف حرام است، پس انسان

نباید به اختیار خود را مضطر کند.

«اضْطُرَّ»: (فعل مجهول است.) طوریکه در آیه مبارکه آمده است: ولی با این حال بر شما اُمتِ اسلام این رخصت داده شده که هرگاه در چنین زمینه‌هایی دچار مشکل و ضرورت و گرسنگی شدید شوید از چنین خود مرده‌هایی بخورید بشرط آنکه این اکل از روی تلذذ و به اندازه تجاوز از حد رخصت یا به هدف مخالفت از نهی پروردگار نباشد؛ زیرا ضرورت‌ها محظورات را مباح میسازد، چنین رخصت‌هایی از جمله سهولت های دین و شریعت خدا و منهج و روش معتدل و حنیف است و بدانید که حق تعالی خطاها را می بخشد و بر توبه کنندگان رحم می نماید از این روی فضل او واسع و عطایش زیاد است و خدایی جز او نیست.

در ضمن قابل تذکر است که: شرایط بخصوص اضطرار، نباید زمینه ساز گناه و آزاد سازی مطلق شود؛ بلکه باید به همان مقدار رفع اضطرار اکتفا کرد. و توجه باید داشت که: از تسهیلاتی که برای اشخاص مضطر در شرع اسلامی قرار داده می شود، سوء استفاده صورت نگیرد.

مفسر ابن کثیر فرموده است: «فُقُها بر آنند که تناول گوشت مردار بر حسب حالات مختلف گاهی واجب، گاهی مُستحب و گاهی مُباح است؛ و وجوب تناول آن در زمانی است که شخص بیم هلاک داشته و چیز دیگری غیر از آن را برای خوردن نیابد». همچنان ابن کثیر میگوید: «در جواز تناول گوشت مردار، این امر شرط نیست که بر شخص سه روز بگذرد و او غذای حلالی برای خوردن نیابد چنانکه بسیاری از مردم عوام و غیر آنان چنین می‌پندارند بلکه هرگاه که ناچار شد، خوردن آن برایش جایز است». در حدیث شریف به روایت ابن عمر (رض) از رسول الله (ص) آمده است که فرمودند: «قَطَعاً اللهُ متعال دوست دارد که رخصتهایش عملی گردد، همان‌گونه که از انجام معصیت خود بد می‌برد». این آیه بنا بر قول مُحققان، آخرین آیه نازل شده قرآن عظیم الشان نیست بلکه آخرین آیه؛ آیه کریمه: «وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ» (سوره البقرة: 281). میباشد.

شان نزول آیه 3:

388- ابن منده در کتاب «الصحابه» از طریق عبدالله بن جبلة بن حبان بن حجر از پدرش از پدرکلانش حبان روایت کرده است: با رسول الله جایی بودیم و من زیر دیگ گوشت آتش می آفروختم که آیه تحریم گوشت مردار نازل شد. دیگ را برگرداندم و آنچه در آن بود بر زمین ریخت.

خوانندگان گرامی!

بعد از اینکه در آیات قبلی شرح در باره چگونگی گوشتهای حرام، گوشت هائیکه خوردن شان ناپاک، و برای جسم و دین و یا هر دو زیان آور است و استثنا کردن آنچه که خوردنش در وقت ضرورت، و اضطرار جایز خواهد بود؛ اینک در آیات متبرکه (4الی5) هم خطاب به پیامبر صلی الله علیه وسلم میفرماید: «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ...» در باره خوردنی های حلال بحث بعمل می آید.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ
تَعْلَمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

(ای پیغمبر) از تو سؤال میکنند: چه چیزی بر آنان حلال شده؟ بگو: همه پاکیزه‌ها و شکاری که حیوانات شکاری که به آنها شکار کردن را تعلیم داده‌اید، در حالیکه از احکام تذکیه‌ای که الله به شما آموخته به آنها می‌آموزید، بر شما حلال شده است؛ بنابراین این از آنچه آنان برای شما [گرفته‌اند و] نگاه داشته‌اند بخورید، (و لیکن) نام الله را (در وقت فرستادن حیوان شکاری) بر آن یاد کنید، و از الله بترسید، بی‌گمان الله زود حساب گیرنده است. (۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الطَّيِّبَات»: پاکیزه‌ها. «الْجَوَارِح»: جمع جارحه، حیوانات و پرندگان شکاری، جارحه از جرح به معنای کسب است. در سوره‌ی انعام آیه‌ی 60 میفرماید: «وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ»: آنچه را در روز به دست آورده‌اید، می‌داند. «مُكَلَّبِينَ»: (کلب): تعلیم دهندگان و مربیان سگهای شکاری و غیره. «مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ»: از آن چه که الله از روش صید شما را یاد داده است. «فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ»: از شکاری بخورید که حیوان تعلیم یافته برای شما شکار کرده و نگه‌مدارد و از آن چیزی نمیخورد. اگر خورد، دیگر خوردن آن شکار، حرام است. «أَمْسَكْنَ»: نگه‌داشتند.

تفسیر:

«يَسْئَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ»: از شما ای محمد! مردم درباره‌ی آنچه الله متعال چه نوع طعام و خوراکی برایشان حلال است؟ می‌پرسند.

«قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ»: به آنها بگو خداوند متعال هر پدیده‌ی خوب را که نفع دارد و ضرر آلود و پلید نیست بر شما حلال نموده‌بلی! این پاکیزه‌ها، شامل همه چیزهایی میشود که حکم تحریم آنها در کتاب الله، یا سنت پیامبرش، یا اجماع اُمت، یا قیاس اثبات نشده است. و بر شما همه‌ی آنچه دل و طبیعت سالم از آن بد برد مانند؛ خوک، سگ و موش حرام ساخته است.

برخی از مفسران (طیبات) را به حیوانات ذبح شده‌ای که به هنگام ذبح آنها نام الله برده میشود، تفسیر کرده‌اند.

پیامبر صلی الله علیه و السلام به این منظور آمده تا پاکیزه‌ها را که به جسم فایده دارد و به عقل ضرر ندارد و موجب اِتلاف زندگی نیز نمی‌شود مباح و پلیدی‌هایی را که دل از آن بد می‌برد حرام کند.

«وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ»: یعنی صیدی که توسط حیوان تعلیم یافته (سگ و اُمثال آن) شکار می‌شود، برایتان حلال است.

همچنان به آنها بگو برای شما تمام شکار حیوانات تعلیم یافته و آموزش دیده مانند: سگ شکار، شاهین و باز و اُمثال آن مجاز است. حیوان شکارچی آموزش دیده حیوانی است که هرگاه او را به سوی شکار بفرستید برود و هرگاه باز دارید نرود و از شکار نیز چیزی نخورد ولی هرگاه چنین حیوانی را به شکار میفرستید باید که نام الله را بگوئید.

«مُكَلَّبِينَ»: یعنی سگ تعلیم یافته برای شکار در اینکه سگ‌ها باید آموزش دیده باشند نشانه فضل و جایگاه بلند علم و دانش است تا جائی که الله تعالی شکار سگ‌های آموزش دیده را حلال نموده و شکار سگ‌های غیر آموزش دیده را حرام نموده است.

زمخشری گفته است: مكلب یعنی تربیت و پرورش دهنده‌ی حیوانات شکاری. از کلب (سگ) مشتق است؛ چون بیشتر سگ مورد تربیت و تعلیم قرار می‌گیرد (تفسیر کشف 471/1).

مفسر قرطبی میفرماید: «اگر سگ از شکاری که آن را صید میکند چیزی نخورد و در شکار از زخم یا نیش خود اثری بجا گذاشت و مسلمان شکارچی در هنگام فرستادن آن به شکار نام الله متعال را بر آن برد، قطعاً شکار آن درست است و بی هیچ خلاfi خورده می شود».

«تُعَلِّمُوهُمْ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ»: راه و روش و کیفیت گرفتن شکار را به آنها می آموزید، که این عمل بخشی از یاد داده های خدا به انسان است.

نشانه شکاری بودن حرفه ای سگ بعد از آموزش دادن آن این است که: صید را به طور مکرر و حداقل تا سه بار متوالی بگیرد و از آن صید چیزی هم نخورد. «پس» اگر حیوانات شکاری با این شرایط برای شما شکار کردند. «تفسیر انوار القرآن»

«فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ»: اگر شکار را بگیرند و از آن نخورند، برای شما حلال است از آن بخورید. اما اگر از آن شکار بخورند، خوردن آن برایتان حلال نیست؛ این دلیل بر آن است که صید را برای خود شکار کرده و برای خود نگهداشته اند پس خوردن آن برای شما حلال نیست.

و دلیل آن از حدیث شریف رسول الله صلی الله علیه وسلم که در خطاب به عدی بن حاتم نیز دلیل بر حرمت آن است: «چون سگ دست آموز خویش را به شکار فرستادی و نام الله را بر آن بردی، از آنچه برای تو میگیرد و نگهدارد بخور ولی اگر خودش از آن صید خورد، تو دیگر از آن نخور زیرا از آن بیم دارم که آن را فقط برای خودش نگهداشته باشد». ولی برخی از فقها بدین عقیده اند که: اگر پرنده شکاری از شکار خویش خورد، خوردن آن، شکار را حرام نمی گرداند زیرا صرف انس گرفتن پرنده شکاری به صاحبش و برگشتن وی نزدش همراه با شکار، نشانه آموزش دیدگی وی است.

نشانه ی تعلیم یافتگی این است که وقتی آنرا رها کنی شکار را دنبال کند، و اگر آن را مانع شوی و باز بخوانی شکار را تعقیب نکند و برگردد، و نیز شکار را بگیرد و از آن نخورد، و در موقع رها کردن نام خدا را ببرد. شرط و صحت خوردن از حیوان صید شده که به وسیله ی سگ تعلیم یافته شکار می شود، این چهار شرط است.

مفسر قرطبی میفرماید: «اگر سگ از شکاری که آن را صید میکند چیزی نخورد و در شکار از زخم یا نیش خود اثری بجا گذاشت و مسلمان شکارچی در هنگام فرستادن آن به شکار نام الله را بر آن برد، قطعاً شکار آن درست است و بی هیچ خلاfi خورده می شود».

«وَأُدْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ»: یعنی هنگام رها کردنش نام خدا را ببرید. یعنی: بر حیوان شکاری در هنگام فرستادن آن به شکار، نام الله را ببرید و اگر صیاد نام الله متعال را بر آن نبرد، آن شکار در نزد جمهور فقهاء بجز شافعی حلال نیست، مگر اینکه نام الله را به فراموشی ترک کرده باشد. و اگر صیاد شکار را درحالی دریافت که صید دارای حیات یقینی بود، باید آن را ذبح کند و نام الله متعال را بر آن ببرد. گفتنی است که صید تیر نیز همانند صید حیوان است و چنانکه در حدیث شریف آمده است، باید در هنگام شلیک کردن تیر به سوی صید، نام الله برده شود.

مفسر تفسیر کابلی در ذیل این آیه مبارکه مینویسد: جانوری که بواسطه سگ شکاری یا باز و غیره شکار شود، به شرایط ذیل حلال است:

- 1 - حیوان شکاری باید تعلیم یافته باشد؛
- 2 - به شکار فرستاده شده باشد؛

3 - حیوان شکاری را به طریقی تعلیم داده باشند که از طرف شریعت معتبر است، یعنی سگ راطوری تعلیم دهند که شکار را بگیرد و نخورد، و باز چنان آموخته باشد که هر وقت که صاحبش او را آواز دهد فوراً برگردد. و در صورتی که سگ شکار خود را خودش بخورد، و باز به آواز برنگردد، معلوم است که چون تحت امر او نیست، پس شکار را هم برای صاحب خود نگرفته.

4 - هنگام فرستادن حیوان شکاری نام الله را بر زبان رانند، یعنی «بسم الله» گفته بفرستند. نص قرآنی همین چهار شرط را تصریح فرموده است؛ شرط پنجم که نزد حضرت امام ابو حنیفه (رح) معتبر است، آنست که باید حیوان شکاری حتماً شکار را چنان زخم زند که خونش جاری شود. به این طریق، کلمه «جوارح» به اعتبار ماده «جرح» مشعر است، هرگاه يك شرط از شرایط مذکوره مفقود باشد، شکاری را که جانور شکاری کشته حرام است، جز در صورتی که نمرده باشد، و ذبح کرده شود؛ به حکم آیت «وَمَا أَكَلُ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ» حلال است.

«وَإَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (4)»: توجه به معاد و حسابرسی سریع الهی، یکی از انگیزه‌های تقواست. طوری که در آیه مبارکه میفرماید: و بر شماست تا تقوای الله را در همه امور و شئون زندگی خود رعایت نموده همواره او امرش را اطاعت و از نواهی اش اجتناب کنید که او تعالی به زودی همه را محاسبه می کند و عذاب او دردناک و برای عصیان‌گران است و ثوابش عظیم و برای اطاعت کنندگان میباشد، در ضمن باید گفت: انسان چون عموماً به لذات دنیوی منهنج (مصروف و سرکار داشت) وقتی که به شکار و دیگر مشاغل مشغول میشود، از الله و آخرت غافل میگردد؛ ازین رو، تنبیه ضرور بود که خدا را فراموش نکنید، و به خاطر داشته باشید که روز قیامت چندان دور نیست؛ از موازنه سپاس و دقائق عمر عزیز يك يك حساب گرفته می شود.

یادداشت:

هرگاه شکارچی قصد شکار کرد باید این چهار شرط را فراموش نکند؛ اگر نه شکاری که می کند، حرام است:

الف: حیوان شکاری باید مستقیماً قصد شکار کند،

ب: در اختیار امر و نهی شکارچی باشد،

ج: شکار را سالم و دست نخورده به صیاد برساند،

د: شکارچی نیز در هنگام رها کردن جاندار شکاری - یا رها کردن تیر از اسلحه‌ی شکاری - نام الله را به یاد آورد که به منزله‌ی ذبح به شمار می آید.

یعنی؛ قصد بهره‌ی درست از نعمتهای خدا را داشته باشد. (بنقل تفسیر فرقان) قابل توجه اینکه: سؤال مسلمانان درباره‌ی خوراکی‌ها در این آیه، نشانگر این است که از حالات روحی والایی برخوردار و در جستجوی پاکیزه‌ها و گریزان از پلیدیها بودند و دل و درونشان به سوی حق و حق‌گرایی به حرکت در آمده بود و میخواستند راه و رسم غلط جاهلی - به کلی - نابود و فراموش گردد و کسی در عمل آن را به کار نیندند.

شان نزول آیه 4:

389- طبرانی، حاکم، بیهقی و غیر اینها از ابو رافع (روایت کرده اند: جبرئیل امین نزد سرور کائنات آمد و اجازه دخول خواست، پیامبر اجازه داد، ولی او دیر کرد. پس پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم ردای (پتو) خویش را بر دوش انداخت و به سوی او رفت و

جبرئیل امین هنوز به در خانه ایستاده بود.

پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: به تو اجازه دخول دادم. جبرئیل گفت: بلی، لیکن ما به خانه‌ای که در آن تصویر و یا سگ باشد هرگز داخل نمیشویم، مسلمین جستجو کردند و در یکی از خانه‌ها چوچه سگی یافتند. آنگاه پیامبر صلی الله علیه وسلم به ابو رافع دستور داد که در مدینه حتی یک سگ را هم زنده نگذارد. پس تعدادی از مردم به حضور نبی کریم آمدند و گفتند: ای فرستاده الله چه چیز از این گروه حیواناتی که دستور کشتارشان را داده‌ای بر ما حلال است، در جواب آنها آیه «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ» نازل شد.

390- این جریر از عکرمه روایت کرده است: رسول الله ابو رافع (رض) را بابت کشتار سگ‌ها فرستاد و او نزدیک عوالی رسیده بود که عاصم بن عدی، سعد بن خيثمه و عویمر بن ساعده نزد پیامبر رسیدند و گفتند: ای رسول الله! به ماچه چیز حلال است؟ بنابر این، آیه «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ...» نازل شد (طبری 11138 به قسم مرسل روایت کرده است).
391- و از محمد بن کعب قرظی روایت کرده است: هنگامی که رسول الله دستور قتل سگ‌ها را صادر کرد. مسلمانان گفتند: چه چیز از این حیوانات به ما حلال است، پس این آیه نازل گردید (طبری 11139 به قسم مرسل روایت کرده است).

392- و از طریق شعبی روایت کرده است: عدی بن حاتم طائی گفت: مردی نزد پیامبر (ص) آمد و از شکار سگ‌ها پرسید، پیامبر نداشت که به او چه بگوید. تا این که آیه «تَعْلَمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ» نازل شد. (طبری 11161 از شعبی به قسم مرسل روایت کرده است).

393- ابن ابو حاتم از سعید بن جبیر روایت کرده است: عدی بن حاتم و زید بن مهلهل طائی (رض) از رسول الله (پرسیدند، ما طایفه‌ای هستیم که با سگ‌ها و بازهای شکاری به شکار میرویم و سگان خانواده ذریح (خانواده شترها منسوب به شتر) و گاو وحشی، گوره خر و آهو شکار میکنند. اینک ایزد تعالی خوردن مردار را بر مسلمین حرام کرده، پس چه چیز بر ما حلال است؟ به این سبب «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ» نازل شد.

«وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ»: و شکاری که پرندگان و حیوانات شکارگر را صید میکنند برایتان حلال است. این آیه بر چند چیز دلالت می نماید:

اول: لطف و مهربانی خدا نسبت به بندگانش که راه‌های حلال را برای آنان گسترده است و حیواناتی را که سر نبریده‌اند بلکه پرندگان و حیوانات شکاری آنرا شکار کرده‌اند برای آنان حلال نموده است. منظور از «جوارح» سگ‌های شکاری و شاهین و دیگر حیواناتی است که با چنگال و دندان شکار می‌کنند.

دوم: شرط است که حیوان شکاری تعلیم یافته باشد، به طوری که در عرف تعلیم شمرده شود، به این صورت که هرگاه بخواد حیوان را به حرکت درآورد و رها کند، حرکت نماید، و هرگاه بخواد آن را از شکار باز دارد با صدای او باز گردد. و هرگاه حیوانی را گرفت آن را نخورد. بنابر این فرمود: «تَعْلَمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ» از صیدی که به خاطر شما گرفته و نگهداشته‌اند، بخورید. و چنانچه حیوان شکاری بخشی از آن صید را بخورد، معلوم نیست که بقیه آخر را برای صاحبش نگاه بدارد، زیرا احتمال دارد که درصدد خوردن نصف باقیمانده هم باشد.

سوم: شرط است که سگ یا پرنده شکاری و امثال آن، شکار را زخمی کرده باشد. به دلیل

این که فرموده است: «مِنَ الْجَوَارِحِ» و قبلاً گفتیم که حیوان خفه شده حرام است. پس اگر سگ یا دیگر حیوان شکاری، صید را خفه کرد یا بر اثر سنگینی وزنش آن را کشت، حیوان شکار شده حلال نیست. این نظر مبنی بر آن است که پرندگان و حیوانات شکاری، شکار را با چنگال با دندان خود زخمی کنند. و بنا به قول مشهور که میگوید: جوارح به معنی «کواسب» میباشد، منظور حیوانات شکارگری است که خود شکار را به دست می‌آورند و آنرا در می‌یابند. پس اگر به این معنی باشد، در آن دلالتی بر مطلب گذشته نیست. و الله اعلم.

چهارم: جایز بودن پرورش و نگهداری سگ شکاری است، همان‌طور که در حدیث صحیح آمده که نگهداری و پرورش سگ شکاری جایز است. با اینکه در اصل، نگهداری سگ و پرورش آن حرام است، اما نگهداری سگ شکاری جایز است، زیرا اگر شکار و تعلیم دادن سگ جایز باشد به طور قطع نگهداری آن نیز جایز است.

پنجم: پاک بودن قسمتی از شکار که سگ با دهان گرفته است، چون خداوند آن را جایز قرار داده و نگفته است آن را بشوئید. پس این برپاکی محلی که دهان سگ شکاری به آن خورده است دلالت می‌نماید.

ششم: در این آیه به فضیلت علم اشاره شده است، و این که سگ و حیوان تعلیم یافته به خاطر تعلیمی که دیده است شکارش حلال است، و حیوان شکارگری که تعلیم نیافته شکارش حلال نیست.

هفتم: مشغول شدن به تعلیم دادن سگ یا پرنده یا امثال آن مذموم و ناپسند نبوده و کار بیهوده و باطلی نیست، بلکه امری است مطلوب، چون تعلیم، وسیله‌ای برای حلال شدن شکار حیوان شکارگر و استفاده از آن است.

هشتم: این آیه دلیلی است برای کسی که فروختن سگ شکارگر را جایز میداند، زیرا جز از طریق خرید و فروش نمیتوان به سگ شکاری دست یافت.

نهم: در این آیه «بسم الله» گفتن به هنگام رها کردن حیوان شکاری شرط قرار داده شده است، و اگر به طور عمد و قصد «بسم الله» نگوید شکاری را که حیوان شکاری کشته است حلال نمی‌باشد.

دهم: خوردن آنچه حیوان شکارگر صید کرده حلال است، خواه حیوان شکارگر صید را کشته باشد یا نه. و اگر صاحبش آن را دریافت و شکار به طور حتم و مسلم زنده بود حلال نیست مگر این که آن را ذبح کند. (بنقل از تفسیر فرقان)

الْيَوْمَ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

امروز همه پاکیزه‌های [از رزق الله] برای شما حلال شد، و طعام اهل کتاب [که مخلوط با مواد حرام و نجس نیست] بر شما حلال و طعام شما هم بر آنان حلال است. و زنان پاکدامن از مؤمنات، و زنان پاکدامن از اهل کتاب [از طریق ازدواج شرعی] در صورتیکه مهریه آنان را بپردازید بر شما حلال است، در حالی که مایل باشید پاکدامن بمانید نه زناکار، و نه انتخاب‌کننده معشوقه نامشروع در خلوت و پنهان. و هرکس در ایمان [به الله و

پیامبران و قیامت] کفر ورزد، قطعاً عملش تباه شده و فقط او در آخرت از (جمله) زیانکاران است. (۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«المُحْصَنَات»: (حصن): زنان پاکدامن و پاکیزه، پاکدامنان. «أجور»: مهریه ها.
 «مُحْصِنِينَ»: مردان پاکدامن. «غیر مُسَافِحِينَ»: (سَفَح): مردانی که آلوده به زنا نباشند.
 «أخذان»: جمع خدن [نساء/۲۵]: دوستان پنهانی و نامشروع، رفیقان. خدن: دوست گیری.
 «الإیمان»: آنچه باید بدان باور داشت. مراد احکام شریعت است. «حَبِطًا»: تباه گشت.

تفسیر:

«الْيَوْمَ أَجَلَ لَكُمْ الَّتِي بَاتُ»: امروز برای لداپذ پاک برای شما حلال شد، اعم از ذبایح و غیره برایتان مباح گشته است. حق تعالی حکم حلال کردن چیزهای پاکیزه را به عنوان تأکیدی بر احسان و منت خویش، تکرار فرمود، تا منت و لطف خویش را بیان دارد و بندگانش را به سپاسگزاری فراوان و ذکر پروردگار فرا بخواند، و چیزهایی را که بدان نیاز دارند برای شان حلال نمود، به گونه‌ای که میتوانند از چیزهای پاکیزه استفاده کنند. همان طوری که امروز دین کامل به شما داده شد، نعمت‌های پاکیزه دنیا هم به طور همیشه برای شما حلال گردانیده شد که هیچ گاهی منسوخ نمی شود.

«وَوَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ جِلُّ لَكُمْ»: یعنی برای تان خوراک و ذبیحه‌ی اهل کتاب، از جمله یهود و نصاری برای شما حلال است. یعنی ای مسلمین! حیواناتی را که یهودیان و نصارا سر میبرند برای شما حلال است، نه حیواناتی که دیگر کافران سر میبرند، زیرا ذبیحه آنها برای مسلمین حلال نیست. چون اهل کتاب به پیامبران و کتاب های آسمانی منتسب هستند، و همه پیامبران بر حرام بودن حیوانی که برای غیر خدا ذبح شده باشد متفق می باشند، زیرا ذبح حیوان برای غیر خدا شرک است.

پس یهودیان و نصارا به حرام بودن ذبح حیوان برای غیر خداوند معتقد هستند، بنابراین این ذبیحه آنان حلال است، اما ذبیحه دیگر کفار نه.

«طَعَامُ»: منظور از طعام اهل کتاب نام هر چیزی است که خورده می شود، که مذبوحه اهل کتاب از آن جمله است. لذا تمام خوراکی‌های پاکیزه یهود و نصاری بدون فرق میان گوشت و غیر آن برای مسلمین حلال است. اما در اینجا مراد آیه از طعام از باب ذکر عام و اراده خاص مذبوحه اهل کتاب است.

در روایتی حضرت علی(رض)، بی بی عائشه و ابن عمر رضی الله تعالی عنهما فرموده اند: «اگر میشنوی که شخص کتابی ای نام غیر الله را در هنگام ذبح حیوان بر آن می برد، از گوشت آن حیوان نخور.»

ولی امام مالک(رض) فرموده است: «بردن نام غیر الله از سوی اهل کتاب در هنگام ذبح حیوان، سبب کراهیت خوردن از آن میشود نه سبب حرمت آن.»

ولی در صورتی که مسلمان از این امر آگاهی نداشت که شخص کتابی در هنگام ذبح حیوان چه گفته است، در آن صورت، خوردن مذبوحه وی بی هیچ خلافی حلال است زیرا این خبر به صحت رسیده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم از گوسفند به زهر آلوده‌ای که زن یهودی به ایشان اهدا کرد، تناول کردند.

لیکن مذبوحه مجوس (آتش پرستان) حلال نیست، همچنین مذبوحه ملحدان و بت پرستان

وهرکافر دیگری غیر از یهود و نصاری حلال نیست. نکاح زنانشان نیز جایز نیست زیرا آنها اهل کتاب نیستند. اما بجز حیوانات مذبوحه، سایر غذاهایشان به اجماع حلال است، چرا که این غذاها برای عموم مردم مباح می‌باشد و هیچ دلیلی بر تخصیص و تبعیض آنها وجود ندارد «وَوَطَعَامُكُمْ حَلَلٌ لَّهُمْ»: و ذبیحه‌ی شما مسلمانان «حَلَلٌ لَّهُمْ» برای آنان حلال است. پس مانعی ندارد به آنها غذا بدهید یا به آنها بفروشید. یعنی: طعام مسلمین برای اهل کتاب حلال است بنابر این، هیچ گناهی بر مسلمانان نیست که اهل کتاب را از حیوانات مذبوحه خویش اطعام کنند چنان‌که ایشان از حیوانات مذبوحه آنها می‌خورند و این از باب پاداش‌دهی و مقابله به‌مثل و مبادله نیکویی‌هاست.

در حدیث آمده که «لَا يَأْكُلُ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيًّا» (خوراک تو را غیر از پرهیزگاری نخورد) مطلب این نیست که طعام شما برای اشخاصی که پرهیزگار نباشند، حرام است؛ وقتی که ذبیحه کافر کتابی برای مسلمان حلال باشد، ذبیحه و خوراک مسلمان چگونه برای دیگران حرام می‌باشد؟!

«وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ»: ای مؤمنان! ازدواج با زنان آزاد و پاک دامن عقیفه مؤمن برایتان حلال است. نه زنان زناکار. قید عَفَّتْ شاید به غرض ترغیب است؛ یعنی مسلمان باید قبل از نکاح، اول عفت زن را در نظر بگیرد؛ نباید تصور کرد که اگر پاکدامن نباشد نکاح او صحیح نیست. (تفسیر کابلی)

مفسر نسفی می‌فرماید: «عقیف بودن، یا آزاد بودن زن مؤمن، شرط صحت نکاح نیست بلکه از این ارشاد الهی استنباط بر می‌آید نه وجوب بنابر این، نکاح کنیز مسلمان و نکاح زنان غیر پاکدامن نیز برای مسلمان حلال است».

فقها نیز بجز امام احمد بن حنبل عفت را شرط صحت عقد ازدواج میان مرد و زن مسلمان قرار نداده‌اند «و زنان پاکدامن از کسانی که پیش از شما به آنان کتاب داده شده» نیز برای شما با ازدواج حلال‌اند.

ملاحظه میکنیم که آیه کریمه از این مسأله که طعام ما مسلمین برای اهل کتاب حلال است یاد کرد اما از این امر که زنان مسلمان برای مردان اهل کتاب حلال‌اند، ذکری به میان نیاورد، که این خود، دلیل حرمت زنان مسلمان بر آنان است. شرط حلال بودن زن کتابی برای ما در نزد جمهور فقها پاکدامنی اوست بنابر این، در تحت این آیه کریمه زنان آزاد عقیفه یهودی و نصرانی داخل میشوند، نه زنان زناکار و بدکاره آنها.

«وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ»: و ازدواج با زنان آزاد کتابی (یهودی و نصرانی) یعنی نیز برایتان حلال است. زنان آزاده پاکدامنی که پیش از شما، کتاب (آسمانی) به آنان داده شده است. یعنی یهودیان و نصارا. و این فرموده الهی را که می‌فرماید: «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ» (البقرة: 221).

«و با زنان مشرک ازدواج نکنید مگر اینکه ایمان بیاورند، تخصیص می‌گرداند». نظر جمهور چنین است و عطا گفته است: خدا تعداد زنان مسلمان را افزوده است، و عقد اهل کتاب در آن ایام رخصت بود.

از مفهوم آیه مبارکه چنین بر می‌آید که ازدواج با زنان برده‌ی مؤمن برای مردان آزاده حلال نیست.

اما زنان برده اهل کتاب هیچگاه مباح نبوده و بطور مطلق نمیتوان آنان را به عقد مردان آزاده در آورد، زیرا خداوند متعال فرموده است: «مِّن فِتْيَانِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ» (النساء: 25). «از

کنیزان مؤمن و مسلمان».

اما زنان مسلمان اگر برده باشند از دواج با آنها اول، توانایی نداشتن برای ازدواج با آزاده و دوم، ترس از گرفتار شدن به فساد و گناه، اما ازدواج با زنان فاسق و زناکار جایز نیست، خواه مسلمان باشند یا اهل کتاب، مگر این که توبه کنند، زیرا خداوند متعال فرموده است: «الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً» [النور: 3]. «مرد زناکار جز بازن زناکار یا زن مشرک ازدواج نکنند».

مفسر تفسیر کابلی در ذیل این آیه مینویسد که: بایک حکمی که به اهل کتاب مخصوص بود، حکم مخصوص دیگر آن نیز بیان گردیده؛ یعنی در شریعت، نکاح زن کتابی جایز و نکاح مشرک جایز نیست: «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُوْمِنَنَّ» (بقره، رکوع 27). یاد باید داشت که نصاری زمان ما عموماً به نام، نصاری میباشند؛ اما در اینها بسا مردمانی هستند که نه به کتاب آسمانی قائلند، و نه به مذهب، و نه به خدا؛ ازین جهت، اطلاق «اهل کتاب» بودن بر آنها راست نمی آید؛ لهذا، حکم ذبیحه و زنان شان مثل اهل کتاب نمیباشد. و نیز، معنی حلال شدن چیزی این است فی حد ذاته در آن کدام نوع تحریم نباشد؛ اما، در صورتی که انسان نسبت به احوال و آثار خارجی از انتفاع حلال مبتلا به حرام شود، بلکه احتمال باشد که به کفر گرفتار آید، اجازه انتفاع از چنین حلال داده نمیشود. در روزگار ما از آمیزش و اختلاط بدون ضرورت بایهود و نصاری و گرفتار شدن به دام زنان آنها، نتایج خطرناکی که پدید می آید بر کس مخفی نیست؛ پس باید از اسباب و ذرایع اعمال و عقاید بد اجتناب ورزید.

«إِذَا اتَّيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ»: به شرطی ازدواج با زنان مذکور برای شما حلال است که مهر آنها را بپردازید. پس هر کس تصمیم به ندادن مهریه زن بگیرد، برای او حلال نیست. و خداوند متعال به پرداختن مهریه زن دستور داد، و آن زمانی است که زن عاقل و رشید، و صلاحیت پذیریش مهریه را داشته باشد، در غیر این صورت شوهر مهریه را به سرپرست زن می دهد. و نسبت دادن مهریه به زنان بر این دلالت مینماید که زن مالک تمام مهریه اش است و هیچکس حقی در آن ندارد مگر آنچه که به زن شوهر ببخشد یا به سرپرست خودش یا به کسی دیگر بدهد.

مفسر تفسیر کابلی مینویسد: در قید نکاح آوردن گویا اشاره به آن است که نکاح در ظاهر قید و پابندی است، لیکن این قید از آن آزادی ها و شهوت رانی ها بهتر است که در هوای آن چارپایان آدم صورت میخوهند سلسله ازدواج را معدوم نمایند.

«مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ»: به وسیلهی ازدواج عفت خود را حفظ کنید و نه این که مرتکب زناشوید. یعنی: انگیزه شما از ازدواج با زنان کتابی، طلب پاکدامنی و عفت برای خودتان باشد.

«وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ» «غَيْرَ مُسَافِحِينَ» و با هیچکس زنا نکنید. «وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ» و معشوقه و دوست نگیرید. و دوست گرفتن یعنی زناکردن با معشوقه ها، زیرا در جاهلیت زنا این گونه بود که عده ای با هر کس زنا میکردند، چنین فردی «مُسَافِح» زناکار نامیده میشد. و بعضی فقط با دوست و معشوقه خود زنا میکردند. خداوند خبر داد که این کار با عفت و پاکدامنی متضاد است، و شرط ازدواج این است که شوره پاکدامن باشد.

«خدن»: در اینجا به معنای دوست و معشوقه است و بر مرد و زن هر دو اطلاق میشود. طبری گفته است: یعنی با زنی نافرمان و عاصی خلوت نکند که دل از یکدیگر بر بایند و

او را به عنوان معشوقه و دوست خود برگزیند و با او به فسق و فجور بپردازد. (تفسیر طبری 590/9).

«وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْأَخْزَةِ مِنَ الْأَخْسَرِينَ (5)»: هرکس از دین برگردد یعنی: هرکس مرتد گردیده و به شرایع و قوانین اسلام کفر ورزد، بی‌گمان عملش نابود گشته است، و آن زمانی است که بر حالت کفر بمیرد. همانطور که خداوند متعال میفرماید: «وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» (البقرة: 217). «و هرکس از شما از دین خود مرتد شود، و در حالیکه کافر است بمیرد پس ایشان اعمال شان در دنیا و آخرت نابود می شود».

«وَهُوَ فِي الْأَخْزَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ»: و او در آخرت از زمره کسانی خواهد بود که در مورد خود و اموال و خانواده هایشان دچار زیان شده و به شقاوت همیشگی گرفتار آمده اند.

خوانندگان گرامی!

در آیه متبرکه (6 الی 7) موضوعات متعلق به وضوء، غسل، تیمم مورد بحث قرار گرفته میشود.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید، هنگامی که به [قصد] نماز ایستادید، پس روی و دست‌های تان را تا آرنج بشویید و سرهای خود را مسح کنید، و پاهای تان را تا بجلک بشوید، و اگر جنب باشید پس خود را پاک کنید (غسل کنید)، و اگر مریض یا مسافر باشید، یا کسی از شما از مکان قضای حاجت بیاید، یا با زنان تماس (آمیزش) کرده باشید و آبی (برای وضوء یا غسل) نیابید پس قصد خاک پاک (تیمم) کنید، پس به آن خاک روی و دست‌های تان را مسح کنید، الله نمیخواهد بر شما مشقتی را لازم گرداند، و لیکن میخواهد که شما را پاک سازد، و نعمت خود را بر شما تمام کند، تا شکر او را به جا آرید. (۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«إِذَا قُمْتُمْ»: آردتم، هرگاه خواستید برای نماز به پا خیزید، هرگاه برخاستند.
«وُجُوهَكُمْ»: جمع وجه، صورت ها. «الْمَرَافِقِ»: آرنج‌ها. «أَرْجُلَكُمْ»: جمع رجل، پاها، کلمه «أَرْجُلَكُمْ» بر «وُجُوهَكُمْ» و «أَيْدِيكُمْ» عطف میشود که تقدیر جمله این است: «وَاغْسِلُوا أَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ»، و قرار گرفتنش پس از «بِرُءُوسِكُمْ» برای مراعات ترتیب اندام وضو است. «الْكَعْبَيْنِ»: تثنیهی کعب، بجلک، برآمدگی پاها. «جُنُبًا»: کسی که به هر وسیله، منی اش خارج شده باشد، جنابت.

(کلمه‌ی «جنب»، به زن و مرد، مفرد و جمع، بطور یکسان اطلاق میشود.) «فَاطَّهَّرُوا»: (طهر): غسل کنید. «الْغَائِطِ»: جای کنار و دور از انظار، زمین پست گود، محل قضای حاجت. «لَامَسْتُمْ»: همبستر شدید، آمیزش جنسی کردید. «صَعِيدًا»: روی زمین، خاک. حَرَج: تنگنا، فشار و مشقت، رنج.

تفسیر:

قبل از همه باید گفت که: در آیهی 43 سورهی نساء، به موضوع غسل و تیمم اشاره بعمل آمده است، اینک در آیه کریمه هذا علاوه بر آن دو مبحث، به مسألهی وضوء هم ذکر بعمل می آید طوریکه میفرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ» ای مؤمنان! هرگاه از خواب برخیزید، و یا هم از مشاغل دنیوی راکنار گذاشتید و به نماز رجوع کنید، در حالیکه فاقد وضوء بودید و خواستید به نماز برخیزید. بناءً اول باید مطابق شریعت وضوی بگیرید. لغویان مینویسند که: کلیمه «قیام»، هرگاه با حرف «إِلَى» همراه شود، به معنای اراده کردن است. طوریکه در آیه متبرکه آمده است: «إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ» یعنی هرگاه تصمیم به نماز خواندن گرفتید.

در این آیه مبارکه در می یابیم که: غرض و غایت حکم طهارت و وضوء همانا «وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ» (الله میخواهد که شما را پاک سازد)، که حق تعالی در آخر آیه بیان فرموده است، واضح است که سبب وجوب شستن دست و روی و غیره آنست که بنده پاک و با صفا گردیده لیاقت حضور الهی (ج) را پیدا کند، و به بارگاه ربّ العزّة منزلتی می یابد، همچنان از فحواى آیه مبارکه «إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاعْسِلُوا» در می یابیم که: آلودگی جسم، مانع قرب به دربار الهی میگردد، بناءً:

در آیه متبرکه «إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ» در جنب اینکه برای به پیاخاستن نماز، امر بعمل آمده است؛ تاکید بر نیت برای ادای نماز نیز در آیه مبارکه صورت گرفته است. طوریکه میفرماید: «إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ» یعنی هرگاه به قصد و نیت نماز پیاخاستید.

در این آیه مبارکه در می یابیم که وضو شرط صحت نماز است، زیرا خداوند به هنگام بلند شدن برای نماز به وضو دستور داده فرموده است، و اصل این است که «امر» برای وجوب است.

وضوء با داخل شدن وقت نماز واجب نمی شود، بلکه هنگام اراده کردن برای نماز واجب میگردد.

هر آنچه که اسم نماز بر آن اطلاق شود از قبیل فرض، و نفل، و فرض کفایه و نماز جنازه، برای همه آنها وضو شرط است. حتی بسیاری از علما برای سجده خالی، از قبیل سجده تلاوت و سجده شکر نیز وضو را لازم می دانند.

ولی باید یادآور شود که: وضوء گرفتن برای هر وقت نمازی مستحب است و فقط آنگاه فرض می شود که انسان بی وضوء بوده و قصد نماز گزاردن را داشته باشد.

أنس بن مالک (رض) فرمود است که: «رسول الله صلى الله عليه وسلم به هنگام ادای هر نماز، وضویی جدید می گرفتند. از وی پرسیده شد: شما چگونه عمل میکردید؟ فرمود: ما نمازها را تا آنگاه که بی وضوء نمی شدیم با یک وضوء میخواندیم». بنابر این، وضو بالای وضو فقط یک امر مستحبی است، اما فضیلت زیادی دارد، چنانکه در حدیث شریف آمده است: «وضو بالای وضو، نوری بر بالای نور است». نقل است که: «هرکس بر بالای وضو، وضو کند برایش ده حسنه نوشته میشود». همچنین در حدیث شریف آمده است: رسول الله صلى الله عليه وسلم در روز فتح مکه همه نمازها را با یک وضوء خواندند، عمر (رض) از ایشان پرسید: امروز شما کاری کردید که تاکنون نمی کردید. رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمودند: «ای عمر! من قصداً این کار را کردم»، یعنی: تا چنین تصور نشود که وضو کردن برای هر نماز، واجب است.

«فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ»: «و» بشوید «دستهای خود را تا مرفق» «مرفق»: عبارت از مفصلی است میان مچ دست و بازو که آرنج نامیده میشود. و چون نمازگزار وضوء می کند، باید آب را بر هر دو آرنج خویش نیز سرازیر نماید. در ضمن قابل یادآوری میدانم که: فقها گفته‌اند: مَضْمُضَةٌ وِ اسْتِنْشَاقُ (آب در دهان و بینی کردن) نیز جزء شستن روی است چنانکه بر خلال کردن ریش نیز دلیل شرعی آمده و در صورتی که ریش آنبوه باشد، خلال کردن آن مستحب است. در مذهب مالک و شافعی، مضمضه و استنشاق در وضوء و غسل مستحب، در مذهب احمد بن حنبل واجب و در مذهب ابو حنیفه (رحمه الله علیهم جمیعا) در غسل فرض و در وضوء مستحب است. «وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَ أَرْجُلِكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ»: و سرهای خود را مسح کنید و پاهایتان را با بَجَلْکِها بشوید.

قابل تذکر است که حکم تغسیل پای‌ها «إِلَى الْكَعْبَيْنِ» همانند حکم «إِلَى الْمَرَافِقِ» دست‌ها است یعنی اینکه هدف از آن شستن کامل هر دو پا همراه با برآمدگی‌های آن یعنی بَجَلْکِها است، نه مسح؛ زیرا مسح حد و مرز معینی ندارد. و تعیین حد و مرز برای شستن است. همچنین در آیه مبارکه در بیان تیمم میفرماید: «فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَ أَيْدِيكُمْ مِنْهُ» نمیفرماید: «... وَ أَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ مِنْهُ» چون در مسح، حد و مرز مطرح نیست. بنابراین مسح دستها هم تا مچ دست و هم تا آرنج، درست است و حداقل مسح نیز، فریضه را کامل میکند؛ همان گونه که مسح کردن و دست کشیدن روی چند تار موی سر - به دلیل محدود نکردن - فریضه را تکمیل می نماید.

مفسر زمخشری گفته است: فایده‌ی آوردن إلی الْكَعْبَيْنِ این است که کسی گمان نبرد که پاها باید مسح شوند؛ چون در شریعت برای مسح غایتی آورده نمیشود. و در حدیث آمده است: (وای به حال آنان که در شستن پاها کوتاهی میکنند). (تفسیر کشاف 474/1). این حدیث نظر امامیه را رد میکند که میگویند: در وضوء فرض است که پا مسح گردد نه شسته شود. نص آیه نیز بر این مطلب تصریح می کند که پا باید شسته شود؛ چرا که «وَ أَرْجُلِكُمْ» به صورت منصوب آمده است، پس بر عضو مغسول عطف است. و به منظور افاده‌ی ترتیب مسح بین اعضایی که باید شسته شوند، آمده است.

بَجَلْکِها:

عبارت از دو استخوان مدور مانند برآمده در پایین‌ترین قسمت استخوان ساق پای اند. خاطر نشان میشود که احادیث در باره شستن پا بسیار است، از آن جمله در حدیث شریف آمده است که رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وضو گرفته و هر دو پایشان را شستند و فرمودند: «این وضویی است که الله متعال نماز را جز با آن قبول نمی کند». مسح بر موزه‌ها نیز به احادیث متواتر ثابت شده است.

باید گفت که: آیه‌ی تیمم عام است؛ تیمم هم به جای وضوء و هم به جای غسل به کار می رود.

فرض مسح در نزد احناف؛ مقدار یک‌چهارم سر، در نزد حنبلی‌ها و مالکی‌ها؛ کل سر و در نزد شافعی؛ حداقل آنچه که اسم مسح بر آن اطلاق میشود، در این باره کافی است حتی اگر بخشی جزئی از موی سرش را هم مسح کرد.

همچنین در مذهب شافعی، تکرار مسح تا سه بار مستحب است، در مذهب احناف، سه بار مسح با یک آب مستحب است و در مذهب احمد بن حنبل، یک بار مسح کردن کافی است.

مسح سر یعنی دست را تر کرده بر سر بکشید. مفسران مینویسند که: ثابت نمیشود که پیامبر صلی الله علیه وسلم در تمام عمر کمتر از مقدار ناصیه را مسح کرده باشند و مقدار ناصیه تقریباً چارم حصّه سر است و به مذهب حنفی همین قدر مسح فرض میباشد. برای تفصیل مبحث مسح و نظریات فقها در این بابت به کتب معتبر فقه مراجعه بفرمایید.

«وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا»: اگر در حالت جنابت باشید، باید با شستن تمام بدن، خود را پاک نمایید، یعنی: تمام بدن خود را با آب بشویید، طوری که چیزی از آن ناشسته باقی نماند. مراد از حکم «فَاطَّهَّرُوا» در آیه مبارکه انجام غسل است. به قرینه این که در آیه 43 سوره نساء به جای «فَاطَّهَّرُوا»، «تَغْتَسِلُوا» فرموده است.

در آیه متبرکه:

أمر به غسل جنابت شده، یعنی برای پاک شدن از جنابت تنها شستن اعضای چارگانه و مسح کافی نمی باشد.

شستن تمام بدن در صورت جنابت واجب است، زیرا خداوند، پاک کردن را به بدن نسبت داده و آن را مخصوص قسمت‌هایی از بدن قرار نداده است. زیرا رسانیدن آب در سطح بدن تا جائی که بدون ضرر آب میرسد ضرور است؛ از آنجاست که به مذهب حنفیه مضمضه و استنشاق، یعنی آب در دهان و بینی کردن، در غسل فرض است و در وضوء سنت. امر به شستن ظاهر و باطن موها در جنابت.

حدث أصغر در حدث أكبر مندرج است، و اگر کسی هم جنب بود، و هم وضوء نداشت، کافی است که نیت رفع هر دو را بکند و تمام بدنش را بشوید. چون خداوند جز پاک کردن چیز دیگری را بیان نکرده و فرموده است که دوباره باید وضو بگیرید.

جنابت بر هرکسی صدق پیدا میکند که در حالت خواب یا بیداری از او «منی» بیرون بیاید، و یا این که آمیزش کند و آبی نیز از او خارج نشود.

هر کس به یادآوری که احتلام شده است، ولی تری را ندید، غسل بر او واجب نیست چون او جنب نشده است.

«وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ»: اگر مریض بودید و استعمال آب برایتان زیانبخش و ضرر آلود باشد، یا مسافر بودید و آب را نیافتید، «أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ»: یا این که از محل قضای حاجت آمدید،

«أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ»: و یا با همسران خویش مقاربت جنسی کردید.

«فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا»: و بعد از جستجو آب را نیافتید، برای تیمم خاک پاک را جستجو کنید، یعنی خاک پاک برای شما کافی است پس با آن خاک بر طریقه شرعی تیمم کنید.

توجه بفرمایید: که ماشاء الله چه اعجازی در قرآن عظیم الشان نهفته است و در آیه متبرکه «أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ»: ملاحظه میداریم که: با چه قوتش رعایت حیاء و عفت و ادب کلام رعایت گردیده است، مخصوصاً در مسائل زناشویی. طوریکه میفرماید: «لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ»: ولی در مبحث مسائل حقوقی، برای این که حقی کسی ضایع نشود، قانون روشن و بی پرده‌ای را در باب به بیان میگیرد طوریکه میفرماید: «دَخَلْتُمْ بُهْنَ» (نساء، 23). که در مورد مبحث مهریه به بیان گرفته شده است.

«فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً»: و بعد از جستجو آب را نیافتید، برای تیمم خاک پاک را جستجو کنید، یعنی خاک پاک برای شما کافی است پس با آن خاک بر طریقه شرعی تیمم کنید.

همچنان در آیه مبارکه در می یابیم که: پروردگار با عظمت ما احسان خود را بر بندگان با مشروع قرار دادن تیمم بیان می دارد.

یکی از اسباب جایز بودن تیمم، مریضی است که بکار بردن آب برای آن زیان آور باشد. پس برای چنین مریضان اجازه است که برای ادای نماز تیمم بعمل آرد.

از جمله اسباب جایز بودن تیمم، سفر و آمدن از قضای حاجت است، و آن زمانی مجوز تیمم است هر چند آب نیز وجود داشته باشد، زیرا در صورت استفاده از آب فرد مریض زیان می بیند، اما در بقیه موارد مذکور، آنچه که سبب تجویز تیمم میگردد نبودن آب است، گرچه انسان در حضر هم باشد.

باید بصورت کل گفته شود که: در تیمم، روح بندگی نهفته است؛ چون دست به خاک زدن و مالیدن آن به پیشانی که بلندترین عضو بدن است همراه با قصد قربت، نوعی تواضع و خاکساری در برابر الله متعال است.

باید برای پیدا کردن آب وضوء و غسل تلاش صورت گیرد، اگر پیدا نشد، آنگاه نوبت به تیمم میرسد. «فَلَمْ تَجِدُوا»: در صورت است که انسان تلاش خویش را بخرچ دهد ولی موافق نشده است.

«فَأَمْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَ أَيْدِيكُمْ»: همانطور که سنت نبوی مقرر داشته است با دو ضربت، صورت و دست ها را با آن خاک مسح بکشید.

«مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ»: با فرض و مقرر کردن وضوء و غسل و تیمم بر شما، خدا قصد در مضیقه قرار دادن شما را ندارد.

«وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَ لِيُبَيِّنَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ(6)»: اما میخواهد به وسیله وضوء و تیمم شما را از گناهان و چرکها و خطاها پاکیزه گرداند و با بیان و توضیح شرایع میخواهد نعمتش را بر شما کامل کند، تا او را در مقابل نعمت های بی شمارش سپاسگزار شوید.

پاکیزگی جسم نیز همانند پاکیزگی روح یک نعمت است. نعمت خدا بر انسان زمانی به اتمام میرسد که هم در باره ی با طهارت روح و هم در باره ی طهارت جسم به او راهنمایی کامل برسد.

پس انسان مسلمان به وسیله وضوء از پلیدی های حسی و معنوی هردو پاک شده و در نماز پاک و مصفا به محضر پروردگارش قرار می گیرد.

در حدیث شریف آمده است: گناهان همراه با قطرات آب وضوء از اعضای بدن انسان فرومیریزند. «و» خداوند متعال میخواهد که «نعمت خود را بر شما تمام کند» که همانا بارخست دادن تیمم برای شما در هنگام نبودن آب. یا میخواهد که نعمت خود را بر شما تمام کند؛ به وسیله مشروع کردن احکام شرعی ای که به سبب آنها شما را شامل ثواب گردانیده است، «باشد که شکرگزاری کنید» نعمت های پروردگار را بر خود و با شکر گزاری، مستحق ثواب شکرگزاران گردید.

وضوء:

در حدیثی شریف آمده است: «لَا يَقْبَلُ اللهُ صَلَاةَ بَغِيرِ طَهْوَرٍ»: (الله تعالی هیچ نمازی را

بدون پاکی (وضوء) قبول نمی‌کند). (مسلم (224).

تعریفات که توسط علماء از مقام و عظمت و حکمت وضوء بعمل آمده است، وضوء را کلید نماز، تلاوت قرآن، طواف و بسیاری از عبادت‌ها معرفی داشته است. در حدیثی آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده است: «أمت من روز قیامت فرا خوانده میشوند در حالیکه اعضای وضوی آنها بر اثر وضوء می درخشد. لذا هرکس خواست این نورش بیشتر گردد، آن را بیشتر کند» (صحیح بخاری) و نیز میفرماید: «زیبایی و جمال مؤمن تا جایی خواهد بود که وضوء به آنجا میرسد». (صحیح مسلم) منظور حدیث از جمال و زیبایی مؤمن همان، نورانیتی است که در روز قیامت او را در میان مردم مزین جلوه می‌دهد.

رسول الله صلی الله علیه وسلم میفرماید: «در روز قیامت، من اولین کسی خواهم بود که اجازه سجده برآیم داده میشود، و من اولین کسی خواهم بود که برآیم اجازه داده میشود تا سرم را بردارم، آنگاه در پیشاپیش خود می‌نگرم و اتمم را در میان سایر ائمتها می‌شناسم، همچنین آنان را از پشت سر و سمت راست و چپ می‌شناسم» آنگاه شخصی پرسید: یا رسول الله! چگونه ائمت را در میان سایر ائمتها، از زمان نوح تا آخر می‌شناسی؟ فرمود: «أندام‌های وضوی آنان در اثر وضوء گرفتن می درخشد» (حدیث روایت شده در مسند احمد با سند صحیح).

خواننده محترم! یکی از شرایطی که نمازگزار باید در جنب اینکه لباس طاهر به تن داشته باشد، وضوء است. وضوء نه تنها باعث پاکی بدن بلکه موجب صفای روح و روشنی دل می‌گردد.

پروردگار با عظمت ما در قرآن عظیم الشان میفرماید: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَ امْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَ أَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ.» (ای کسانی که ایمان آورده‌اید هرگاه به نماز بر می‌خیزید، پس بشویید روی خود را، و دستهای خود را تا آرنج، و مسح کنید بر سرهای خود و بشوید پای‌های خود را تا بجلک (شتالنگ) (سوره المائدة - آیه 6).

اگر در آیه متبرکه دقت بعمل آریم بوضاحت تام در خواهیم یافت که پروردگار ما در وضوء چهار چیزی را بر ما فرض گردانیده است:

اول: شستن روی.

دوم: شستن دستها تا به آرنج.

سوم: مسح کردن سر.

چهارم: شستن پای‌ها تا به بجلک.

وضوء برای نماز:

وضوء شرط نماز است، بنابر این هرگاه شخصی اراده نماز نماید (نماز فرضی باشد و یا هم نماز نفلی) بروی لازم است تا قبلاً وضویی کامل بگیرد. و حتی مستحب است که بعد از گرفتن وضوء، دو رکعت نماز بعنوان تحیت (تحية) الوضوء نیز بجاء آرد.

طریقه وضوء پیامبر صلی الله علیه وسلم:

طریق وضوء رسول الله صلی الله علیه وسلم را حضرت عثمان رضی الله عنه، این چنین توصیف و تعریف نموده است:

از حمران مولای عثمان روایت است که عثمان بن عفان برای گرفتن وضوء درخواست

آب نمود، و وضوء گرفت. ابتدا دستهایش را سه بار شست، سپس مضمضه کرد بعد از آن آب را در بینی اش کرد، آنگاه صورتش را سه بار شست بعد از آن دست راست را با آرنجش سه بار شست، سپس دست چپ را، مانند دست راستش شست، به تعقیب آن سرش را مسح کرد و بعداً پای راستش را با جلک سه بار شست و پای چپش را هم مانند پای راستش شست. سپس گفت: رسول الله صلی الله علیه وسلم را دیدم که به این روش و ترتیب وضوء گرفت و فرمود: «من تَوْضَأُ نَحْوَ وَضْئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكَعَتَيْنِ لَا يَحْدِثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غَفْرَ لَهٗ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» «هرکس این چنین وضوء بگیرد و باحضور قلب دورکعت نماز بخواند گناهان (صغیره) گذشته او بخشیده میشود».

ابن شهاب میفرماید: علمای ما میگفته اند این وضوء کاملترین وضوء برای نماز است. (مسلم (1/204/226) و بخاری (1/266/164))

ولی ناگفته نباید گذاشت که: در وضوء سنتهای دیگری نیز وجود دارد که پیامبر صلی الله علیه وسلم آنرا هم انجام داده است که از آنجمله میتوان از:

- 1 - شستن هر عضو یکبار، و یا دو بار، و یا سه بار، که همه اش در سنت عملی رسول الله صلی الله علیه وسلم وارد شده است، یعنی میتوان هر عضوی را فقط یکبار، و یا دوبار، و یا هم سه بار شست، ولی در مورد مسح سر و گوش در همه حال فقط یکبار میباشد، و هر عضوی را بیشتر از سه بار شستن جائز نیست.
- 2 - خلال کردن ریش و انگشتان دست و پا.

- 3 - ریختن آب به دهن و بینی با دست راست و خالی کردن آب بینی با دست چپ و غیره.

شستن پای ها در وضوء:

در مورد شستن پای در (آیه 6 / سورة المائدة) با تمام وضاحت و صراحت بیان یافته است: آمده است مفسرین مینویسند که: «وَأَرْجُلُكُمْ» با نصب لام که در اینصورت بر (وَجُوهَكُمْ) عطف میشود و بر شستن پای حکم شده است.

همچنان در حدیثی از عبد الله بن عمرو بن العاص و آبی هریره و عائشة (رض) روایت گردیده است: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ وَبِئْسَ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ.» (از عبد الله بن عمرو بن العاص و ابو هریره و عائشه (رض) میفرمایند: پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: وای از آتش جهنم برکسانی که جلک پای های خویش را هنگام وضوء گرفتن نمی شویند).

همچنین ملاحظه میشود که عبارت «إِلَى الْكَعْبَيْنِ» آمده و در واقع غایت و منتهی را بیان کرده تا هرگونه ظنی و گمانی را در این باره که میباید پا را مسح کرد، از بین ببرد، برای آنکه در شریعت برای مسح که غایت تعیین نمیکند. از علی بن ابی طالب روایت شده است که گذران بزرگوار برنوجوانی قریشی افتاد و ملاحظه کرد که در وضوء خویش از حد میگذرد، گفت: «وای به حال انسان های سختگیر از دوزخ» و چون این سخن را شنیدند، شروع کردند به شستن و پاک کردن.

از ابن عمر روایت کرده اند که گفت: با رسول خدا (ص) همراه بودیم که گروهی وضوء گرفتند در حالیکه بسیار اعضای وضوء را چنان می شستند که از سپیدی می درخشیدند، فرمود: «وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ» و در روایت جابر عبارت «وَيْلٌ لِلْعَرِاقِيبِ / وای به حال آنان که به راه های بس دشوار می روند» آمده است.

از عمر بن خطاب روایت کرده اند که او دید که فردی دارد وضوء میگیرد و کف پای خود را نمیشوید. به او فرمان داد که وضوءش را دوباره بگیرد و این فرمان برای آن بود که

در امور واجب کوتاهی نکنند.

از عایشه (رض) روایت کرده اند که گفته است: اگر پاهایم را ببرند برای من خوش تر از آن است که بر پاها بدون موزه مسح کنم. از عطاء روایت کرده اند: سوگند به خدا که نشنیده ام کسی از اصحاب پاهای خود را مسح کنند.

اما گروهی دیگر از مفسران ظاهر عطف را گرفته اند و مسح کردن پاها را واجب میدانند. از حسن بصری روایت کرده اند که هر دو کار را انجام میداد.

از شعبی روایت کرده اند که در قرآن کریم مسح آمده و شستن پاها سنت. حسن بصری «وَأرجلكم» را به رفع خوانده است، یعنی: «أرجلكم مغسولة أو ممسوحة إلى الكعبين/ پاهایتان باید تا کعبین شسته یا مسح شوند.» شستن پاها در وضو به اتفاق مذاهب اربعه اهل سنت والجماعت فرض عین میباشد، بناءً تاکید میگردد که در وضو پاها تا بجلکها بصورت صحیح شسته شود، در این مورد برای تفصیل بیشتر به کتب فقهی مراجعه شود.

در حدیث شریف آمده است: «کلید بهشت نماز و کلید نماز وضوء است».

همچنین در حدیث شریف آمده است: «کسی از شما نیست که وضو کند و وضویش را کامل سازد و بعد از آن بگوید: «أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً عبده ورسوله»؛ «مگر اینکه درهای هشت گانه بهشت برایش گشوده میشود که از هر دری میخواهد به آن در آید».

در حدیث شریف دیگری آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم وضو کنندگان را تشویق کردند که بعد از وضوی خود بگویند: «اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين».

برخی از فواید وضوء و غسل:

- از مهمترین فواید وضو و غسل، همانا آمادگی برای انجام عبادت و تغییر حالت است. شستن تمام بدن، به انسان نشاط و توان میبخشد و سستی و کسالت را از او میگیرد. معمولاً پس از لذت جنسی و همبستر بودن با همسر، اعصاب به هیجان در می آید و سپس حالت سستی و کسالت به شخص دست می دهد که با غسل کردن آن نشاط دوباره باز می گردد. نظافت، رکن اساسی سلامتی و تندرستی است؛ زیرا ناپاکی و چرک و کثافت، موجب انواع مریضی است. اطبا در وقت شیوع مریضی و با، اسهال و غیره، به نظافت و پاکیزگی همه جانبه سفارش میکنند و اهمیت میدهند. پیامبر صلی الله علیه وسلم و اصحاب کرام به این امر مهم اهمیت فراوان می دادند.

انسان مسلمان باید- بیش از هر کس- به پاکیزگی بدن، لباس، مسکن، اهتمام ورزد، تا هم نزد خود، هم نزد خانواده و هم نزد همه کس عزیز و محترم باشد.

در غیر این صورت، نزد دیگران خوار و بی مقدار میگردد. این است که اسلام به پاکیزگی و نظافت و استعمال بوی خوش، سفارش میکند، بخصوص هنگام حضور به هم رسانیدن در مجالس و محافل عمومی از جمله: روز جمعه و امثال آن، تأکید فراوان دارد.

فواید و فلسفه ی وضو و غسل این است که: انسان پاکیزه و شادمان و بانشاط باشد و با حضور قلب و روان پاک درحضور پروردگارش می ایستد و به راز و نیاز میپردازد، تا دل و درونش نیز از تمام آلودگیها و پلیدها و کینه توزیها نسبت به بشریت صاف و زردوده شود و خود نیز با خاطری آسوده، زندگی کند.

نماز؛ یعنی، دیدار با الله، ایستادن در محضر خدا و دعا کردن و التماس نمودن از بارگاه

پروردگار؛ پس باید از روح و جسمی پاکیزه برخوردار باشد تا در حضور پاکترین پاکان سرافکنده نشود. (بنقل از تفسیر فرقان).

شان نزول آیه 6:

394- بخاری از طریق عمرو بن حارث از عبدالرحمن بن قاسم بن [محمد بن ابوبکر صدیق] از پدرش از عایشه (رض) روایت کرده است: در بازگشت از سفر، نزدیک مدینه رسیده بودیم که گردن بند من در بیابان گم شد. رسول الله (شتر خود را خواباند و فرود آمد [و دستور اقامت در آنجا را داد] و سرش را در آغوشم گذاشت و خوابید. ابوبکر (آمد و مثنی محکم بر سینه من زد و گفت: این همه مردم رابه خاطر یک گردن بند از ورود به مدینه معطل داشتی، صبح رسول الله از خواب بیدار شد و هرچه جستجو کرد، آب برای وضو پیدا نشد. پس آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (6)» نازل شد پس اسید بن خضیر گفت: ای خاندان ابوبکر، خدا به سبب شما به مردم خیر عطا کرد. (بخاری 4608 از عمرو بن حارث روایت کرده به این معنی در سورة نساء گذشت).

از عایشه (رض) روایت شده است: در یکی از سفرهای پیامبر با آن بزرگوار بودم. نزدیک بود وارد مدینه شویم که گردن بند من در بیابان گم شد. پیامبر به جستجوی آن پرداخت مردم نیز با او همراه شدند، در آنجا نه چشمه آب بود و نه کسی با خود آب داشت. مردم نزد ابوبکر صدیق آمدند و گفتند: از این کار عایشه تعجب نمی‌کند رسول الله و مردم را در جایی که نه چشمه آب است و نه کسی با خود آب دارد پیاده کرد. پس ابوبکر صدیق در حالی به طرف من آمد که پیامبر (سر خود را بر رانم گذاشته و خوابیده بود. ابوبکر گفت: تو رسول الله و تمام مردم را به خاطر یک گردن بند در جایی که آب وجود ندارد، معطل کردی، به شدت سرزنش کردم و چند سیلی به من زد چون سر پیامبر بالای زانویم بود هیچ حرکت نکردم. پیغمبر خدا تا صبحگاه در آن جا بدون آب اقامت گزید. پس خدا آیه تیمم را نازل کرد و مسلمانان تیمم کردند. عایشه (رض) میفرماید: شتر سواری مرا که حرکت دادیم ناگاه گردن بند را در زیر پای او یافتیم. (صحیح بخاری: کتاب تفسیر 4607).

395- طبرانی از طریق عباد بن عبدالله بن زبیر از عایشه (رض) روایت کرده است: هنگامی که واقعه گردن بند من پیش آمد و اهل افک حرف هایشان را زدند با پیامبر در جنگی دیگر شرکت کردم باز هم گردن بند من افتاد و مردم به خاطر جستجوی آن از رفتن بازماندند. ابوبکر (گفت: دخترکم تو در هر سفر برای مردم مایه رنج و درد سر میشوی، پس خدای بزرگ تیمم را در آنجا مشروع ساخت. و ابوبکر صدیق (گفت: دخترم تونیکبخت و سعادت مندی. در اینجا دو تذکر لازم است:

اول: بخاری این حدیث را از عمرو بن حارث روایت کرده است و در این حدیث به صراحت بیان شده است، علمای دیگر که در روایات خود آیه تیمم را ذکر کرده اند منظور شان همین آیه مائده است، اکثر علما در روایات خود گفته اند: آیه تیمم نازل شد و بیان نکرده اند که مراد آیه سورة مائده است و یا آیه چهل و سوم سورة نساء.

ابوبکر ابن العربی گفته است: این مشکلی است که من راه حلی برای آن نیافتم، زیرا ما

نمی دانیم که منظور عایشه (رض) کدام آیه است. (در نسخه‌ها «ابن عبدالبر» آمده از فتح الباری 1 / 434 ثبت شد).

ابن بطلال گفته است: منظور عایشه (رض) آیه سورة نساء است به این دلیل که آیه سورة مائده آیه وضوء نامیده میشود و در آیه سورة نساء به وضو اشاره‌ای نشده است در نتیجه اختصاص آیه سورة نساء به آیه تیمم مورد قبول است.

واحدی نیز در کتاب اسباب نزول همین حدیث عایشه را شان نزول آیه چهل و سوم سوره نساء دانسته است.

بدون تردید آنچه را بخاری ترجیح داده درست است، برای این که در این طریق به روشنی آمده است که آیه تیمم آیه ششم سورة مائده است.

دوم- حدیث شریفی که بخاری از عایشه (رض) روایت کرده، دلیل بر این است که قبل از نزول آیه تیمم وضوء واجب بوده است، از این رو مسلمانان فرود آمدن در جایی را که آب وجود نداشت خیلی مهم دانستند و آن پیش آمد از سوی ابوبکر صدیق در حق عایشه (رضی الله عنها) روی داد.

ابن عبدالبر فرموده: برای اهل مغازی روشن است که سرور کائنات از همان ابتدا که نماز واجب شد نماز را همیشه با وضوء خوانده است و این موضوع را به غیر از اشخاص نا آگاه و ستیزه‌گر هیچکس رد نمی کند. و آن بزرگوار میگوید: حکمتی که برای نزول آیه وضوء وجود دارد با وصف این که قبلاً به آن عمل می شد این است که فرضیت وضوء باید با وحی متلو ثابت گردد.

شخص دیگری گفته است: احتمال دارد که اول آیه به سبب واجب شدن وضوء قبلاً نازل شده و بقیه آیه که ذکر تیمم در آن است بعد در اینجا نازل گردیده باشد.

سیوطی صاحب گفته است: تذکر اول قابل قبول تر است، زیرا فرضیت وضوء یک جا با فرضیت نماز در مکه بوده و این آیه مدنی است.

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

و یاد کنید نعمتی را که الله بر شما ارزانی داشته و [نیز] پیمانی را که با شما محکم بسته است، آن وقت که گفتید: شدیم و اطاعت کردیم، و از الله بترسید، زیرا الله به آنچه در دلهاست آگاه است. (٧)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«نِعْمَةُ اللَّهِ»: مراد نعمت اسلام یا هر نعمت دیگری است. «مِيثَاقَهُ»: مراد پیمان عقبه اول، یا دوم و یا این که بیعت رضوان است و تمام پیمانهای تکوینی و تشریحی را نیز میتواند شامل شود. «ذَاتِ الصُّدُورِ»: خود سینه‌ها. مراد اسرار درون سینه‌ها است، از قبیل: کینه‌ها و نیات خوب یا بد. (تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن»

تفسیر:

«وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ مِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا»:

خداوند متعال بندگان را دستور میدهد تا نعمت‌های دینی و دنیوی او را با قلب و زبان به خاطر بیاورند. زیرا به یاد آوردن نعمت‌های الهی به صورت مستمر انگیزه‌ای است برای شکر خدا، و محبت و ورزیدن بهوی، و سرشار گشتن قلب از احسان خداوند و به یاد آوردن نعمت‌های دینی و دنیوی خدا خودپسندی و به خود بالیدن را از بین برده، و فضل و احسان

الهی را افزون میگرداند.

یعنی ای مؤمنان نعمت عظیم الله متعال را یاد آورید، هنگامی که بر شما پیامبر خود محمد صلی الله علیه وسلم را فرستاد و بر او کتاب خویش را نازل فرمود و بعد از اینکه مشرک بوده و در جاهلیت بسر میبردید شما را هدایت کرد و این توفیق بزرگ را نصیبتان نمود و یاد آورید که با الله متعال و پیامبرش در اطاعت از آنها در بیعت رضوان و امثال آن تعهد نموده بودید و قول الله متعال را پذیرفته و گفتید شنیدیم و اطاعت کردیم و مانند یهودیان نگفتید که شنیدیم و نافرمانی کردیم و بر این اساس سخن را شنیدید و در عمل پیاده کردید. در «تفسیر أنوار القرآن» آمده است: مراد از این پیمان، عهدی است که رسول الله صلی الله علیه وسلم در شب عقبه از مسلمانان گرفتند، به این مضمون که: در سختی و آسانی از ایشان بشنوند و فرمان برند. بعد از آن، هرکس دیگری هم که به اسلام مشرف میشد، با رسول الله صلی الله علیه وسلم بر این شرط بیعت میکرد. این خود دلالت میکند بر اینکه سخن مؤمنان: «سمعنا وأطعنا». (شنیدیم و اطاعت کردیم)؛ عهد و میثاقی با رسول الله صلی الله علیه وسلم نیز هست.

خداوند متعال این پیمان را به این دلیل به خود منسوب ساخت که عقد آن در «عقبه»، به امر و اذن او بود چنانکه میفرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ» (الفتح: 10): (ای پیامبر! همانا کسانی که با تو بیعت می‌کنند، جز این نیست که با خدا بیعت می‌کنند...». قابل یادآوری است که: این آیه با آیه اول این سوره: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (سورة مائده: 1) در معنی به هم پیوسته است.

در کتب حدیث آمده است که صیغه بیعت مؤمنان با رسول الله صلی الله علیه وسلم چنین بود: «بایعنا رسول الله علی السمع و الطاعة، فی منشطنا ومکرهنا، وأثره علينا، وأن لا ننازع الامر أهله». با رسول الله صلی الله علیه وسلم بر شنیدن و فرمان بردن در همه اوامر و در آسانی و سختی بیعت کردیم، به عنوان یک انتخاب و گزینشی که ما برای خود برگزیده‌ایم و بر اینکه در کار (حکومت) با اهل آن کشمکش نکنیم.

به قولی دیگر: مراد از میثاق الهی در این آیه، عهدی است که حق تعالی در روز (الست) از بنی‌آدم گرفت، عهدی که آیه کریمه: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ...» (سوره الأعراف: 172)، از آن خبر داده است. امام مجاهد میگوید: «هر چند که ما آن پیمان را به یاد نمی‌آوریم اما همین که الله متعال از آن به ما خبر داده، کافی است».

«وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (7)» «وَاتَّقُوا اللَّهَ» و در همه حالات از الله بترسید، «إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» همانا خداوند به رازها و افکاری که در سینه‌ها وجود دارد و به آنچه در آن خطور میکند آگاه است. و درباره‌ی آن از شما بازخواست میکند. یعنی نباید در فکر پیمان شکنی باشیم زیرا الله بر همه رازها و افکار سینه‌های ما آگاه است.

پس بر شما لازم است تا تقوای الهی را رعایت کنید، همانا خدا از مکنونات و نهفته‌های ضمیرتان باخبر است، و هیچ امر پنهانی بر الله متعال پوشیده نیست و علم و اطلاع او برای بازداشتن بنده از اعمال بد کافی و بسنده است تا او را در هر صغیره و کبیره‌ای مراقب پروردگارش بسازد.

خوانندگان گرامی!

پس از آن که خداوند متعال در آیه‌های قبل به مؤمنان یادآور شد که پیروی از فرمان او و خودداری از بدیها واجب است؛ اینک در (آیات متبرکه (8 الی 11) در باره ادای شهادت

عدالانه به مؤمنان، هشدار به غیر مؤمنان، یادآوری نعمت الهی، مطالبی را به بیان میگیرد. **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (۸)**

ای کسانی که ایمان آورده اید، برای احقاق حق الله (طبق عهدتان) برخیزید و از روی به عدل و انصاف گواهی دهید و عداوت با قومی شما را به بی عدالتی و ادا نکند بلکه عدل کنید که (عدل و انصاف) به تقوی نزدیکتر است، و از الله بترسید؛ بی گمان الله به آنچه می کنید آگاه است. (۸)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«قَوَّامِينَ»: کسانی که مُجدَّانه در انجام واجبات میکوشند و بر آن ها دوام دارند. تلاش گران راه عدل و داد. «شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ»: گواهانی که دادگرانه گواهی میدهند و از این و از آن جانبداری نمی کنند. «لَا يَجْرِمَنَّكُمْ»: شما را بر آن ندارد. «شَنَا نُ»: دشمنانگی. بغض.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ»: ای ایمان آورندگان! شهادت را بر وجه صحیح ادا کنید در گواهی دادن و گواه بودن در راه خدا سخت پایدار باشید و استقامت کنید هرگز به ناحق شهادت ندهید.

تعبیر (قوامین) به صیغه مبالغه، مفید آن است که مؤمنان مأمورند تا به بهترین شکل به برپاداشتن حق الهی بپاخیزند.

«شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ»: بلکه همواره سخن حق بگوئید، «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا»: و هیچگاه ملامت ملامتگران شما را از شهادت به عدالت و راستی باز ندارد همچنانی که دشمنی کفار و مشرکان نیز نباید مانع عدالت در شهادتتان شود، ولو به نفع دشمن شما نیز باشد.

باید متذکر شد که: اگر انگیزه‌ی انسان، کینه‌های او شد، إخلاصی در کار نیست؛ ولی اگر قیام برای خدا باشد، کینه‌ها در اجرای عدالت بی اثر می شود غرض از «عدل» آنست که با هر يك به قدر استحقاق وی بدون إفراط و تفریط معامله شود، و میزان عدل چنان به معیار مستقیم و صحیح باشد که نه بزرگترین دوستی‌ها و نه شدیدترین دشمنی‌ها هیچکدام نتواند کفه آنرا سنگین گرداند.

«اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ»: «عدالت کنید» زیرا عدالت به تقوا نزدیکتر است و بر اساس عدالت است که آسمانها و زمین برپای شده «وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (8)»: اگر باور و اعتقاد داشته باشیم که الله متعال عملکرد ما را میداند، به عدل رفتار خواهیم کرد. طوری که میفرماید: و بر شماست تا تقوای الهی و خوف از او را در شهادت رعایت کنید که بر خدای تعالی هیچ امری مخفی و پوشیده نیست و او تمام اعمال و گفتار تان را می داند و بر آن محاسبه می نماید از این روی بر شما خوف از او لازم و ضروری است.

مفسر جار الله زمخشری در تفسیر خویش میفرماید: در این آیه هشدار عظیم است مبنی بر این که: وقتی رعایت عدالت با کفار و دشمنان الله واجب و تا این حد مورد تأکید قرار گرفته باشد رعایت عدالت در برخورد با مؤمنان و دوستان و محبوبان خدا بسیار ضروری تر میباشد. (تفسیر الکشاف 1/476).

شأن نزول آیه 8:

یهودیان بنی نضیر در مدینه، توطئه‌ی کشتن پیامبر را فراهم آوردند؛ خداوند، پیامبر را از

آن باخبر کرد و دستور داد، در برابر کار ناروای آنان به عدل عمل کند و این آیه را نازل فرمود. (فرقان)

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾

الله به کسانی که ایمان آورده اند و کارهای نیک انجام داده اند، وعده داده است که برای آنان آمرزش و پاداشی بزرگ است. (٩)

«وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»: خداوند متعال به همه کسانی که ایمان آورده و پیامبرش را تصدیق نمودند و همواره کارهای خوب و مأمور به انجام داده و از منهیات اجتناب کردند، «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ (9)» خداوند متعال به همه کسانی که ایمان آورده و پیامبرش را تصدیق نمودند و همواره کارهای خوب و مأمور به انجام داده و از منهیات اجتناب کردند، یعنی نه تنها از گناهشان که به مقتضای بشریت مرتکب آن میشوند می‌گذریم، بلکه اجر و ثواب بی‌اندازه هم ارزانی خواهیم فرمود.

به یادداشته باشید که ایمان و عمل شایسته و نیک، هم جبران کننده‌ی گناهان است «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ» و هم تأمین کننده‌ی مکافات و پاداش.

«أَجْرٌ عَظِيمٌ»: در قرآن عظیم الشان از پاداش نیک چندنوع اجر به کار رفته است: «أَجْرٌ عَظِيمٌ»، «أَجْرٌ كَبِيرٌ» (هود، 11)، «أَجْرٌ كَرِيمٌ» (یس، 11). «أَجْرٌ عَظِيمٌ مَمْنُونٌ» (فصلت، 8) بناءً درمی یابیم که مکافات الهی دارای چنددرجاتی میباشد.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾

و کسانی که کفر ورزیدند و آیات ما را دروغ پنداشتند، همانگروه دوزخیان‌اند. (10)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الْجَحِيمِ»: آتش فروزان. اسمی از أسماء دوزخ است. و «جحیم» به معنای شدت برافروختگی آتش آمده است. طوریکه در داستان ابراهیم علیه السلام آمده که او را در جحیم (آتش شعله‌ور) انداختند.

تفسیر:

«وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (10)»: در این هیچ جای شکی نیست که مجازات کافران و تکذیب کنندگان، دوزخ ابدی است.

طوریکه میفرماید: و آنان که راه کفر را پیش گرفتند، کافر شده و پیامبرانش را تکذیب نموده‌اند و باشریعتش مخالفت کردند آنان را به آتش دوزخ وعده داده که برای همیشه در آن باقی خواهند ماند و چه بد قرارگاهی است دوزخ. در آن عذابی سخت و شدید برای مشرکان و کافران است.

بعد از اینکه در آیات فوق نهایت و انجام مؤمنان رایادآور شد، سرانجام و عاقبت کافران مجرم را نیز به بیان گرفت که در آتش جحیم و همیشه در عذاب‌اند.

«أَصْحَابُ الْجَحِيمِ»: یعنی اهل آتش و آنان که پیوسته در آتش دوزخ هستند.

مفسر ابو حیان فرموده است: در مورد مؤمنان جمله‌ی فعلیه به صورت گذشته آمده است که دلیل بر قطعیت تحقق وعده ای است که خدا به آنها وعده داده است. و در مورد کافران جمله‌ی اسمیه آمده است که دلیل ماندگار بودن حکمی است که در حق آنان صادر شده است و آن این که آنها اهل آتشند و برای همیشه در آن عذاب دوزخ می‌باشند. (البحر 3/441).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ

أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید، آن نعمتی را که الله بر شما ارزانی نمود یادآور شوید، آن وقت که گروهی از دشمنان قصد کردند که به طرف شما دست تجاوز دراز کنند (و پیغمبر را به قتل برسانند) پس الله دست‌های آنها را از شما کوتاه کرد، و از الله بترسید، و مؤمنان باید بر الله توکل کنند. (۱۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«هَمْ»: قصد کرد. خواست. «قَوْمٌ»: قومی. جمعی. شاید مراد کفار قریش باشند که قبل از هجرت خواستند پیغمبر و بسیاری از یاران او را بکشند (ملاحظه شود: انفال/30).

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ فَضْلًا»: ای مؤمنان! نعمت‌های الله و فضل او را بر خویشتان که پیامبر صلی الله علیه وسلم و شما را از مکر و دسیسه‌های یهودیان و مشرکان محفوظ داشت و دست یهودیان را از ضرر رسانی به شما کوتاه نمود، باید یاد آور شد که: یاد نعمت‌های الله متعال بر مؤمنان لازم است «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ» (زیرا هم نوعی شکر است، هم غرور و غفلت را از انسان دور می‌نماید و هم عشق انسان را به پروردگار می‌افزاید).

«إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَنْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ»: به خصوص زمانی که دسیسه‌ترور ایشان را چیدند و خواستند سنگی را بر ایشان بیندازند، «فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ» اما خدا شما را از شر آنان محفوظ و آزار آنها را از شما دفع و برطرف کرد.

«وَاتَّقُوا اللَّهَ»: پس بر شما لازم است تا تقوای الهی را رعایت کنید، «وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (11)» و مؤمنان باید به منظور جلب منافع دینی و دنیوی خود بر الله توکل کنند، و قدرت خود را ناچیز دانسته و به آن توجهی ننمایند، و در کسب آنچه دوست دارند به الله اعتماد کنند. و توکل بنده بر حسب ایمانش است، و به اتفاق همه اهل فن توکل از واجبات قلب است.

شان نزول آیه 11:

396- ابن جریر از عکرمه و یزید بن ابویزید به لفظ ابن ابویزید روایت کرده: پیغمبر صلی الله علیه وسلم، با ابوبکر، عمر، عثمان، علی، طلحه و عبدالرحمن بن عوف روان شد و نزد کعب بن اشرف و یهود بنی نضیر رفت از آنها در باره ادای دیه‌ای که عهده‌دار پرداخت آن بود کمکی طلبید [دیه دو عامری که عمرو بن امیه ضمیری آنها را کشته بود] (تفسیر طبری، ج 6، ص 144).

یهود گفت: بنشین تا برایت غذا بیاوریم و خواسته‌ات را نیز برآورده سازیم.

پیامبر صلی الله علیه وسلم نشست، حی بن اخطب به رفقای خود گفت: هرگز او را نزدیکتر از این در دسترس خود نمی‌یابید، سنگی را به سوی او پرتاب کنید و به قتلش برسانید تا شرارت و بدی را برای همیشه نبینید، پس آسیاب سنگ بزرگی را آوردند تا به سوی پیامبر پرتاب نمایند، خدا در آن کار موفق‌شان نساخت، زیرا جبرئیل امین آمد و باعث شد پیامبر از جای خود برخیزد. پس خدای بزرگ آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ...» را نازل کرد (طبری 11563 از یزید و 11565 از عکرمه روایت کرده است).

397- و از عبدالله بن ابوبکر، عاصم بن عمر بن قتاده و مجاهد، عبدالله بن کثیر و ابو مالک به این معنی روایت کرده است (20).

398- و از قتاده روایت می کند که فرموده برای ما گفته شده است: رسول الله در غزوه هفتم در بین نخلستانی قرار داشت، بنو ثعلبه و بنو محارب خواستند که او (را بکشند، کسی را به این منظور فرستادند و او خود را کنار رسول الله که درجایی به خواب رفته بود رساند و سلاح پیامبر) را گرفت و گفت: کیست که تو را از چنگ من نجات بخشد، پیامبر گفت: خدا، اعرابی شمشیر را در نیام گذاشت. پیامبر او را مجازات نکرد. در آن هنگام این آیه نازل شد. (طبری 11568 به قسم مرسل روایت کرده است).

399- أبو نعیم در «دلایل النبوة» از طریق حسن از جابر بن عبدالله روایت کرده است: مردی از بنی محارب که به غوث بن حرث مشهور بود، به قوم خود گفت: من محمد را برای شما می‌کشم، پس خود را نزدیک رسول الله رساند.

پیامبر جایی نشسته و شمشیرش را کنارش گذاشته بود. گفت: ای محمد، اجازه میدهی شمشیر را ببینم، گفت: بلی، غوث شمشیر را گرفت و از نیام برکشید و به اهتزاز درآورد و بر او حمله‌ور گردید، ولی خدا شر او را از پیامبر دور کرد. گفت: ای محمد از من نمی ترسی؟ گفت: نه، غوث گفت: از من که شمشیر تیزی در دستم دارم نمی ترسی؟ گفت: نه، خدایم مرا از شر تو حفظ میکند. غوث پس از شنیدن این سخن، شمشیر را در غلاف نهاد و به دست رسول خدا داد. آنگاه این آیه نازل شد.

خوانندگان گرامی!

در آیات قبلی ذکری از پیمانها و قراردادها بعمل آمد، که در پیش الله ما را یادآور شد که: سمعاً و طاعة از محمد صلی الله علیه السلام پیروی کنیم و به تعهد و پیمانی که در مورد حلال و حرام بسته ایم، وفادار بمانیم.

اینک در آیات متبرکه (12 الی 14) باز هم از گرفتن پیمان از یهودیان و نصاری و از جمله پیمان شکنی های شان، که موجب رنج و مجازات شان در هر دو جهان میگردد، یعنی دنیا و آخرت میگردد، اشاره بعمل آمده است، تا بدین ترتیب مؤمنان از این درس، پند و عبرت گیرند.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

و خداوند از بنی اسرائیل (اولاد یعقوب) پیمان محکم گرفت، و از آنها دوازده رهبر و سرپرست (انتخاب کرده و) و خداوند (به آنها) گفت: یقیناً من با شما هستم، اگر نماز را برپا دارید و زکات را بپردازید و به رسولان من ایمان بیاورید و آنها را مددو یاری کنید و به الله قرض الحسن بدید (در راه او به نیازمندان کمک کنید) گناهان شما را محو میکنم (می بخشم) و شما را در باغ های بهشت که نهرها از زیر درختان آن جاری است وارد می کنم، پس از این (عهد و وعده)، هر کس از شما کافر شود، به راستی که از راه راست منحرف گشته است. (۱۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«نَقِيبًا»: سردار. رئیس. «إِنِّي مَعَكُمْ»: من با شمایم. مراد: من شما را کمک و یاری میکنم. «عَزَّرْتُمُوهُمْ»: اگر آنان را کمک کنید و گرامیشان دارید و از دشمنان و گرفتاریها به

دورشان نمائید. «أَفَرَضْتُمْ اللَّهُ»: به خدا قرض دادید. مراد: اتفاق مال در راه خیرات و دستگیری از بینوایان است. «سَوَاءَ السَّبِيلِ»: راستای راه. راه راست. مراد: راه نجات است. (تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن».

تفسیر:

«وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ»: و همانا خداوند از بنی اسرائیل عهد و پیمان محکمی گرفت. ولی آنان این پیمان‌ها را شکستند و نقض کردند، از این برحذر باشید که شما نیز مانند آنها پیمان شکنی کنید که به کیفر آنها دچار خواهید شد. «وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا»: خداوند از بنی اسرائیل پیمان گرفت و موسی علیهم السلام از میان آنها دوازده نفر مرد کفیل از میان بزرگان و رؤسای‌شان برگزید تا آنها را بر رعایت این پیمان‌ها ملزم سازد، از هر طایفه و نسل یک سرپرست برگزیند تا کفالت و ضمانت قوم خود را به عهده بگیرد و به پیمان منعقد شده وفادار باشند. در آیه متبرکه ملاحظه نمودیم که: عهد گرفتن تنها به اُمت محمدیه اختصاص ندارد؛ بلکه از اُمت‌های سابقه هم عهدها گرفته شده.

نقیب به معنای نظارت کننده و بررسی کننده است. سالار و سرکرده قوم است چون به سازماندهی و تدبیر امورشان برگزیده شود.

بنی اسرائیل دوازده قبیله بودند و خدا دستور داده بود بر هر قبیله ای فردی از خودشان به عنوان نقیب آنان تعیین گردد تا زیر نظرشان بگیرد و سعی کند از فساد اخلاقی و انحراف در دین بازشان دارد. در کتاب مقدس، کتاب اعداد ذکر دوازده (سردار) موجود است. اما معنایی را که قرآن به وسیله‌ی کلمه‌ی نقیب میرساند، آن چه در کتاب مقدس آمده آن معنی را نمیرساند. در کتاب مقدس از آنان تنها به عنوان سردار و امیر یاد میکند، اما قرآن از آنان به عنوان ناظر دینی و اخلاقی یاد می کند.

به قولی: مراد از برانگیختن این سرکردگان این است که هر یک از آنها به نمایندگی از یک «سبط» و در مجموع دوازده نقیب از دوازده سبط، به عنوان پیشاهنگ برگزیده شدند تا اخبار و اوضاع سرزمین شام و فلسطین و مردم ستمگر آنها را به بررسی و تحقیق گرفته و نیرو و توان جنگی‌شان را مورد سنجش قرار دهند؛ نقبای یاد شده پس از مطالعه اوضاع دریافتند که ستمگران آن دیار از نیرویی بس عظیم برخوردارند لذا این تصور برآنان چیره شد که بنی اسرائیل توان رویارویی با فلسطینیان را ندارند.

زمخشری مفسر مشهور جهان اسلامی در تفسیر خویش مینویسد: بعد از هلاکت فرعون موقعی که بنی اسرائیل در مصر مستقر شدند، خدا به آنها فرمان داد که به سرزمین «أریحا» در شام بروند، در آن موقع کنعانیان ستمکار در آنجا سکونت داشتند. و به آنان گفت: من آن را مسکن و قرارگاه شما قرار دادم، بروید با مردم آنجا به جهاد بپردازید، من معین و یاور شما هستم و به شما نصرت و پیروزی میدهم، و به موسی امر کرد که از هر نسل، نقیبی را انتخاب کند. موسی نقیبان را برگزید و با آنها حرکت کرد، وقتی به سرزمین کنعان رسید، دستور داد به تجسس اوضاع و اخبار بپردازند، پس بر ایشان معلوم شد که کنعانیان مردمانی هیکلی و با قدرت و شوکت اند، از آنان ترسیدند، برگشتند و داستان را برای قوم خود باز گفتند، در صورتی که موسی به آنها گفته بود درباره ی آنچه که دیده اید چیزی ابراز ندارید، اما پیمان را شکستند و جز دو نفر از آنها همگی موضوع را گفتند. (تفسیر کشف 478/1).

همچنین رسول الله صلی الله علیه وسلم در شب عقبه در آستانه هجرت به مدینه که قبایل اوس و خزرج به دعوت ایشان لیبیک گفته بودند، دوازده تن نقیب از آنان برگزیدند، سه تن از اوس و نه تن از خزرج و از آنان پیمان گرفتند که: به خدای لأچیزی را شریک نیاورند، شرایع و قوانین اسلام را برپادارند و رسول خدا(ص) را حمایت کنند و یاری دهند و در قبال وفا به این پیمان، پاداش ایشان بهشت است لذا آن دوازده تن نمایندگان اوس و خزرج، به نمایندگی از قوم خود با رسول الله(ص) بیعت کردند و پیمان بستند. (معلومات تفصیلی در این بابت را میتوان در کتب سیرت مطالعه فرماید)

«وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ»: حق تعالی به بنی اسرائیل این وعده را داد که اگر به پیمانی که با خدا بستند وفادار باشند او تعالی آنان را یاری میرساند و کمک میکند و از خطاء و اشتباه باز می دارد «لَئِن أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَ آتَيْتُمُ الزَّكَاةَ لَام (لئن)»: یعنی برای شما قسم یاد میکنم ای جماعت بنی اسرائیل! اگر آنچه را که بر شما فرض کرده ام از قبیل اقامه‌ی نماز و پرداخت زکات، انجام دهید، مراد پرداخت زکات همان صدقاتی است که حق تعالی بر ایشان فرض گردانیده بود.

«وَأَمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ»: قبل از همه باید گفت که: تنها ایمان به انبیاء کافی نیست، بلکه یاری آنان هم بر مسلمانان لازم و واجب است، طوریکه میفرماید: اگر پیامبران را تصدیق کنید بدون فرق نهادن میان احدی از آنان و آنها را یاری دهید و دشمنان را از آنها دور کنید، یعنی پیغمبرانی که بعد از حضرت موسی(ع) بیایند همه را تصدیق کنید و به تعظیم و احترام با آنها رفتار کنید و در مقابل دشمنان حق با جان و مال با آنها معاونت و امداد کنید.

«وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا»: و از اموال خویش نیز در راه های خیر و خوبی مصرف یعنی اِنفاق کنند. باید گفت که: اِنفاق باید به شیوه‌ای نیکو باشد. یعنی از مال خوب، با نیت خوب، با سرعت و بدون مَنّت باشد.

طوریکه یادآور شدیم مراد از قرض دادن به خدا متعال خرج کردن مال در دین و حمایت پیغمبران اوست؛ یعنی از اموال خود در راه خدا خرج کنید. از آن جایی که خدای بلند مرتبه قول داده است اُنَدک ترین چیزی را که بنده در راه او خرج کند، او اصل آنرا همراه با چندین برابر پاداش به او بازگرداند، قرآن در جاهای زیادی از اِنفاق فی سبیل الله یعنی هزینه کردن در راه خدا به عنوان «قرض» یاد می کند. اما این قرض باید «قرض نیکو و حسن» باشد؛ یعنی چیزی را خرج کند که از راه مشروع به دست آورده است، طبق قانون خدا خرج کند و با اخلاص و حسن نیت خرج کند.

«لَا كُفْرَانَ عَنْكُمْ سِيئَاتِكُمْ» و در عوض، خدای تعالی وعده داد که گناهان شان را ببخشد و از بدی های شان درگذرد.

تفسیر:

چون نیکی بسیار شود. بدی‌ها را محو و نابود میکند. هرگاه انسان بر ایفای عهد با خداوند(ج) کوشان باشد، حق تعالی ناتوانی‌های او را دور میکند و در مقام قرب و رضای خویش جا می دهد.

«وَلَا دُخَانَ كُفْرَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ»: و در آخر آنها را وارد بهشت کند، بهشتی که نعمت‌های آن را هیچ چشمی ندیده و هیچ گوشی نشنیده و نه هم به قلب کسی خطور نموده است.

«فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ (12)»: ولی کسی که بر او نشانه‌ها و دلیل و حُجَّت و برهان اقامت گردد و او با تمام این‌ها از در مخالفت درآید یقیناً که مرتکب اشتباهی واضح و آشکار شده و به مسیری گام برداشته که هرگز رضایت بخش نیست و مسیری درست نیز نمی‌باشد.

عهدهایی که از بنی اسرائیل گرفته شده بود در این‌جا ذکر میشود، و آن این است: نماز؛ زکوة؛ ایمان آوردن به پیغمبران؛ امداد مالی و جانی به آنها. اول، عبادت بدنی است؛ و دوم، عبادت مالی؛ و سوم، عبادت قلبی و زبانی؛ و چارم، در حقیقت تکمیل اخلاقی عبادت سوم است. گویا در ذکر این چیزها اشاره فرموده که از جان و مال و قلب و قالب و هر چیز به خدا اظهار اطاعت و وفا نمائید؛ لیکن بنی اسرائیل يك انرا خلاف و به هیچ قول و اقرار خود پایدار نماندند، و نتایج عهد شکنی هایشان در آیت آینده بیان می‌شود.

فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (۱۳)

اما بخاطر پیمان شکنی، آنها را لعنت کردیم و از رحمت خویش دور ساختیم و دل‌های آنها را سخت و سنگین نمودیم (تا آنجا که) سخنان (خدا) را از مورد خود تحریف میکنند و بخشی از آنچه را به آنها گوشزد شده بود فراموش کردند و هر زمان به خیانتی (تازه) از آنها آگاه میشوی، مگر اندکی از آنها (که خیانت نمی‌کنند). پس از آنها در گذر و (از لغزشهای شان) روی بگردان، یقیناً الله نیکوکاران را دوست دارد. (۱۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«قاسية»: سخت و محکم، سنگدل. «الکلم»: جمع کلمه، سخنان [نساء/۴۶].
«نَسُوا»: به فراموشی سپردند، ترک کردند. «خائنة»: حرکت خاص چشم، که دال بر خیانت است. خیانت. «اصْفَحْ»: در گذر، صرف نظر کن. (فرقان)

تفسیر:

در اولین آیهی این سوره، بحث وفای به پیمان‌ها و در آیهی قبل، پیمان خداوند بابنی اسرائیل تذکر رفت. این آیه مبارکه آثار خلف وعده و پیمان شکنی را مطرح بحث قرار میدهد. طوری که میفرماید: «فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعْنَاهُمْ» «لَعْن» به معنی «طرد» و «ابعاد» است؛ یعنی: ما آن طائفه را به سبب همین پیمان شکنی و نقض پیمان و غدر شان، حق تعالی آنان را از رحمت خود طرد و از رضوان خود دور و محروم نمود.

بناءً بر ما است که: از پیمان شکنی‌ها بنی اسرائیل و عواقب آن درس عبرت بگیریم. پیمان شکنی باخدا، عامل محرومیت از لطف الهی و زمینه‌ی پیدایش سنگدلی میگردد. «لَعْنَاهُمْ... جَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً». در آیهی 77 سوره‌ی توبه نیز پیمان شکنی با خدا، سبب پیدایش نفاق است. طوری که میفرماید: «فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ» «وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً» و قلب‌های شان رابه گونه‌ای سخت گردانید که به هیچ وجه در برابر حق نرم نمیشود و از هیچ موعظه، نصیحت و اندرزی نفع نمیگیرد.

یعنی قلب و نهاد آنها را خشک و منجمد کردیم به نحوی که صلاحیت قبول ایمان را نداشته باشد. (این نظر ابن عباس (رض) است، همان طور که در «بحر» آمده است).

و فحوای آیه مبارکه: «فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ» ظاهر می‌سازد که: عهد شکنی و غداری سبب ملعونیت و قساوت قلبی آنها شده و این فعل از خودشان است؛ از آنجا که مرتب کردن

مسبب بر اسباب فقط کار خداست.

«يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ»: این پیمان شکنی آنان را به گونه‌ای ساخت که دست به تغییر کلام الهی و تبدیل معانی و انحراف الفاظ از معنی و مراد اصلی آن زدند در حالی که این عملکرد آنها از روی انحراف، گمراهی، سرکشی و تجاوز است. همچنان این گناهان منجر به آن شد تا دانش سودمند و دلایل و براهینی که داشتند را فراموش کنند.

این کثیر فرموده است: تورات را تأویل نمودند و آن را بر خلاف مقصود و مراد تفسیر کردند، و چیزی را به خدا نسبت دادند که آن را نگفته بود. (مختصر ابن کثیر 497/1). و هیچ گناهی بزرگتر از تغییر کلام خدای عز و جل نیست.

«وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ»: قبل از همه باید گفت که: نسیان گاهی به معنای فراموشی غیر اختیاری است که انتقادی بر آن نیست؛ ولی گاهی به معنای بی‌اعتنایی و بی‌توجهی است که قابل انتقاد است. طوریکه در این مبارکه مطرح می‌باشد: آنان قسمتی مهم از اوامر تورات را نادیده گرفته و ترک نمودند. این است نتیجه بدی معصیت و گناه که موجب فراموشی علم نافع می شود.

حافظ ابن رجب حنبلی می نویسد که بسبب نقض عهد دو چیز از آن سر زد: یکی ملعونیت، و دیگر قساوت قلب؛ و دو نتیجه از آن برآمد: یکی تحریف کتاب آسمانی، و دیگر عدم استفاده از ذکر؛ یعنی در اثر لعنت دماغ آنها مسموخ گشت که به کمال بی‌باکی و بی‌خردی به تحریف کتب سماویّه جرأت نمودند، و از نحوست عهد شکنی دل‌هایشان سخت شد؛ پس استعداد پذیرفتن سخن حق و نصیحت باقی نماند، و بدین صورت قوه علمی و عملی هر دو از ایشان ضایع شد. (تفسیر کابلی)

«وَلَا تَرَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ»: ای محمد! سلسله دغا و خیانت آنها تا امروز جاریست، و در آینده نیز جاری می باشد، هنوز هم پیمان شکنی، خیانت و نقض عهد و پیمان و حيله‌گری و نیرنگ شانرا همه روزه مشاهده می‌کنی که از این یهودیان سر میزند، مگر برخی اندکی از آنها مانند عبدالله بن سلام و امثال آنکه ایمان آورده و چنین اعمالی مرتکب نمیشوند، پس بر توست ای محمد که از گناهان آنها درگذری تا زمانی که خدای تعالی در بین آنها حکم کند و عملکرد حق و درست را به تو نشان دهد.

باید گفت که: خیانت و غدر و بی وفایی، سرشت یهودیان و صفت همیشگی آنان است. (نساء آیه 46).

«فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (13)»: «پس از آنان در گذر و اعراض کن که الله نیکوکاران را دوست میدارد» یعنی: از خیانت‌کاران بنی اسرائیل درگذر و از کردار ناشایست‌شان چشم‌پوشی کن و فعلاً از جنگیدن با آنان صرف نظر نما. سپس حق تعالی این حکم را در (آیه/29) از سوره «توبه» منسوخ گردانید و فرمود: «قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ» [التوبة: 29]؛ و پیامبر صلی الله علیه وسلم را به جنگیدن با آنان تا هنگامی که در کمال ذلت و حقارت به دست خویش جزیه بپردازند، فرمان داد.

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (۱۴)

و از کسانی که ادعای نصرانیت (و یاری مسیح) داشتند (نیز) پیمان گرفتیم ولی آنها قسمت قابل ملاحظه‌ای از آنچه به آنان تذکر داده شده بود بدست فراموشی سپردند، لذا در میان

آنها تا روز قیامت عداوت و دشمنی افگندیم و خداوند در آینده آنها را از آنچه انجام داده اند (و از نتایج آن) آگاه خواهد ساخت. (۱۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أَغْرَيْنَا»: (غرو): افگندیم، به راه انداختیم تشویق کردیم. «الْبَغْضَاءُ»: کینه، کینه توزی. «يُنَبِّئُهُمْ»: آنانرا باخبر میسازد. «يَصْنَعُونَ»: میکنند، انجام می دهند.

تفسیر:

«وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ»: همانطوریکه از یهودیان عهد و پیمان گرفتیم، از کسانی هم پیمان گرفتیم که به مسیح پسر مریم گفتند: «وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرَى»: «از کسانی که گفتند: ما یاور و یاران هستیم»، و با متصف نمودن خویشتن به ایمان به خدا و پیامبران، و آنچه پیامبران آورده اند خود را پاک می شمردند، اما آنها عهد و پیمان را شکستند.

«فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا دُكِّرُوا بِهِ»: ایمان به پیامبران را که در انجیل به آن امر شده بود، هم از نظر علمی و هم از نظر عملی به دست فراموشی سپردند. و پیمان را نقض نمودند. فراموشی بخشی از تذکرات این است که مسیحیان از مرز توحید گذشته به تثلیث رسیدند و به جای پذیرش حضرت محمد صلی الله علیه وسلم نشانه های او را کتمان کردند. «فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»: و برخی را بر برخی دیگر مسلط گردانیدیم، و شرارتی در میان آنان درگرفت که تا روز قیامت موجب جنگ و کینه و دشمنی در میان آنها خواهد بود.

«بغضاء»: دشمنی در قلب و «عداوت»، بروز ظاهری آن است. ابن کثیر فرموده است: هنوز هم از همدیگر کینه به دل دارند و یکدیگر را تکفیر و لعن و نفرین میکنند، و هر گروه اجازه نمی دهد افراد گروه دیگر وارد معبدشان شوند. ملت های غرب این چنین هستند درحالی که فرزندان یک آیین میباشند، هر کدام برای نابودی دیگری توطئه می چیند، بمب اتم و هیدروژن را اختراع نموده اند که عقل قادر نیست قدرت تخریب و اتلاف آنها را تصور کند. همه دشمن یکدیگرند. «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَ تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَ هُمْ كَافِرُونَ»: خدا میخواهد در دنیا از این رهگذر آنها را آزار بدهد و در حالیکه در کفر فرو می غلتند، جان آنها را بگیرد. سپس فرمود:

«وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (14)»: به یاد داشته باشید که: همه ی کارها زیر نظر پروردگار با عظمت است و مکافات و مجازات خواهد داشت. و خداوند آنان را به آنچه میکردند آگاه میکند، و آنان را به خاطر کارهایشان مجازات خواهد کرد.

آیه کریمه دلالت میکند بر این که: به فراموشی سپردن بخشی از وحی الهی و فرو گذاشتن عملی آن، به دشمنی و کشمکش میان یک امت می انجامد پس ما امت اسلام نیز که عملاً بخش هایی از وحی الهی را ترک کرده ایم، باید به دین مبین خویش رو آوریم؛ باشد که الله متعال میان دلهای ما الفت افگند.

نصاری:

«نصاری»: جمع «نصرانی» است، شاید هم چون شعار یاران حضرت عیسی «نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ» (سوره صف آیه: 14) بود، مسیحیان را نصارا گفته اند.

باید گفت: نصاری از نژاد و خانواده گوناگونی هستند، همواره با هم دشمن اند، از هم کینه

دارند، یکدیگر را نفرین میکنند، در تاریخ خود مسیحیان روشن و مدروج است که مسیح، تعلیمات و آندرز های خود را نوشت و پس از او انجیل مکتوبی در دست نبود. یهودیان با آنان از در مخالفت و ستیزه گری در آمدند، آواره شان کردند، بسیاری را از دم تیغ کشیدند. نصاری، جمعی توانا، قدرتمند و اهل علم نداشتند که بتوانند انجیل را تدوین کنند و از آن نگهداری نمایند؛ بلکه هرکس تعلیمات و آموخته های باطلی از قول مسیح منتشر می کرد و آن را انجیل می نامید که سرانجام تعداد انجیلها بسیار فراوان و ناهمگون گشت. آنجیل چهارگانه که اکنون در میان آنان رایج است؛ پس از گذشت سه قرن از تاریخ مسیح - وقتی قسطنطین پادشاه رومیان به دین نصرانی درآمد و حمله های یهودیان فروکش کرد - نوشته شد؛ آن هم وقتی که پادشاه رومی به دین آنان درآمد و دولتی نصرانی تشکیل داد و شیوه ای نو در افکار بت پرستی را بر آن افزود و تعارض فراوانی پیش آورد و با این وصف این انجیل «عهد جدید» مجهول الاصل و بدون تاریخ و بر اساس کتب «عهد عتیق یا قدیم» یهودیان نوشته شده که بسیار ناقص و نارساست. (نساء/46). (تفسیر فرقان)

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (15 و 16) در باره اهداف اساسی قرآن بحث بعمل آمده است طوری که میفرماید:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

ای اهل کتاب! یقیناً پیامبر ما به سوی شما آمد که بسیاری از آنچه را که شما از کتاب [تورات و انجیل درباره نشانه های او و قرآن] همواره پنهان می داشتید برای شما بیان می کند، و از بسیاری [از پنهان کاری های ناروای شما هم] درمیگذرد. البته از طرف الله نور و کتاب آشکار برای شما آمده است. (۱۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«تُخْفُونَ»: (خَفَى): پنهان می دارید. «الکتاب»: برنامه ی الهی، تورات و انجیل. «يَعْفُو»: چشم پوشی میکند، در میگذرد. نُورٌ: روشنائی، پیامبر یا قرآن، یا هر دو [نساء ۱۷۴]. «کتابٌ مبینٌ»: قرآن روشنگر، قرآن خود روشن است و روشن گر چیزهائی است که مردمان برای رسیدن به هدایت، بدانها نیازمندند. «یهدی به»: به آن قرآن هدایت می کند.

تفسیر:

«يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ»: ای اهل کتاب! مخاطب آیه مبارکه یهودیان و نصرانیان است! همانا محمد بن عبدالله به سوی شما آمده تا برای شما بسیاری از معجزات و نشانه های که با پیامبران گذشته تان بوده را یادآوری کند و شمارا در جریان بسیاری از اطلاعاتی که در تورات و انجیل نازل شده قرار دهد، اطلاعاتی مانند: آیه «رجم» یعنی سنگسار، داستان شکارچیان روز شنبه، بلندکردن کوه بر سر شما، کوبیدن عصا بر صخره و انفجار آب از آن، شکافتن بحر، مسخ نمودن چهره های شما و تبدیل آنها به چهره های بوزینگان و خوکان و اوصاف پیامبر آخر الزمان و از این قبیل و بسیاری آیات و نشانه های دیگری که پیامبر صلی الله علیه وسلم در قبال آنها سکوت اختیار می کند و شما را رسوا نمی سازد.

«وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ»: حسن بصری (رح) در تفسیر آیه مبارکه می نویسد که: از بسیاری از

شما در میگذرد و شما را مورد بازخواست قرار نمیدهد. یعنی از بسیاری از اشتباهات شما چشم پوشی میکند و فقط مطالبی را برایتان بیان میکند که دلیلی بر پیامبری و شهادتی بر صدقش باشد، و اگر همه چیز را بازگو میکرد رسوا می شدید.

در التسهیل آمده است: این آیه دلیل بر صحت نبوتش است؛ چون باوجود این که «أمی» و بیسواد بود و کتب آنها را نخوانده بود، مطالب مخفی را برملا ساخت. (لتسهیل 172/1). «قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ (15)»: یعنی نوری که از قرآن است، برایتان آمده است. قرآن نوری است بر طرف کننده‌ی شک و شرک، کتابی است که إعجازش آشکار و واضح است.

قرآن، بسیار با عظمت است. کلمه‌ی «نور» و «کتاب»، به صورت نکره آمده که نشانه‌ی بزرگی و عظمت آن می باشد.

قابل تذکر است که: این نص آیه مبارکه، حجتی روشن است که عالمان دین اهل کتاب، خود میدانند چه چیزهایی از کتاب آسمانی، هم از مسلمانان و هم از عامه‌ی مردم خودشان پوشیده اند. بلی! این شیوه‌ی ناپسند در میان برخی از علمای بد سرشت هر ملتی مشهود است که مطالب را تحریف معنوی میکنند و معنا و مقصود را مستور می دارند، تا سایر مردم از آن محروم گردند.

همچنان باید یادآور شد: اشتباهی که مسیحیان در آغاز مرتکب آن شدند و مسیح را ترکیبی از الوهیت و بشریت قرار دادند، باعث شد که حقیقت مسیح برایشان تبدیل به یک معمایی بشود که علمای آنان هرچه کوشیدند به کمک لفاظی و حدس و گمان آنرا حل کنند، تنها به ابهامات و پیچیدگی هایش افزودند. آن عده از آنان که بخش بشری این شخصیت مرکب او بر آنان غلبه پیدا کرد بر پسر خدا بودن و یکی از خدایان سه گانه بودن او تأکید کردند. آن عده که بخش الوهیت شخصیت او بر آنان غلبه پیدا کرد مسیح را ظهور جسمانی خدا قرار داده یعنی خدا ساختند و به عنوان خدا او را پرستش کردند. عده ای دیگر که کوشیدند راه میانه‌ای برگزینند، همه‌ی توانشان را صرف فراهم کردن تعبیرهایی کردند که به وسیله‌ی آنها مسیح علیه السلام را هم بتوان بشر و هم بتوان خدا ناامید و خدا و مسیح در عین حالیکه دو وجود جداگانه اند باز هم یکی باقی بمانند.

شان نزول آیه 15 - 16:

400- این جریر از عکرمه روایت کرده است: گروهی از یهود به حضور پیامبر صلی الله علیه وسلم آمدند و در باره سنگسار از ایشان سؤال کردند.

رسول الله گفت: کدام تان دانشمندتر هستید؟ آنها به سوی ابن صوریاء اشاره کردند. پیامبر او را به خدایی که تورات را بر موسی علیه السلام نازل کرد و کوه طور را برافراشت و از یهود تعهد و پیمان گرفت، سوگند داد. لرزه بر اندام دانشمند یهود افتاد و گفت: [چون زنان ما بسیار زیبایی، به خاطر حکم سنگسار زناکاران، افراد زیادی از ما کشته شدند، پس ما دامنه کشتار را کوتاه ساختیم] (تفسیر طبری: ج 6، ص 161). چون سنگسار در بین ما زیاد شد. به صد ضرب دره (شلاق) و تراشیدن سر اکتفا کردیم. رسول الله در باره آن [شخص زانی که او را برای صدور حکم خدمت رسول کریم آورده بودند] حکم سنگسار را صادر کرد. پس آیات: «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ (15) يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

(16) « نازل شد.

يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

خدا به وسیله آن (کتاب) کسانی را که از رضای او پیروی می‌کنند، به سوی راه‌های سلامتی هدایت می‌کند، و به حکم خود آنها را از تاریکی‌های (کفر) به روشنی (اسلام) بیرون می‌کند، و به راه راست هدایت می‌کند. (۱۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«رِضْوَانَهُ»: خوشنودی کامل خود. «سُبُلَ السَّلَامِ»: راه های امن و سلامت، راه‌های رستگاری. «سُبُلَ السَّلَامِ»: راه‌های امن و امان. راه نجات. «الظُّلُمَاتِ»: تاریکیها، منظور کفر است. «النُّورِ»: روشنائی، ایمان. «بِإِذْنِهِ»: به خواست و دستور خدا، به توفیق حق. «صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»: راه راست، دین اسلام.

تفسیر:

«يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ»: خداوند هرکسیکه از کتاب بزرگی و روش که الله متعال بر پیامبر صلی الله علیه وسلم نازل نموده پیروی کند حق‌تعالی او را به انجام اعمال صالح و نیک موفق می‌گرداند، اعمال صالحی که انسان را به سوی رضوان الهی و هدایت او و سلوکیاتی که به بهشت منتهی میشود می‌کشاند. اعمال صالحی که انسان را از قهر و غضب الهی و آتش دوزخ نجات می‌دهد.

علماء میفرمایند که: هدایت دارای مراتبی است: یک مرحله، هدایت عمومی است که؛ برای همه‌ی انسان هاست، خواه پیروی کنند یا نکنند و نوع دیگر هدایت مخصوص آنچه از اشخاصی است که هدایت عمومی را پذیرفته باشند. در این ایه مبارکه هدف همان هدایت نوع دوم آن میباشد که مورد بیان قرار گرفته است.

در ضمن باید گفت: کسانی قابل هدایت اند که در پی تحصیل و طلب رضای پروردگار باشند، نه دنبال مقام و مال و هوای نفس و انتقام.

و نباید فراموش کرد که: انسان، خود زمینه‌ساز هدایت خویش است. و هدایت به راه‌های سلامت و سعادت، درگرو کسب رضای الله متعال است و هرکس در پی راضی کردن غیر او باشد، مطمئن باشید که به انحراف رفته است.

«و يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ»: قرآن، داروی شفابخش همه ظلمات است. قرآن پیروان خویش را از تاریکی‌های: جهل، شرک، تفرقه، توحش، شبهات، شهوات، خرافات و مخالفت‌ها بیرون و به سوی نور، هدایت، دلیل واضح، صدق، برهان و رضایت خدای رحمان رهنمایی میکند. قرآن عظیم الشان؛ جنایات و اضطراب‌ها را به نور علم، توحید، وحدت، تمدن، یقین، حق، صفا و آرامش تبدیل می‌کند.

«وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (16)»: «و آنان را به ارده» و توفیق «خویش از تاریکی‌های» کفر و شرک و نفاق و فسق و فجور «به سوی نور» اسلام «بیرون می‌برد و به راهی راست هدایت شان می‌کند».

خوانندگان محترم!

بعد از اینکه در آیات فوق الذکر خداوند متعال بر أهل کتاب، اقامه‌ی دلیل و حجت کرد و بیان نمود که در برابر حق، مقصر و روی گردانند و به رسالت پیامبر اسلام، ایمان ندارند؛ اینک در آیات متبرکه (17 الی 19) به ردّ عقاید یهودیان و نصاری پرداخته و بیان

میفرماید که: نصاری به شیوهای خاص به الله متعال کفر می ورزد.
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

بطور مسلم آنها که گفتند الله همان مسیح بن مریم است یقیناً کافر شدند، بگو اگر الله بخوهد مسیح بن مریم و مادرش و همه کسانی را که در روی زمین هستند را یکجا به هلاکت رساند؟ پس چه کسی میتواند الله را (از این کار) باز دارد؟ (بلی) سلطنت آسمانها و زمین و هر چه در بین آنهاست از الله است، هر چه بخوهد، می آفریند. و الله بر هر چیزی تواناست. (۱۷)

توضیح لغات و اصطلاحات:

«فَمَنْ يَمْلِكُ»: پس کیست مالک و اختیاردار، قدرت در دست کیست؟

تفسیر:

«لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ»: به یقین، کسانی که میگویند: خدا، همان مسیح پسر مریم است؛ مسلماً کافر شدند، آنها فرقه ای از نصرانیان که میگویند عیسی بن مریم خداست در حقیقت به الله کافر شده و از دین او بیرون شدند. عیسی و مادرش بندهای از بندگان خدایند. «یسوع پروردگار آمد». و امثال این بیان را در گفتار آنان می توان یافت.

یسوع نزد آنان عیسی است. (ابوحنیان فرموده است: بعضی از نصاری میگویند: مسیح خداست و بعضی میگویند: پسر خداست و بعضی میگویند: سومین سه نفر است. آنکه در زیر پردهی اسلام خود را استتار نموده و خود را به صوفیه منسوب کرده و معتقد است خدا در صورت های زیبا حلول کرده است، از اعتقاد نصاری چنین مفهومی را استنباط کرده است و بعضی از ملحدان این فرقه از قبیل حلاج و صفار و ابن لجاج و امثال آنها به اتحاد و وحدت قایل شده اند. من آنها را نام بردم تا در دین خدا نصیحتی کرده باشم. بعضی از نادانان منسوب به صوفیه در تعظیم آنها راه افراط را پیش گرفته اند و ادعا میکنند که آنها از پاکان و اولیاء الله می باشند. البحر المحیط 448/3).

«قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا»: ای محمد! به نصرانیان بگو: دروغ میگویند، چه کسی از عیسی و مادرش عذاب الهی را در صورتی که الله اراده نماید تا آن دو را عذاب کند دفع و از آن جلوگیری مینماید و چه کسی از آنها حمایت میکند؟ عیسی مسیح بندهای از بندگان الله و تحت تصرف و تدبیر خداست و مالک هیچ نفع و ضرری، هیچ زندگی و مرگ و حشری برای خودنیست و اگر خدای تعالی اراده هلاک عیسی و مادرش را بنماید و یا اراده کند تا تمام اهل زمین را نابود کند چه کسی او را از این عمل باز میدارد؟ او خدایی است که جز او خدایی نیست.

آیه مبارکه مفاهیم ذیل را به روشنی به بیان گرفته است:

جمله «الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ»: بیان میدارد که اگر مسیح خدا باشد، خدا که در شکم زن قرار نمی گیرد.

جمله «إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ»: بیان میدارد که: احتمال فنا و نیست شدن، با خدایی سازگار نیست.

جمله «الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا»: عیسی، مادرش و همه مردم زمین

در انسان بودن و ناتوان بودن در برابر قدرت خداوند، یکسان میباشند. در جمله «قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ... وَ اللَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ»: این فهم را به صراحت بیان میدارد که: ادعای خدایی برای غیر خدا نظیر مسیح، نشانه عدم شناخت واقعی مسیحیان نسبت به خداوند است.

و جمله «وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»: این حقیقت بیان میدارد که: قدرت الهی، محدود به نظام خاصی نیست و میتواند حتی بدون پدر هم، فرزند خلق کند. «وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا»: برای اوست تمام آنچه در آسمانها و زمین است. او خالق همه و متصرف و مدبر امور آنهاست. «يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ» حق تعالی آنچه را بخواهد و به گونه‌ای که اراده کند می‌آفریند. آدم علیهم السلام را از خاک و بدون پدر و مادر آفرید و همسرش را بدون مادر خلق کرد، چنان چه عیسی علیه السلام را نیز از مادر و بدون پدر به وجود آورد در حالی که سایر مردم را از پدر و مادر آفرید، «وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (17)» او بر همه چیز قادر و تواناست و هیچ چیزی او را از انجام کاری عاجز ساخته نمیتواند و هیچ چیزی از قدرت او بیرون شده نمیتواند. یعنی در برابر او تعالی هیچ قوتی مقاوت کرده نمیتواند؛ اخیار و ابرار همه در آنجا محکوم اند.

برخی از ادعاهای بی‌اساس مسیحیان:

مسیحیان برخی از ادعاهای بی‌اساسی را در باره الله متعال مطرح میدارند، که قرآن عظیم الشان آنرا بشرح ذیل بیان میدارد:

- 1 - اعتقاد به خدایان سه گانه. «لَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً...» (نساء، 171).
- 2 - اعتقاد به اینکه الله متعال آفریدگار، یکی از خدایان سه گانه است (خدای پدر). «قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ...» (مائدة، 73).
- 3 - انحصار الوهیت در مسیح که این آیه مبارکه آن را رد می‌کند.

«يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ»: به خلقت حضرت عیسی بدون داشتن پدر، و آفرینش حضرت آدم بدون داشتن پدر و مادر اشاره دارد.

اگر واقعاً حضرت مسیح اگر خداست، پس چگونه (به عقیده‌ی مسیحیان) کشته شد و صلیب، آرم مظلومیت او گشت؟ خدا که نباید مورد سوء قصد قرار گیرد!

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا وَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ (۱۸)

و یهود و نصارا (مسیحیان) گفتند: که ما پسران الله و دوستان اویم (و طوری که پدر پسر را عذاب نمی‌دهد الله ما را نیز عذاب نمیدهد) بگو: پس چرا (الله) شما را (در دنیا) به سبب گناهان تان عذاب میدهد، بلکه شما هم بشری هستید از جمله کسانی که آفریده است، هر کسی را که بخواهد مغفرت میکند و هر کسی را که بخواهد، عذاب میدهد. و پادشاهی آسمانها و زمین و آنچه در میان آنهاست، تنها از الله است، و بازگشت همه به سوی اوست. (۱۸)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«نَصَارَى»: جمع نصرانی، پیروان عیسی علیه السلام، «أَحِبَّاؤُهُ»: دوستان او. الْمَصِيرُ: فرجام کار، بازگشت و سر انجام.

تفسیر:

«وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ»: رابطه‌ی ما با خدا همانند رابطه‌ی

فرزندان است با پدرانشان. یهودیان بدین عقیده اند که آنها فرزندان الله و دوستان اویند چنانچه نصرانیان نیز چنین ادعا می کنند، همه این سخنان دروغ و بهتان است زیرا الله متعال هرگز کسی را از بندگان خود به عنوان فرزند برنگزیده و دوستان الله متعال نیز کسانی اند که طاعت و عبادت او را بر جای می آورند.

ابن کثیر فرموده است: یعنی ما منسوب به پیامبران خدا هستیم که فرزندان خدا هستند. و چون خدا نسبت به آنان نظر لطف و عنایت دارد، ما را نیز دوست دارد. (مختصر ابن کثیر 499/1).

«قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ؟» و اگر یهودیان و نصرانیان در این ادعاهای خود صادق می بودند حق تعالی آنان را به سبب گناهان شان عذاب نمی نمود چون دوستدار، هیچگاه دوست خود را محکوم به مجازات نمی کند.

«بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ»: یهودیان و نصرانیان مانند سایر مردم بشر اند. و خدا در مورد تمام مخلوقاتش حاکم مطلق است.

«يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ»: هر انکسی از بندگانش که تقوا را رعایت کند ثواب میگیرد و اگر نافرمانی کند خدای تعالی او را مجازات میدهد یعنی: بندگان خود را در برابر خیر و شر محاسبه میکند و هرکس را در برابر عملش جزا میدهد پس او خواسته است که هرکه را برکفر می میراند، به عدل خویش عذاب کند و بر کسانی که از کفر توبه کرده اند، به فضل خویش بیامرزد و گنهکاران را اگر بخواهد عفو و اگر بخواهد، عذاب کند.

«وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا وَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ(18)»:

ملکیت تمام آسمان ها و زمین و آنچه در بین آنها قرار دارد از آن الله متعال است و عموماً تحت تسلط و فرمان او قرار دارند، و سرانجام و عاقبت آنها در قبضه ی قدرت اوست. او ذاتی است که را که بخواهد میبخشد و آنکه را اراده کند عذاب مینماید؛ زیرا تنها او خالق و رازق است و خدای برحق جز او وجود ندارد و تمام خلایق به سوی او باز میگردند و این اوست که همه را در قبال اعمال شان کیفر میدهد.

خواننده محترم!

خداوند متعال در آیه 18 علیه اهل کتاب، اقامه ی دلیل می کند و شبهه ای که آنان را در دین گمراه کرده است، بی اساس و بی اثر می گرداند، که شاید غرورشان را بکاهد.

گروه یعقوبیه از نصاری، مسیح را خدا میدانستند، سپس مذهب این گروه، پیشرو مذاهب سه گانه ی مشهور مسیحیت؛ یعنی، «کاتولیک»، «آرژندکس» و «پروتستان» گشت. این مذاهب در چهار قرن پیش به وسیله ی راهبی مصلح به نام «مارتن لوتر» نشأت یافت. مارتن، مسیحیان را از بسیاری از تقلیدهای خرافی و بی اساس رهانید و مذهب خود را در امریکا، انگلیس و آلمان رواج داد؛ اما با این وصف، خود نیز به تثلیث (سه خدایی) پایبند بود و هر موحدی را غیر مسیحی می شمرد (!) سرانجام، مسیح در میان آنان، ربّ و إله خوانده شد. این مطلب روی اولین صفحه ی انجیل، چنین نوشته شده: «کتاب عهد جدید از آن ربّ و نجات دهنده ی مایسوع مسیح».

امروز تمام فرقه های نصاری میگویند: «خدا، همان مسیح پسر مریم و مسیح، همان خداست». عمده ی سخنان آنان در انجیل یوحنا این است: «در بدو پیدایش، کلمه بود، کلمه نزد خدا بود و خدا همان کلمه است.» («فی البدء کانت الکلمة و الکلمة کانت عند الله، والله

هو الكلمة» والكلمة في تفسيرهم هي المسيح).

کلمه در نزد مسیحیان؛ یعنی عیسی مسیح. خداوند در ردّ این بیان میفرماید: پس از این آیات، دلیل و برهانی برای اهل کتاب نخواهد ماند که بگویند: هشدار دهنده‌ای نزد ما نیامده. است و ما به فراموشی سپرده شده ایم. این آیات به آنان یادآوری میشود که چیزی، هستی بخش را ناتوان و در مانده نمیکند. اینک آیه‌های زیر نیز گوشه‌ای دیگر از پلیدی‌ها و دشمنی‌های یهودیان را حکایت می‌کند که چگونه با پیامبرشان موسی(ع) به مخالفت برمیخاستند و از فرمانش سر برمی‌تافتند؟ (بنقل از تفسیر فرقان)

شان نزول آیه مبارکه:

از ابن عباس(رض) در بیان **شان نزول آیه مبارکه** روایت شده است که فرمود: نعمان بن اضاء، بحری بن عمرو و شاس بن عدی نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم آمدند و با آن حضرت صلی الله علیه وسلم گفت و گو کردند. رسول الله صلی الله علیه وسلم آنان را به سوی الله واحد دعوت نموده و از عذابش بیم دادند ولی آن سیه‌رویان گفتند: ای محمد! تو ما را از چه چیز می ترسانی؟ آیا نمیدانی که: (ما پسران خدا و دوستان وی هستیم؟) همان بود که پروردگار متعال آیه: «وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصْرَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّهُ» را نازل فرمود. (25- طبری 11616 از ابن اسحاق با سندش از ابن عباس روایت کرده است).

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

ای اهل کتاب! رسول ما به سوی شما آمده است که برای شما بیان می‌کند (احکام ما را) بعد از انقطاع دوران پیغامبران تا مبدا (روز قیامت بگوئید نه بشارت دهنده ای به سوی ما آمد، و نه بیم دهنده ای، (هم اکنون پیامبر) مژده دهنده و بیم دهنده به سوی شما آمد و خداوند بر همه چیز توانا است. (۱۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«فَتْرَةٌ مِنَ الرُّسُلِ»: مدت زمان فاصله‌ی پیامبران. «فَتْرَةٌ»: سکون، آرامش، فاصله‌ی زمانی بین دو پیامبر، که مردم از کلیت دین خدا محروم بودند. «قَدِيرٌ»: توانا.

تفسیر:

«يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ» ای اهل کتاب! یعنی ای جماعت یهود و نصاری! خدای تعالی بعد از مدتی توقف در جریان ارسال پیامبران، محمد صلی الله علیه وسلم را به سوی شما فرستاد، تا شرایع و دروس دین را برایتان توضیح و بیان نماید، چنانچه بین عیسی علیه السلام و محمد صلی الله علیه وسلم پانصد و شصت و نه سال گذشت. حالا پیامبر خود را به عنوان رحمتی برای جهانیان مبعوث داشت تا اطاعت کنندگان را به رحمت و بهشت او بشارت دهد و نافرمانان و عاصیان را از خشم و مجازات او برحذر دارد.

بعد از حضرت مسیح علیه السلام سلسله پیغمبران منقطع گردیده بود، و تمام دنیا الا ماشاءالله در ظلمت جهل و غفلت او هام و اهواء فرو رفته، چراغ هدایت خاموش شده بود؛ دمه ظلم و عدوان، فساد و الحاد در تمام آفاق پهن شده بود؛ در این وقت، برای اصلاح جهانیان هادی و بشیر و نذیری را فرستاد که از همه بزرگتر بود، تا به جاهلان راه فلاح دارین را باز نماید؛ غافلان را به تخویف و انذار بیدار کند؛ و دون همّتان را به بشارت تحریک دهد. ابن عباس(رض) فرموده است: «میان میلاد عیسی علیه السلام و محمد صلی الله علیه وسلم

پانصد و شصت و نه سال فاصله بود». ابن‌کثیر می‌گوید: «بنابر این، نعمت بعثت محمد صلی الله علیه وسلم در آن برهه از زمان، از کامل‌ترین نعمت‌ها بود و نیاز به این بَعَثْتُ هم، نیازی بود عام و فراگیر زیرا فساد بر همه بلاد دامن گسترده و طغیان و جهل بر همه بندگان بجز اندکی از اُحبار یهود و زهاد نصاری که بر بقایایی از دین حق متمسک باقی مانده بودند خیمه فروهشته بود».

«أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ»: بلی! پیامبر ما به سوی شما آمده است: «تا نگویند» در روز قیامت «که هیچ مژده دهنده و بیم دهنده‌ای نزد ما نیامد» یعنی: ما پیامبر خود را فرستادیم تا مبادا در مقام عذرخواهی از کوتاهی و تقصیر خویش، در روز قیامت چنین سخنی بگویند.

انسان در انتخاب راه آزاد است، انبیا فقط بشارت و هشدار می‌دهند، اجبار و اکراهی ندارند. طوری‌که می‌فرماید: «فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَ نَذِيرٌ» «پس قطعاً برای شما مژده دهنده و بیم دهنده‌ای آمده است» یعنی: راه این عذر و بهانه بر شما مسدود شد زیرا اینک پیامبر مژده بخش و هشدار دهنده‌ای نزد شما آمده است که مؤمنان را بشارت و کفار را بیم می‌دهد. «وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (19)» و خداوند متعال بر هر چیزی تواناست. همه اشیا در مقابل قدرت او تسلیم هستند و هیچ چیزی از فرمان او سرپیچی نمی‌کند. و از جمله قدرت خداوند این است که پیامبران را فرستاده و کتاب‌ها را نازل کرده است، و هر کس را که از پیامبران اطاعت کند ماجور می‌سازد، و هر کس را که از آنان سرپیچی نماید عذاب می‌دهد. ابن جریر گفته است: یعنی خدا قادر است فرمانبران را پاداش و نافرمانان را مجازات بدهد.

شان نزول آیه 19:

402- ابن‌إسحاق از ابن‌عباس (رض) روایت کرده است: رسول الله صلی الله علیه وسلم یهود را به اسلام دعوت و به پذیرش دین جدید تشویق نمود، ولی آن‌ها سرباز زدند و از قدم‌گذاشتن در راه نیک امتناع ورزیدند. پس معاذ بن جبل و سعد بن عباده به آنها گفتند: ای جماعت یهود از خدا بترسید، به خدا سوگند شما بهتر میدانید که محمد فرستاده خداست، زیرا شما قبل از بَعَثْتُ همواره از او یاد میکردید و صفات او را برای ما بیان میداشتید. رافع بن حریمله و وهبن بن یهوذا گفتند: ما هرگز این چیزها را به شما نگفته ایم و خدا بعد از موسی (نه کتابی فرورستاده و نه پیامبری برانگیخته است. در این باره آیه «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ...» نازل شد)، ضعیف است، طبری 11619 از محمد بن‌إسحاق روایت کرده شیخ وی محمد بن‌أبو محمد مجهول است، چنانچه در «تَقْرِيْب» آمده و ذهبی در «میزان إعتدال» می‌گوید: شناخته نمیشود. به زاد المسیر 412 به تخریج نگاه کنید).

فاصله زمانی دوران فترت:

«عَلَى فِتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ»: فترت در لغت به معنی سست شدن. ساکن شدن معطل و بند کردن است، ائمه تفسیر هم در این آیه معنی فترت را بیان کرده اند. فترت یعنی متوقف شدن سلسله نبوت و انبیا تا مدتی که این مدت از زمان حضرت عیسی تا زمان بعثت رسول کریم است.

تحقیق زمان فترت:

حضرت عبدالله بن عباس می‌فرماید که فاصله زمان حضرت موسی و حضرت عیسی علیهم

السلام یکهزار و هفتصد سال است و در تمام این مدت سلسله بَعَثت انبیاء مرتباً جریان داشت. و زمانی که فترت وجود نداشت در این مدت فقط از بنی اسرائیل هزار پیغمبر مبعوث شد و علاوه بر بنی اسرائیل نیز پیامبرانی هم وجود داشتند از تولد حضرت عیسی تا بعثت رسول کریم پانصد سال طول کشید. این مدت با این فاصله زمانی را که در آن هیچ پیامبری مبعوث نشده زمان «فترت» گویند. در صورتی که قبل از آن به این حد دنیا از بعثت انبیاء خالی نبوده است. (تفسیر قرطبی مع ایضاح).

در باره فاصله زمانی زندگی حضرت موسی تا عیسی(ع) و نیز عیسی(ع) تا محمد(ص) روایات مختلفی نقل شده است اگر چه اختلاف نظر در بیان مدت کم و بیش وجود دارد، امام بخاری به روایت حضرت سلمان فارسی نقل کرده است که فاصله زندگی بین حضرت عیسی تا نبی کریم(ص) ششصد سال بوده و در این زمان هیچ پیامبری مبعوث نشده همان طوریکه مشکوٰۃ» به حواله از صحیح بخاری و مسلم این حدیث را بیان میکند که رسول الله(ص) فرمود: «انا اولی الناس بعیسی» یعنی من از همه مردم به حضرت عیسی بیشتر نزدیک هستم منظور از این حدیث در آخر آن چنین بیان شده که: «لیس بیننا نبی» یعنی بین ما دو نفر هیچ نبی مبعوث نشده است. آنچه در مورد سه رسول که در سوره یاسین ذکر شده قاصدان یا فرستاده های عیسی(ع) علی بودند و به همین جهت به آنها رسول گفته میشود.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه(20 الی 26) موضع گیری یهودیان در برابر موسی علیه السلام به بحث گرفته میشود.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أذكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾

و [یاد کنید] هنگامی که موسی به قومش گفت: ای قوم من! نعمت الله را بر خود یاد کنید، وقتی در میان شما پیغمبرانی قرار داد؛ و شما را پادشاهانی گردانید، و به شما چیزی داد که به هیچ کسی از مردمان جهان نداده بود. (۲۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«جَعَلَ فِيكُمْ»: ← جَعَلَ مِنْكُمْ: از میان شما قرار داد. «جَعَلَكُمْ مُلُوكًا»: شما را فرمانروا ساخت، به شما سلطنت و شاهی داد. «مُلُوكًا»: آزادگان، پس از رهایی از چنگ قبطیان و فرعونیان مصری، اختیار خود و زن و فرزندان و اموال را در دست گرفتید و دارای مال و منال شدید.

«مَالٌ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ»: نعمتی که به هیچکس از جهانیان نداده است؛ مانند: ترنجبیل(زنجفیل)، بوننه، شکافتن دریا و امثال اینها.

تفسیر:

«وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أذكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ»: ای محمد! روزی را برای مردم یادآور که موسی علیه السلام برای بنی اسرائیل گفت ای قوم من! نعمت های بیکران الله متعال را به خاطر بیاورید و او را سپاسگزار باشید.

در این آیه مبارکه اشاره ایست به گذشته‌ی افتخار آمیزی که بنی اسرائیل بسیار پیشتر از بعثت موسی علیه السلام آن را سپری کرده بودند. از یک سو پیامبران جلیل القدری همانند

ابراهیم، إسحاق، یعقوب و یوسف علیهم السلام از میان آنان مبعوث شده بودند و از سوی دیگر در زمان یوسف علیهم السلام و پس از آن در مصر قدرت زیادی به دست آنان آمده بود و تا مدتها اسرائیلیان بزرگترین فرمانروایان دنیای متمدن آن زمان بودند و در مصر و پیرامون آن سکه‌ی آنان رواج داشت. اغلب مردم تاریخ بنی اسرائیل را از زمان موسی علیه السلام آغاز میکنند، اما قرآن در این جا میگوید گذشته‌ی پر عظمت بنی اسرائیل پیش از موسی علیه السلام سپری شده بود و موسی آن را به عنوان گذشته‌ی افتخار آمیز قوم خود به آنان یادآوری می کرد.

قابل دقت و یاد آوری است که؛ از تاریخ باید عبرت گرفت. قوم موسی پس از برخورداری از لطف بخصوص الهی و رسیدن به حکومت، مبتلا به ذلت و مسکنت شدند.

«إِذْ جَعَلْنَا فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَ جَعَلْنَاكُمْ مُلُوكًا»: زمانی را که از میان شما پیامبرانی برای راهنمایی و ارشاد شما را مبعوث نمودیم و شما را با بر آنگیختن انبیایی از میان خودتان شرافت داد و شما را مانند پادشاهان در نعمت و آسودگی بعد از اینکه برده فرعون و قومش بودید قرار داد که هیچکس بر شما غلبه نیافت و با غرق کردن فرعون، شما را نجات دادیم.

در آیه مبارکه ملاحظه می‌داریم که میفرماید: «وَجَعَلْنَاكُمْ مُلُوكًا» نمیفرماید: «وَجَعَلْنَا فِيكُمْ مُلُوكًا»؛ یعنی، الله متعال، همه‌ی شما را پس از رهایی از دست فرعون، فرمانروا و صاحب اختیار و سلطان شخصی خود و خانواده و ثروت و اموال خود گردانید.

امام مجاهد میگوید: (وجعلکم ملوکاً) به این معنی است: شما را صاحب خانه‌ها، همسران و خدمتکاران گردانید. به تأیید این دیدگاه تفسیری، روایت شده است که: «مردی از عبدالله بن عمر و بن عاص (رض) پرسید: مگر ما از فقرای مهاجرین نیستیم؟ عبدالله به وی گفت: آیا زنی داری که نزد وی قرار و آرام یابی؟ مرد جواب داد: بلی! گفت: آیا مسکنی داری که در آن سکونت و بود و باش کنی؟ مرد جواب داد: بلی! گفت: پس تو از اغنیا هستی. آن مرد گفت: خدمتکاری نیز دارم. عبدالله گفت: در این صورت از پادشاهان هستی».

مفسر بیضاوی فرموده است: در میان هیچ ملتی به اندازه‌ی بنی اسرائیل پیامبر مبعوث نشده است. (بیضاوی ص 148).

«وَأَتَاكُمْ مَالٌ يُؤْتِي أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (20)»: و به شما نشانه‌هایی داد که به هیچ یک از جهانیان نداده بود، نشانه‌هایی مانند: شکافتن بحر، شکافتن سنگ و بیرون کردن آب از آن، سایه ساختن ابر، فرو فرستادن پرنده آسمانی و انگبین و سایر امتیازات از قبیل کسب علوم مختلف، وجود حکما، علما، رهبران و اصلاحگران در میان شما.

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾

و موسی گفت: ای قوم من! به سرزمین مقدسی که الله برایتان مقرر فرموده در آید و [به گناه، عصیان، سرپیچی از فرمان‌ها و احکام حق] بازنگردید و از فرمان ما اعراض نکنید که زیانکار می شوید. (۲۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ»: سرزمین مقدس که از عریش تا فرات را دربر دارد. آنجا را سرزمین پاک از آن نظر میگویند که انبیاء بیشماری در آن مبعوث شده‌اند و از لوث بت‌پرستی زدوده شده است.

«كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ»: خداوند مقدر کرده است که اگر مطیع فرمان او باشید، بدانجا وارد می شوید و سکونت می کنید. (تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن»)

تفسیر:

«يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ»: موسی علیه السلام در خطاب به بنی اسرائیل گفت: وارد سرزمین مقدس شوید که الله متعال آنرا برایتان مقرر نموده است. هدف از آن سرزمین فلسطین است که محل سکونت ابراهیم، اسحاق و یعقوب علیهم السلام به شمار می رفت. هنگامی که بنی اسرائیل از مصر بیرون آمدند، این سرزمین را الله برایشان تعیین کرد و به آنان دستور داد که بروند و آن را فتح کنند.

مفسر بیضاوی هم در تفسیر خویش نگاشته است که: عبارت است از سرزمین بیت المقدس، و چون محل بعثت پیامبران و مسکن مؤمنان بود به مقدس موسوم شد. (بیضاوی ص 148). «الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ»: این است که خدا به وسیله پدران، اسرائیل و عدهی آنرا به شما داد و مقرر داشت که از آن شما باشد.

«وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ(21)»: و نهی موسی علیه السلام به آنان این بود: از خوف ترس جباران به عقب برنگردید یعنی: از فرمان من رونگردانید و به عقب باز نگردید و دستور من در مورد جنگ با ظالمان ستمگر را به سبب ترسویی و ضعف، بر زمین نگذارید.

در التسهیل آمده است: روایت شده است وقتی حضرت موسی به آنها دستور داد وارد سرزمین مقدس شوند، از زورمندان هراسیدند و خواستند به مصر برگردند. (التسهیل 176/1).

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ(٢٢)

(بنی اسرائیل در جواب) گفتند: ای موسی! مسلماً در آن سرزمین قوم زور آور هستند، و ما هرگز وارد آنجا نمی شویم تا آنان از آنجا بیرون روند، پس اگر از آنجا بیرون روند البته ما وارد خواهیم شد. (٢٢)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«جَبَّارِينَ»: زورمندان، انسان های قوی هیکل، تنومندان، قذبلندان.

تفسیر:

«قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ»: گفتند: ای موسی! در آنجا زورمندی قوی هیکل و بلند قامت زندگی میکنند و مستقر هستند که ما قدرت و همت جنگ و مقابله را با آنها نداریم. یعنی: در فلسطین مردمی هستند زورآور با قامتهای بلند و جسم های قوی و تنومند که مردم را بر آنچه که بخواهند، مجبور می گردانند. مراد از آنان: «قوم جبار» همان قوم عمالقه، از نژاد سامی بودند که در شمال عربستان در صحرای سینا زندگی می کردند و به مصر حمله کرده، پانصد سال حکومت داشتند. (دائرة المعارف، فرید وجدی).

«وَإِنَّا لَن نَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا»: ما نمیتوانیم وارد بیت المقدس شویم، ولی صبر میکنیم تا خود این دلاوران از آن شهر بیرون شوند که هرگاه چنین کنند ما بدون جنگ و جهاد وارد آن می شویم.

«فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ(22)»: هرگاه چنین کنند ما بدون جنگ و جهاد داخل آن شهر میشویم. حق تعالی از این رو ترس و ذلت را بر آنان مقدر کرد که آنها به مخالفت

او امر الهی پرداخته و پیمان شکنی کردند، زیرا یکی از بزرگترین عللی که امت‌ها را دچار سستی، ذلت و شکست در برابر دشمنان‌شان میکند گناهان است.

از فحواى آیه مبارکه در میابیم که: توقع پیروزی بدون مبارزه، محاسبه، خیال و توهم غلط و خطاء و اشتباه است، بناءً باید دشمن را بیرون کرد، نه آنکه صبر کرد تا خودش بیرون رود.

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَآتِكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۲۳)

دومرد از [زمره] کسانیکه [از الله] میترسیدند و الله بر آنان نعمت داده بود، گفتند: از راه دروازه بر آنها در آید (و هجوم بیاورید)، پس اگر از آن داخل شدید پس حتماً غالب خواهید شد (لیکن به این شرط که) بر الله توکل کنید، اگر مؤمن هستید. (۲۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ»: دومرد از آنان، آن دو مرد به نام یوشع و کالب، از زمره‌ی دوازده سردار و نقیب بنی اسرائیل هستند که موسی علیه السلام آنان را برای کشف احوال زورمندان عمالقه به سرزمین مقدس فرستاده بود.

از میان دوازده سردار و نقیب برگزیده‌ی موسی، دو نفر مؤمن و خدا دوست - به نام یوشع بن نون و کالب بن یوفنا که توفیق یافته و دعوت موسی را با جان و دل پذیرفته بودند؛ یاران خود را نکوهش کردند و مردم را به داوری واداشتند که: هر کس خدا با او باشد، هرگز از کسی بیم ندارد.

سفارش آن دو مرد بزرگوار این بود که گفتند: ای قوم! از آنان نترسید؛ هر چند تنی سترگ دارند؛ اما دل‌هایشان ضعیف و ناتوان است که اگر به دروازه‌ی شهر در آید و یورش ببرد و بر آنان بتازد و کمک از خدا بگیرد؛ قطعاً شکست میخورند و شما پیروز میشوید و بیم و هراس بر دل‌هایشان چیره میگردد... اما جواب آنان نهایت بدخویی و بدرفتاری و بی ادبی نسبت به موسی (ع) بود.

موسی (ع) نیز با خشم و نگرانی و غم و اندوه، حسرت درون و شکوای دل خود را به پیشگاه خدا عرضه نمود و از نافرمانی قومش پوزش طلبید و گفت: من اختیار خود و برادرم را دارم و بس.

«أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا»: خدا به آن دو نعمت داد و آنچه را از احوال زورمندان به دست آورده بودند، جز نزد موسی علیه السلام مخفی داشتند، برخلاف بقیه آنچه رادریافته بودند، افشا کردند که موجب بیم و هراس بنی اسرائیل گردید.

«ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ»: از دروازه‌ی شهر بر آنان بتازید، آنان همچون جسمی خالی از قلب اند. (فرقان)

تفسیر:

«قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا»: ولی دو تن از مؤمنانی که با موسی علیه السلام بوده و خداوند متعال بر آنها نعمت هدایت و ثبات قلب و صحت عقل داده بوده برخواستند و از یهودیان خواستند تا وارد بیت المقدس شوند و در این راه دست به تلاش و کوشش و جهاد بزنند و هیچگاه نباید دشمنان موجب ترس آنها شوند، زیرا خدای تعالی از دشمنان و کفار قوی‌تر است. (آن دو نفر از نقبای دوازده‌گانه بنی اسرائیل بودند، به نام‌های: «یوشع بن نون» و «کالب بن یوفنا» و نامشان در تورات، سفر تثئیه آمده است.

باید گفت که خوف از الله متعال زمینه ساز شدن الطاف و نعمت‌های الهی است. کسیکه از الله بترسد، احساس مسئولیت میکند و پیروی از فرمان پیامبر خدا را واجب می‌داند و در برابر قدرت‌های دیگر سرتسلیم فرو نمی‌گزارد. به یاد داشته باشید که خدا ترسی، زمینه‌ی شجاعت و جرأت و عمل است.

خدا ترسی، نعمتی الهی است.

خوف الهی و تقوا، به انسان بصیرت و نیروی تحلیل صحیح و روشن از مسائل میدهد طوری که میفرماید: «أَدْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ» این دو مرد خطاب به یهودیان گفتند: بزرگی جسم آنها شما را درخوف و هراس قرار ندهد، آنها از لحاظ جسم بزرگند ولی قلبشان ضعیف است. بر الله متعال توکل کنید و به اذن الهی وارد شوید دشمنان در برابر شما شکست می‌خورند، زیرا هرگاه با الله متعال از در صداقت و راستی بیرون شوید اوتعالی با شما خواهد بود.

«وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (23)»: و هر که الله متعال با او باشد هرگز از کسی نمی‌هراسد و دشمنش با شکست مواجه می‌شود و خودش به عزت و سربلندی میرسد. اصل در موفقیت تنها امکانات مادی نیست، بلکه ایمان و توکل، تصمیم و جرأت نیز لازم است.

«توکل»: عبارت است از: قطع علائق و پیوندهای قلبی از غیرالله متعال و ترک کرنش و تملق ناروا در برابر مخلوقات وی. توکل، نشانه‌ی ایمان و کلید نجات از بن بست‌ها و ترس‌هاست. توکل، تنها به لفظ نیست؛ بلکه روحیه‌ای برخاسته از ایمان است.

قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنُ نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبِّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ (۲۴)

(بنی اسرائیل در جواب) گفتند: ای موسی! تا آنان در آنجا هستند، ما هرگز وارد آنجا نخواهیم شد، پس تو و پروردگارت بروید [با آنان] بجنگید که ما [تا پایان کار] در همین جا نشسته ایم. (۲۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«ههنا»: همین جا، در این جا.

تفسیر:

بنی اسرائیل بار دیگر جواب عناد آلودی که انکار خالق متعال را با خود داشت تکرار نموده به موسی علیه السلام گفتند: خود را در مشقت قرار نده که ما هرگز تاوقتی که جباران زمان در آن قرار دارند وارد سرزمین مقدس نمیشویم، ما تصمیم قاطعانه گرفتیم که هرگز با آنها مقابله نکنیم و اگر تو میخواهی با آن‌ها بجنگی این کار مربوط به خود توست، پس با خدایت برو و با آنها بجنگ و ما منتظر نتیجه جنگ باقی میمانیم. به این ترتیب، آنها ورود به شهر بیت المقدس را نفی کرده و سپس این نفی را باذکر (ابدأ) مؤکد ساختند، آنگاه ورود به آن را به بیرون رفتن جباران از آن مشروط ساختند.

«پس تو و پروردگارت بروید و بجنگید، ما همین جا مینشینیم» یعنی: ما پیوسته در این مکان میمانیم، نه باتو پیش میرویم و نه به عقب برمیگردیم. توجه بفرماید: این گفتار قومی است که «نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ» را دعوی داشتند، اما این کلمات گستاخانه از تمرّد و طغیان آنها بعید نیست.

در کلمه‌ی «أَبَدًا»، اصرار بر جسارت بنی اسرائیل دیده می‌شود. و در کلمه‌ی «فَادْهَبْ»:

توهین به موسی علیه السلام مشاهده می‌شود. در کلمه‌ی «رَبُّكَ»، توهین به ذات پروردگار وجود دارد و نشانگر ضعف ایمان بنی اسرائیل را نشان می‌دهد. و در کلمه «قَاعِدُونَ»، رفاه طلبی دیده می‌شود. واقعیت امر اینست که: مردم باید خود به اصلاح جامعه خویش بپردازند، نه آنکه تنها از خداوند و رهبران دینی توقع اصلاح جوامع خویش را داشته باشند. در ضمن آرزوی پیروزی بدون کوشش، عاقلانه و خردمندانه ممکن و میسر نیست. مکه مکرمه و بیت المقدس، هر دو سرزمین مقدس هستند؛ اما موسی علیه السلام که به قوم خود بنی اسرائیل هدایت فرموده که: وارد آن شوید و بادشمن بکنجید، آنان بهانه جوی کردند، و از هدایت و فرمان موسی علیه السلام تخلف کردند، ولی مسلمانان در سال ششم هجری که به قصد عمره به همراهی رسول الله صلی الله علیه وسلم تا نزدیکی مکه آمدند، اگر ممانعت آن حضرت صلی الله علیه وسلم نمی‌بود، به شهر مکه حمله می‌کردند. در این سفر، «صلح حدیبیه» به امضا رسید. واقعیت امر اینست که: تلاش رهبران الهی در انجام وظایفی که بر عهده دارند، تنها در صورت همراهی مردم به ثمر می‌رسد.

سستی بنی اسرائیل در مبارزه با دشمن، چنان مشهور بود که مسلمانان نیز پیش از شروع جنگ بدر (در سال دوم هجری) و هنگام ورود به مکه (سال ششم) می‌گفتند: ما همچون بنی اسرائیل نیستیم که «أَنَا هَاهُنَا قَاعِدُونَ» بگوییم، همواره در رکاب تو آماده‌ی جنگیم. سیرت نویسان می‌نویسند که: «رسول الله صلی الله علیه وسلم در روز بدر، از باب کسب رأی أصحابشان با ایشان مشورت نموده فرمودند: اینک جنگ حتمی است پس چه باید کرد؟ مقداد بن عمرو (رض) به نمایندگی از دیگر أصحاب برخاست و گفت: قسم به ذات اقدس الهی که ما چون بنی اسرائیل نیستیم که بگوییم: تو و پروردگارت بروید و بکنجید، ما همین‌جا نشستیم! بلکه ما از سمت راست، از سمت چپ، از پیش رو و از پشت سر شما با آنان می‌جنگیم. یاران دیگر نیز با تعابیری از این دست، اعلام آمادگی کردند... عبدالله ابن مسعود (رض) می‌فرماید: آنگاه دیدم که چهره مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم از این سخنان شگفت و ایشان بسیار شادمان شدند.

در این آیه افراط در نافرمانی و بی ادبی به حدی مشهود است که مقتضی کفر و توهین به الله متعال و پیامبرش به تمام وضاحت بیان شده است. اینها کجا و یاران پاک ضمیر محمد صلی الله علیه وسلم کجا که به پیامبر صلی الله علیه وسلم گفتند: چیزی را که بنی اسرائیل گفتند ما به شما نمی‌گوییم، اما می‌گوییم برو تو و خدایت بکنجید ما هم در کنار شما خواهیم جنگید.

واقعیت امر اینست که: بنی اسرائیل، نمونه‌ی بی ادبی، بهانه‌جویی، ضعف و رفاه‌طلبی بودند. طوریکه در کلمه «لَنْ نَدْخُلَهَا»، جسارت آنان در مقابل فرمان الهی با تمام وضاحت بیان می‌شود.

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾

موسی گفت پروردگارا من جز بر خود و برادرم دست ندارم، بین ما و قوم نافرمان، جدایی بانداز (تا از یکدیگر جدا و متمایز شویم). (۲۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«فَافْرِقْ بَيْنَنَا»: میان ما فرق بگذار و حساب ما را از یکدیگر جدا بدار. ما را از همدیگر دور بدار و میان ما و ایشان فاصله بینداز. میان ما و ایشان داوری کن. دکتر مصطفی

خرمدل.

تفسیر:

حضرت موسی علیه السلام، پس از یأس و ناامیدی از حرکت بنی اسرائیل، به سوی پروردگار خویش شکایت کرد گفت: بار الها! تو میدانی که، من جز اختیار نفس خودم و برادرم، هارون اختیار کسی دیگری را ندارم، اما این قوم، که از اوامر من سرپیچی نموده و در برابرم سرکشی کردند، پس تو بین من و اینها جدایی افکن، زیرا از پیمان شکنی و عصیان و نافرمانی‌شان از اوامر تو خسته شدم و نمیخواهم دیگر در میان آنها باشم. درخواست فاصله افتادن، برای آن بود که آتش قهر الهی یاران موسی را نیز فرا نگیرد و تنها دشمنان به جزای عمل نافرمانی خویش برسند، یا اینکه درخواست می‌کرد با مرگ کفار، میان آنان و دشمنان فاصله افتد.

یکی از بلاها و سختی‌های مؤمنان، زندگی با فاسقان و درمیان آنان بودن است، و همچنان یکی از بلاهای اجتماعی دور شدن مردم از اولیای الله و محروم شدن از فیض وجودشان است.

قابل یادآوری است که: شکایت پیامبران به سوی پروردگار با عظمت و نفرین، زمانی صورت می‌گیرد که از ایمان و اطاعت مردم مأیوس شوند.

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

الله (دعای موسی را قبول فرموده) گفت: پس آن سرزمین تا چهل سال بر آنها حرام است (و به سبب نافرمانی‌شان) حیران و سرگردان در زمین بگردند (و به جایی نرسند) پس (تو ای موسی) بر قوم فاسق و نافرمان اندوهگین مشو. (۲۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«فَائِنَهَا»: آن سرزمین پاک و مقدس. «مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ»: بر آنان حرام گشت. «يَتِيهُونَ»: (تیه): سرگردان میشوند، بی‌راه می‌روند. سرگردان می‌مانند. تیه: سرگردانی، نام بیابانی که بنی اسرائیل در آنجا به سرگردانی می‌گذراندند. (داستان تَخَلَّفَ بنی اسرائیل و قهر الهی و سرگردانی آنان در بیابانی تیه، در فصل چهارم از سفر اعداد، در تورات مطرح شده است.). «فَلَا تَأْسَ»: غم مخور. غمگین مباش. از ماده (أَسَى) است.

تفسیر:

«قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ» پروردگار با عظمت دعای موسی علیه السلام را استجاب نمود، و آنان را چهل سال در آن سرزمین سرگردان کرد و راه خروجی از آن نیافتند.

از حکمت و فلسفه‌ی چهل سال سرگردانی و آوارگی، این بود، تا آن نسل زبون و ترسو که زیر قدرت و سطوت فرعون با خواری و پستی زندگی بسر می‌بردند و به همچو زندگی الفت گرفته بودند منقرض شود و نسلی مؤمن و دلاور پرورش یابد و آن سرزمین را فتح کند.

بعد از مدت چهل سال، زمانی که موسی و هارون علیهم السلام وفات یافتند، و تعداد کثیری که از بنی اسرائیل که عمر شان بالاتر از چهل سال بود، دار فانی را ترک کردند؛ و بعد از آن یوشع علیهم السلام قیام کرد و وارد سرزمین مقدس شد.

همچنان برخی از مفسران مینویسند که: هارون در بیابان «تیه» وفات یافت و یک سال پس

از او حضرت موسی نیز به دیار باقی شتافت و یوشع سه ماه پس از مرگش وارد اریحا شد و نقیبان (فرماندهان) جز کالب و یوشع ناگهان در بیابان مردند. (بنقل از تفسیر کشاف) ابن عباس (رض) میفرماید: «آنان چهل سال تمام، گمگشته و سرگردان بودند چنان که موسی و هارون و نیز همه کسانی که عمرشان از چهل سال متجاوز بود، در تیه در گذشتند و چون آن چهل سال گذشت، یوشع بن نون که بعد از موسی علیهم السلام رهبر قوم گردید، آنان را به قیام و جهاد فراخواند و با بهره گیری از توان معنوی نسل نوپایی که به دست موسی علیه السلام برمبانی ایمان و جهاد و دانش و پایداری، تربیت و پرورش یافته بودند، قیام کرد و فلسطین را فتح کرد».

برخی از مفسران مینویسند که: هارون در بیابان وفات یافت و یک سال پس از او حضرت موسی نیز به دیار باقی شتافت و یوشع سه ماه پس از مرگش وارد اریحا شد و نقیبان (فرماندهان) جز کالب و یوشع ناگهان در بیابان مردند. (بنقل از تفسیر کشاف). مفسران نقل کرده‌اند: احدی از کسانی که گفته بودند: (ما وارد آن شهر نمیشویم مادام که آن جباران در آن هستند...)، در آن چهل سال، وارد سرزمین فلسطین نشد. «فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (26)»: برای قوم فاسق متأسف مباش، و غم مخور، زیرا آنان فساد و تباهی کرده و گناه و فسق شان مقتضی آن است که به چنین عذابی گرفتار شوند، و این ظلم و ستمی از جانب الله متعال نیست.

در التسهیل آمده است: روایت شده است که آنها تمام شب را راه می افتادند اما صحبگان خود را در همان محل اول شب می یافتند. (التسهیل 1/174).

همچنان در روایتی سعید بن جبیر میفرماید: «بنی اسرائیل در طول این چهل سال، هر روز صبح به راه افتاده سرگشته و حیران در بیابانها راه میرفتند و هیچ وقت قرار و آرام نداشتند. این سرزمین حیرانی و پریشانی، سرزمین سینا بود که قرآن آن را «تیه» یعنی محل سرگردانی و گمگشتگی نامید و موسی علیه السلام نیز در دشت تیه با آنان بود». باید گفت که: هدف از یادآوری این داستان در این جا با دقت در سلسله بیان سایر داستانها به روشنی قابل فهم است. در اصل هدف از یادآوری این نکته به بنی اسرائیل در قالب داستان است که مجازاتی که به سبب نافرمانی، انحراف و پست همتی در زمان موسی علیه السلام شامل حال شما شده بود، اینک در صورت برگزیدن روش تمرد و نافرمانی در برابر محمد صلی الله علیه وسلم مجازاتی بسیار سخت تر از آن در انتظار شما خواهد بود.

خوانندگان گرامی!

اینک در آیات متبرکه (27 الی 32) در باره قصه‌ی خونبار پسران آدم علیه السلام و حسد قابیل به هابیل را که مرتکب اولین جرم و گناهی در روی زمین شدند به بیان گرفته میشود. ذکر داستان و قصه‌ای قابیل و هابیل در آیات متبرکه ذیل برای این است که: حسد و کینه و خود خواهی اثرات منفی بالای انسان دارد، حتی انسان را به مخاطره پرتگاه نابودی و رُسوایی میکشاند و دوستی و محبت برادری را به خونریزی و برادر کُشی مبدل میگرداند. امثال این نمونه‌ها فراوانی در قرآن عظیم الشان به بیان گرفته شده است. بطور مثال در آیات متبرکه قبلی بحث از قوم بنی اسرائیل بمیان آمد که: آنان از روی حسد و کینه توزی قصد کشتن پیامبر را داشتند.

وَإِنَّ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِي آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

و نافرمانی مردمان در مقابل الله تاریخ قدیمی دارد لهذا ای محمد بر آنها داستان دوسر آدم را [که سراسر پند و عبرت است] به راستی تلاوت کن، وقتیکه هر یکی از آن دو (به دربار الهی) قربانی پیش کردند، پس از یکی آن دو (هابیل) پذیرفته شد و از دیگری (قابیل) پذیرفته نشد. از روی حسد و خود خواهی به برادرش گفت: (قابیل به هابیل) حتماً تو را می‌کشم، (هابیل) گفت: الله تنها از پرهیزگاران می‌پذیرد. (۲۷)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أَتْلُ»: بخوان ای محمد! تلاوت کن. «نَبَأٌ»: خبر، داستان. «ابْنِي آدم»: آبنین، تنبیهی ابن، دوسر آدم. «بِالْحَقِّ»: به درستی، به حقیقت. «فُرْبَانًا»: آنچه که انسان را به خدا نزدیک کند، قربانی. «تُقْبَلُ»: پذیرفته شد.

تفسیر:

«وَأُتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِي آدَمَ بِالْحَقِّ»: ای محمد! داستان و خبر «قابیل و هابیل»، دوسر فرزند آدم علیه السلام را به درستی بر یهود حسود و دیگران تذکر بده که داستانی است حق و درست.

«إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ»: زمانیکه هر کدام به پیشگاه خداوند متعال قربانی تقدیم کردند، هابیل چون در عملکرد خود اخلاص و صداقت داشت خدای تعالی قربانی اش را پذیرفت ولی قابیل نیت بد و نهادی زشت داشت خداوند متعال قربانی اش را نپذیرفت از این رو بر هابیل به قهر آمد و از در حسادت و تجاوز داخل شد و سوگند یاد کرد که هابیل را بکشد.

ملاحظه میفرماید که: پسر بودن پیامبر نقشی در قبول و یا هم عدم قبول اعمال عبادی بندگان ندارد، طوریکه در آیه مبارکه ملاحظه نمودیم که قربانی اولاد آدم از یکی پذیرفته شد و از دیگری پذیرفته نشد.

مفسران گفته اند: سبب قربانی این بود که حوا در هر دوران بارداری یک پسر و یک دختر می‌زاید، و چنان مقرر بود که هر پسر با دختر همزاد دیگری ازدواج کند، وقتی آدم علیه السلام خواست خواهر قابیل را به عقد هابیل درآورد و خواهر هابیل را به عقد قابیل درآورد، هابیل رضایت داد ولی قابیل راضی نشد؛ چون همزاد او زیباتر بود، آدم علیه السلام به آنها گفت: هر کدام از شما قربانی کنید، قربانی هر کدام قبول شد، با او ازدواج کند، قابیل کشاورز بود و نامرغوب ترین کشتش را قربانی کرد و هابیل دارای گله بود و بهترین قوچ را قربانی کرد، قربانی هابیل قبول واقع شد، به این صورت آتشی نزول کرد و آن را در کام خود فرو برد، حسادت و کینه‌ی قابیل افزون گشت و هابیل را به قتل تهدید کرد. (تفسیر کشاف 484/1 و تفسیر قرطبی 149/6).

«قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ»: یعنی قابیل به برادرش گفت: تو را می‌کشم. هابیل خطاب به برادر گفت: ای برادر چرا من را می‌کشی در حالیکه در حق تو ظلم و ستمی مرتکب نشده و گناهی نکرده‌ام؟ قابیل گفت: تو را می‌کشم چون حق تعالی از تو پذیرفت و از من نپذیرفت.

«إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (27)»: ملائک پذیرش اعمال، تقواست، نه شخصیت افراد و نه نوع کار، طوریکه در این آیه مبارکه: هابیل گفت: حق تعالی از کسی می‌پذیرد که در عمل و نیت خود اخلاص داشته باشد و اندرونش پاک و بی‌آلایش باشد و از عملی که انجام می‌دهد رضای الهی را مد نظر داشته باشد و با فرمان الهی معارضه نکند، اما گناه من چیست؟!

مفسر بیضاوی فرموده است: از فرط رشک و حسادت ناشی از پذیرفته شدن قربانی هابیل، او را به قتل تهدید کرد. هابیل در جوابش گفت: تو خود پرهیزگاری را ترک نموده ای و من تقصیری ندارم. این بدان معنی است که عبادت جز از مؤمن و پرهیزگار پذیرفته نمی شود. (بیضاوی ص 149).

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ إِنَّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

مسلماً اگر تو برای کشتن من دستت را دراز کنی، من برای کشتن تو دستم را دراز نمی کنم؛ زیرا از الله پروردگار جهانیان می ترسم. (۲۸)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«بَسَطْتَ»: دراز کردی، باز کردی، گشودی.

تفسیر:

«لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ»: اگر تو از روی ظلم و ستم برای قتل و کشتنم به سویم دستت را دراز کنی من دستم را به قصد کشتن تو به سویت در از نخواهم کرد. یعنی: هابیل گفت: من قصد کشتن تو را ندارم، نه آنکه از خود هم دفاع نمی کنم، چون تسلیم قاتل شدن با تقوا سازگار نیست.

مفسر تفسیر تفهیم قرآن می نویسد: این بدان معنا نیست که اگر تو برای کشتن من بیایی من دست بسته در مقابل تو می ایستم و از خودم دفاع نمی کنم. بلکه معنای آن این است که اگر تو در پی قتل من هستی، باش، من در پی قتل تو نخواهم بود. تو اگر برای کشتن من نقشه میکشی اختیار داری؛ اما من با وجود این که میدانم تو در پی قتل من هستی سعی نخواهم کرد که پیش از این که اقدام به قتل من بکنی تو را بکشم. این مطلب را در این جا باید دانست که خود را در اختیار قاتل قرار دادن و دفاع نکردن در مقابل حمله ی ظالم کار پسندیده ای نیست. اما نیکی این است که من با وجود این که می دانم فلانی در جستجوی قتل من است، من باز هم به فکر کشتن او نیستم و ترجیح بدهم که اقدام ظالمانه از سوی او صورت بگیرد نه از سوی من. آن چه آن پسر صالح آدم علیه السلام گفت معنای آن همین بود.

«إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (28)»: آنچه ارزش دارد، نکشتن بر اساس خوف از الله است، نه به خاطر ناتوانی و سستی. طوریکه در آیه مبارکه آمده است: چون از پروردگار عالمیان میترسم، دستم را به سویت دراز نمی کنم. من از تو نمیترسم، بلکه از الله متعال میترسم؛ من! میخوام تا آنجا که شرعاً گنجایش دارد دست خود را به خون برادر خویش رنگین نگردانم.

واقعیت اینست که: تقوا و خدا ترسی، عامل باز دارنده ی از گناه و تعدی در حساس ترین حالات است.

مفسر جارالله زمخشری فرموده است: هابیل از قابیل قویتر و نیرومندتر بود، اما چون از الله می ترسید از قتل برادرش اجتناب ورزید. (تفسیر البحر 3/463).

در ضمن بایدگفت که: در برخورد با انسانهای حسود، باید با آرامی سخن گفت و کار و عمل بکنیم که آتش حسد وی را با نرمش در گفتار، خاموش کنیم.

در حدیث شریف آمده است: «آنگاه که فتنه برخاست، مانند بهترین دو فرزند آدم باش». ایوب سختیانی میگوید: «در حقیقت اولین کسی که به این آیه عمل کرد، عثمان بن

عنان (رض) بود». چنان که سعد بن ابی وقاص (رض) به هنگام فتنه زمان عثمان (رض) گفت: گواهی میدهم که این حدیث شریف را از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیده‌ام که فرمودند: «همانا بهزودی فتنه‌ای روی خواهد داد که در آن شخص نشسته بهتر از شخص ایستاده، شخص ایستاده بهتر از شخص رونده و شخص رونده بهتر از شخص شتابنده است». گفتیم: یا رسول الله! اگر کار چنان بود که شخص مهاجم بر من در خانه‌ام وارد شد و خواست تا مرا به قتل رساند؟ فرمودند: «در آن صورت همانند فرزند آدم (هابیل) باش». هرچند در شریعت ما دفاع از نفس اجماعاً جایز است و کسیکه به ناحق مورد هجوم قرار می‌گیرد، مأمور به دفاع از خود می‌باشد اما در اینکه این دفاع بروی واجب است یا خیر؟ میان علما اختلاف نظر وجود دارد اما قول صحیح‌تر، وجوب دفاع از نفس است زیرا در آن معنای نهی از منکر وجود دارد و نیز به دلیل این فرموده خداوند متعال: «وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ» [البقرة: 251]. «و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نمی‌کرد، همانا فساد زمین را فرا میگرفت». گفتنی است که ارجحیت دفاع از نفس، در شرایطی است که فتنه و شبهه‌ای در میان نباشد ولی آنگاه که فتنه به پا خاسته بود و هر یک از طرفین چنین می‌پنداشت که در راه الله متعال می‌جنگد پس از نظر برخی؛ در چنین شرایطی، ترک دفاع از نفس به دلیل همین آیات اولی و ارجح است. (به نقل از تفسیر. «تفسیر انوار القرآن»).

إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾
چون من می‌خواهم که گناه (قتل) من و گناه (سابقه) خودت را (به دربار الله) ببری، پس در نتیجه از جمله دوزخیان باشی، و این (دوزخ) سزای ظالمان است. (٢٩)
تشریح لغات و اصطلاحات:

«تَبُوءَ»: (بوء): باز می‌گرددی، دچار می‌شوی، عهده دار می‌شوی.

تفسیر:

«إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ»: هابیل در ادامه گفت: من با نکشتن تو می‌خواهم بار گناه من که تو را نکشتم و گناه خود که مرا کشتی بر دوش بکشی و در چنین حالی به سوی الله متعال بازگردی و از جمله اهل دوزخ باشی. یعنی به‌جای اینکه به دلیل سعی در قتل یکدیگر ما هر دو مرتکب گناه بشویم، من ترجیح میدهم که گناه هر دوی ما بر دوش تو بیفتد. هم گناه اقدام ظالمانه‌ی تو و هم گناه آن زیانی که به هنگام دفاع از خود از جانب من به تو برسد.

مفسر ابن حیان می‌فرماید: معنی آن چنین است: چنانچه تقدیر خدا بر این جاری شده باشد که مرا به قتل برسانی، من مظلومیت را اختیار می‌کنم و از ظلم می‌پرهیزم و خدا خود به داد من خواهد رسید. (تفسیر قرطبی 142/6).

ابن عباس (رض) گفته است: من به قتل شما اقدام نمی‌کنم، تا اگر مرا به قتل رساند، بار گناه قتل من و گناه خودت که قبلاً مرتکب شده‌ای بر دوش بکشی و در نتیجه از زمره‌ی اهل آتش بشوی.

«وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ (29)» و این است مصیر بد که به عنوان سزای ظالمان مقرر شده است، ظالمانی که هرگز نمیتوانند از عدالت الهی فرار کنند. یعنی: دوزخ سزای ستمگران است.

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾

نفس [طغیان گرش]، کشتن برادرش را در نظرش سهل و آسان جلوه داد، پس او را کشت و از زیانکاران شد. (۳۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«طَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ»: نفس خود خواهش او را واداشت، ترغیب نمود، بیاراست، او را تشجیع کرد.

تفسیر:

«فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ (30)» نفس «اماره بالسوء» (أماره به بدی، سرکش)، قابیل را به سوی کشتن برادر کشانید و آن را در نظرش نیکو جلوه داد و او را بدان امر ترغیب کرد و این تصور را در او إلقاء نمود که قتل برادر بسیار سهل و گواراست و او از آن شرف و دستاوردی خواهد داشت، در حالی که این قتل خود تجاوز و ظلمی بیش نبود، از این رو (عاقبت به ندای وجدان گوش فرا نداد و) برادر را در حالی که برادرش بود با اهنی که در دست داشت، کشت و با این کار مرتکب جرم و تجاوز بر نفس معصوم شد و چون برادر را کشت از رحمت الهی دور گشت و از طاعت الله با زیان و خسارت کلی خارج و در معامله خود خسارمند شد و در آخرت نیز هلاک گردید. به یادداشته باشید که: تسلط و غلبه بر مخالف، همیشه نشانه‌ی سرافرازی نیست، و در ضمن قابل یاد آوری است جنگ حق و باطل، از آغاز تاریخ زندگی بشر بوده است. ابن عباس (رض) فرموده است: او را به آتش دوزخ ترسانند، اما پند نگرفت و دست برنداشت.

واقعیت امر اینست که: نفس «اماره بالسوء» انسان، با وسوسه، تلقین و تزیین، انسان را رام و خام می کند و به گناه می کشد. در این هیچ جای شکی نیست که: فطرت پاک انسانی، از آدم کشی بیزار است، ولی نفس، این کار را خوب جلوه داده و انسان را به قتل وادار می دارد.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

پس [در کنار جسد برادرش سرگردان بود که] الله زاغی را فرستاد که زمین را می کاوید تا به او (قابیل) نشان دهد که چگونه مرده برادرش را (در زمین) بیوشاند، گفت: (قابیل) ای وای بر من! آیا عاجزم از اینکه مانند این زاغ باشم و جسد برادرم را (در زمین) بیوشانم؟ پس از پشیمان شدگان گردید. (۳۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«غُرَابًا»: زاغ. «يَبْحَثُ»: جستجو میکند، در تکاپوست. «لِيُرِيَهُ»: تا به او نشان دهد. «يُؤَارِي»: پنهان میکند، میپوشاند. «سَوْءَةَ»: عورت، منظور، جنازه‌ی انسان است، که اختیار پوشانیدن خود را ندارد و بدبو و بد منظر است. «يَا وَيْلَتَا»: وای بر من! دردا و حسرتا! «فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ»: مراد این که پشیمان گردید، اما پشیمانی او به خاطر ترس از الله و ندامت بر کاری بدی و زشت نبود تا توبه بشمار آید؛ بلکه پشیمانی او بدان خاطر بود که سرزنش پدر و مادر و احتمالاً برادران را پیش چشم می داشت، و اینکه تا آنجا در مانده است که نمی تواند جسد برادر خود را دفن و او را از دیده دیگران پنهان دارد.

تفسیر:

«فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ»: (بعد از کشتن، نمیدانست

جسد او را چه کار کند) پس خداوند زاغی را فرستاد (که زاغ دیگری را کشته بود) تا زمین را با نوک و پایش بکاود و بدو نشان دهد چگونه جسد برادرش را دفن کند. امام مجاهد گفته است: خدا دو کلاغ را فرستاد با هم به جنگ پرداختند، یکی از آنها دیگری را کشت، سپس زمین را حفر کرد و جسد را در آن دفن نمود.

این اولین فرزند آدم بود که به قتل رسید. روایت شده است بعد از این که او را کشت جسد را در بیابان رها کرد و نمیدانست چگونه آن را دفن کند تا این که کلاغ را دید که رفیقش را دفن کرد. وقتی آن را دید گفت: «قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوَاءَهُ أَجَى»: (هنگامی که دید که آن زاغ چگونه زاغ مرده را در گودالی که کند پنهان کرد)، قابیل با اندوه و اضطراب گفت: وای بر من! خدا مرگم بدهد! ویل: کلمه‌ای ناشی از حسرت و حزن و به معنی هلاکت است، یعنی: ای خاک نابودی بر سرم باد! آیا نمی توانم مانند این پرنده جسد برادرم را در خاک بیوشانم؟ سوات: یعنی پیکر جان باخته قابیل را. «فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (31)»: پس (سر انجام از ترس رسوائی و بر اثر فشار وجدان، از کرده خود پشیمان شد و) از زمره افراد پشیمان گردید، ولی از قتل برادر خویش پشیمان نبود. چنانچه در حدیث شریف آمده است که: «پشیمانی و ندامت توبه است». ابن عباس (رض) هم در تفسیر خویش میفرماید که: اگر پشیمانی از کشتن برادر بود، توبه به شمار می آید. (تفسیر قرطبی 142/6).

در حدیث شریف به روایت ابن مسعود از رسول الله (ص) آمده است که فرمودند: «هیچ شخصی به ستم کشته نمی شود، مگر اینکه اولین قاتل فرزند آدم نیز از خون وی سهمی دارد زیرا قابیل اولین کسی بود که شیوه کشتن را بنیان گذاشت».

مَنْ أَجَلَ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

بهمین جهت (قتل ناحق بود که) بر بنی اسرائیل حکم کردیم که هر کس کسی را بدون اینکه کسی را کشته باشد یا در زمین فساد کرده باشد، بکشد، پس چنان است که همه مردم را کشته باشد، و هرکس کسی را زنده بدارد (سبب حیات انسان گردد) پس چنان است که همه مردم را زنده داشته است.

بی‌گمان پیغمبران ما دلائل واضح برای آنان (بنی اسرائیل) آوردند، باز هم بسیاری از آنها در زمین (با قتل ناحق) از حد تجاوز می‌کنند. (۳۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«مَنْ أَجَلَ ذَلِكَ»: از این رو، بنابر این، بدین خاطر... «أَنَّهُ»: ها، ضمیر شأن نام دارد. «أَحْيَاهَا»: او را زنده کرده است، از کشتن کسی امتناع ورزد.

«لَمُسْرِفُونَ»: اسراف و رزان، پای از حد بیرون نهندگان، تجاوزگران. (فرقان)

تفسیر:

«مَنْ أَجَلَ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ»: به این جهت یعنی به سبب حادثه‌ی (قابیل و هابیل) و به سبب این که برادرش را با بطور ظالمانه به قتل رساند، بر بنی اسرائیل فرض و مقرر کردیم که اگر یکی از آنها انسانی را به ناروا به قتل برساند؛ یعنی بدون این که کسی را کشته باشد تا مستحق قصاص شود و بدون این که در سرزمین به فساد پردازد که سبب ریختن خون او شود، از قبیل ارتداد

همانا شرک به خدای می‌باشد و راهزنی، و غیره. برخی از مفسران در تفسیر آیه مبارکه «فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ» (فساد در زمین) فرموده اند: فساد در زمین عام است در شرک و غیر آن و برخی از مظاهر فساد عبارت است از: راهزنی، خون ریزی، دریدن و پایمال کردن مقدسات و نوامیس و ارزشها، غارت و چپاول اموال، تجاوز بر بندگان الله متعال به ناحق، ویران کردن آبادی‌ها، قطع درختان، از بین بردن و خشکاندن نهرها و هرگونه فساد دیگری که موجب کشتن فاعل آن باشد.

مفسر تفسیر کابلی می‌فرماید: «فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ» (فساد در زمین) فساد انگیزدن در زمین چند نوع است؛ مثلاً، اهل حق را از دین حق باز دارد، یا پیغمبران را اهانت کند، یا العیاذ بالله مرتد شود و گذشته از خود دیگران را به ارتداد ترغیب دهد.

«فَكَانَمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» پس چنان است که همه مردم یعنی تمام افراد بشر را به قتل رسانده است.

مفسر جلیل القدر بیضاوی فرموده است: به دلیل این که حرمت خون را زیر پا نهاده و کشتن را مرسوم و مردم را بر آن جریبی کرده، چنان است که همه را کشته است. منظور بزرگ جلوه دادن قتل انسان و زنده نگهداشتن آن در دل انسان هاست تا از ارتکاب چنین عملی بر حذر باشند و در حفظ و حراست از جان و خون دیگران بکوشند. (تفسیر بیضاوی ص 151).

امام مجاهد می‌فرماید: «یعنی: الله متعال جزای کسی را که انسان مؤمنی را به عمد میکشد، جهنم قرار داده، بر او خشم گرفته، او را لعنت کرده و عذابی بزرگ را برایش آماده ساخته است پس اگر او بر فرض تمام مردم را هم می‌کشت، جزای وی بیش از این نبود.» «وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَانَمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»: و هرکس نفسی را زنده بدارد و آن را از هلاکت برهاند، یعنی: هرکس از کسی که قتلش واجب شده، درگذرد. چنان است که گویا تمام انسان را زنده کرده است.

ابن عباس (رض) در تفسیر این آیه گفته است: هرکس نفسی را که خدا کشتن آن را حرام کرده است به قتل برساند، مانند آن است که همه‌ی انسان‌ها را به قتل رسانده باشد و هرکس از قتلی حرام امتناع ورزد و حرمت آن را از خوف خدا محفوظ بدارد، مانند آن است که جمیع بشریت را زنده کرده باشد. (مختصر ابن کثیر 506/1).

امام مجاهد در تفسیر جمله: «فَكَانَمَا أَحْيَا النَّاسَ» «زنده داشتن نفس، نجات دادن وی از غرق، یا از آتش سوزی، یا از زیر آوار (خرابه‌ی خانه مثلاً زلزله‌ها که عمارات را خراب میکند که این را آوار گویند)، یا از ورطه نابودی است» «فَكَانَمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»: «پس چنان است که همه مردم را زنده داشته است» یعنی: سپاسگزاری از وی بر همه مردم لازم است. برخی در معنی آن گفته‌اند: یعنی: پاداش وی چنان عظیم است که گویی همه مردم را زنده داشته است. با توجه به اینکه حکم فوق در همه ادیان عام و مشترک است، شاید دلیل تخصیص بنی‌اسرائیل به این حکم در این آیه، که از عبارت: (بر بنی‌اسرائیل حکم کردیم) بر می‌آید، این باشد که: آنان اولین امتی بودند که وعید الهی در مورد قتل نفس، بر ایشان نازل شد چنانکه عامل دیگر این تخصیص، کثرت خونریزی و کشتن پیامبران علیهم السلام از سوی آنان است.

«وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ»: یعنی این حکم سخت را بر بنی اسرائیل مقرر داشتیم، و پیامبران ما با دلایل و براهین درخشان و متجلی نزد آنان آمدند.

«ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ (32)»: یعنی حتی بعد از آن همه زجر و منع و تهدید، باز در قتل اسراف میکنند و عظمت قضیه را درک نمی کنند. ابن کثیر گفته است: این آیه آنانرا سرزنش و توبیخ می کند که بعد از آگاهی و علم مرتکب اعمال حرام میشوند. و رازی گفته است: یهود با علم به عظمت و اهمیت مسأله، به قتل پیامبران اقدام میکردند، و این هم نشان دهندهی نهایت سنگ دلی و دوری آنان از اطاعت خدا است. و مقصود از ذکر این داستان ها تسلیت خاطر و دلداری پیامبر صلی الله علیه وسلم است؛ چون آنان قصد کشتن او و یارانش را داشتند. (تفسیر کبیر 11/111).

یک توضیح مختصر:

خداوند در این آیه مبارکه به طور خاص، از بنی اسرائیل نام می برد؛ زیرا کینه و حسد، اولین انگیزه و عامل ارتکاب قتل گشت و غالباً نخستین مدافع این جرم و جنایت، یهودیان اند که خون پاک بسیاری از پیامبران را ریختند و در زمین فساد به بار آوردند. این آیه، خون ریختن انسان را با فساد در زمین، برابر و همسنگ می نهد؛ زیرا امنیت و حفظ نظم عمومی، در هر سرزمینی - به ویژه - در ممالک اسلامی، واجب و ضروری است تا فرد فرد جامعه در پناه آسایشی و امنیت همگانی به سر برند و کسی مورد ستم و اجحاف قرار نگیرد و هر کسی به راحتی فعالیت روزانهی خود را ادامه دهد. حال اگر کسی یا کسانی - در هر مقام و لباسی - موجب برهم زدن آسایش این جامعه شدند و مردم را در تنگنا قرار دادند؛ باید چنین انسانهای بد گوهری ریشه کن و از صحن جامعه برداشته شوند، مگر این که مخلصانه به آغوش مردم بازگردند و به راستی و درستی گرایند و پی نیکان روند...

خوانندگان محترم!

برای اصلاح جامعه، هم موعظه و ارشاد لازم و ضروری است، هم شمشیر و برخورد قاطع و به موقع که شرایط تقاضا میکند. در آیات متبرکه قبلی، پیام و هشدار به قاتل بود که؛ ریختن خون ناحق، بمثابه، ریختن خون تمام مردم جهان است و قصاص در پی دارد. اینک در آیات (33 الی 34) در باره مجازات سنگین محاربانی که در زمین فساد و آشوب برپا میکنند و دست به راهزنی (فُطَاع الطریق) میزنند، و معمولاً توأم با قتل است؛ و مسلمانان که به فساد افگنی در روی زمین می پردازند. بحث و بیان بعمل آمده است، تا اشخاصی دیگر سر به فساد بر ندارد.

در آیه مبارکه «يُحَارِبُونَ اللَّهَ» جنگ با خلق خدا، جنگ با خداست و آنکه با مردم طرف واقع شود، گویا با خداوند طرف است. اجرای احکام و حدود الهی، در سایهی برپایی نظام و حکومت اسلامی میسر است، پس دین از سیاست جدا نیست.

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ حِزْبِي فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾

همانا جزای کسانی که با الله و رسول او به جنگ می خیزند و در زمین برای فساد و تباهی سعی می ورزند، این است که کشته شوند (اگر نفس بی گناه را قتل کرده باشند) یا به دار آویخته شوند (اگر قتل و غارت کرده باشند) یا دست و پایشان از جانب مخالف بریده شود (اگر فقط غارت کرده باشند) یا از زمین (وطن) تبعید شوند. این (سزا) ذلت و رسوایی

برای آنها در دنیاست و در آخرت هم برایشان عذاب بزرگ خواهد بود. (۳۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«يُحَارِبُونَ»: می‌جنگند. «فسادا»: مراد راهزنی و چپاول است. «أَنْ يُقْتَلُوا»: این که کشته شوند، مبالغه در قتل است تا تباهکاران بترسند و از تباهی دست بردارند. «أَوْ يُصَلَّبُوا» (صلب): یا به دار آویخته گردند، یا به دار زده شوند. «تُقَطَّعَ»: بریده می‌شود. «من خلاف»: عکس هم، چپ و راست. «أَوْ يُنْفَوُا»: (نفی): یا تبعید می‌شوند، یا زندانی می‌گردند. خزی: رسوایی، بدنامی.

شأن نزول آیه:

این آیه در باره‌ی راهزنان (فُطَّاع الطریق) است نه مشرکان و مرتدّان؛ زیرا اگر مشرک و مرتد توبه کنند و به سوی اسلام باز آیند، توبه‌ی آنان پذیرفته می‌شود، خواه آن توبه پیش از دسترسی به آنان بوده باشد یا پس از دسترسی و چیره شدن بر آنان؛ اما توبه‌ی راهزنان پس از چیرگی بر آنان، مجازات دست‌درازی آنان را منتفی نخواهد کرد.

در ادامه خداوند متعال به بیان کیفر کسانی پرداخت که علیه مسلمانان طغیان نمودند و بیان داشت که حد چنین کسانی که در زمین از طریق کشتن، غصب، و تخویف مردم دست به فساد می‌زنند این است که آنها را بکشید و به صلیب بکشید و بر ستون‌ها و امثال آن آویزان کنید تا پند و عبرتی برای کسانی قرار گیرند که پند می‌گیرند یا دست‌ها و پاهای‌شان را به صورت یکی در میان قطع کنید و یا آن‌ها را تبعید نموده از خانه و کاشانه‌شان بیرون کنید. این کیفر مایه ننگ، عار و ذلت آنها در دنیا خواهد بود اما در آخرت پس حق تعالی برای آنها کیفری بزرگ آماده نموده است. از این روی هر کسی بکشد کشته می‌شود و هر که بکشد و مالی را بگیرد هم کشته می‌شود و هم به صلیب کشیده می‌شود و هر که مال کسی را بگیرد و او را نکشد دست و پایش به صورت یکی در میان قطع می‌گردد و آنکه به تخویف مردم بپردازد و مرتکب قتل کسی نشود و مال کسی را نیز نگیرد تبعید می‌گردد.

تفسیر:

«إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ» همانا جزای کسانی که با دین و شریعت و [دوستان خدا و پیامبر او می‌جنگند.

مفسر تفسیر کابلی در ذیل این آیه مبارکه می‌نویسد: نزد اکثر مفسران مراد از بدامنی، راهزنی و قطع طریق است، اما اگر الفاظ عمومی گرفته شود، مضمون وسیع می‌گردد، و شأن نزول آیت که در احادیث صحیحه بیان شده نیز مقتضی است که ألفاظ به طور عمومی باشد. «با خدا و پیغمبر وی جنگ نمودن» یا «در زمین فساد و بدامنی انگیزتن» این دو لفظ چنان است که در آن حملات کفار، فتنه، ارتداد، راهزنی، دزدی، قتل ناحق و نهب، سازشهای مجرمانه و انتشارات مغویانه همه داخل شده می‌تواند، و هر گناه در آنچنان است که مرتکب آن به یکی از چار سزایی که در آیات متبرکه ذیل بیان می‌یابد، ضرور مستحق شناخته می‌شود.

همچنان مفسران می‌نویسد که: حکم آیه کریمه در مورد مشرکان و غیر آنان از کسانی که مرتکب این جنایت بزرگ می‌گردند، عام است.

امام ابو حنیفه (رح) و یاران‌شان می‌گویند: «محرابه، فقط شامل راهزنی است و حمله به دیگران در شهرها شامل این مضمون نمی‌شود زیرا در شهرها برای فریادگر امکان فریاد رسی هست، برخلاف راه‌ها که از چنین امکانی به‌دور می‌باشد».

مفسر تفسیر فی ظلال القرآن میفرماید: آنان که بر امام و رهبر مسلمانان یا حکومت اسلامی خروج کنند، مشمول «يُحَارِبُونَ اللَّهَ» می شوند. (تفسیر فی ظلال القرآن).

«وَيَسْعُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا»: با ارتکاب معاصی و قتل در سرزمین فساد راه می اندازند، «أَنْ يُقْتَلُوا»: آن است که در حکم جزای اعمالشان کشته شوند.

«أَوْ يُصَلَّبُوا»: یا به منظور برحذر داشتن و منع کردن دیگران، کشته و به دار آویخته شوند. صیغه برای تکثیر است.

«أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ»: یادست راست و پای چپشان قطع شود.

«أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ»: یا از شهری به شهری دیگر تبعید شوند. (شافعی گفته است: تبعید از شهری به شهری دیگر هنوز مطلوب است و ابوحنیفه (رح) گفته است: نفی یعنی زندان و ابن جریر گفته است: منظور از نفی در اینجا این است که از محل خود خارج و در جای دیگر زندانی شود).

فقها در تفسیر «نفی» یعنی تبعید، آرای متعددی بیان داشته اند: از جمله امام شافعی (رح) در معنی آن میفرماید: «از شهری به شهری و از سرزمینی به سرزمینی گریزانده میشوند و مورد تعقیب و جست و جو قرار داده میشوند تا حد بر آنان اقامه گردد».

امام مالک (رح) میفرماید: «راهزن از سرزمینی که این جنایت را در آن مرتکب شده، به محل دیگری تبعید میگردد و در آنجا زندانی می شود، همانند زناکار».

احمد بن حنبل (رح) میفرماید: «معنای نفی این است که محاربان تارومار شوند و به آنان امکان اقامت در هیچ سرزمینی داده نشود».

امام ابوحنیفه و یارانش (رحمهم الله) میفرمایند: «مراد از نفی در اینجا، زندانی کردن راهزن است». اما از ظاهر آیه چنین استنباط میشود که: راهزن فقط از آن سرزمینی که در آن مرتکب این عمل شده، طرد میشود، بدون اینکه زندان یا مجازات دیگری بر وی اعمال شود. برخی دیگر از علما گفته اند: امام (حاکم) در میان به کار بردن این مجازاتهای چهارگانه مخیر است پس هر چه از آنها را که میخواهد، اعمال نماید.

«ذَلِكَ لَهُمْ جِزْيٌ فِي الدُّنْيَا» این جزا و مجازات ها، رسوایی آنان در دنیاست.

«وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (33)» در آخرت - نیز عذابی سختی و بزرگی خواهند داشت؛ که عبارت است از آتش دوزخ.

بعضی از علما گفته اند: امام اختیار دارد، اگر بخواهد می کشد و اگر بخواهد به میخ میبندد، و اگر بخواهد دست و پای آنها را قطع میکند و اگر بخواهد تبعید میکند. مذهب مالک چنین است. و ابن عباس (رض) گفته است: هر مرحله از محاربه نوعی کیفر دارد: آن که به قتل دست زده است کشته می شود، و آن که آدم کشته و مال را برداشته است، کشته و مصلوب می شود، و آن که فقط مالی را میگیرد، دست و پایش قطع میشود، و آنکه فقط مردم را میترساند، تبعید می شود، و نظر جمهور چنین است. (فخر رازی 5/11).

شان نزول آیه 33:

در بیان شأن نزول آیه «حرابه» از انس بن مالک (رض) روایت شده است که فرمود: گروهی هشت نفره از قبیله «عکل» به مدینه نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم آمده و بر اسلام بیعت کردند اما آب و هوای مدینه بر آنان سازگار نیفتاد و مریض شدند پس از این حالت نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم شکایت کردند، آن حضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند: «آیا با ساربان به صحرا بیرون نمی روید تا از شیر و ادرار شتران وی بنوشید (و بهبود

یابید)؟ گفتند: چرا! بیرون میرویم. پس بیرون رفتند و از شیر و ادرار شتران نوشیدند و بهبود یافتند، آن‌گاه ساربان را به قتل رسانده و شتران را دزدیدند. خبر به رسول الله صلی الله علیه وسلم رسید، آن حضرت صلی الله علیه وسلم به تعقیب آنان اشخاصی را فرستادند. سرانجام مأموران گماشته تعقیب، دستگیرشان کرده نزد آنحضرت صلی الله علیه وسلم آوردند. آنحضرت صلی الله علیه وسلم هدایت فرمودند تا دستها و پاهایشان را بریده و چشمانشان را بیرون بیاورند. سپس آنها را در زیر گرما گذاشتند تا به ذلت مردند. بدین مناسبت آیهی «إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ» نازل شد. (تفسیر قرطبی 148/6).

403- همچنان ابن جریر از یزید بن ابوحبیب روایت کرده است: عبدالملک بن مروان برای انس (رض) نامه‌ای نوشت و از او در باره این آیه «إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ» پرسید. انس در جواب نامه آگاهی ساخت که این آیه در باره عربی‌هایی که از اسلام برگشتند و چوپان را کشتند و شتران را با خود بردند نازل شده است.

نظر کوتاه به مبحث قتل نفس:

حکم قتل و یا اعدام بر اشخاص زیر در اسلام بدستور ولی امر و یا حاکم اجرا میشود:

1 - کفار مُحَارِب (جنگجو)، و به کسانی گفته میشوند که به مسلمین و یا دیار آنها حمله‌ور شوند و مسلمین را به قتل برسانند و دیارشان را تحت تصرف خود قرار دهند، خداوند میفرماید: «أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ» (الحج: 39) یعنی: (به کسانی که کفار با آنان می‌جنگند اذن قتل داده شد، به سبب این که آنان مورد ظلم قرار گرفته‌اند و البته خداوند بر نصرت دادنشان تواناست) و نیز میفرماید: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (البقرة: 190) یعنی: (و در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند، بجنگید ولی ستمکار نباشید زیرا خداوند تجاوزکاران را دوست نمی‌دارد).

علما درباره مشروعیت جنگ در اسلام گفته‌اند: قبل از هجرت، جنگ مسلحانه - با آیات بسیاری - ممنوع بود، سپس خداوند آن آیات را در مدینه منسوخ گردانید. ابوبکر صدیق رضی الله عنه روایت میکند: اولین آیه ای که در باره صدور اذن جنگ نازل شد آیه (39) از سوره «حج» بود: «أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا»، لیکن بیشتر علمای تفسیر بر آنند که اولین آیه در خصوص صدور اجازه جنگ، همین آیه (190) از سوره «بقره» است.

2 - هنگام جهاد در راه خدا برای نشر اسلام، البته طبق شرایطی که در شریعت بیان شده است از قبیل آگاه ساختن کفار از قبولی دین اسلام، اگر قبول نکردند بایست جزیه بدهند و سپس اسلام آنها را به بدل دادن جزیه از دشمنان دیگر حفاظت میکند، و اگر جزیه را قبول نکردند برای پیشرفت اسلام و عدم ممانعت آنها از این کار، باید از سر راه با جنگ برداشته شوند، زیرا دین، دین خداوند است و ما بندگان او هستیم و اوست که این دستور را صادر کرده است. البته در هنگام جهاد فقط جنگجویان شان کشته میشوند ولی کسی که کناره‌گیری کند، و یا کودکان و زنان و پیرمردان و کشیشان و یا اخباری که مشغول عبادت خود هستند و کاری به جنگ ندارند نباید کشته شوند. (برای معلومات مزید مراجعه شود به کتاب معتبری فقه ای).

3 - مرتد، و به کسی گفته میشود که پس از اسلام از دینش برگردد و اسلام را ترک کند،

پیامبر صلی الله علیه وسلم فرموده است: «من بدل دینه فاقتلوه» روایت البخاری (6524) یعنی: (کسیکه دینش (اسلام) را عوض کرد او را بکشید).

4 - محصن زناکار، و به کسی گفته میشود که آزاد، عاقل، و بالغ باشد و با عقد صحیح ازدواج کرده باشد و با همسرش جماع کرده باشد، و عقوبتش سنگسار کردن تا دم مرگ میباشد، چه برای زن و چه برای مرد. پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمودند: «خذوا عنی، خذوا عنی، قد جعل الله لهن سبیلاً البکر بالبکر جلد مائة ونفی سنة والنثیب بالنثیب جلد مائة والرجم» (روایت مسلم: 1690) یعنی: (از من بگیرید، از من بگیرید، کسی خداوند راهی را برای آن ها (زناکاران) گشوده است، برای زناکار بکر با بکر (کسی که ازدواج نکرده باشد) یکصد ضربه شلاق و تبعید یک سال، و برای زناکار نثیب با نثیب (کسی که ازدواج کرده باشد) صد ضربه شلاق و سنگسار).

5 - قاتل عمد، که بر اساس قصاص کشته میشود مگر اینکه اولیاء مقتول او را ببخشند و یا دیه مقتول را از قاتل قبول کنند، خداوند در این مورد میفرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَعَلُهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (البقرة آیه 178) یعنی: (ای مؤمنان! بر شما در مورد کشتگان، قصاص مقرر شده است آزاد در برابر آزاد و برده در برابر برده و زن در برابر زن پس کسیکه گذشت شد به او چیزی از خون برادرش پس حکم آن پیروی کردن به نیکویی است و رسانیدن خون بهاست به وی به خوش خویی این حکم تخفیف و رحمتی از سوی پروردگار شماست پس هر کس بعد از آن از اندازه درگذرد برای او عذابی دردناک است). و همچنین میفرماید: «وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (البقرة آیه 179) یعنی: (و ای خردمندان! برای شما در قصاص زندگانی ای است باشد که به تقوا روی آورید).

6 - قطاع الطريق (راهزن)، که از محاربین (جنگجویان) بحساب می آیند، خداوند میفرماید: «إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَاداً أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ...» (المائدة / 33) یعنی: (همانا جزای کسانی که با خدا و پیامبر وی به محاربه بر میخیزند و در زمین به قصد فساد یا دستها و پاهایشان در خلاف جهت یک دیگر بریده شود).

بنابر این، مجازات راه زنان مسلح (قطاع الطريق) مجموعاً دارای چهار حالت است:

- 1 - کشتن آنان؛ در صورتی که فقط مرتکب قتل شده باشند.
- 2- به دار آویختن آنان؛ چنانچه مرتکب قتل و چپاول اموال هر دو گردیده باشند.
- 3- بریدن دست و پای آنان به کیفیتی که ذکر شد؛ چنانچه فقط مال را چپاول کرده و مرتکب قتل نشده باشند.
- 4- نفی و تبعیدشان از وطن با تفصیلی که فقها آنرا به بیان گرفته اند.

باید دانست که در «محاربان» سه شرط باید تحقق یابد:

- 1 - اینکه: محاربان دارای قوت و شوکت و اسلحه باشند، چه محارب یک تن باشد، یا بیشتر از آن تا از دزدان متمایز گردند.
- 2- این که: عمل راهزنی در دار اسلام انجام گرفته باشد.

3 - این که: محاربان مال را علناً بگیرند زیرا اگر آن را پنهانی بگیرند، دزد به شمار میروند نه محارب، که در آن صورت حد آنها حد سرقت است.

7 - جاسوس، یعنی کسیکه اسرار و اخبار مسلمین را به دشمنان اسلام میرساند، بدلیل حدیثی که در صحیح بخاری (3007) و صحیح مسلم (2494) آمده است که «حاطب بن ابی بلتعنة» (قبل از فتح مکه) نامه ای به مشرکین مکه نوشت که پیامبر صلی الله علیه وسلم قصد دارد مکه را تحت تصرف قرار دهد ولی خداوند پیامبرش را مطلع ساخت پس آن نامه را در حین راه از دست پیرزنی که آنرا بدست داشت گرفتند و آنرا و همچنین «حاطب» را نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم آوردند و سپس پیامبر صلی الله علیه وسلم از «حاطب» پرسید که چرا او این کار را انجام داده و اسرار مسلمین را برای کفار فرستاده، «حاطب» گفت: «ای رسول الله، بر من عجله نکن، من از قریش نیستم ولی بین آنها اقامت داشتم و من کسانی ندارم که هنگام حمله شما به مکه از آنها حمایت کنند در حالیکه بقیه مسلمانان کسانی را در مکه دارند که از خویشاوندانشان حمایت کنند پس میخواستم آنها را باخبر کنم تا در امان باشند، و من این کار را از روی کفر و مرتد شدن و رضایت به کفر انجام نداده ام» سپس عمر به پیامبر صلی الله علیه وسلم گفت: «ای رسول الله، بگذار تاسر این منافق را از تنش جدا کنم»، پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «نه، او کسی است که در جنگ بدر حضور داشته و خداوند کسانی که در جنگ بدر حضور داشته اند را بخشیده و گفته که: «هرکاری که میخواهید انجام دهید، من همه شما را آمرزیده ام».

ابن قیم جوزیه در کتابش «زاد المعاد» (115/2) در این مورد میگوید: از این حدیث اشخاصی مانند امام شافعی و امام احمد و امام ابو حنیفه استدلال کرده اند که قتل جاسوس صحیح نیست، ولی اشخاصی دیگر مانند امام مالک و ابن عقیل از پیروان احمد بن حنبل از این حدیث استدلال کرده اند که قتل جاسوس جائز است، و وجه استدلال این حدیث بر قتل جاسوس این است که از آنجاییکه یک ممانعتی مانند حضور داشتن در جنگ بدر و مغفرت خداوند برای او موجود بود او را نکشت، و پیامبر صلی الله علیه وسلم به عمر نگفت که بخاطر اسلامش او را نکشت، بلکه عمر را از قتل او نهی کرد بعلمت اینکه خداوند پس از جنگ بدر او را بخشیده است.

و در موضعی دیگر در «زاد المعاد» (422/3) میگوید: «و صحیحش آنست که قتل جاسوس امرش برمیگردد به حاکم، امیر، و یا حاکم، اگر در قتلش مصلحتی بود او را میکشد و اگر در بقايش مصلحت بود او را باقی میگذارد.»

8 - کسیکه بعلمت دفاع از نفس، مال، و یا عرض خود راه دیگری با بجز کشتن طرف دیگر را نداشته باشد، یکی از اصحاب از پیامبر صلی الله علیه وسلم سؤال کرد که: «یا رسول الله أرأیت إن جاء رجل یرید أخذ مالی، قال: فلا تعطه مالک، قال: أرأیت إن قاتلنی؟ قال: قاتله، قال: أرأیت إن قاتلنی؟ قال: فأنت شهید، قال: أرأیت إن قاتلته؟ قال: هو فی النار» (روایت مسلم 140) یعنی (ای رسول الله، اگر شخصی نزد من بیاید و بخواهد که مالم را بگیرد چکار کنم؟) پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «مالت را به او نده»، آن مرد گفت: «اگر با من بجنگد چی؟» پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «با او بجنگ»، آن مرد گفت: «اگر او مرا بکشد چی؟» پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «تو شهید میشوی»، آن مرد گفت: «اگر من او را کتشم چی؟»

9 - پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «او دوزخی خواهد بود».

10 - ساحر، از جندب بن عبدالله البجلی وارد شده است که گفت: «حد ساحر یک ضربه شمشیر است (یعنی گردنش باید با شمشیر قطع شود)، و هر چند این گفته این صحابی میباشد، ولی بعضی از علماء حکم این گفتار را از پیامبر صلی الله علیه وسلم میدانند زیرا این صحابی نمیتواند حکم قتل را از رأی خودش صادر کند مگر اینکه آنرا از پیامبر صلی الله علیه وسلم شنیده باشد، پس جزای ساحر قتل است».

11 - کسیکه که عمل قوم لوط را انجام میدهد، پیامبر صلی الله علیه وسلم فرموده است که: «مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلْ عَمَلِ قَوْمِ لُوطٍ فَأَقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ» (روایت ترمذی (1456) و أبو داود (4462) و ابن ماجه (2561))، یعنی: "اگر کسی را دیدید که عمل قوم لوط را انجام میدهد، فاعل و مفعول را بکشید».

این بود برخی از حالاتی که قتل این اشخاص جائز میباشد ولی باید در نظر گرفت که حکم اجراء این امور توسط حاکم، خلیفه، امیر، و یا قاضی میباشد.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مگر کسانی که پیش از آنکه بر آنان دست یابید، توبه کنند، که بدانید (خدا توبه آنها را میپذیرد) خداوند آمرزنده و مهربان است. (۳۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا»: مگر آنان که توبه کرده باشند، مراد، مُحارب و راهزن است. من قبل «أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ»: پیش از آن که بر آنان دست یابید و حدود الهی را اجرا کنید، در این صورت سزا شان، سبک میشود و حقوق الهی از عهدهی آنان می افتد. أَنْ تَقْدِرُوا: که دست می یابید، که چیره می شوید.

تفسیر:

«إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ»: جز محاربان و راه زنانی که پیش از اینکه توسط حکومت اسلامی دستگیر شوند و پیش از اینکه خود را به عدالت تسلیم کنند توبه نموده و دست از این عمل بردارند که در چنین حالی حق تعالی توبه کنندگان را می پذیرد و از ناحیه ولی امر مسلمین نیز مؤاخذه نمیشود.

در آیه مبارکه در می یابیم: آنچه از محاربانی را که قبل از دست یافتن به آنان توبه می کنند، از مجازات استثناء کرده است بنابر این، محاربی که قبل از قدرت یافتن بر وی توبه میکند، به هیچ بندی از بندهای مجازات یاد شده در آیه قبل، مورد مجازات قرار نمیگیرد. ولی بعضی از اهل علم، از جمله احناف برآنند که: توبه محارب قبل از قدرت یافتن به وی، مجازات قصاص و سایر حقوق بندگان را از وی ساقط نمیگرداند. حکم دیگری که در مورد «محارب» وجود دارد، این است که: طالب خون (ولی دم) هیچ سلطه و اختیاری در مورد مجازات محارب قائل ندارد و عفو در مورد وی جایز و نافذ نیست بلکه قضیه موکول به امام (حاکم) است که در محدوده اختیارش در قبال وی تصمیم بگیرد.

یادداشت:

سزاهای مذکور فوق که به طور حدود و حق الله بود، قبل از گرفتاری به توبه نمودن بخشیده می شود؛ اما حقوق العباد معاف نمی شود؛ مثلاً اگر کسی مالی را بگیرد، باید ضمان دهد، و اگر کسی را بکشد قصاص میشود؛ البته صاحب مال و ولی مقتول حق دارد که آن را معاف کند.

توجه:

سواى این حدّ، دیگر هیچیک از حدود در دین مثلاً حدّ زنا، حدّ شرب خمر، حدّ قذف، به توبه مطلقاً ساقط نمى‌گردد.

«فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ رَحِيمٌ (34)» بدانید که دایره‌ی بخشودگی و مهر پروردگار برای آنان که توبه میکنند و پشیمان میشوند، وسیع است، توبه را می‌پذیرد و لغزش را می‌بخشاید. این آیه، حاوی تشویق به توبه است تا کسانی که دست به فساد می‌زنند از تباهی‌گری خود دست بردارند و دوباره باجماعت مسلمانان یکجا شده و به عفو الهی راضی شوند که او تعالی دارای مغفرت و بخششی وسیع است و بر بندگان خود رحم می‌کند.

باید خاطر نشان ساخت در جامعه‌ای، اگر دین، حاکم و حکومت واقعاً سالم و اسلامی باشد، حقوق آن جامعه، طوری تأمین می‌گردد که امکان ارتکاب جنایات به حدّ اقل میرسد؛ اما با این وصف، موارد نادری ممکن است پیش آید و در این صورت، کُشتن، مجازات کسی است که فقط مرتکب قتل شده، به دار او یختن مجازات کسی است که هم خون ریخته و هم اموال را غارت کرده، دست و پا بریدن، سزای کسی است که تنها دزدی کرده و تبعید و زندانی کردن، سزای کسی است که بیم و هراس در دل مردم می‌اندازد. که تفصیل آن در آیه قبلی به بیان گرفته شد.

خوانندگان گرامی!

پس از بیان حسد، حيله، دروغ، شعبده بازی ها، مکر و فریب، و سخن بیهوده، یهودیان، بی ادبی نسبت به مقام پیامبر بزرگوار، ریختن خون بسیاری از پیامبران و ادعای دروغینشان-که فرزندان و دوستان خدا اند پروردگار با عظمت در آیات (35 الی 37) به مؤمنان دستور پرهیزگاری و انجام اعمال نیکو را میدهد، و میفرماید که: خود را به بارگاه وی نزدیک گردانند و بر خلاف اهل کتاب، به کسی- جز به الله متعال تکیه و توکل نکنند؛ چون هدف اصلی در قرآن همین است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۳۵)

ای کسانی که ایمان آورده اید، از الله بترسید و به سوی او طلب وسیله کنید (هر نیکی که شما را به بارگاه الهی نزدیک میکند)، و در راه او جهاد کنید تا کامیاب شوید. (۳۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«ابْتَغُوا» (بغی): طلب کنید، بجوئید. «الْوَسِيلَةَ»: هرگونه بندگی و طاعتی که سبب خشنودی خدا و تقرب بدو میگردد. الوسیله: منزلت و درجه‌ای در بهشت است.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ»: ای مؤمنان! ای آنانیکه به الله ایمان آورده و پیامبرش را تصدیق نموده‌اید از الله متعال و عذابش در حذر و بترسید و مراقب اوامر و نواهی او تعالی باشید و تلاش کنید همواره اعمال صالح و شایسته انجام دهید تا این اعمال وسیله‌ای بین شما و پروردگارتان باشد و سبب نجات شما از آتش دوزخ و رستگاری‌تان با حصول رضوان الهی گردد.

ابن عباس، مجاهد، ابو وائل، حسن و دیگر تمام اکابر سلف «وسيله» را قربت تفسیر کرده‌اند. قتاده در فهم «وسيله خواستن» فرموده است: «ای تقربوا اليه بطاعته و العمل بما يرضيه» قرب الله را حاصل کنید به وسیله طاعت و عمل پسندیده.

طوری که یادآور شدیم که: «وسیله خواستن» به اتفاق و اجماع مفسران، عبارت است از: عمل قربت و طاعتی که به آن قرب الهی خواسته میشود و از مصادیق آن تقوا و دیگر صفات نیکی است که بندگان با توسل به آن به پروردگارشان تقرب می‌جویند. اما توسل به مخلوق، اگر به معنی طلب دعا از وی باشد، در جایز بودن آن شکی نیست؛ در صورتی که آن مخلوق زنده باشد، همان‌گونه که عمر (رض) در هنگام استسقا (دعای طلب باران) به حضرت عباس (رض) کاکای پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم توسل جست. ولی اگر آن مخلوق مرده باشد، توسل به وی جایز نیست و این گونه توسل از بدعت‌هایی است که هیچ یک از سلف صالح آن را انجام نداده‌اند.

امام أبوحنیفه (رح) نیز توسل‌جستن به یکی از بندگان و قسم دادن خداوند متعال را به حق یکی از مخلوقات وی، ناجایز دانسته و رأی ابن تیمیه نیز همین است. با یزید بسطامی می‌گوید: «استغاثه مخلوق به مخلوق مانند استغاثه زندانی به زندانی دیگر است». لیکن علامه «الوسی» در تفسیر «روح المعانی» با آن که توسل به اسماء الله را ترجیح میدهد اما توسل به رسول الله صلی الله علیه وسلم را در زندگی و مرگشان نیز جایز می‌داند. سپس خداوند متعال از میان عبادت‌هایی که انسان را به او نزدیک می‌نماید، جهاد را به طور بخصوص ذکر و به بیان گرفته است طوری که میفرماید: «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (35)» و بر شماست تا برای اعتلای دینش تلاش کنید.

جهاد یعنی مبذول داشتن نهایت تلاش در جنگ با کافران، از قبیل جهاد با نفس، فدا کردن مال و جان، و بهره‌گیری از فکر و زبان، قلم و یاری کردن دین خدا، زیرا این نوع عبادت از بزرگترین عبادات و برترین آن است. چون هر کس این عبادت را انجام دهد، دیگر عبادت‌ها را به طریق اولی انجام خواهد داد. «لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» هرگاه با ترک گناهان از خدا ترسیدید و پرهیزگار شدید و با انجام طاعات برای تقرب به خدا وسیله جستید و برای طلب خشنودی خدا در راه وی جهاد کردید رستگار می‌شوید.

«فلاح»: یعنی موفقیت و پیروزی و دست یافتن به هر امر مطلوب و مرغوب، و نجات یافتن از هر امر ناگوار و ناخوشایند. و حقیقت رستگاری و فلاح، سعادت جاودانگی و نعمت پایدار است.

باید بعرض رسانید که: برای رسیدن به فلاح، هم باید گناهان را ترك کرد، «اتَّقُوا اللَّهَ» هم باید طاعات را انجام داد.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

در حقیقت کسانی که کفر ورزیدند، اگر (بالفرض) تمام آنچه در روی زمین است از آنها باشد، و مثل آن را نیز داشته باشند، تا به عوض عذاب روز قیامت آن را (به دربار الله) فدیة دهند، هرگز از آنها پذیرفته نمی‌شود، و مجازات دردناکی خواهند داشت. (۳۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَيَفْتَدُوا بِهِ»: تا خود را فدیة دهند، خود را باز خرند و بدان سبب برهند.

«عَذَابٌ مُّقِيمٌ»: عذابی پایدار، همیشگی، ماندگار.

تفسیر:

«إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ» هر آئینه کافران، آنانی که الله متعال را تکذیب کردند، اگر برای یکی از آن‌ها به اندازه سطح زمین طلا و نقره و سرمایه باشد، «لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (36) و آن‌ها خواسته باشند به منظور نجات خود از خشم و عذاب الهی این سرمایه هنگفت را فدیة دهند هرگز پذیرفته نمی‌شود و برای شان سودی در بر ندارد، و عذاب دردناک و سختی خواهد داشت. در آیات متبرکه که قبلی خواندیم که: انسان به خوف الهی و حصول قرب وی و به جهاد نمودن در راه وی میتواند کامیابی و فلاح را امیدوار باشد. در این آیه مبارکه؛ تنبیه فرموده است که کسانی که از الله متعال اعراض می‌نمایند، اینها اگر در آخرت تمام گنج‌های زمین، بلکه بیشتر از آن را، صرف کنند و فدیة دهند، و بخواهند خود را از عذاب نجات دهند، هرگز ممکن نمی‌شود.

بصورت کل باید بعرض رسانید: آنچه را که پروردگار با عظمت برای ناسپاسان و کفرورزان و دشمنان دینش در آخرت آماده کرده، این است که میفرماید: اگر چندین برابر هستی را داشته باشند و آنرا فدیة‌ی رهایی خود کنند، هرگز از آتش دوزخ رستگار نمیشوند... وسیله جستن به وسیله‌ی طاعت و عبادت و کردار مورد خشنودی خدا، تقرب به درگاه اوست و منظور از آیه‌ی «وَ ابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» در آیه مبارکه قبلی (35) نیز همین است که اساس دین به شمار می‌آید و در اسلام، امری واجب است و توسل جستن خالصانه‌ی آن سه نفر که در درون غاری گیر کرده بودند و راه خروج بر آنان بسته شد، بر این مفهوم حمل میشود: آنان برای رهایی خود از تاریکی غار، تنها به کارهای نیکو و پسندیده‌ی خود به خدا متوسل شدند و سرانجام از آنجا رستند.

پس ای مردم! تنها از خدا خوف و بیم داشته باشید، خود را از سزا او نگاه بدارید و برای نزدیکی به بارگاهش به خود او وسیله بجوید و اعمالی انجام دهید که شمارا با او پیوند میدهد، تا مورد رحمت و الطاف او قرار بگیرید. (بقره آیه 186، (غافر آیه 60)، (فاتحه آیه 5 الی 11).

عمر فاروق رضی الله عنه در خشکسالی مدینه این گونه الله را فراخواند: «اللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا إِذَا أُجِدْنَا، تَوَسَّلْنَا إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا فَتَسْقِنَا، وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا.»
بار الها! ما هرگاه دچار خشکسالی و قحطی می‌شدیم؛ از پیامبر می‌خواستیم برای آمدن باران، شفاعت و دعا کند و تو هم دعایش را می‌پذیرفتی و بر ما باران فرو میریختی؛ اکنون از عباس، کاکای پیامبر خویش درخواست میکنیم دعا کند؛ پس تو نیز شفاعت و دعایش را اجابت بفرما و باران را بر ما فرو ریز. (منار، جلد 6، صفحه 372 منیر، جزء 6، صفحه 175، روح المعانی، جلد 3، جزء 6 صفحه 126). بنابراین این طلب دعا از شخصی زنده - هر کسی باشد - رواست و از شخص مرده - هرکس باشد - روا نیست، همچنان که یاران مخلص پیامبر از مفهوم توسل به ما آموخته‌اند.

يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ (37)
آنها پیوسته میخواهند از آتش بیرون شوند ولی نمی‌توانند بیرون شوند و برای آنان عذابی دائم و پایدار است. (37)

تفسیر:

«يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ (37)»:

قبل از همه باید گفت که: عذاب کافران، نه با فدیة دفع میشود، نه با گذشت زمان قطع میگردد طوریکه در آیه مبارکه آمده است: این کفار زمانی که وارد آتش دوزخ میشوند میخواهند و تلاش خواهندکرد از آن بیرون بیایند و آرزوی بیرون شدن از عذاب را مینمایند ولی هرگز این آرزو شان تحقق نخواهد یافت و آنها هرگز از آتش دوزخ بیرون نمی شوند، بلکه برای همیشه و ابد در آتش دوزخ باقی خواهند ماند، زیرا آنها به الله متعال شریک آورده و برای مشرک هرگز گناه شرک او بخشیده نمیشود، بلکه او برای همیشه در دوزخ و عذاب دردناک بنابر عملکرد گناه آلود خود قرار دارد.

قابل یادآوری است: کسی که در دنیا با آن همه برهان و ارشاد، از ظلمت‌های شرک و جهل بیرون نیاید، مطمئن باشد که در آخرت هم از دوزخ بیرون نخواهد آمد.

این عذاب دائم و پایدار، برای کفار است نه برای گنهکاران مسلمین زیرا گنهکاران مسلمین بعد از معذب شدن تا مدتی در دوزخ به اندازه گناهانشان میماند، باز از آنجا بیرون کرده می شوند، و خداوند متعال به فضل و رحمت خود آنها را به بهشت می درآورد.

در حدیث آمده است: در روز قیامت کافر آورده میشود و به او می گویند: آیا اگر مالامال زمین طلا داشته باشی آن را به فدیة می دهی؟ میگوید: بلی.

به او گفته میشود: از آن آسان تر از تو خواسته شد اما امتناع کردی، از تو خواسته شد برای خدا شریک قرار ندهی اما امتناع کردی، آنگاه دستور میدهند او را به آتش بیاندازند. (اخراج از بخاری در کتاب الرناق).

خوانندگان محترم!

پس از بیان مجازات محاربانی که در سرزمین، فساد به بار می آورند و پس از امر به تقوا و پرهیزگاری، تا مردم از حرام و گناه مصون باشند. اینک در آیات متبرکه (38 الی 40) درباره مجازات «السَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ» در باره دزد بحث بعمل آمده است.

دین مقدس اسلام، قبل از بریدن دست، بر اهمیت و لزوم کار و اداره‌ی زندگی فقرا از طریق بیت‌المال و اقارب نزدیک و قرض الحسنه و تعاون و... تأکید میکند؛ ولی باین حال فقر، بهانه و مجوز سرقت نیست. (تفسیر فی ظلال القرآن)

قطع دست، برای مجرم عامل هشدار دائمی و مایه‌ی جلوگیری از لغزش مجدد او و دیگران است. که در جمله «فَأَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا» آیه مبارکه به بیان گرفته میشود.

در ضمن یک اصل را نباید فراموش کنیم که: در اجرای حدود الهی، نباید تحت تأثیر عواطف قرار گرفت. با در نظر داشت اینکه قطع دست از طرف قاضی و حاکم است، اما خداوند متعال به همه مؤمنان خطاب میکند، «فَأَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا» تا آنان زمینه اجرای حدود الهی را فراهم کنند.

اجرای این احکام، نیاز به حکومت و قدرت و نظام و تشکیلات دارد، پس با تمام وضاحت در مییابیم که دین مقدس اسلام، دین حکومت و سیاست است.

باید اضافه کرد که در اجرای حکم قطع دست حکمت شرع اسلامی چنین است که: مالکیت شخصی و امنیت اجتماعی به قدری مهم است که به خاطر آن، باید دست دزد قطع شود.

پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم، بدترین نوع سرقت را سرقت از نماز و ناقص انجام دادن رکوع و سجود دانسته‌اند. (تفسیر قرطبی)

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

دست زن و مرد دزد را (بعد از ثبوت آن) به سزای آنچه کرده‌اند ببرید، (این سرزنش عبرت انگیز) عذابی از طرف الله است، و الله مقتدر و به مصالح خلق داناست. (۳۸)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«نکالاً»: عقوبت، مجازات و سزا. «عزیزاً»: ظفرمند، پیروزمند، توانا.

یادداشت:

برای قطع دست دزد شرائطی است. از جمله: دزدی برابر نقشه قبلی و با پیروی از امیال نفسانی باشد و کالا اهمیت داشته و در تحویل خانه و یا جای محکمی گذاشته شده باشد، و قحطی و فقر و فاقه انگیزه دزدی نبوده باشد. (تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن»)

تفسیر:

باید یاد آور شد که شخص دزد بعنوان یک عنصر مشکل ساز در جامعه است که باید جلوی فعالیت های دزدی اش کاسته و گرفته شود، لذا خداوند متعال جزای دزد را در این دنیا معین کرده است و آنهم بریدن دست راستش هست تا سبب شود هم خودش و هم مردم در آینده به فکر دزدی نباشند.

بعد از اینکه خداوند متعال حکم «محارب» را که به زورگیری علنی اموال مردم و راهزنی آشکار می‌پردازد، در آیات قبلی بیان یافت، اینک حکم دزد (سارق) را که به ربودن پنهانی مال مردم می‌پردازد، در آیات ذیل به بیان گرفته میشود. طوری که میفرماید: «وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا» «و مرد و زن دزد؛ دست آنان را ببرید» یعنی: حد شرعی مرد و زن دزد این است که دست راست هر یک از آنان را از بند ببرید. یعنی هر یک از مرد و زن، فرق نمیکنند که مرد باشد و یا زنی که دست به دزدی بزند و بر ثبوت سرقت آنها دلایل اقامه شد و تمام شروط اقامه حد تحقق یافت در چنین حالی دست این دزد از قسمت مفصل کف آنطوریکه در احادیث نبوی بیان شده قطع می‌شود.

قابل توجه و دقت میدانم که: مجازات زن و مرد دزد یکسان است. در ضمن باید گفت که در این آیه ابتدا مرد دزد، «السارق» سپس زن «السارقه» دزد مطرح شده است؛ ولی در آیهی دوم سوره‌ی نور که حکم زنا بیان شده، ابتدا زن زناکار، «الزانیة» سپس مرد زناکار «الزانی» یاد شده است، شاید به خاطر آن است که در سرقت، نقش مردِ خلافکار بیشتر است و در زنا، نقش زنِ خلافکار. پس ذکر هر یک از آن دو در جای خود مناسب است.

سارق:

سارق کسی است که مال ارزشمند دیگران را پنهانی و بدون رضایت و یا آگاهی صاحبش برمی‌دارد. طوری که گفته شد که: دزدی از گناهان کبیره است و موجب میشود سزای سختی که عبارت از قطع دست راست است آن طور که در قرائت بعضی از اصحاب آمده است بر آن مترتب شود.

«جَزَاءٌ بِمَا كَسَبَا»: این قطع دست جزای عملکرد بد و زشت این شخص است که به منظور حفاظت اموال مردم و حمایت حقوق آنها صورت می‌گیرد و تا امنیت برهم نخورد و هر بدکار و دزد از عمل زشت و بد خود دست بردارد.

مفسر تفسیر کابلی در ذیل تفسیر این آیه مبارکه می‌نویسد: سزایی که به دزد داده می‌شود در عوض مال مسروق نیست، بلکه آن سزای فعل سرقت اوست، تا وی و دیگران را مایه عبرت باشد.

در آنجا که این حدود جاری باشد بلاشبهه بعد از آنکه دو سه نفر سزای خود را ببینند، از

دزدی سدّ باب میشود. اگرچه امروز، مدّعیان تهذیب این نوع حدود را سزای وحشیانه مینامند. اگر دزدیدن نزد اینها فعلی مهذب نباشد، یقیناً سزای مهذب آنها در استیصال این دستبرد غیر مهذب کامیاب شده نمیتواند. اگر به تحمّل این وحشت جزئی چندین تن از دزدان مهذب شده میتوانند، پس حاملین [لوای] تهذیب بایست شاد باشند که این وحشت به هیئت تهذیبی آنها مدد می رساند. بعضی از کسانی که فقط به نام مفسرانند، میکوشند که «قطع ید» را سزای انتهائی دزدی قرار دهند، و سزای خفیفتر آن را از شریعت حقه حاصل نمایند؛ اما، مشکل این است که سزای خفیف سرقت نه در قرآنکریم جایی موجود است، و نه در عصر نبوت و اصحاب نظیر آن پیدا میشود. آیا کسی هست که دعوی کرده تواند که در این قدر عرصه دراز، در میان کسانیکه دزدی کرده اند يك دزد ابتدائی هم نبوده که کمکم، به طور بیان جواز، در باره آن سزایی که از قطع ید خفیفتر می بود نافذ می شد. ملحدی در زمانه پیشین نیز در باره حدّ سرقت شبهه کرده گفته بود که چون شریعت دیت يك دست را به پنجصد دینار قرار داده، پس آن دست قیمت داری که پنجصد دینار قیمت آن است، در سزای دزدی پنج روپیه یا ده روپیه چگونه قطع شود؟! دانشمندی به چه خوبی جواب داده است: «انّها لَمَّا كَانَتْ اَمْنِيَةً كَانَتْ ثَمِينَةً، فَلَمَّا خَانَتْ هَانَتْ»؛ یعنی: چون دست امین بود، قیمت داشت چون خائن شد ذلیل شد! (تفسیر کابلی).

«نَكَالًا مِنْ اَللّٰهِ»: این سزای است از جانب الله متعال.

کلمه «نکال» به معنای امر بازدارنده است. قوانین جزایی اسلام برای بازدارندگی است، نه انتقام جویی. «نکال» به عقوبتی گفته می شود که مایهی عبرت دیگران باشد. (قاموس قرآن).

«وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيْمٌ (38)»: این حکم الله است که چون نیرومند است حکم نمود و از جمله نشانه های عزّت و قوت او یکی هم صادر نمودن چنین احکامی است و از جمله حکمت های او تعالی نازل کردن حکم مناسب با عمل سرقت و قتل و امثال آنست و تو هرگز از حکم خدای تعالی حکمی بهتر نخواهی یافت.

سرقت: گرفتن چیزی است که دارای حفاظ یا نگهبان (حرز) باشد به طور پنهانی از چشم دیگران.

مال دارای حرز؛ یعنی مال دارای حریم حفاظتی بر دونوع است: یکی آن مالی است که خود دارای حرز میباشد، چون مال نهاده شده در خانه یا صندوق کسی. دیگری مالی است که دارای حرز بیرونی است، چون اماکنی که محافظ و نگهبان دارد.

بنابراین همانطور که خداوند بدون هیچ زحمتی نعمت دست را به بنده اش عطا فرموده است، خود او نیز حکم کرده است که در حالت دزدی دستش بریده شود.

و علما اتفاق نظر دارند که هرگاه سارق برای بار اول دزدی کرد، دست راستش (تا مچ دست) قطع شود و هرگاه بار دوم دزدی کرد پای چپش (تا نصف ساق) قطع شود، و در اینکه اگر بار سوم دزدی کند پس از قطع دست و پایش چه شود، بین علماء اختلاف هست، اکثر علماء گفته اند دست چپش قطع شود، و اگر پس از آن برای بار چهارم دزدی کرد، پای راستش هم قطع می شود، و اگر پس از آن دزدی کرد تعزیر و زندانی شود، ولی قول صحیح آنست که برای بار سوم اگر دزدی کرد دست چپش بریده نمیشود، بلکه تعزیر و یا زندانی میشود، زیرا با بریدن دو دستانش دیگر نمیتواند عبادت را (مانند طهارت و غیره)

انجام دهد و یا غذا بخورد، لذا قول صحیح آنست که برای بار سوم دزدی فقط تعزیر و یا زندانی میشود.

و بریدن دست دزد در واقع سبب میشود که جامعه اصلاح شود، زیرا مردم برای مخارج زندگی شان بجای دزدی به فکر کار میافتند، همانطور که قصاص سبب حیات و زندگی میشود، و خداوند میفرماید: «وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (البقرة: 179). یعنی: «و ای خردمندان! برای شما در قصاص زندگانی‌ای است تا اینکه به تقوا روی آورید» به اعتبار این که قصاص به خودداری مردم از قتل یک دیگر می انجامد و از بیم قصاص، از خونریزی بپرهیزید. پس این قصاص است که حیاتی آرام و پایدار را برای جامعه فراهم کرده و از میزان جنایت قتل در جامعه بشری می‌کاهد زیرا هنگامی که قاتل به خوبی بداند که اگر بکشد، کشته میشود؛ یقیناً از ارتکاب عمل قتل دست بر میدارد و در اینجاست که دو حیات محفوظ میماند، یکی حیات مقتول و دیگری حیات خود قاتل، و در مورد دزدی نیز همینطور، وقتی که مردم دیدند با دزدی دستشان قطع میشود از دزدی خود داری میکنند و در عوض برای مخارج زندگی به فکر کار و تلاش میافتند.

ارزش مال مسروقه:

پیامبر صلی الله علیه وسلم هدایت فرموده است که: اگر ارزش مال دزدی شده کمتر از قیمت یک سپر باشد نباید دست دزد را قطع کرد. قیمت یک سپر در زمان پیامبر بنابه روایت ابن عباس (رض) ده درهم، بنابه روایت ابن عمر (رض) سه درهم، بنا به روایت انس بن مالک (رض) پنج درهم و بنا به روایت عائشه رضی الله عنها یک چهارم دینار بوده است. بنا به همین اختلاف روایات در حداقل نصاب سرقت در میان فقیهان نیز اختلاف نظر به وجود آمده است.

کمترین حد نصاب سرقت نزد امام ابوحنیفه (رح) ده درهم و نزد امام مالک، امام شافعی؛ و امام احمد؛ یک چهارم دینار است. (در آن زمان یک چهارم دینار تقریباً برابر با سه درهم بود) چیزهای زیاد دیگری هم هستند که دزدیدن آنها موجب قطع دست نمیشود. به طور مثال إرشاد پیامبر است که «لا قطع فی ثمره ولا کثر» (دزدی میوه و تره بار موجب قطع دست نمی شود) «لا قطع فی طعام» (دزدی غذا موجب قطع دست نیست). عائشه (رض) میفرماید که: «لم یکن یقطع السارق علی عهد رسول الله فی الشیء التافه» (در زمان پیامبر صلی الله علیه وسلم دست دزدها برای چیزهای بی ارزش قطع نمی شد).

قضاوت علی (رض) و عثمان (رض) این بوده و هیچ یک از اصحاب پیامبر نیز با آنان مخالفت نکرده اند که: «لا قطع فی الطیر» (دزدیدن پرندۀ موجب قطع دست نمی شود). همچنین عمر (رض) دست کسی را که از بیت المال دزدی کرده بود قطع نکرد و در این مورد نیز اختلافی از هیچ صحابی‌ای منقول نیست. با توجه به این آثار و روایات، فقیهان بسیاری از چیزها را از حکم قطع دست استثنا کرده اند. نزد امام ابوحنیفه (رح)؛ میوه ها، تره بار، گوشت، غذای پخته شده، گندم هاییکه هنوز وارد انبار نشده اند و ابزار و آلات لهُو و لعب چیزهایی هستند که مجازات دزدی آنها قطع دست نیست. همچنین دزدی حیواناتی که در جنگل و بیابان می چرند و دزدی از بیت المال نیز نزد ایشان موجب قطع دست نیست. امامان دیگر نیز برخی چیزها را از حکم قطع دست مستثنی قرار داده اند، اما این بدان معنا نیست که این نوع دزدان را به هیچ وجه نباید مجازات کرد، بلکه معنا این است که مجازات اینان قطع دست نیست. (برای مزید معلومات به کتب معتبر فقهی مراجعه فرماید).

صفات مال مسروقه:**مال مسروقه باید چهار صفت داشته باشد:**

- 1 - باید به مقدار نصاب شرعی باشد. لازم به ذکر است که نصاب سرقت در نزد احناف، یک دینار یا ده درهم شرعی است و در کمتر از ده درهم حدی جاری نمیشود. اما نصاب سرقت در نزد جمهور فقها، ربع دینار، یا سه درهم است.
- 2 - مال مسروقه باید از نظر شرعی، مالیت و ملکیت داشته و فروش آن جایز باشد. پس اگر شراب و خوک مثلاً که مالیت ندارند، مورد دستبرد قرار گیرند، مال مسروقه به شمار نمی روند.
- 3 - سارق در مال مسروقه، ملکیت یا شبهه ملکیت نداشته باشد.
- 4 - مال مسروقه باید از جمله اموالی باشد که سرقت در آن موضوعیت داشته باشد، نه مثلاً برده بزرگسال که سرقت آن موضوعیت ندارد.

اما شرایط معتبر در سارق عبارت است از:

1 بلوغ. 2 عقل. 3 عدم ملکیت مال مسروقه. 4 عدم ولایت وی بر کسی که مالی را از او می دزدد.

باید دانست که حدود به شبهات دفع میشوند چنانکه در حدیث شریف آمده است: «ادر او الحدود بالشبهات: حدود را با شبهه‌ها دفع کنید».

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾

پس هر کس پس از ظلم و گناه خویش توبه کند، و (عمل) خود را اصلاح و درست کند، پس یقیناً الله توبه او را قبول می‌کند، زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است. (۳۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«ظلمه»: ستم کردنش (دزدی). «ألم تعلم»: مگر ندانسته‌ای (نمی دانی)؟
اصمعی گفته است: روزی آیهی السَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ را خواندم و در کنارم عربی نشسته بود، به اشتباه خواندم: و الله غفور رحيم عرب گفت: این کلام کیست؟ گفتم: کلام خدا است. گفت این کلام خدا نیست، آن را باز بخوان، باز آن را خواندم، پس متوجه شدم و خواندم: و الله عزير حَكِيمٌ آنگاه گفت: بلی! این کلام خداست. گفتم: آیاقرآن میخوانی؟ گفت: نه. گفتم: پس از کجا فهمیدی من اشتباه کرده‌ام؟ گفت: عزیز است لذا حکم قطع را داده است و اگر بخشنده و بامهر باشد دستور قطع را نمی دهد. (زاد المسیر، تألیف ابن الجوزی 354/2).

تفسیر:

در دین مقدس اسلام، مجازات در کنار ارشاد و تربیت و رحمت است. در آیهی قبل، مجازات سارق بیان شد، اینجا دعوت به توبه به درگاه خدای غفور و اصلاح بدی‌هاست که سبب میشود تا خداوند لطفش را به بنده باز گرداند.

برای انسان خطاکار، همیشه راه بازگشت و اصلاح، باز است.

«فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ»: هرگاه مرد یا زن دزد بعد از دزدی و اقامه حد، توبه کند و رفتار و اعمال خود را اصلاح نماید و بر عملکرد خود نادم و متأسف شود خدای تعالی گنااهش را میبخشد و عییش را می‌پوشاند و عوض گناهانش به او حسنات می دهد.

مفهوم این جمله این نیست که دست او بریده نمیشود، بلکه مفهومش این است که کسی که پس از بریده شدن دستش توبه کرده نفسش را از دزدی پاک کند و بندهی صالح خدا بشود، الله متعال نیز بر او توبه می کند و دامنش را از این لکه پاک میکند. اما کسیکه پس از بریده

شدن دستش باز هم خودش را از انگیزه های بد پاک نکند و همان احساسات بد را که او را وادار به دزدی کرده و موجب قطع دستش شده بودند باز هم در خود بپروراند، این بدان معنا است که دست از بدن او جدا شده است، اما دزدی هنوز در وجود او باقی است و به این دلیل او همانند گذشته مستحق غضب خداست. بناءً قرآن دزد را راهنمایی میکند که از خدا آمرزش بخواهد و خویش را اصلاح کند. چرا که بریدن دست برای حفظ نظم و امنیت اجتماع است و موجب اصلاح درون نمی شود. اصلاح درون تنها از توبه و بازگشت به سوی خدا به دست می آید. (بنقل از تفهیم القرآن)

باید گفت توبه اگر از سر صدق باشد ضرور است که مال دزدیده را نیز به صاحب آن مسترد نماید. اگر تلف کرده باشد، تاوان دهد؛ و اگر تاوان داده نتواند، بخشش خواهد، و برکردار خویش ندامت کند، و عزم کند که آینده از آن مجتنب باشد. اگر توبه چنین باشد، امید است خداوند متعال عقوبت اخروی را، که در مقابل آن سزای دنیا حقیقتی ندارد، از وی رفع کند.

«فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ»: خدا توبه اش را می پذیرد، چون خدا بسیار آمرزندهی مهربان است. پس در آخرت عذابش را نمی دهد.

«إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (39)»: و از در رحمت به سوی وی باز می گردد همانا خدا در بخشودگی و رحمت مبالغه میکند. در حدیث شریف آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم بعد از قطع دست سارقی به او ارشاد فرمودند: «قل استغفر الله واتوب الیه» بگو از الله آمرزش می طلبم و به سوی او توبه می کنم.

آن شخص طبق راهنمایی ایشان کلمات فوق را تکرار کردند و به دنبال آن پیامبر (ص) در حق او دعا فرمودند که «اللهم تُبْ عَلَيْهِ» خدایا او را بیامرز.

در سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم دلایلی وجود دارد بر این که: اگر حدود بهسوی ائمه (حکام) إرجاع شد، اجرای آنها واجب و لازم و إسقاط آنها ممتنع است اما اگر قبل از إرجاع بهسوی حاکم، سارق مورد عفو قرار گرفت، یا توبه کرد، حد از وی ساقط می گردد.

شان نزول آیه 39:

406- ک: أحمد و غیره از عبدالله بن عمرو (رض) روایت کرده اند: در زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم زنی مرتکب سیرقت شد و دست راستش را قطع کردند. پس آن زن گفت: ای رسول الله، آیا توبه من به درگاه الهی پذیرفته می شود؟ پس خدا آیه «فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ...» را نازل کرد.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

آیا نمی دانی که خداوند مالک و پادشاهی آسمانها و زمین است! هر کس را بخواهد (وشایسته ببیند) مجازات میکند و هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) می بخشد و الله بر هر چیزی قادر است. (۴۰)

تفسیر:

قبل از همه باید گفت: کسیکه بر هستی حاکم است، حق دارد قوانین هستی را وضع کند، در ضمن باید گفت: که الله متعال نیازی و احتیاج به توبه‌ی بندگان خود ندارد، چون همه‌ی هستی از آن اوست. طوریکه میفرماید: «أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» آیا نمی دانی تمام آنچه در آسمانها و زمین قرار دارد از آن الله متعال، ملک و بنده اوست و

برای او در همه این‌ها قدرت و فرمانروائی مطلق است؟ او هرگونه که بخواهد با این‌ها تعامل میکند.

«يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (40)» هرکس را که بخواهد به میزان جرمش عذاب میدهد و این عذاب او عین عدالت است و هر کسی از بندگان خود که دوستش داشته باشد مشمول عفو و رحمت و فضل خود قرار میدهد. حکمت او تعالی نافذ و عملش کامل است و او بر همه چیز قدرت دارد و هیچ چیزی او را از انجام کاری عاجز ساخته نمی‌تواند و بر او غلبه نمی‌نماید و از قدرت و توان او هیچ مخلوقی بیرون شده نمی‌تواند.

رحمت، علم، عزت، حکمت، فضل و قدرت الله متعال بر همه چیز إحاطه دارد، چیزی تواناست؟

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (41 الی 43) درباره موضوعاتی شتاب ورزیدن منافقان و یهودیان به سوی کفر پیشگی، موضع گیری یهودیان در برابر احکام تورات، بحث بعمل آمده است.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (٤١) *

ای پیامبر! کسانی که در کفر می‌شتابند تو را غمگین نسازند، (چه) از آنانی که به زبانشان گفتند: که ما ایمان آوردیم، ولی دل‌هایشان ایمان نیاورده است، و چه از یهود (باشند) آنان به سخن‌های دروغ گوش میدهند، به سخنان قوم دیگر که هنوز به نزد تو نیامده‌اند، گوش میدهند و کلمات را (تورات را بعد از درک آن) از محل آن تغییر میدهند و میگویند: (به پیروان خود) اگر این حکم تحریف شده به شما داده شد، بگیری (قبول کنید)، و اگر آن به شما داده نشد پس دوری کنید (محتاط باشید)، و هرکس الله گمراهی او را خواسته باشد، هرگز در برابر الله برای او اختیاری نداری (که هدایت شود)، این گروه (منافقین و یهود) کسانی‌اند که الله نخواسته است دل‌هایشان را پاک سازد، برای آنها در دنیا رسوائی است، و برای آنها در آخرت (نیز) عذاب سخت خواهد بود. (٤١)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَا يَحْزُنُكَ»: تو را آنده‌گین نسازد، تو را محزون نکند. «يُسَارِعُونَ»: شتاب می‌ورزند، سبقت می‌گیرند. «بِأَفْوَاهِهِمْ»: به زبان خود، زبانی، «سَمَّاعُونَ»: (سمع): شنوندگان، خبرچینان. «سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ»: برای سخنان دروغ گوش میدهند، دروغ را می‌پذیرند. «سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ»: به سخن دیگران گوش فرا میدهند، خبر چینی میکنند. «فِتْنَةٌ»: مصیبت، محنت، ابتلا، گرفتاری و گمراهی. «خِزْيٌ»: رسوائی، بدنامی.

شان نزول آیه:

تفصیل واقعه را مفسر بغوی چنین نگاشته است: یکی از یهودیان خیبر با زنی یهود زنا کرد. مرد مذکور زن، وزن، شوهر داشت؛ یعنی هر دو محصن بودند، باوجودی که در تورات سزای این جرم رجم (سنگسار) بود، اما، بزرگی منزلت آنها مانع اجرای مجازات

گردید. باهم مشوره کردند، و قرار به آن دادند که چون در کتاب کسیکه در یثرب است یعنی محمد صلی الله علیه وسلم، برای زانی حکم رجم نمی‌باشد و آن را درّه می‌زنند؛ چند نفر از یهود بنی قریظه را نزد وی بفرستید؛ زیرا همسایه‌اند و به آنها معاهده صلح بسته‌اند، تا نظر وی در این باره معلوم شود. جمعیتی را به غرض این امر فرستادند که نظریه پیغمبر صلی الله علیه وسلم را معلوم کنند که برای زانی محسن چه سزا تجویز میکند؟ اگر حکم داد که درّه زده شود، بر وی عاید کرده قبول کنند، و اگر حکم رجم داد میپذیرند، محمد صلی الله علیه وسلم به جواب استفسار آنها گفت: آیا شما به فیصله من راضی می‌باشید؟ اقرار کردند: بلی! درین حال، جبرئیل (ع) از سوی خداوند متعال حکم رجم آورد؛ آنها از اقرار خود بازگشتند.

در آخر، پیامبر صلی الله علیه وسلم پرسید: آن باشنده فدک «آن شخص مقیم قریه فدک» ابن صوری در میان شما چگونه شخص است؟ همه گفتند: امروز در سرتاسر گیتی مانند وی عالمی در شرایع موسوی نیست! حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم وی را خواست و قسم غلیظ داده پرسید: سزای این گناه در تورات چیست؟ اگرچه دیگر یهودیان برای إخفای این حکم مساعی ممکنه نمودند، اما به ذریعه عبد الله بن سلام پرده از روی آن برداشته شده بود. این صوری که مسلماً طرف اعتماد آنها بود، خواهی نخواهی اقرار کرد که در تورات حقیقتاً سزای این گناه رجم است؛ بعد از آن، حقیقت را بالتمام ظاهر گردانید که یهود چگونه رجم را محو کردند، و به جای آن حکم دیگری آوردند که زانی را درّه بزنند و سرچپه روسیاه بر خر سوار کرده بگردانند.

الحاصل، محمد صلی الله علیه وسلم بر مرد و بر زن بر هر دو سزای رجم را جاری کرد و گفت: خدایا امروز من اولین کسی می‌باشم که حکم تو را در دنیا زنده کردم بعد از آنکه او را (حکم رجم را) میرانیده بودند؛ این حقیقت است.

تفسیر:

وقتی خداوند، برخی از تکالیف و شرایع را بیان کرد، عده‌ای از مردم از آن روی برگشتانند و به سرعت به سوی کفرورزی و بی دینی رفتند. خداوند متعال نیز، پیامبر را در این باره به صبر و بردباری واداشت و به او امر کرد که غمناک نشود. طوریکه میفرماید: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ»: ای پیامبر خدا! از این منافقانی که به سوی کفر باهم مسابقه میدهند و تو را در حالی تکذیب می‌نمایند که ظاهراً ادعای ایمان داشته و در باطن کافراند غمگین و محزون مباش! از تکذیب‌گری‌های یهودیان نیز آندوهگین مباش که آنها پیش از تو نیز پیامبرانی را تکذیب نموده و بسیاری از آنها را کشته و شکنجه کردند.

«مَنْ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ»: از منافقینی که ایمان از زبانشان تجاوز نکرده است، به زبان می‌گویند: ایمان داریم اما قلباً کافرند. «وَمِنْ الَّذِينَ هَادُوا» و از یهودیان. «سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ» گروه‌هایی که ذکر شدند در گوش دادن به اکاذیب و باطیل و در قبول کردن افتراهای اخبارشان مبالغه میکنند و به خدا دروغ می‌بندند و کتابش را تحریف می‌کنند.

یعنی: سخنان دروغ رؤسای تحریف‌گروشان را که به تحریف تورات پرداخته‌اند، می‌پذیرند. یا معنی این است: شنوای سخن تو هستند تا بر تو دروغ بسته، سخنت را تحریف نمایند.

«سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ» «برای گروه دیگری خبر چینی میکنند» در گوش دادن به سخنان جمعی دیگر مبالغه میکنند که به خاطر تکبر و افراط در دشمنی و کینه با تو، در مجلس حاضر نشده اند. آنها عبارتند از یهودیان خیبر که به دروغ و افترای بنی قریظه گوش می دادند.

از فحواى آیه مبارکه چنین استنباط میشود که علمای یهود گروهی از یهودیان و منافقان را نزد پیامبر اسلام فرستادند و خودشان از مقابله و رویارویی دوری میکردند «لَمْ يَأْتُوكَ» و هدفشان این بود که شاید دستورات و احکام اسلام مطابق چیزی باشد که آنان از تورات تحریف کرده اند و سفارش می کردند اگر گفتار پیامبر اسلام مطابق حرف ما بود، بگیرید و گرنه رها کنید.

«يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ»: کلام خداوند را از جایش بر میدارند و جای آنرا تغییر میدهند. منظور تحریف و تغییر کلام و احکام خدا و قرار دادن احکامی دیگر در جای آن است.

ابن عباس (رض) فرموده است: احکام تغییر شده عبارتند از حدودی که از جانب خدا در تورات مقرر شده بود؛ چرا که آنها رجم را برداشتند و به جای آن روی زناکار را سیاه می کردند و او را تازیانه میزدند. (البحر 488/1).

«يَقُولُونَ إِنْ أُوْتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا»: می گویند: اگر محمد دستور تازیانه را داد، بپذیرید و اگر دستور رجم را داد آن را نپذیرید. خدا در رد آنها فرمود: «وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا»: خدا کفر و گمراهی هرکس را بخواهد هیچکس نمیتواند مانعش بشود و آنرا از او دفع کند.

«أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ»: خدا نمی خواهد قلوب آنها را از ناپاکی کفر و زشتی گمراهی پاکیزه کند؛ چون عملشان زشت و انتخاب و گزینش آنها زشت بود.

«لَهُمْ فِي الدُّنْيَا حِزْبٌ» در دنیا خفت و بی آبرویی، «وَأَلْخَرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (41)» و در آخرت عذابی عظیم یعنی ماندن همیشگی در آتش دوزخ خواهند داشت.

مفسر ابو حیان فرموده است: آیه برای تسلی خاطر و تخفیف بار اندوه پیامبر صلی الله علیه وسلم نازل شد؛ چرا که آنها در کفر و گمراهی، از یکدیگر سبقت می جستند و همین امر سبب حزن و دلنتگی پیامبر صلی الله علیه وسلم گشته بود. نیز آیه بیانگر آن است که پیامبر باید از هدایت و رستگاری آنها قطع امید کند. (البحر 488/3).

یادداشت:

قابل توجه است که: خطاب: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ» در قرآن عظیم الشان بصورت کل سیزده بار از جمله: در سوره های انفال: 64، 65، و 70، سوره توبه: 73، سوره احزاب: آیات: 1، 28، 45، 50، 59، سوره ممتحنه: آیه 12، سوره طلاق: آیه 1 و سوره تحریم: آیات 1 و 9 و خطاب «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ!» دوبار در همین سوره های مائده یکی هم آیه های: 41 «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ» و دوم نیز در این سوره است. آیه (67)، که عبارت است از «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ... 67» که شکی نیست چنین خطابی خطاب تشریف و تعلیم است. (طبری 404/10).

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكْأَلُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرَضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرَضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٢٢﴾

آنان فوق العاده شینوای سخن دروغ اند [با آنکه می دانند دروغ است و] بسیار خورنده مال حرام؛ پس اگر (برای فیصله نزد تو آیند پس در بین آنها فیصله کن یا از آنها روی بگردان، و اگر روی گردانی (و فیصله نکردی) پس هرگز به تو ضرری رسانده نمی توانند، و اگر فیصله کردی؛ پس به عدل و انصاف فیصله کن، بی گمان الله عدل کنندگان را دوست می دارد. (۴۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أَكْأَلُونَ» (أَكَل): بسیار خورندگان. «سُحَّت»: مال حرام، مانند: رشوه و... به مال حرام، سُحَّت گفته میشود؛ چون طاعت و برکت را می برد و ریشه کن میکند. «الْقِسْط»: مرحله‌ای بالاتر از عدل و داد. «المُقْسَطِينَ»: دادگران.

تفسیر:

«سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ» این یهودیان همواره سخن دروغ و باطل را می شنوند و می پذیرند و آن را در بین مردم منتشر می نمایند، «أَكْأَلُونَ لِلْسُّحْتِ» و علاوه بر این، بسیار زیاد رشوت و اموال حرام (ربا) میخورند. و براین اساس بین گفتار گناه آلود و غذای حرام جمع میکنند، از این روی، هم فهم و درک آنها فاسد شده و هم اجسام آنها. از فحوای جمله «أَكْأَلُونَ لِلْسُّحْتِ» آیه مبارکه برمی آید که: علمای یهود، رشوه خوار بودند. و از فحوای جمله؛ «سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ» عوامشان مشتاق شنیدن دروغ. «سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ» (تکرار «سَمَاعُونَ»، در دو آیه بطور مسلسل شاید اشاره باشد به اینکه این روش، کم کم خصلت آنان شده است.)

قابل تذکر است که: همزیستی مسلمانان با أهل کتاب، تا حدی بود که آنان برای قضاوت، نزد پیامبر اسلام محمد صلی الله علیه وسلم می آمدند. طوری که در آیه مبارکه میفرماید: «فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرَضْ عَنْهُمْ» ای محمد! پس هرگاه این یهودیان نزد تو آمده و طالب حکم و اقامه حدود در حق خویش شدند تو در این خصوص مخیری که در بین آنها حکم کنی یا از آنها رویگردان شوی.

ابن کثیر فرموده است: یعنی اگر محاکمه را پیش تو آوردند، لازم نیست در بین آنها حکم کنی؛ چون هدف آنها از اینکه داوری یعنی قضا را به نزد تو آورده اند پیروی از حق نیست، بلکه از امری پیروی میکنند که با هوس آنها موافق باشد. (مختصر ابن کثیر 519/1).

علماء بر این امر إجماع دارند که: اگر مسلمان و ذمی‌ای (کسانی غیر مسلمان و از ادیان دیگر که در تحت اداره و حمایت حاکمیت اسلامی قرار دارند.)، نزد حکام مسلمین در قضیه‌ای طلب قضا کردند، بر آنها واجب است تا میان آنان حکم نمایند اما در مورد دادخواهی أهل ذمه نزد حکام مسلمان در قضایای داخلی‌شان، میان علماء اختلاف نظر وجود دارد؛ به قولی:

حکم نمودن میان آنان جایز است، یعنی حاکم مسلمان میتواند میان‌شان حکم کند و هم میتواند آنان را برگردانده و در میان‌شان حکم نکند. به قولی دیگر: حکم کردن میان آنان واجب است. بنابر این قول، جمعی از مفسران بر آنند که مخیر کردن رسول الله صلی الله علیه وسلم و حکام مسلمان بعد از ایشان در این مورد، منسوخ شده است به این فرموده حق تعالی: «وَأَنْ أَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ...» (المائدة: 49). «و در میان آنان بر حسب آنچه خداوند نازل کرده است، حکم کن».

«وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئاً»: اگر نکنی خدای تعالی تو را از شر آنها حمایت میکند و آنها هرگز نمیتوانند به تو ضرر و زیانی برسانند؛ چون خدا نگهدارنده و محافظ تو است و تو را از شر مردم مصون نگه میدارد.

«وَ إِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (42)»، ولی اگر در بین آنها حکم کردی باید این حکم بر اساس عدالتی باشد که خدای تعالی در کتاب خود نازل فرموده است چون خدای تعالی عدل را دوست و از ظالم و ستمگر نفرت دارد. رعایت این عدالت حتی با یهودیان و نصرانیان و سایر امم نیز بر یک مسلمان لازم است؛ چنانچه بر قاضیان و حاکمان نیز رعایت تقوای الهی لازم است و باید چنین کسانی عدالت را رعایت کنند و بر کسی ظلم و ستمی روا ندارند.

قرآن عظیم الشان بار بار این امر را تأکید نموده، اشخاص هر قدر شریر و ستمگار و بدگذران باشند؛ درباره آنها نیز دامن عدالت را به لگه بی‌انصافی داغدار مینماید این کاری است که نظام عمومی زمین و آسمان را استوار نگه میدارد.

وَ كَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَ عِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (۴۳)

و (لیکن یهودیان) چگونه تو را به داوری می طلبند در حالی که تورات نزد ایشان است و در آن حکم الله هست (و آنگهی) پس از داوری خواستن از حکم تو روی میگردانند، و ایشان مؤمن نیستند (به تورات خود) (۴۳)

تفسیر:

همانطوریکه در آیهی قبل هم بیان یافت: دلیل مراجعه یهودیان به پیامبر بزرگوار اسلام، پیدا کردن راهی برای تخفیف مجازات بود و آنان با اینکه به تورات دسترسی داشتند و پاسخگوی نیازهای آنان بود، ولی دنبال قانون ساده تری میگشتند. طوریکه در آیهی مبارکه آمده است: «وَ كَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَ عِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ» ای محمد! چگونه یهودیان تو را حکم قرار داده و به حکمیت تو رضایت میدهند، در حالیکه تورات را در اختیار دارند و حکم خدا در آن مقرر است و آنرا می یابند اما به آن عمل نمیکنند؟ واضح است که: اینها تورات را تحریف و تبدیل نموده و عهد و پیمانانش را نقض کرده و از آن روی گردان شدند. ای کاش اهل کتاب، نسبت به احکام کتاب خودشان پایبند بودند. در ضمن قابل تذکر است که: تمامی تورات تحریف نشده است.

مفسر مشهور جهان اسلام امام فخر رازی فرموده است: در این آیه خداوند متعال میخواهد تعجب پیامبر صلی الله علیه وسلم را برانگیزد؛ چرا که یهود از حکم تورات در مورد حد زنا آگاه بودند و از پذیرفتن چنین حکمی اِمتناع نمودند و حکمیت را نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم آوردند. بدین ترتیب از حکمی که به صحت آن اعتقاد داشتند عدول کردند و به حکمی رو آوردند که به بطلانش معتقد بودند و از این رهگذر رخصت و آسانی را می جُستند.

بدین ترتیب حماقت و انکار و لجاجتشان برملا شد. (فخر رازی 236/11).

«ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ»: آنگاه بعد از این که حقیقت برایشان مشخص و روشن شد، از حکم تو که با کتابشان موافق است، رویگردان میشوند. یعنی آنچه برای گروهی مهم است، تخفیف در قانون است، نه ایمان به قانون و انجام وظیفه. (به همین دلیل با داشتن قانون تورات برای پیدا کردن راه مجازات آسان تری نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم می آمدند).

«وَمَا أَوْلَيْكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (43)»: آنها ایمان ندارند؛ چون به کتاب خود یعنی تورات ایمان ندارند و از آن رویگردانند، و به حکم تو که با محتوای تورات موافق است، نیز ایمان ندارند.

تمام این اعمال را بنابر کفر و تکذیب انجام دادند و اگر آنها واقعاً به تو باور می‌داشتند و به آنچه بر تو نازل شده ایمان می‌آوردند حتماً حکم و قضاوت تو را می‌پذیرفتند ولی متأسفانه که چنین نمی‌کنند.

در التسهیل آمده است: این امر بیانگر آن است که آنها ایمان ندارند؛ چون ادعای ایمان از جانب کسیکه با کتاب خدا به مخالفت برخاسته و آن را تبدیل و تحریف نموده باطل است. (التسهیل 178/1).

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (44 الی 47) در باره احکام الهی در تورات و روی گردانیدن یهودیان از آن، مورد بحث قرار گرفته است.

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا
وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا
النَّاسَ وَاخْشَوْنَا وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِنَا ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ
هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

بی تردید ما تورات را که در آن رهنمود (برای بشریت) و روشنایی بود، فرستادیم. پیامبران که در برابر فرمان خدا سر تسلیم فرود آورده‌اند و نیز علمای ربانی و دانشمندانی که به حفظ کتاب الله مامور بودند بر آن گواهی دادند.

پس، [ای سران یهود!] از مردم نترسید، بلکه از من بترسید و آیات مرا به بهای حقیر و اندک بفروشید و هر که مطابق آیاتی که الله نازل کرده است حکم نکند، پس آن گروه کافر است. (۴۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«هُدًى»: رهنمود، در بیان احکام و تکالیف. «نُورٌ»: روشنایی، در بیان اصول توحید و نبوت و معاد. «الرَّبَّانِيُّونَ» (ربّ): جمع ربّانی، الهیون، خدا پرستان پارسیا.

«الأحبار»: جمع حبر، فرزندان و پیشروان دین یهود. ربّانیون و احبار از نسل هارون علیه السلام بودند. «استحفظوا»: به آنان سپرده شده بود تا در حمایتش بکوشند. شُهَدَاءَ: گواهان، امانتداران. فَلَا تَشْتَرُوا: بفروشید، تبدیل نکنید.

تفسیر:

«إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَ نُورٌ»: الله متعال تورات را که شامل بیان روشن و نور درخشان است و احکام گنگ و مبهم را روشن و بر ملا می‌سازد، بر موسی نازل کردیم. آن هدایت و نور عبارت است از: بیان احکام شرعی، مُژده بَعَثْتُ محمد صلی الله علیه وسلم و وجوب پیروی از ایشان، یعنی این بدین معنی است که: نور و هدایت زمانی در جامعه جریان و تحقق می‌یابد که؛ بر اساس کتاب آسمانی، قضاوت و حکومت شود. «يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا»: پیامبران بنی اسرائیل که تسلیم حکم الله متعال شده بودند، به تورات حکم می‌کردند.

و حق تعالی تورات را بر موسی علیه السلام نازل فرمود که در آن دلیل قاطع، شافی و کافی است و بین گمراهی و هدایت، عدالت و ظلم فرق می‌گذارد و براساس آن انبیای بنی اسرائیل در بین یهودیانی که در برابر فرمان خدا گردن نهادند نه سرکشان آنها حکم می‌کنند.

از جمله «بِحُكْمِهَا النَّبِيُّونَ» بر می‌آید که بادر نظر داشت اینکه تورات بر موسی علیه السلام نازل شد؛ ولی همه‌ی انبیا و علمای پس از او مأمور بودند طبق آن حکم کنند. هکذا باید گفت که: در این جا به این حقیقت نیز به طور ضمنی اشاره بعمل آمده است که: همه پیامبران علیهم السلام (مسلم) بودند. اما بر خلاف آنان یهودیان از اسلام مُنْحَرَف و دُچار فرقه‌گرایی شده تبدیل به یهودی محض شده اند. قابل یادآوری است که: اسلام (تسلیم خدا بودن)، که دین همه‌ی موخدان بشمار می‌رود. طوریکه، انبیای بنی اسرائیل هم با جمله‌ی «أَسَلَّمُوا» توصیف گردیده اند.

«لِلَّذِينَ هَادُوا»: یعنی برای یهودیان به تورات حکم می‌کردند و از حکم خارج نمی‌شدند و آن را تبدیل و تحریف نمی‌کردند.

«وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ»: و دانشمندان و فقهای آنها نیز به تورات حکم می‌کردند. «و همچنین ربانیون» به تورات حکم می‌کنند. ربانیون: علمای برخوردار از حکمت و بینش و آگاه به سیاست مردم و تدبیر امور آنان اند. همچنین «احبار» یعنی: دانشمندان فهیم و خبره یهود به تورات حکم می‌کنند. بلی! همه آنها به تورات حکم می‌کردند و حکم می‌کنند. ربانی = علماء و عابدان و احبار = فقها و دانشوران که پیشوایان یهود هم بودند.

«بِمَا أَسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ» استحفظوا: یعنی از آنها طلب حفظ شده که کتاب الله را حفظ کنند. یعنی الله متعال دستور حفظ و نگهداری کتاب از تحریف و تزییع به آنها داده بود. و اینکه چگونه میتوانیم که کتب آسمانی را حفظ کنیم. یگانه طریقه و راه آن همانا عمل و قضاوت و حکومت بر طبق آن است.

«وَوَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ»: مراقب بودند تبدیل و تغییری در آن رخ ندهد. یعنی خود آنها را ذمه‌دار حفاظت تورات گردانیده بود، و مثل قرآن کریم «إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» و عده داده نشده بود؛ تا انجائیکه علماء و احبار ذمه‌واری خود را احساس می‌کردند تورات محفوظ و معمول ماند - عاقبت از دست دنیا پرستان و علماء سوء تحریف شده ضایع گردید.

«فَلَا تَخْشَوْا النَّاسَ وَ إِيَّاهُمْ» ای علمای یهود! در رابطه با ذکر نعت محمد که در کتاب شما ذکر شده است و نیز در خصوص حد رجم که بر آن واقف هستید، از مردم نترسید، بلکه در صورت کتمان آن از من بترسید.

«وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا»: آیات مرا بهای ناچیزی نه فروشید. یعنی: حکم کردن به کتاب نازل شده الهی را به سبب ترس از دیگران، یا به انگیزه تمایل به منفعت، یا به دست آوردن رشوه‌ای، جاه و مقام و کالای بی ارزش کنار نگذارید.

«وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ (44)»: هرکس به شرع خدا حکم نکند، هرکه باشد واقعاً کافر است.

مفسر زمخشری فرموده است: آنان که به عنوان توهین و اِهانَت، به آنچه که الله نازل کرده است حکم نمی‌کنند، آنها به حقیقت کافرند و به سبب تجاوزگريشان در کفر، با ریشخند و توهین به آیات خدا و ارتکاب ظلم و تمرد کردن و حکم کردن به غیر از آنچه خدا نازل کرده است، اوصاف «ظالم» و «فاسق» زینده‌ی آنان است. (کشاف 496/1).

ابن حیان فرموده است: هر چند ظاهر آیه خطاب به یهود است، اما عام است و شامل یهود و غیر آنان هم میشود. (مختصر ابن کثیر 522/1).

حکم این آیه شامل همه کسانی نیز میشود که عهده‌دار امر حاکمیت جامعه اسلامی می‌شوند اما به کتاب الله متعال حکم نمی‌کنند. بعضی برآنند که این آیه محمول بر آن است که فرو گذاشتن (حکم بما انزل الله)؛ از روی استخفاف، یا حلال شمردن، یا انکار احکام منزله الهی باشد.

از ابن عباس (رض) روایت شده است که فرمود: «هر کس منکر حکم کردن به آنچه که الله متعال نازل کرده، گردد، قطعاً کافر شده است ولی کسی که به (ما انزل الله) معترف و مؤمن بود اما به آن حکم نکرد، قطعاً ظالم و فاسق است».

همچنان از ابن عباس (رض) روایت شده است که فرمود: «مراد از این کفر؛ کفری نیست که حاکم مسلمان را از آیین اسلام خارج سازد بلکه کفر مراتبی دارد و این کفری است در مرتبه‌ای پایین‌تر چنانکه ظلم هم مراتبی دارد و ظلمی است فروتر از ظلمی دیگر، همانطوری که فسق نیز مراتبی دارد و فسقی است فروتر از فسقی دیگر پس کفر و ظلم و فسق دارای پله‌ها و مراتبی است».

باید یادآور شد که: در اینجا در خصوص حکم نکردن به (ما انزل الله) سه آیه داریم که عبارتند از: آیات (44، 45 و 47). در آیه (44) آمده است: «وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ»: «وکسانی که بر وفق آنچه خداوند نازل کرده، حکم نکنند پس آنان کافرنند». در آیه (45) آمده است: «وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»: «وکسانی که بر وفق آنچه خداوند نازل کرده، حکم نکنند پس آنان ستمگرند» و در آیه (47) آمده است: «وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ٤٧»: «وکسانی که بر وفق آنچه خداوند نازل کرده، حکم نکنند پس آنان فاسق اند». ابن جریر طبری می‌گوید: «آیه اول در باره مسلمین، آیه دوم در باره یهود و آیه سوم در باره نصاری است». (بنقل از «تفسیر أنوار القرآن».

باید یادآور شد: مورد خطاب این آیه مبارکه، یهودیان است؛ اما حکم آیه مبارکه عام، و شامل كافة مسلمانان و فرمانروایان آنان هم می‌شود.

یادداشت:

اوصاف کفر، ظلم و فسق در وجود کسانی جمع میگردد که حکم و حکومت در دست داشته باشند و به شریعت مقدس اسلام حکم نکنند؛ اما «وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ... فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ، هُمُ الظَّالِمُونَ، هُمُ الْفَاسِقُونَ».

وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذْنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٤٥)

و در [تورات] برآنان مقرر کردیم که جان در مقابل جان و چشم در برابر چشم و بینی در برابر بینی و گوش در برابر گوش و دندان در برابر دندان میباشد و زخم‌ها [نیز به همان ترتیب] قصاصی دارند و هر که از آن [قصاص] درگذرد پس آن کفار [گناهان] او خواهد بود و هر که به آنچه الله (در حدود و قصاص) نازل کرده است حکم نکند، پس این گروه ستمکار است. (٤٥)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«كُتِبْنَا عَلَيْهِمْ»: برآنان واجب کردیم. «النَّفْسَ»: جان. شخص. الأنف. بینی، السِّنَّ: دندان.

جُروح: جمع جرح، زخمها، جراحتها.

تفسیر:

در آیه مبارکه قبلی خواندیم که: تورات هدایت و نور است، در این آیه، قانون قصاص مطرح شده و شاید نشان آن باشد که قانون قصاص در جامعه، سبب نور و هدایت است. همانگونه که در آیه دیگری میخوانیم: «وَأَلْكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ» (بقره، 179) و برای شما در قصاص حیات و زندگی است.

«وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ»: و محققاً مادر تورات بر یهود لازم گردانیدیم که نفس در مقابل نفس کشته میشود. یعنی: در تورات قصاص را با کشتن نفس در برابر نفس بر یهود لازم گردانیدیم، چه مقتول بزرگسال باشد چه خردسال، چه مرد باشد و چه زن. ملاحظه می نمایم که: همه‌ی انسان‌ها، از هر قوم و قبیله، فقیر و غنی، در مقابل قانون یک برابر آند و خون کسی رنگین‌تر از خون دیگری نیست.

قابل یادآوری است که: احکام که در شریعت پیشینیان ما اگر منسوخ نشده باشد، از جمله شریعت ما هم بحساب می آید بنابراین این، حکم قصاص بر ما نیز لازم است.

امام ابو حنیفه (رح) با استدلال به عام بودن این آیه بر آن است که: مسلمان در برابر کافر ذمی و آزاد در برابر برده کشته میشود. اما رأی جمهور فقهاء در این دو حکم، مخالف بارأی ایشان است. لیکن جمهور فقهاء در حکم قصاص مرد در برابر زن، متفق القول اند «تفسیر انوار القرآن».

مفسر تفسیر کابلی در ذیل آیه مبارکه میفرماید: این حکم قصاص در شریعت موسوی بود. اکثر علمای اصول، تصریح کرده‌اند که شرایع گذشته را که قرآن کریم یا پیغمبر ما نقل فرموده به شرطی که حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم در آن اصلاح و ترمیمی نکرده، باشد در حق این امت نیز تسلیم میشود.

گویا شنواندن آن بدون ردّ و انکار، دلیل تلقی بالقبول است. «وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ»: و چشم در مقابل چشم کور میشود. «وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ» و بینی در مقابل بینی بریده می شود. «وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ» و گوش در مقابل گوش بریده می شود. «وَالسِّنَّ بالسِّنِّ» و دندان در مقابل دندان کنده میشود. «وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ» و کسی که دیگری را زخمی کرده باشد قصاص می شود، و همان بلا بر سر او آورده می شود. این عمل در مورد زخم‌هایی عملی میشود که امکان همگون آن موجود باشد و خطر مرگ نداشته باشد.

ابن‌کثیر میفرماید: «زخم گاهی در مفصل است: چون قطع دست، پا و مانند آن، که اجماعاً قصاص در آن واجب است. گاهی در مفصل نیست بلکه در استخوان است، که فقها در این بخش اختلاف نظر دارند.

امام ابو حنیفه (رح) و یارانش میگویند: به جز دندان، در سایر استخوان‌ها قصاص واجب نیست.

امام شافعی (رح) میفرماید: قصاص گرفتن از استخوانها، مطلقاً در هیچ موردی واجب نیست. مشهور از مذهب امام احمد (رح) نیز همین است. اینها همه در صورتی است که جنایات فوق به گونه عمدی صادر شده باشد اما جنایت در حال خطا موجب دیه یا تعویض قضائی است.

«فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ»: صدقه، تنها و تنها انفاق مالی نیست، عفو و گذشت از مجرم

هم نوعی صدقه است. ابن عباس (رض) فرموده است: یعنی هرکس جانی را ببخشد و حقش را به او صدقه بدهد، این عمل کفاره‌ی مطلوب و اجر طالب به شمار می‌آید. (طبری 369/10).

و طبری فرموده است: چنانچه یکی از صاحبان حق از جانی درگذرد و او را ببخشد، برای بخشنده کفاره محسوب میشود و الله به خاطر گذشتش گناهان او را می‌بخشد، که حق خود را ساقط کرده است.

در حدیث شریف به روایت ابو درداء (رض) از رسول اکرم صلی الله علیه وسلم آمده است که فرمودند: «هیچ مسلمانی نیست که در چیزی از جسمش به وی عمدا زخم و جراحت وارد گردد و از آن درگذرد، مگر اینکه خداوند با آن، درجه‌ای به وی برتری داده و گناهی را از وی کم می‌کند».

«وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (45)»: هرکس که به آنچه الله متعال نازل کرده است حکم نکند به سبب مخالفتشان با شرع خدا، ظالم و ستمگرند. و از این واقعیت نباید انکار کنیم که: اگر حکم الهی در یک جامعه جاری و تطبیق نشود، مطمئن باشید که ظلم سراسر جامعه را فرا می‌گیرد.

وَقَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

و به دنبال آنها (یعنی پیامبران پیشین) عیسی بن مریم را فرستادیم که به آنچه پیش از او فرستاده شده بود از تورات تصدیق داشت و انجیل را به او دادیم که در آن هدایت و نور بود و (کتاب آسمانی او نیز) تورات را که قبل از او بود تصدیق می‌کرد و هدایت و موعظه برای پرهیزکاران بود. (۴۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«قَفَّيْنَا» (قَفُو): در پی در آوردیم، به دنبال آوردیم، پشت سر هم فرستادیم. بَيْنَ يَدَيْهِ: پیش از آن، پیشاپیش.

تفسیر:

«وَقَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ»: به دنبال پیامبران بنی اسرائیل، عیسی ابن مریم را فرستادیم و توراتی را که قبل از ایشان نازل شده بود تصدیق کرد. یعنی: عیسی پسر مریم را ادامه دهنده و دنبال‌کننده راه پیامبران بنی اسرائیل گردانیدیم درحالیکه او به تورات مؤمن بود، به مفاد آن حکم میکرد و آن را اساس دین و دعوت خویش قرار داده بود، «وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ» انجیل را بر او نازل کردیم که در آن هدایت و نوری مکنون است که برطرف‌کننده‌ی شبهات است.

«وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ»: و این کتاب در واقع تصدیق‌کننده احکام تورات است و آنرا نسخ نمی‌نماید و در آن بیان بسیاری از آداب و اخلاقیات و موعظه‌هایی است که بنده را به سوی راهیابی رهنمود می‌سازد و از سرکشی و فساد باز می‌دارد.

برخی از مفسران مینویسند که ممکن معنای کلمه «مُصَدِّقًا» این باشد که خصوصیات شخصی حضرت عیسی علیه السلام با نشانه‌هایی که در تورات درباره‌ی او آمده، منطبق است، پس خود حضرت عیسی و نشانه‌ها، یکدیگر را تصدیق می‌کنند.

در انجیل متی، (فصل 5، آیه 17) آمده است: که حضرت عیسی علیه السلام فرموده

است: گمان نکنید که آمده‌ام تا تورات یا صحف انبیا را باطل سازم، بلکه آمده‌ام تا تمام کنم. بناءً باید گفت که: مسیح علیه السلام دین جدیدی را نیاورده بود، بلکه دین او همان دین همه‌ی پیامبران پیش از او بود و او به سوی همان دین مردم را فرا میخواند. از آموزه های واقعی تورات هر آن چه در زمان او باقی مانده بود، آنها را هم خود او تصدیق میکرد و هم انجیل. (ملاحظه شود، انجیل متی باب 5، آیه های 18-17) قرآن این حقیقت را بارها بیان کرده است که هیچ یک از پیامبرانی که در زمان ها و مکان های مختلف از سوی خدا مبعوث شده اند، برای از بین بردن آثار فعالیت های پیامبران گذشته و رد دین و مذهب آنان و ایجاد دینی جدید برای خودشان نیامده اند، بلکه هر پیامبر بعدی پیامبر پیشین را تایید و تصدیق کرده و برای پیش برد همان کاری آمده است که گذشتگان به عنوان میراثی پاک به جای نهاده اند. همچنین خدا هیچ کتابی را برای رد کتاب های گذشته‌ی خود فرو نفرستاده است، بلکه هر کتاب جدید تصدیق کننده و تأییدکننده‌ی کتاب های پیشین بوده است. (بنقل از تفسیر تفهیم القرآن)

«وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ» (46) «و» انجیل همچنان «هدایت و موعظه ای برای متقیان است» زیرا فقط آنان اند که از اندرزها و هدایات آن پند می گیرند. هم قرآن، هدایت کننده متقین است، «هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (بقره، 2). هم انجیل مایه‌ی هدایت و موعظه اهل پرواست. «هُدًى و مَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ» اگر ملاحظه فرماید در این آیه دوبار کلمه‌ی «هُدًى» آمده است، یکبار هدایت برای عموم و یکبار بهره گرفتن از هدایت که مخصوص متقین است.

تورات، انجیل و قرآن، هر سه «نور» به حساب آمده اند:

خداوند متعال در (آیه 15 همین سوره) فرموده است: «قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ» قرآن نور است.

در (آیه‌ی 44 همین سوره خواندیم) «إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَ نُورٌ» تورات، نور است. و در آیه 46 خواندیم که: «آتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَ نُورٌ» که انجیل نور است. البته در این هیچ جای شکی نیست که: انبیاء و کتاب های آنان، همه از يك منبع سرچشمه و برای يك هدف و یکدیگر را تصدیق می کنند. بادر نظر داشت اینکه انبیا و کتب آسمانی برای هدایت همه‌ی بشریت فرستاده شده؛ ولی تنها اهل پروا و تقوا در پرتو این نور، هدایت می شوند.

وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

به اهل انجیل (پیروان مسیح) گفتیم باید به آنچه الله در آن نازل کرده حکم کنند و کسانی که بر طبق آنچه خدا نازل کرده حکم نمی کنند فاسق هستند. (۴۷)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ»: کسی که بدانچه خداوند نازل کرده است حکم نکند، اگر منکر آن باشد کافر است، و اگر منکر نبوده و مقرّر باشد ظالم است، و اگر در راه حکمیت دادن بدان تلاش نکند و سستی و رزد فاسق است (تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن» و بنقل از: تفسیر واضح).

در باره کسانی که طبق قانون الهی حکم نمی کنند، در چند آیات قبلی بطور مسلسل، تعبیر و اصطلاح «ظالمون»، «فاسقون» و «کافرون» به کار رفته است. چون چنین کسانی،

از جهت زیر پا گذاشتن قانون الهی کافرند، و به خاطر خروج از مرز مسئولیت شان فاسق اند و به علت آنکه در حق متهمان ستم میکنند، ظالمند.

آیه 44 و 45 خطاب به یهود است که چون قانون الهی را تحریف می‌کنند، دین را به بهای اُنْدَک می‌فروشدند و به جای خدا ترسی، از مردم می‌ترسند، آنان را ظالم و کافر می‌شمارد، «فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» و به حقوق افراد جامعه، ظلم میکنند. «فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» ولی این آیه درباره‌ی نصاری بحث است که تنها طبق انجیل حکم نمی‌کردند، (نه سکوت در قصاص و نه دین فروشی) از این رو فاسق اند، چون از مرز حق بیرون رفته‌اند.

تفسیر:

معیار شناخت حق و باطل در ادیان الهی، آن چیزی است که از جانب الله متعال نازل شده است طوریکه می‌فرماید: «وَأَلْحِكُمُ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ» حق تعالی بر مسیحیان لازم گردانید تا مطابق آنچه در انجیل نازل شده حکم کنند زیرا آنچه بر عیسی ابن مریم نازل شده به منظور اقامه اوامر و اجتناب از نواهی‌اش است و تا که از این طریق امر خدای تعالی اطاعت گردد.

«وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (47)» ولی کسی که مطابق فرمان الله متعال حکم نکند و شریعتش را تغییر و تبدیل نماید چنین کسی از طاعت الله متعال خارج است و هر که از طاعت او تعالی خارج شود ظالم و ستمگر و انسان بدکاری است که از ملت اسلام خارج شده و از این طریق هم بر خود ظلم نموده و هم بر دیگران زیرا شریعت خالق را با شریعت مخلوق تبدیل نموده است.

شیخ ابو منصور ماتریدی می‌گوید: «جایز است که هر سه آیه (44 و 45 و 47) را بر منکران حکم «بما انزل الله» حمل کنیم، یعنی منکران حکم (بما انزل الله)؛ هم کافر، هم ظالم و هم فاسق اند زیرا ظالم و فاسق مطلق، کافر است، نه شخص مسلمان».

قول دیگر در **تفسیر:** «وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ» در هر سه آیه این است: هر کس به آنچه الله متعال نازل کرده حکم نکند، او به نعمت حق تعالی کافر، در حکم خود ظالم و در فعل خود فاسق است.

مفسر تفسیر فی ظلال القرآن می‌فرماید: کلمه «مَنْ» در این سه آیه شرطیه و عام است و حکمش همه‌ی اهل قدرت را فرا می‌گیرد.

خواننده محترم!

برخی از مفسران سعی کرده اند این آیات را مخصوص اهل کتاب قرار دهند ولی برای شان باید گفت که: در الفاظ الهی امکان این تأویل نیست. بهترین جواب این تأویل جواب صحابی جلیل القدر ابو حذیفه (رض) است: کسی به او گفت که این سه آیه در بنی اسرائیل آمده اند. منظور گوینده این بود که یهودیانی که در حکم و قضاوت قانون خدا را رعایت نکردند، آنان کافر، ظالم و فاسق اند. به دنبال این ابو حذیفه و فرمود: «نعم الإخوة لكم بنو اسرائیل آن کانت لهم كل مني ولكم كل حلوة. كلا والله لتسلكن طريقهم قدر الشراك.» این بنی اسرائیل چه برادران خوبی هستند برای شما که هر چه تلخی و بدی است مال آنان باشد و هر چه خوبی و شیرینی است مال شما باشد! هرگز! قسم به الله که شما قدم به قدم از راه و روش آنان پیروی خواهید کرد. (بنقل از تفسیر تفهیم القرآن)

تعلیمات آمو زنده در این آیات متبرکه:

الف: توراتی که بر موسی نازل گشت و از تطاول دست ناکسان در امان بود، برای تمام

یهودیان هدایت و نور به شمار می رفت.

ب: انجیل اصیل نیز هدایت و نور و تصدیق کننده‌ی تورات و رهنمود و پند و اندرز برای پرهیزگاران بود.

ج: هدف از ستودن تورات و انجیل به خاطر بازداشتن یهودیان و نصاری از تحریف و دگرگونی و نیز هشدار بود تا در اجرای احکام مقرر آنها کوتاه نیایند و بدانند که: با قرآن در اصول و احکام اساسی به هم میرسند و ایمان به قرآن بر همه‌ی مردم واجب است.

د: قانون قصاص همانگونه در شریعت موسی علیه السلام مقرر بود در شریعت پیامبر خاتم هم مسلم و مقرر است.

ه: هرکس با قلب و زبان و از روی آگاهی و داشتن نمونه‌ی عملی، «ما أنزل الله» را منکر باشد، قطعاً کافر است.

خوانندگان محترم!

در آیات قبلی از تورات و انجیل، و از چگونگی هدایت و نور و رحمت و جایزالاتیباع بودن آنها بحث بعمل آمد. اینک در آیات متبرکه (48 الی 50) در باره قرآن عظیم الشأن احکام و دستورات آن و منزلتش در برابر کتابهای پیشین برحسب زمان - که الله متعال بر بنده و فرستاده‌اش نازل کرده است بحث بعمل می آید.

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

و ما این کتاب [=قرآن] را به حق به سوی تو فرورستادیم درحالیکه تصدیق کننده کتابهای پیشین و حاکم بر آنهاست پس میان آنان بر وفق آنچه خدا نازل کرده حکم کن و از هواهایشان [با دور شدن] از حقی که به سوی تو آمد پیروی مکن برای هر يك از شما [امتها] شریعت و راه روشنی قرار داده ایم و اگر الله میخواست شما را (مسلمانان، یهود و نصار را) يك امت (پیرو توحید) قرار میداد ولیکن (چنین نکرد) تا شما را در آنچه بشما داده است بیازماید، پس در کارهای نیک سبقت بگیرید، بازگشت همه شما بسوی الله است، تا شما را به آنچه در آن اختلاف می کردید؛ آگاه سازد. (۴۸)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«مُهَيْمِنًا» (هیمین): امین، نگهبان، مراقب، دیدبان، یعنی قرآن حافظ و شاهد کتب آسمانی پیشینیان است. نگهدار اصول مسائل، و شاهد برحقائق الهی و انحرافات و عقائد خرافی است. بصورت کل در معنای «هیمنه» باید گفت که:

قرآن بر کتب پیشین مراقب و ناظر است،

قرآن، حافظ اصول کتابهای آسمانی دیگر است،

قرآن نگهبان اصول قوانین و برنامه‌های دینی آنهاست،

قرآن بر آنها حاکم و غالب است زیرا قرآن تنها مرجع شناخت محکم و منسوخ آنها می باشد،

قرآن بر آنها امین و مؤتمن است زیرا مشتمل بر احکام و آیاتی از کتب پیشین است که

مورد عمل قرار میگیرند، یا منسوخ و متروک گردیده‌اند، و نهایتاً اینکه قرآن بیان کننده

بسیاری از امور و احکامی است که علمای یهود و نصاری آنها را تحریف کرده و در آنها

دست برده‌اند. و لفظ (مهین) در آیه کریمه، شامل همه این معانی است. «شِرْعَةً»: شریعت، راه و روش خدا برای مردم، احکام عملی، برای ملت‌ی معین فرموده است. «مِنَهَا جَا»: راه روشن، لِيَلُو: تا بیازماید. «إِسْتَبْقُوا»: مسابقه دهید. بر همدیگر پیشی جوئید.

تفسیر:

«وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ»: ای محمد! مآقرآن رابه حق و عدل به سوی تو نازل کردیم، قرآنی که بر حقیقتی نازل شده که بین هدایت و گمراهی تمایز ایجاد میکند. «مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ»: قرآن تصدیق کننده کتاب‌های گذشته مانند تورات و انجیل است و تمام حقایق این کتاب‌ها را ثابت می‌داند و انحرافات آنها را رد می‌نماید. «وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ»: بر کتاب‌های ما قبل خود حاکم و مسیطر است. یعنی قرآن ناسخ بسیاری از احکام این دو کتاب است به خصوص احکامی که در آن مشقت و تکلیف طاقت فرساست. مفسر جار الله زمخشری فرموده است: یعنی بر سایر کتب ناظر و مراقب است؛ زیرا بر درستی و پایداری آنها گواهی میدهد. (تفسیر کشاف 497/1).

ابن کثیر گفته است: «مهین» متضمن آن است که قرآن امین و بر تمام کتاب‌های ما قبل خود شاهد و حاکم است؛ زیرا خدای متعال محاسن آنها را در قرآن جمع کرده و کمالاتی بر آن افزوده است که در دیگر کتب نیست. (مختصر ابن کثیر 524/1).

تفسیر کابلی در ذیل این آیه مبارکه میفرماید: «مهین» را چند معنی کرده‌اند: امین؛ غالب؛ حاکم؛ محافظ و نگهبان. به اعتبار هر یک از این معانی مهین بودن قرآن کریم برای کتب سابقه صحیح می‌باشد: امانت الهی که در تورات و انجیل و دیگر کتب سماوی به و دیعت نهاده شده بود، در قرآن کریم بازواید محفوظ، و در آن هیچ تبدیلی نشده، بعضی اشیاء فروعی که در آن کتب به آن روزگار مخصوص یا حسب حال مخاطبین آن دوره بود، قرآن کریم آنرا منسوخ فرمود؛ حقایقی که ناتمام بود تکمیل کرد، و قسمت‌هایی را که به اعتبار این زمانه غیر مهم بود بکلی از نظر افگند.

«فَأَحْكُمُ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ»: پس بر تو است ای محمد! تا مطابق آنچه در کتاب الهی و سنت نبوی است حکم کنی.

ابن کثیر در تفسیر خویش مینویسد: نزاعی در میان یهود به وقوع پیوست؛ جماعتی از دانشمندان و مقتدایانشان به محضر نبوی حاضر شدند و در آن نزاع از پیغمبر فیصله خواستند، و گفتند: شما میدانید که عموم اقوام یهود در اختیار و اقتدار ماست؛ اگر شما به موافقت ما فیصله کنید، ما مسلمان می‌شویم، و به اسلام آوردن ما جمهور یهود اسلام را می‌پذیرند! حضرت پیغمبر (ص) اسلام رشوتی آنها را قبول نکرد، و از پیروی خواهشات آنها آشکارا انکار نمود؛ بنابر آن، این آیت فرود آمد (بنقل از تفسیر ابن کثیر).

جمهور علماء بر آنند که این آیه، مخیر گذاشتن پیامبر صلی الله علیه وسلم در امر حکم کردن یا حکم نکردن میان اهل کتاب را که در آیه «مأئده/43» آمده است، منسوخ می‌کند. «تفسیر انوار القرآن».

«وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ»: و هیچگاه به دنبال هوی و هوس مردمان نروی و وحی منزل از آسمان را فرو نگذاری بلکه همواره از حق پیروی کنی هر کسی راضی میشود راضی شود و اگر دچار خشم می‌شود خشمگین شود.

ابن کثیر فرموده است: یعنی از حقی که خدا به تو دستور داده است منحرف مشو و به

طرف مقاصد و هوس های آن نادانان بدبخت گرایش پیدا مکن. «لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَ مِنْهَاجاً»: برای هر ملتی شریعت و خط مشی و راهی روشن و مخصوص به آن قرار داده ایم. یعنی اینکه شرایع و احکام پیامبران از هم تفاوت دارند ولی اصل ادیان همه یکی است.

مفسر ابوحیان فرموده است: یهود و همچنین نصاری شریعت و منهاج خاص خود را دارند و منظور از آن احکام است، وگرنه در اعتقاد یکی هستند و همه به یکتاپرستی و ایمان به پیامبران و کتاب های آسمانی و محتویات آنها از قبیل معاد و جزا ایمان دارند. (البحر 502/3).

این آیه دلیل بر آن است که یکی از حکمت های اختلاف شریعت ها، به علاوه رعایت مصالح بندگان که با اختلاف زمان ها و اشخاص مختلف میشود، ابتلا و آزمایش امت هاست.

«وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً»: و اگر خدای تعالی اراده میفرمود تا همه بشریت را بر یک شریعت قرار دهد این کار را می کرد، زیرا قدرت او نافذ و جاری است، «وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ»: ولی حق تعالی اراده فرمود تا دل های بندگان را امتحان کند و در بین آنها شرع گوناگونی بفرستد تا دیده شود چه کسی از او تعالی اطاعت میکند و چه کسی نافرمانی، چه کسی شریعت الهی را تصدیق می کند و چه کسی تکذیب.

«فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ»: پس شتاب کنید بسوی خوبی ها نیکوکاری ها؛ در اختلاف شرایع دینی به کج بحثی و قیل و قال وقت خویش را ضایع مگردانید. و آن را کامل بگردانید. نیکی ها هر فرض و مستحبی را اعم از حقوق خدا و حقوق بندگان در برمیگیرد، و انجام دهنده آن جز با دوچیز از دیگران پیشی نمیگیرد:

- 1 - شتافتن برای انجام نیکی و غنیمت شمردن زمان مناسب.
- 2 - تلاش برای اینکه آن را به صورت کامل و آنگونه که بدان دستور داده شده است انجام دهد.

و از این استنباط میشود که باید سعی نمود نماز و دیگر عبادت ها را در اول وقت انجام داد. نیز از این آیه بر می آید که بنده نباید فقط به انجام نماز و دیگر عبادات مفروض اکتفا کند، بلکه شایسته است مستحبات را نیز انجام دهد تا عبادتش تکمیل گردد، و پیشی گرفتن حاصل شود

کسانیکه ارادتمندان و صول الی الله اند، باید در حیات عملی جدّ و جهد نمایند، و در تحصیل محسنات عقاید و اخلاق و اعمال که شرایع سماویّه ابلاغ می نماید مستعدّ باشند.

بنابر این بر شما مسلمانان لازم است تا همواره به سوی انجام اعمال خوب از قبیل طاعت خدا و رعایت تقوای او بشتابید و از پیامبرش اطاعت کنید و به روزی که به ملاقات پروردگار میروید باور و یقین کامل داشته باشید، «إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ(48)» ای انسان! سرانجام پایان کار و بازگشتتان در روز رستاخیز به سوی الله است، آنگاه دربارهی آنچه در موردش اختلاف داشتید، از جمله امر دین، شما را باخبر میکند و در مقابل اعمالتان مجازات می شوید.

وَأَنَّ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾

و [فرمان دادیم] که در میان آنان به آنچه خداوند نازل کرده است حکم کن و از خواسته

های [نفسانی] آنان پیروی مکن و از آنان بر حذر باش که مبدا تو را از برخی از آنچه خداوند به تو نازل کرده است [به باطل] گرایش دهند، باز اگر روی گردانند، پس بدان که الله میخواهد آنها را به سزای بعضی از گناهانشان عذاب دهد، و یقیناً بسیاری از مردم فاسق اند. (۴۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«وَاحْذَرُهُمْ»: از آنان برحذر باش. «أَنْ يَفْتِنُوكَ» (فتن): مبدا تو را در فتنه اندازند، تو را منحرف نمایند. «أَنْ يُصِيبَهُمْ»: این که آنان را گرفتار سازد.

تفسیر:

«وَأَنْ أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ»: و بر توست ای محمد! تا بر یهود و دیگران برحسب مطابق آنچه خداوند متعال نازل نموده حکم کنی و هیچگاه از هوی و هوس و اموری که نفس‌های مردم نیکو می‌پندارند پیروی نمائی و بر آنها عدالت را تطبیق کن. یعنی: اگر اهل کتاب نزد تو آمدند تا در میان شان حکم کنی و تو هم میخواستی که میان شان حکم کنی پس باید حکمت موافق با آن چیزی باشد که بر تو نازل کرده‌ایم، نه طبق آنچه که هواها و هوس‌های آنان می‌طلبند، یا طبق آنچه که در کتابهای تحریف شده آنهاست. «وَإِخْذَرَهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ»: از آنان برحذر باش که تو را از شریعت خدا منحرف نکنند که آنها دروغگویان کافر و خائن میباشند. مراد از فتنه در «يَفْتِنُوكَ»، توطئه چینی برای انحراف پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم است.

در شأن نزول این مبارکه آمده است که: این آیه کریمه در باره بزرگانی از یهود نازل شده که نزد پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم آمده و از ایشان خواهان آن شدند تا به نفع آنها و بر علیه مردم شان حکم کند تا آنها از ایشان پیروی کنند. اینها چنین استدلال میکردند که اگر ما از تو پیروی کنیم دیگران نیز از تو پیروی مینمایند. خدای تعالی پیامبر خود را از پذیرفتن این پیشنهاد آنها برحذر داشت. و این آیه نازل شد و پیامبر را از این توطئه آگاه ساخت.

«فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ»: اگر از حکم به آنچه خدا مقرر داشته است سر باز زدند و چیزی دیگر را هوس کردند، بدان ای محمد! خدا میخواهد در مقابل قسمتی از جرایم شان آنها را مجازات بدهد.

«وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ (49)»: و اگر اکثر انسان‌ها از طاعت الله خارج باشند حتماً اندکی از آنها سپاسگذار خواهند بود در حالیکه اکثراً منکر آیات الهی و تکذیب کنندگان شریعتش اند و از طاعت و عبادتش خارج می‌باشند.

یعنی از اعراض و انحراف این مردم پیغمبر بسیار ملول نشود؛ بندگان مطیع همیشه در دنیا کم میباشند: طوری که در آیه 103 سوره یوسف میفرماید «وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ» (ای پیامبر!) بیشتر مردم ایمان آور نیستند، هر چند (سخت بکوشی و) حرص و آرزو داشته باشی.

أَفْحَكُمُ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْعُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

آیا حکم [روزگار] جاهلیت (ملت‌های جاهل) را می‌خواهند؟ و برای گروهی که یقین دارند، چه کسی در داوری بهتر از خداوند است. (۵۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«يَبْغُونَ»: خواهانند، می جویند. «يُوقِنُونَ»: یقین دارند.

تفسیر:

«أَفْحَكُمُ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ»: «آیا خواستار حکم جاهلیت اند» یعنی: ای پیامبر! آیا از حکم تو که مبتنی بر آیات الهی است آیا از قبول حکم الهی که بر مبنای حقیقت نازل شده و همه‌اش نور، صداقت و عدالت است، از تمام اسرار هستی و انسان، در حال و آینده آگاه است، سر باز می زنند و به آن پشت می‌کنند و حکم دوران جاهلیت را که برآیند جهل، کوفته‌فکری و هوس‌های آنان است می‌طلبند؟! واقعیت امر اینست که: فسق و گناه، انسان را به سوی فرهنگ جاهلی سوق و رهنمایی میکند.

آنچه از انسانهای که با داشتن احکام الهی از آن روی می‌گردانند و سراغ قوانین بشری می‌روند، در مسیر جاهلیت قرار داشته و در این مسیرگام بر میدارند. باید متذکر شد که زمان و دوران جاهلیت، مخصوص يك دوران و زمان نیست، هرگاه که مردم از خدا و از قوانین الهی جدا شوند، دوران جاهلیت است. در حدیث شریف به روایت ابن عباس (رض) از رسول اکرم صلی الله علیه وسلم آمده است که فرمودند: منفورترین مردم نزد الله متعال دو کس اند؛ **اول:** کسی که در اسلام سنت جاهلیت را می‌طلبد.

دوم: کسی که خون شخصی را به ناحق می‌طلبد تا آن را بر زمین بریزد». «وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (50)»: آنان که تنها چشم به قوانین بشری دوخته‌اند و آن را راه کمال می‌دانند، در ایمان و یقین خود شك کنند. «لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ»: هیچ حکمی از حکم الله متعال بهتر، عادلانه‌تر، واضح‌تر، حکیم‌تر، مصلحت‌آمیزتر و به خوبی دنیا و آخرت نیست ولی حکم الهی را فقط کسی می‌پذیرد و از آن خشنود میشود که ایمان در دل او محکم و استوار شده باشد و او مولای خود را دوست داشته باشد و از او طاعت کند.

این آیه بر فضیلت یقین دلالت میکند و نشان میدهد که تجدید حیات امت اسلامی بر مبنای قرآن و شریعت، جز با پرورش یقین در نهاد مسلمانان امکان پذیر نیست. واقعاً و انصافاً باید گفت که: بی‌گمان قرآن، آخرین برنامه‌ی زندگانی، قوانین جامعه و نظام بشریت است و باید هرگونه اختلافی به این برنامه‌ی الهی بازگردد تا به داوری بپردازد و راه‌های نفوذ شیطان را ببندد. قرآن دو راه را پیش پای مردم قرار داده است، راه سومی در کار نیست: یا راه خدا و حکم قاطع اوست یا راه و حکم جاهلیت. خوشبخت آن کس که راه اول را بر می‌گیرد و با دومی به پیکار بر می‌خیزد.

شان نزول آیات 50 الی 69:

ابن عباس (رض) در **شان نزول آیه کریمه** میگوید: کعب بن اسد، ابن‌صلوبا، عبدالله بن صوری و شاس بن قیس یهودی با یک دیگر گفتند: بیاییم نزد محمد برویم، شاید بتوانیم او را از دینش رویگردان کنیم! پس نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم آمدند و گفتند: ای محمد! تو میدانی که ما دانشمندان یهود و اشراف و رهبران ایشان هستیم لذا اگر ما از تو پیروی کنیم، تمام یهودیان از ما پیروی میکنند و با ما مخالفت نمیورزند پس اینک به تو پیشنهادی میدهیم؛ آن پیشنهاد این است که میان ما و قوممان خصومتی است و ما در این خصومت تو را به داوری خواهیم طلبید، آن وقت تو به نفع ما علیه آنان حکم کن، که در

این صورت به تو ایمان می آوریم و از تو پیروی می کنیم! همان بود که آیه کریمه نازل شد. پیامبر صلی الله علیه وسلم از این پیشنهاد ننگین، امتناع ورزید و از آنان روی گردانید.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (51 الی 53) در باره دوستی با یهود و نصاری و فرجام و نهایت این دوستی، بحث بعمل آمده است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

ای مؤمنان، یهود و نصاری را دوستان [خویش] مگیرید. آنان دوستان یکدیگرند و هرکس از شما آنان را دوست گیرد، به راستی که خود از آنان است. بی گمان خداوند گروه ستمکاران را هدایت نمی کند. (۵۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أَوْلِيَاءَ»: جمع ولی، دوستان. سرپرستان یاران.
«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ»: در اینجا منظور این نیست که مسلمانان هیچگونه رابطه تجاری و اجتماعی با یهودیان و مسیحیان نداشته باشند و قایم نه نمایند. بلکه منظور این است که با آنان هم پیمان نگردند و محرم اسرارشان ندانند و در برابر دشمنان خود بردوستی آنان تکیه نکنند و هرگز ایشان را به سرپرستی نپذیرند.
«بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»: برخی از آنان، دوستان برخی دیگرند و در عقیده باهم متحدند. (تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن».)

مؤرخان مینویسند: بعد از اینکه پیامبر صلی الله علیه وسلم (سال 622 میلادی) از مکه به مدینه هجرت کرد، کافران آن دیار به سه دسته تقسیم شدند:

1 - دسته ای یهود بنی عوف و بنی نجار بودند. پیامبر صلی الله علیه وسلم با آنان مصالحه کرد که با او جنگند و از کسی علیه حضرت پشتیبانی نکنند و با دشمنانش برضد پیامبر، دست دوستی ندهند، و آنان هم، میتوانند برسر عقیده خود بمانند و خون و اموالشان در امان باشد.

2 - دسته ای دوم، سه طایفه مشهور یهود «بنی قینقاع»، «بنی نضیر» و «بنی قریظه» در حومه مدینه بودند. طایفه اول، پس از بدر، با پیامبر بنای جنگ نهادند، طایفه دوم، شش ماه پس از آن پیمان را شکستند و طایفه سوم نیز در نبرد خندق، پیمان را نقض کردند. یهودیان این طایفه بنی قریظه دشمن ترین دشمنان پیامبر بودند. سرانجام هر سه طایفه آتش جنگ برافروختند؛ اما خدا یار و مددکار پیامبر خود شد و او را پیروز نمود...

3 - دسته ای سوم، - به ظاهر - خود را بی طرف نشان دادند و کنار آمدند. نه صلح کردند و نه جنگیدند؛ بلکه منتظر سرنوشت پیامبر و دشمنانش بودند که اگر دشمنان پیروز شوند؛ با آنان باشند و اگر شکست خوردند، سر جای خود هستند. این دسته، منافقان بودند که در حقیقت دشمن پیامبر به شمار می رفتند.

یادداشت:

اهل کتاب کیستند؟ اهل کتاب کسانی اند که مشرکان را بر ضد مسلمانان، هماهنگ میکردند. اهل کتاب بودند که هیمه ی چوب خشک، حطب، و هیزم آتش جنگهای صلیبی را آماده کردند و به تاخت و تاز دست یازیدند، رسوایی های سرزمین مسلمانان در «اندلس» را

مرتکب شدند، آنان بودند، مسلمانان فلسطین را آواره کردند و یهودیان را جایگزین نمودند و خانه و کاشانه‌ی مسلمانان را در اختیار آنان قرار دادند و زندگی را از آنان گرفتند و... پس، «وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا! لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ...».

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ» ای مؤمنان! ای آنانی که به کتاب پروردگار خود باورمند شده و از پیامبر خویش پیروی نمودید، یهودیان و نصرانیان را غیر از الله متعال به دوستی برمگزینید؛ طوری که از آنها یاری بطلبید و نسبت به آنها دوستی و محبت داشته باشید. یعنی خداوند متعال مؤمنان را از دوستی و موالات با یهود و نصاری منع کرده است؛ آنها را یاری دهند یا از آنان یاری بجویند و مانند مؤمنان با آنان نشست و برخاست داشته باشند. (البحر 507/3).

«اولیاء» جمع «ولی» میباشد، و ولی هم به دوست اطلاق میشود و هم به قریب و هم به مددگار.

در آیه مبارکه، از یهود و نصارا بطور نمونه یاد آوری بعمل آمده در غیر آن شکی نیست که مسلمانان باید ولایت هیچ کافری را هم نباید قبول نماید.

در ضمن قابل یادآوری میدانم که در آیات دیگر قرآن عظیم الشأن آمده است که استفاده از غذاهای اهل کتاب، یا ازدواج با آنان، و یا هم اشتراک در امور تجاری، خرید و فروش و زندگی مسالمت آمیز با آنان جایز است و هیچ يك از این مسائل واموربه معنای سلطه‌پذیری آنان نیست.

سپس حق تعالی علت نهی از موالات با یهود و نصاری را چنین بیان فرموده است:

«بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ» یعنی آنان در مقابل مسلمانان یکی هستند؛ همدیگر خویش را یاری می‌رسانند و دوست می‌گیرند چون در کفر و گمراهی متحدند و قوم کفر عموماً یکی هستند. یعنی: یهودیان دوستان یکدیگر و نصاری نیز دوستان یکدیگرند پس اگر با شما اظهار دوستی نمایند هرگز در این امر صادق نخواهند بود. به قولی دیگر: مراد آیه این است که یهودیان در دشمنی با پیامبر صلی الله علیه وسلم و دشمنی با دعوت ایشان، دوستان و پشتیبانان نصاری و نصاری دوستان و پشتیبانان آنانند، هر چند که در میان خود نیز درگیر دشمنی و تضاد میباشند لذا کفار در برابر اسلام و مسلمین ملت واحده‌ای هستند.

باید یادآور شد که یهود و نصاری با وجود تفرقه‌های مذهبی و بغض و عداوت نهانی که باهم دارند علایق دوستانه با یکدیگر می‌داشته باشند؛ یهودی با یهودی و نصرانی با نصرانی دوست شده میتواند؛ در مقابل اسلام، کافران معاون یکدیگر میشوند؛ نباید فراموش کنید که: الْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ!

«وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ»: و هرکس با آنها موالات و دوستی کند، خود از جمله‌ی آنهاست و حکم آنها را دارد. زیرا به اعمال آنها راضی شده و غیر از مؤمنان آنها را برای خود دوست گرفته است.

این آیات در باب رئیس منافقان عبد الله ابن ابی ابن سلول فرود آمده بود. وی با یهود سخت دوست بود. گمان میکرد که اگر مسلمانان قلع و قمع شدن، و یاران رسول الله صلی الله علیه وسلم، مغلوب شود، این دوستی ما با یهود به کار می‌آید!

مفسر زمخشری فرموده است: این یک نوع سختگیری از جانب الله است در دوری جستن و کناره گیری از معاشرت با کسانی که با دین مخالفت می‌کنند.

همچنان که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرموده است: (محبت گرم آنها را نبینی) (تفسیر کشف 499/1).

«إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (51)» قبل از همه باید گفت که: نتیجه‌ی پذیرش ولایت کفار، قطع ولایت الهی است. و تکیه بر کفار، ظلم است.

طوری‌که در آیه مبارکه آمده است: چنین کسی با این عمل مرتکب ظلم، ستم و تجاوز شده است و حق تعالی هرگز ستمگر را هدایت و اصلاح نمی‌کند و موفق نمی‌سازد.

واقعیت امر اینست آنچه از کسانی‌که با دشمنان اسلام موالات مینمایند، هم بر خود و هم بر مسلمانان ظلم و ستم می‌کنند؛ مقهوریت و مغلوبیت جامعه اسلام را انتظار می‌برند. از چنین قوم بدبخت و معاند و دغلباز توقع نمی‌رود که گاهی هم به راه هدایت آیند.

ای مؤمنان! نهانیهای خود را نزد آنان نگشایید. اینها چنان نشان میدهند که برادران دینی شما هستند، حال آنکه آنان شر و بدی را از شما پنهان میدارند و علیه شما تلاش می‌کنند.

آنان در برابر مسلمانان با هم متحدند و اولین فرصت را غنیمت می‌شمرند.

مفسر تفسیر کابلی در ذیل این آیه مبارکه می‌نویسد: اهل اسلام اگر مصلحت بدانند، میتوانند با هر کافری صلح و عهد نمایند، به شرطی که این صلح و عهد به طریق مشروع باشد:

«وَإِنْ جَاءُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» (أنفال، 61). حکم عدل و انصاف، درباره کافر و مسلمان یعنی در حق هر فرد بشر است. مروّت، حسن سلوک، رواداری با آن کافران

شده میتواند که در مقابل جامعه اسلامی به دشمنی و عناد مظاهره نکنند و نکرده باشند، چنانکه در سوره ممتحنه به تصریح مذکور است، اما هیچ مسلمان حق ندارد که «موالات» یعنی

اعتماد دوستانه و معاونت برادرانه با هیچ کافری نماید. البته، موالات ظاهری که در تحت «إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً» داخل میباشد و تعاون عادی که در وضعیت اسلام و مسلمانان

جزئی‌ترین تأثیر بدی نداشته باشد، اجازت است. از بعضی خلفای راشدین که در این باره تشدید و تضییق غیر عادی منقول است، باید آن را مبنی بر سدّ ذرایع و مزید احتیاط دانست.

(بنقل از تفسیر کابلی)

قابل تذکر میدانم که: از فحوای آیه مبارکه با تمام وضاحت در می‌یابیم که: اسلام، دین سیاست بوده و تنها به احکام فردی نمی‌پردازد، ملاحظه میشود که با چه حکمت امور

سیاسی را نیز به بیان می‌گیرد.

شأن نزول آیه 51:

412- ابن اسحاق، ابن جریر، ابن ابوحاتم و بیهقی از عبادہ بن [ولید بن عبادہ بن] صامت روایت کرده اند: هنگامی که بنی قینقاع با رسول الله (می‌جنگیدند، عبدالله بن ابی بن سلول

[که با آنها هم پیمان بود] از آنها دست برداشت و در کنارشان ایستاد، در حالیکه عبادہ بن صامت از قبیلۀ بنی عوف [بن] خزرج که او نیز مانند عبدالله بن ابی بن سلول با یهود

هم‌پیمان بود به حضور رسول الله آمد و اظهار داشت هم پیمان من خدا، رسول الله و مؤمنان هستند و از دوستی و هم‌پیمانی با یهود براءت می‌جویم. عبادہ می‌گوید. آیه «يَا أَيُّهَا

الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ» در باره او و عبدالله بن ابی نازل شده است. (طبری 1264 و بیهقی در «دلایل» 3 / 176 و 177 از عبادہ بن ولید به قسم مرسل روایت کرده اند).

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَحْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ

فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُضْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾

پس کسانی را که در دل‌هایشان مریضی (= نفاق) است می بینی که در (دوستی با) کفار میشتابند (و) میگویند: «می ترسیم که آسیبی به ما برسد» پس نزدیک است که خداوند پیروزی یا چیزی (دیگر) از سوی خود (برای مسلمانان) پیش آورد، آنگاه (این افراد) از آنچه در دل خود پنهان داشتند، پشیمان گردند. (۵۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«مَرَضٌ»: مریض شک و نفاق. «ذَائِرَةٌ»: مصیبت بزرگی که چرخش زمان باعث پیدایش آن شود. حادثه و بلایی که همه را دربرگیرد. «الْفَتْحُ»: فتح مکه. پیروزی و نصرت. تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن»

تفسیر:

«فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ»: مریضان نفاق و شک که در نهاد دارند، مانند عبدالله بن ابی و یارانش را میبینی که در دوستی با آنان (اهل کتاب) بریکدیگر پیشی میجویند و میگویند: «يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ» و برای موالات و نشست و برخاست خود عذر و بهانه می تراشند و میگویند: «میترسیم که به ما حادثه ناگواری رخ دهد» یعنی: بیمار دلان، دوستی و موالات خود با یهود و نصاری را اینگونه توجیه میکنند: میترسیم کفار بر محمد صلی الله علیه وسلم غلبه کنند، آنگاه دولت و شوکت از آن ایشان گردد و دولت محمد صلی الله علیه وسلم از بین برود، و در آن صورت از سوی آنان بر سر ما بلایی بیاید.

این مریضان نفاق در دل اصلاً بر وعده الهی اعتماد و درحقیقت مسلمانان یقین ندارند؛ ازین جهت شتابان در آغوش کفار پناه می‌برند، تا هنگام غلبه موهوم آنها توانند از ثمرات فتح متمتع شوند و از آن گردش‌ها و آفاتی که به زعم آنها بر جامعه اسلامی آمدنی بود، محفوظ بمانند. این است معنی «نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ» که در قلوب آنها مکنون بود؛ لیکن چون روبروی پیغمبر (ص) و مسلمانان مخلص معذرت دوستی خود را با یهود میگفتند از گردش زمانه، این مطلب را اظهار مینمودند: یهود سرمایه‌دار است، و ما از آنها قرض میستانیم؛ هنگام مصیبت و قحط و غیره نسبت به علایق دوستی در وقت سختی به کار ما می‌آیند!

همچنان گفته شده که آنها میخواستند با این دوستی برای خود پشتوانه محکمی نزد آنها بیابند و با آنها خود را تقویت کنند و از آنها در مبارزه با مسلمانان یاری بجویند و تا که مسلمانان نتوانند بر آنها هجوم آورند. خداوند متعال در مورد رد گمان فاسد آنان گفته است: «فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ» حق تعالی در کتاب خود این امیدواری را داد که مسلمانان مکه را فتح کنند و بافتح مکه مشرکان و هم پیمانانشان از یهود و نصارا هلاک کنند؛ یعنی فتح مکه را.

این مژده‌ی خوش است برای پیامبر صلی الله علیه وسلم و مؤمنان که خدا وعده ی فتح و نصرت به آنها میدهد. (این نظر سدی است. ابن عباس (رض) گفته است: عبارت است از پیروزی پیامبر صلی الله علیه وسلم و مسلمانان بر تمام خلق).

که لله الحمد این وعده به زودی هم تحقق یافت زیرا طوایف یهود از مدینه تار و مار گردیدند؛ بدین سان که جنگندگان طایفه بنی قریظه کشته شده و زنان و کودکانشان به اسارت درآمدند

و طایفه بنی نضیر از سرزمین خود تبعید گردیدند. به قولی دیگر: مراد، فتح سرزمین های مشرکان و پدید آوردن گشایش و رهایی در کار مسلمانان است.

«أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ» و یا امری دیگر در هلاک آنها و از الهشان صادر کند و مسلمانان را بر علیه آنان یاری رساند، یعنی با یک امر و دستور و بدون دخالت هیچ مخلوقی آنها را نابود کند؛ از قبیل القای بیم و هراس در قلبشان، همان طور که در خصوص بنی نضیر عمل نمود.

«فَيُضِيبُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ (52)»: در آن هنگام خواهد بود که منافقان بر اعمال خویش در موالات بایهودیان و نصاری و دشمنان الله و یکجا شدن با آنها پشیمان خواهند شد.

باید به یک اصل مهم اشاره بعمل آورد که: نفاق، مریضی است در قلب، همچون مریضی کفر یا حسد یا کینه یا کبر و غیره، که نمود و مظهر اصلی آن، ولایت و دوستی با کافران و منافقان است؛ این ولایت گاهی پنهانی است و گاهی آشکار، گاهی به شکل و شیوه ای است و زمانی به شیوه ای دیگر پس انسان مؤمن باید همیشه به هوش بوده و در جهت پاکسازی نهاد خویش از شائبه های نفاق و مظاهر ولایت و دوستی با کفار و منافقان، تلاش ورزد.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهْوَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ (53)

و آنهای که ایمان آورده اند میگویند: «آیا اینها (= منافقان) همان کسانی هستند که بانهایت تأکید به نام الله قسم یاد میکردند، که آنان با شما هستند؟!» اعمالشان تباه شد، و زیانکار شدند. (53)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«جهد»: نهایت. «ایمان»: جمع یمین، پیمانها، سوگندها، قسمها، در اصل به معنای دست راست است و در وقت بستن پیمان دست راست در دست طرف گذاشته میشود. «حَبِطَتْ»: تباه گشت، هدر رفت، بیهوده شد. «خاسرین»: زیانکاران در هر دو جهان.

تفسیر:

«وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا»: مؤمنان به همدیگر میگویند: مؤمنان از حال منافقان که رازشان بر ملا و پرده ای اسرار شان پاره شده است تعجب کرده و می گویند: «أَهْوَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ»: ای جماعت یهود! مگر این منافقان نبودند که به سخت ترین سوگند یاد میکردند که: ما باشما هستیم؟! و به شما یاری و کمک میرسانند؟! [چون دروغ گفتند،] «حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ (53)»: به سبب نفاق شان، اعمالشان باطل و تباه شد، و برای آنها هیچ عهد و پیمانی نه در دنیا و نه در آخرت باقی ماند.

خوانندگان محترم!

آیات متبرکه (54 الی 56) در مورد کسانی که از دین برگشتگان و موضوع جنگ با آنان مورد بحث قرار گرفته است:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (54)

ای کسانی که ایمان آورده اید! هر کس از شما که از دین خود برگردد (به الله زیانی نمی

رساند) خداوند بزودی گروهی را می آورد که آنها را دوست دارد و آنها (نیز) او را دوست دارند، (آنان) در برابر مؤمنان فروتن و در برابر کافران سر سخت و گردن فراز هستند، در راه الله جهاد می کنند و از ملامت، ملامت کننده نمی ترسند، این (صفات مذکور) فضل الله است که آنرا به هر کسی بخواهد می دهد، و الله گشایشگر داناست. (۵۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«يَرْتَدُّ»: (رَدَّ): از دین برمیگردد، از دین به در می رود. «أَذَلَّةٌ»: جمع ذلیل؛ یعنی، انسانهای متواضع و نرمخو، مهربان، فروتن. «أَعِزَّةٌ»: جمع عزیز، سختگیر، دلاور. «لَوْمَةٌ»: نکوهش، ملامت. «لَانِمٌ»: ملامتگر، نکوهشگر. «وَاسِعٌ»: دارای فضل فراوان و انعام بیکران.

تفسیر:

بعد از بیان این حقیقت که موالات با کفار از سوی مسلمانان، کفر و نوعی از انواع ارتداد است، حق تعالی در این آیه به بیان احکام مرتدان می پردازد: در ضمن قابل تذکر است که: این آیه کریمه، نمایانگر بعدی از ابعاد اعجاز قرآن کریم است زیرا در حالی از ارتداد اعراب خبر میدهد که هنوز این پدیده در میان شان ظهور نکرده بود و یک امر غیبی به شمار میرفت. بلی! واقعاً هم بعد از مدتی پدیده ارتداد ظهور کرد و در عهد ابوبکر صدیق (رض) به شکل گسترده ای خود را نشان داد به طوریکه قبایل بزرگی از اعراب، چون «غطفان» و «فزاره» و «بنی سلیم» و در مجموع یازده گروه مرتد شدند.

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ»: ای مؤمنان! هر کس از شما که از دین اسلام به سوی کفر روی آورد خداوند متعال از او غنی است و نیازی به عبادتش ندارد. (طوریکه در فوق هم یادآور شدیم: آیه مبارکه از مرتد شدن بعضی از مسلمانان خبر میدهد، پس خبر از غیبی است که هنوز به وقوع نپیوسته است. گروه های زیادی از اسلام برگشتند؛ بعضی در زمان حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و بعضی در عهد ابوبکر صدیق رضی الله عنه. بنو حنیفه قوم «مسیلمه کذاب» مُرْتَدَّ شدند و مسیلمه به حضرت محمد صلی الله علیه و سلم چنین نوشت: از مسیلمه رسول خدا به محمد رسول خدا، اما بعد: نصف زمین از آن من است و نصفش از آن تو. پیامبر صلی الله علیه و سلم در جواب نوشت: از محمد پیامبر خدا به مسیلمه دروغگو، اما بعد: زمین از آن الله است و هر کس را که خود بخواهد وارثش میکند. و سرانجام از آن پرهیزگاران است.) مفسران می نویسند که یکی از زمینه ارتداد، نداشتن معرفت و محبت نسبت به دین و خداست.

«فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ»: و به زودی حق تعالی به اسلام، به جای آنها افرادی مؤمن می آورد که آنها را دوست دارد و آنها هم خدا را دوست دارند.

دوستی متقابل میان الله و بنده، از کمالات بشر است. و مؤمن واقعی کسی است که هم عاشق و هم محبوب الله باشد.

«أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ»: کسانی که در برابر مؤمنان متواضع و فروتن، وبامهر و محبت و در برابر کفار قوی و شدید باشند یعنی: در برابر مؤمنان عاطفه و شفقت و فروتنی و در برابر کفار، شدت و غلظت و گردن فرازی را به نمایش می گذارند.

مفسر این کثیر فرموده است: این چنین است صفات مؤمنان کامل و فروتن، هر یک از آنها نسبت به برادر خود فروتن و نسبت به دشمنش بزرگمنش و گردن فراز است. (مختصر ابن کثیر 528/1).

نباید فراموش کنید: قلبی که از محبت الله متعال خالی شد، مریض و وابسته به کفار میشود، ولی قلبی که از مهر الهی پر است هرگز وابسته نمی شود. طوریکه خداوند متعال میفرماید: «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ».

و علامت و نشانه‌ی محبت مؤمن نسبت به الله متعال اینست که در مقابل برادرانش نرمش و فروتنی داشته باشد و در مقابل کفار و منافقین با عزت باشد. «يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ»: برای اعلاى کلمة الله با دست، زبان، علم و قلم خویش جهاد کنند و باکی از ملامت هیچ ملامتگر و تمسخر هیچ مسخره گر نداشته باشند، در دین خدا استوار و پابرجا بوده و در پیمودن راه خدا از هیچکس بیم و باکی ندارند. زیرا ایمان آنها قوی و خودشان دارای مبادی ثابت و استوارند. بناءً ما باید در راه ایمان و شکستن سنت‌ها و عادات جاهلی نباید از سرزنش‌ها و تهدیدات و تبلیغات سوء دشمن ترسی داشته باشیم و تسلیم جوّ و محیط شویم. در حدیث شریف به روایت ابوذر (رض) آمده است که فرمود: «خَلِيلٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِهِ هَفْتُ حَيْثُ فَرَمَانٌ دَادَ».

- 1 - این که با مساکین دوستی و نزدیکی کنم.
- 2 - این که همیشه به فرودست خود بنگرم، نه به فرادست خود.
- 3 - اینکه صله رحم (پیوند بانزدیکان) راجعاً آورم، هرچند آنان به من پشت کنند.
- 4 - این که از کسی چیزی درخواست نکنم.
- 5 - این که سخن حق را بگویم، هرچند تلخ باشد.
- 6 - این که در راه خدا از سرزنش و ملامت هیچ ملامتگری نترسم.
- 7 - و این که (لا حول ولا قوه الا بالله) را بسیار بگویم زیرا این کلمات از گنجی در زیر عرش خدای سبحان است.

«ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ»: این از فضل خداست که آن‌ها را بر جهاد، موالات و محبت خود توفیق داده.

باید متذکر شد که فضل الهی تنها و تنها به داشتن مال و مقام نیست، بلکه محبت با الله متعال همانا جهاد در راه او و قاطعیت در دین او هم از مظاهر لطف و فضل الهی است. «وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (54)» و فضل الهی وسیع و بی حد است و هیچ باز دارنده‌ای برای خیرش نیست، چون او تعالی می داند چه کسی مستحق فضل و احسان اوست. میدان فضل و احسان خدا فراخ است و میداند چه کسی استحقاق آن را دارد.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

جز این نیست که دوست شما تنها الله و رسول او و آن مؤمنانی است که نماز را برپا میکنند و زکات را میدهند؛ در حالیکه در رکوع اند (در برابر الله متواضع و عاجزانند). (۵۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«وَلِيُّكُمْ»: یار و یاور شما، وَهُمْ رَاكِعُونَ: نمازگزاران فروتن و متواضع.

تفسیر:

«إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا»: ای مؤمنان! جز این نیست که مددگار شما فقط الله و رسول اوست و مؤمنان اند.

باید متذکر شد که: مسلمانان در آیات گذشته از موالات و رفاقت با یهود و نصاری ممنوع

شده بودند؛ بعد از شنیدن آن طبعاً این سؤال پدید می‌آید که پس مسلمانان با که علایق محبت و داد و رفاقت داشته باشند؟ در این آیت واضح میگرداند که دوست اصلی آنها جز ذات اقدس الله متعال و پیامبر صلی الله علیه وسلم و مسلمانان مخلص دیگری شده نمی‌تواند. «الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ (55)»: مؤمنانی که دارای این اوصاف پر ارج میباشند: نماز را اقامه و زکات را ادا میکنند، و در پیشگاه خدا سربریز و فروتنند. باید متذکر شد که: این آیات با تخصیص در منقبت حضرت عبادۀ بن صامت (رض) فرود آمده؛ وی با یهود بنی قینقاع بس علایق دوستانه داشت؛ اما در مقابل موالات خداوند متعال و رسول الله صلی الله علیه وسلم و رفاقت مسلمانان تمام آن علایق خود را منقطع گردانید. (بنقل از تفسیر کابلی)

در التسهیل آمده است: خدا لفظ «ولی» را بعد از اسم خود، به صورت مفرد آورده است؛ چون او یگانه و مفرد است. سپس پیامبر صلی الله علیه وسلم و مؤمنین را به صورت تابع بر آن عطف کرده است و اگر میگفت: «إنما أولیاءکم»، کلام شامل اصل و فرع نمی‌شد. (التسهیل 181/1).

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ (۵۶)

و هر کس خداوند و پیامبر او و کسانی که ایمان آورده اند، دوست بدارد، (او از حزب خداست و) یقیناً حزب خدا پیروز است. (۵۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«يَتَوَلَّ»: به دوستی بگیرد، سرپرست خود کند، یاری دهد.

تفسیر:

«وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ (56)»: هر کس که الله و پیامبر و مؤمنین را دوست و ولی خود قرار دهد، جزو حزب الله به شمار می‌آید که بر دشمنان غالب و پیروز و حاکم اند.

این سه آیه، اوصاف حزب الله را بیان کرده‌اند پس بر هر فرد و هر جمع مسلمانی است که به خود بنگرد و نیک بیندیشد که آیا این اوصاف در او هست یاخیر؟

شان نزول آیه:

مفسران در شان نزول این آیه مبارکه می‌نویسند: چون طایفه یهودی بنی‌قینقاع با رسول الله صلی الله علیه وسلم جنگیدند، عبدالله بن ابی منافق بر اساس پیمانی که با آنان داشت، از یاری مسلمانان سر باز زد درحالی‌که می‌گفت: من مردی هستم که از روز بد می‌ترسم و از اتحاد با دوستانم دست بر نمی‌دارم! اما عبادۀ بن صامت (رض) که او نیز دوستان و هم‌پیمانان زیادی از یهودیان داشت، نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم رفت و از حلف و دوستی با یهودیان برائت جست و از تمام تعهداتی که با آنها داشت، خلع ید کرد و گفت: از هم سوگندی و ولایت و دوستی با این کافران به بارگاه الله متعال و پیامبرش بیزاری می‌جویم.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه قبلی از جمله در آیه (51) خواندیم که از موالات با یهود و نصاری نهی بعمل آمده است، زیرا شایستگی دوستی را ندارند.

اینک در آیات متبرکه (57 الی 63) در باره، نهی از موالات با همه کفار و علل آن، اعم از ملحدان، مشرکان، آتش پرستان، هنود، بودایی‌ها و دیگر فرقه‌های معاند با اسلام را دربر می‌گیرد.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! آنانی را که دین شما را به استهزا و بازی گرفته‌اند، چه از آنانی که پیش از شما به آنها (یهود و نصارا) کتاب داده شده و چه از (دیگر) کافران، دوست نگیرید و از الله بترسید، اگر مؤمن هستید. (۵۷)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«هُزُؤًا»: ریشخند، مسخره، شوخی. «لَعِبًا»: بازی.

تفسیر:

مجازات دنیوی کسانی که به دین خدا و مقدسات مذهبی توهین می‌کنند، قطع رابطه است، طوری که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا» ای مؤمنان! از این برحذر باشید که یهود، نصارا، مشرکان و منافقان را بحیث دوست خود بگیرید و از آنها خواهان دوستی و محبت شوید درحالی که به دین شما استهزا نموده آن را عامل خنده خود قرار دادند.

در این آیه مبارکه در می‌یابیم که خداوند از موالات و هم پیمانی با کسانی نهی می‌کند که دین الله متعال را به تمسخر و ریشخند می‌گیرند و این معنی عام است در تمام کسانی که به رطه مخالفت با دین الله متعال درمی‌افتند؛ اعم از مشرکان، أهل کتاب و أهل بدعت‌هایی که به اسلام منتسب‌اند.

«مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَ الْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ» اینها دشمنان واقعی شما نیستند پس شما نیز با کسانی که خدای شما دشمن گرفته دشمنی کنید.

از جمله یهود و نصاری و دیگر کافران را دوست خود قرار ندهید، و نسبت به آنان مهر و محبت نداشته باشید؛ چرا که آنها دشمنان شما هستند، پس هرکس دین شما را به مسخره گرفت، درست نیست شما با او از در صداقت و دوستی درآیید، بلکه واجب است کینه‌ی او را در دل داشته و با او دشمن باشید.

«وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ (57)»: و از مجازات الهی و خشم او برحذر باشید اگر به آنچه خدای شما ارشاد و امر فرموده ایمان دارید.

باید متذکر شد که: بی‌گمان، یهود، نصاری، مشرکان و منافقان، شایسته‌ی دوستی نیستند؛ زیرا شعایر خدا رابه بازیچه می‌گیرند و هیچگونه باوری به فرمان الهی ندارند. (مراجعه شود به سورة بقره / آیه 14) و (همین سوره / آیه 58).

شان نزول آیه 57 - 61:

419- ابو شیخ و ابن حبان از ابن عباس (رض) روایت کرده اند: رفاعة بن زيد بن تابوت و سوید بن حارث از روی نفاق و دورویی تظاهر به اسلام می‌کردند و شخصی از مسلمانان با آنها دوستی داشت. پس الله متعال آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ (57) وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ (58) قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ (59) قُلْ هَلْ أُنبِئُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ (60) وَإِذَا جَاؤُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ (61) را نازل کرد» (طبری

12221 از ابن عباس روایت کرده).

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ (۵۸)

وچون به طرف نماز (مردم را) بخوانید، آن را به مسخره و بازی می‌گیرند، این (استهزاء) به سبب آن است که آنها مردمی اند که تعقل نمیکنند (نادان اند). (۵۸).

تشریح لغات و اصطلاحات:

«وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ»: هنگامی که مردم را به وسیله‌ی آذان، برای نماز دعوت می‌کنید. نادیتُم: فراخواندید.

تفسیر:

از رابطه و دوستی با کسانی که آذان (و شعائر دینی) شما را به مسخره میگیرند باید، بپرهیزید طوریکه میفرماید: «وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا»: وقتی آذان گفتید و مردم را به نماز ندا میکنید، شما و نمازتان را مسخره میکنند.

واقعیت امر اینست که: نماز، چهره و مظهر دین است. در آیهی قبل، استهزای دین مطرح شده است و در این آیه استهزای نماز، و از این معلوم میشود که: یعنی نماز سیمای دین است.

در بحر آمده است: یهود وقتی آذان نماز را شنیدند نسبت به حضرت محمد صلی الله علیه وسلم حسادت ورزیدند و گفتند: چیزی را آورده است که هیچ یک از پیامبران آن را نداشته است، این بانگ را که گویی صدای شتر است از کجا آورده ای؟ چه آواز زشتی است! آنگاه خدا این آیه را نازل کرد. (بحر 515/3). ابو سعود درباره‌ی این آیه گفته است: روایت است یک نفر نصرانی در مدینه وقتی صدای مؤذن را میشنید میگفت: گواهی میدهم که محمد پیامبر خداست. وی میگفت: خدا دروغگو را بسوزاند، شبی خدمتکارش آتش روشن کرد در حالیکه اهل خانه خواب بودند، جرقه ای پرید و خانه آتش گرفت و نصرانی و خانواده اش سوختند. (ابو سعود 40/2).

الله متعال هشدار داده است که هرکس نماز را مسخره کند، نباید او را دوست گرفت، بلکه باید او را طرد کرد و از او دوری جست. این آیهی قبل را تأکید میکند.

«ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ (58)»: این به سبب آن است که آنان مردمی آند که نمی اندیشند: و انگیزه‌ی چنین عملی، این است که آنها تبهکارانی هستند که حکمت نماز را نمیفهمند و هدفش را درک نمیکنند، که عبارت است از پاکیزه کردن نفوس. خداوند عقل را از آنان نفی کرده که آنها در امر دین از آن بهره نگرفته اند، هرچند در فهم منافع دنیوی دارای عقل و درکند.

باید گفت که همه‌ای این تحرکات را که انجام میدهد ناشی و نادانی شان است. اگر آنان دچار نادانی و حماقت نمی بودند، علی رغم داشتن اختلاف مذهبی بامسلمانان چنین حرکات سبک و پستی از آنان سر نمی زد. آخر کدام آدم منطقی دوست دارد هنگامی که گروهی برای عبادت و بندگی خدا ندا دهد او را مورد تمسخر و استهزا قرار دهند.

در روایات آمده است که: آذان بعد از هجرت به هنگام تحویل قبله به سوی کعبه مشروع شد و آذان از شعائر اسلام و نشانه جداکننده میان «دارحرب» و «داراسلام» است چنانکه رسول الله صلی الله علیه وسلم چون گروه جنگی (سریه) ای را به جهاد میفرستادند، به آنان دستور میدادند که اگر در محله و سرزمینی صدای آذان را شنیدند، دست به سلاح نبرند و اگر در آن صدای آذان را نشنیدند، حمله برند. «تفسیر انوار القرآن».

**قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِمَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلُ
وَأَنْ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾**

بگو: ای اهل کتاب! آیا جز این را بر ما عیب میگیرید که ما به خدا و آنچه از سوی او بر ما نازل شده و آنچه پیش از ما [بر پیامبران] فرود آمده ایمان آورده ایم؟! و این [عیب جویی شما به سبب این است] که بیشتر شما فاسق هستید. (۵۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«هل تتقون»: (نعم): آیا عیب می گیرید؟ آیا ایراد می گیرید؟ آیا سر ستیز و دشمنی دارید؟ آیا زشت می پندارید؟

تفسیر:

«قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِمَّا»: ای محمد! به یهود و نصاری بگو: ای یهودیان و نصرانیان! آیا بر ما عیب و ایراد می گیرید؟ ملاحظه می‌داریم که: دشمنی دشمنان با مؤمنان، فقط به خاطر ایمان آنهاست.

«إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلُ»: به خاطر اینکه به پروردگار خویش ایمان آورده و از پیامبر پیروی نموده و به قرآن و آنچه پیش از آن نازل شده باور کردیم آیا به خاطر چنین اموری از ما عیب‌جویی می‌کنید و این کار را از ما نمی‌پذیرید؟ می‌بینیم که: ایمان داشتن مسلمانان به تمامی کتب آسمانی، از عوامل کینه و عداوت اهل کتاب با آنان است. و نباید فراموش کرد که: دشمنی اهل کتاب با مسلمانان، تاریخی و با سابقه است.

ابن کثیر فرموده است: یعنی آیا جز این، دست آویزی برای طعنه زدن و عیب گرفتن بر ما دارید؟ و این نه عیب است و نه مذموم، پس استثناء منقطع است. (مختصر ابن کثیر 530/1).

«وَأَنْ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ (59)»: آیا این شما نیستید که از طاعت خداوند متعال بیرون شدید؟ با ترک ایمان و بیرون رفتن از حوزه امتثال او امر الله متعال؟ بلی! عیب‌جویی و انکار شما ناشی از فسق و نافرمانی شماست. پس کدام گروه سزاوار این است که عیب جویی شود و عملکردش پذیرفته نشود؟ ما یا شما؟

این آیه سختترین توبیخ و هشدار و حجت تمام علیه علمای اهل کتاب است که از ارشاد و رهنمود مردم دست کشیده، امر به معروف و نهی از بدیها را ترک نموده، نظام زندگی فرد و اجتماع را به تباهی و بیراهه کشانیده و خود نیز در منکرات فرورفته اند. (توبه آیه: 74)، بروج آیه: 8).

**قُلْ هَلْ أَنْبِئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضَبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ
الْقُرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنِ سَبِيلِ ﴿٦٠﴾**

بگو: آیا شما را به بدتر از آن (شخص عیب دار) به اعتبار جزا در نزد الله آگاه سازم؟ آن کسی که الله او را لعنت کرده است و بر او خشم گرفته و برخی از آنها را بوزینگان و خوکان و (نیز) طاغوت پرستان گردانیده است، این گروه‌اند که از نظر مرتبه بدتر و از راه راست گمراه‌تر اند. (۶۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«مَثُوبَةً»: پاداش، کیفر. «الْقُرْدَةَ»: جمع قرد، میمونها، شادی‌ها. «الْخَنَازِيرَ»: جمع خنزیر،

خوکها. «الطَّاغُوت»: هرگونه معبودی سواى خدا، نافرمان و سرکش.
«سَوَاءِ السَّبِيلِ»: راه راست، راه حق.

تفسیر:

«قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ»: بگو: آیا خبر دهم شما را به بدتر از این جزا نزد الله متعال؟ کسی که لعنت کرد او را خدا، و نازل کرد غضب بر او، «مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ» و آن عبارت است از مکافات و مجازات ثابت و مقرر نزد خدا. باید متذکر شد که: مجازات و سزا های الهی عادلانه است و اگر تعدادی به میمون و یا خوک تبدیل می شوند سزای ناشی از عملکرد خود شان است. در التسهیل آمده است: به منظور مسخره کردن به آنها ثواب را در محل عقاب قرار داده است همان طور که در «فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ» این گونه عمل نموده است. (التسهیل 182/1).

«مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ»: هرکس خدا او را از رحمت خود دور کند، «وَوَغَضِبَ عَلَيْهِ» و به سبب کفر و فرورفتن در نافرمانی، بعد از آشکار و روشن شدن دلایل، خدا بر او خشم گیرد. «وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ» وگردانید بعضی شان را بوزینگان و بعضی را خنازیر؛ یعنی و بعضی از آنان را مسخ کند و به صورت میمون و خوک درآورد، «وَوَعَبَدَ الطَّاغُوتَ»: بعضی را به صورت شیطان پرست و بندهی طاغوت درآورد، یعنی: کسانی که طاغوت را می پرستند. طاغوت: شیطان یا کاهن است، یعنی اینکه اطاعت کنندگان از طاغوت، هم ردیف مسخ شدگانند.

در تفسیر کشاف آمده است که: برخی از مفسران گفته اند که طاغوت به معنای گوساله است برای آن که او را به جای خدا پرستیده بودند و پرستش گوساله را شیطان برای آنان آراسته و زیبا جلوه داده بود، در نتیجه پرستش آن درحکم پرستش شیطان، و شیطان هم طاغوت است. از ابن عباس (رض) روایت کرده اند که آنان از پیشگویان پیروی میکردند و هرکس که در معصیت خدا از چیزی پیروی کند، در واقع آنرا پرستیده است. حسن بصری (رح) آنرا «طواغیت» خوانده است. همچنین گفته اند کسانی را که در حق شنبه تجاوز کردند، به بوزینگان مسخ کرد و کافران درخواست کنند «مأئده» از حضرت عیسی (ع) را به خوک دگر ساخت. برخی هم گفته اند که این هر دو نوع مسخ در باره اهل شنبه صورت پذیرفت و جوانانشان به بوزینگان و پیروانشان به خوک مسخ شدند.

روایت کرده اند که وقتی این آیه نازل شد، مسلمانان به یهود ایراد می گرفتند و میگفتند: ای برادران بوزینگان و خوکان و آنان سر خود را به زیر می افکندند.

«أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (60)» «اینانند که از نظر منزلت» و جایگاه در روز قیامت «بدتر و از راه راست گمراهترند» یعنی باید گفت که: حرمت شکن، حرمت ندارد. واضح است که: عقوبت سنگین برای انحراف سنگین است.

پس آنچه در مورد گمراهی مسلمانان می پندارند، ناروا و بی اساس است بلکه این وصف الحال خود شان می باشد.

ابن کثیر فرموده است: معنی آیه این است: ای اهل کتاب! چگونه به دین ما یعنی دین یگانه پرستی و پرستش خدا طعنه میزنید و عیب میجوید، درحالیکه تمام قبایح در شما وجود دارد؟ (ابن کثیر 531/1).

قرطبی مینویسد: بعد از نزول این آیه مسلمانان آنان را برادران میمون و خنازیر خطاب

می نمودند و آنان از فرط شرمندگی سر را به زیر انداختند. مفسر تفسیر تفهیم القرآن می نویسد: اشاره‌ی لطیفی است به خود یهودیان که تاریخشان گویای این است که بارها مورد غضب و لعنت خدا قرار گرفته‌اند، به خاطر زیر پا گذاشتن قانون (سبت = شنبه) صورت های افراد زیادی از قوم آنان مسخ شده بود و سرانجام در انحطاط و انحراف به جایی رسیدند که حتی به عبادت طاغوت پرداختند. پس مفهوم جمله‌ی فوق این است که آخر بی حیایی و جسارت هم حدی دارد و خجالت نیز خوب چیزی است. شما خودتان از لحاظ فسق و انحطاط اخلاقی به پایین ترین حد آن سقوط کرده اید، اما اگر گروه دیگری به خدا ایمان آورده راه دین داری صادقانه را اختیار میکند، شما آنان را گمراه می دانید.

توضیحی مختصری در مورد «قرده»: میمون و «خنزیر»:

خوکها، که در این آیه مبارکه (60) ذکر از آن بعمل آمده است همانا: عده ای از اهل کتاب، هستند که مسخ شدند؛ یعنی، دل‌هایشان از انسانیت مسخ گردید و این مثلی است، همچون «مَثَلُ الَّذِينَ...، كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا» (جمعه: آیه 5). پس، مراد این است که آن قوم، هم چون میمون، چیغ و داد و فریاد میکشیدند، میجهیدند و از هم جنس بازی سیر نمیشدند، (بقره/آیه 60)، (أعراف/ آیه 166). و هم چون خوکان، در پی شهوت و پستی و فرمایگی بودند. [با اختصار، منار]

وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

و هنگامیکه (منافقان) نزد شما می آیند، میگویند: «ایمان آورده ایم». حال آنکه باکفر وارد شدند و باکفر بیرون میروند؛ و خدا به کفر و نفاق که همواره پنهان می کنند، داناتر است. (۶۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«دَخَلُوا بِالْكَفْرِ»: کافرانه به پیش تو آمدند و کافرانه از پیش تو برگشتند.

تفسیر:

«وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا»: ای پیامبر صلی الله علیه وسلم! این دسته از یهودیان (ضمیر به منافقین یهود بر میگردد.) که نزد شما تظاهر به اسلام میکنند زمانی که نزد شما بیایند میگویند ما به دین شما ایمان آورده و به پیامبرتان باور داریم در حالی که حقیقت چیز دیگری است. از فحواى آیه مبارکه بر می آید که: اظهار ایمان برخی از انسانها، شما را فریب ندهد. زیرا اظهار ایمان با زبان، نشانه‌ی رُسُوخ ایمان در قلب نیست. «وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَ هُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ»: آنها هنگامی که با کفر نزد شما آمده و با کفر نزد قوم خویش هم بیرون رفتند، از گفتار شما سودی بر نگرفتند و اندرز و تهدیدات شما در آنان اثر نیخشید.

«وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ (61)»: خداوند، از خود انسان‌ها هم به ضمیرشان آگاه‌تر است، الله متعال به کفر و نفاق مکتوم و به تمام امور پوشیده و آنچه در نهاد خویش پنهان میدارند آگاه است و به زودی آنها را محاسبه خواهد نمود. بناءً باید گفت کسانی که منافقانه اظهار ایمان میکنند، باید بدانند که پروردگار با عظمت از درون آنان آگاه است.

وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا

يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

و بسیاری از آنها را می بینی که در گناه و تجاوز، و خوردن مال حرام، شتاب میکنند، چه بد است عملی که انجام می دادند. (٦٢)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الْعُدْوَان»: ستم، تجاوز، دست درازی. «السُّحْت»: مال ناروا مانند: رشوه‌گری در دآوری، ربا و غیره (سوره مائده آیه 42).

تفسیر:

در آیه قبلی، بحث از روحیه‌ی کفر و نفاق اهل کتاب به بیان گرفته شد، در این آیه مبارکه، بیان فسادهای اخلاقی و اجتماعی و اقتصادی آنان به بیان گرفته میشود طوری که میفرماید: «وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ» بسیاری از یهودیان یعنی: از منافقان، یا از یهود، یا جمعاً از هر دو گروه را می بینی که در ارتکاب گناه، حرام خواری و مخالفت اوامر الهی و ترک طاعت او باهم مسابقه می دهند.

فحوای آیه مبارکه: «يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» در می یابیم که: سیمای جامعه اسلامی، سبقت در خیرات است، «يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ» (مؤمنون، 61). ولی سیمای جامعه کفر و نفاق، همانا سبقت در فساد است.

«يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ» «يُسَارِعُونَ»، دلالت بر استمرار دارد. یعنی بدتر از فساد اخلاقی «إِثْم» و فساد اجتماعی «عدوان» و فساد اداری اقتصادی «سُحْت»، عادت به فساد و سرعت در آن است.

«فِي الْإِثْمِ»: بدتر از آلودگی به گناه، غرق شدن در گناه است.

«سُحْت»: عبارت از مال حرام و مخصوصاً رشوه است.

«لَيْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (62)» واقعاً چقدر بد است کارشان. آنها مرتکب بدی شده و کار بسیار بدی را انجام دادند.

غالباً مراد از «إِثْم» گناه لازمی، و مراد از «عدوان» گناه متعهدی است، یعنی اینها حالی دارند که از قُرط شوق و رغبت بسوی هرگونه گناه میشتابند، چه اثر آن به خودشان محدود باشد و چه به دیگران هم تجاوز کند؛ هرکه را حالت اخلاقی اینقدر زبون باشد و خوردن حرام شیوه آن شده باشد، در بدی وی شبهتی باقی نمی ماند. (تفسیر کابلی).

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

چرا دانشمندان نصاری و علمای یهود آنها را از سخنان گناه آمیز و خوردن مال حرام نهی نمی‌کنند! چه بد است کاری که که انجام می دادند. (٦٣)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَوْلَا»: چرا نباید؟ برای چه نباید؟ «الرَّبَّانِيُّونَ»: پیشوایان مذهبی مسیحی. «الأحبار»: پیشوایان مذهبی یهودی. «رهبانیت»: و «ترهب» به معنی پرداختن به عبادت در صومعه است. «عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ»: از سخنان دروغ. «لَيْسَ»: چه بد است.

تفسیر:

«لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ»: چرا علماء و أحابرشان آنان را منع نمی کردند. یعنی این که در قدم اول؛ مسئولیت امر به معروف و نهی از منکر، متوجه علماست. در این هیچ جای

شکی نیست که: همین سکوت و بی تفاوتی علماء، در برابر بی عدالتی ها و مفساد اجتماعی است که زمینه‌ی ترویج فساد را در جامعه میگردد.

علماء باید قدرت آنرا داشته باشند تا بتوانند علاوه بر موعظه و دعوت، جلوی مفساد اجتماعی را بگیرند. اگر نهی از منکر، جلوی گناه را نگیرد، لاقلاً جلوی سرعت آن را باید تقلیل دهند.

«عَنْ قَوْلِهِمْ الْإِثْمُ وَالْأَكْلِيهِمُ السُّخْتِ»: که از نافرمانی و ارتکاب گناهان و خوردن حرام دست بردارند؟ یعنی: چرا علمای شان مردم را از منکراتی چون دروغگویی، حرامخواری، رشوت و ظلم که در میان شان به کثرت شیوع یافته بود، نهی نمیکنند، عامل آن به فراموشی سپردن رسالت نهی از منکر بخصوص توسط دانشمندان شان بود.

«لَيْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (63)»: چنان عملی از جانب آنان بسی زشت بود که نهی از ارتکاب اعمال حرام را ترک نمودند.

زیبایی علم، در اظهار آن وزشتی و بدی آن در سکوت و کتمان است. سکوت عالم، بدتر از گناه خلافکار است. ملاحظه میکنیم که خدای سبحان در این آیه، «خواص» را که علمای تارک «امر به معروف» و «نهی از منکر» اند، به شدیدترین وجه و حتی سختتر از توییخی که در حق انجام دهندگان این گناهان روا داشته، توبیخ و سرزنش میکند زیرا این علماء از آن جاهلان به گناه و ستم و حرام آلوده، بدبختتر و تیره روزتر و بد فرجامتر و مجرمترند. در صحیح ترمذی آمده است: «آنگاه که مردم ظالم را ببینند اما دست وی را از ارتکاب ظلم نگیرند، نزدیک است که خداوند متعال آنان را به عذابی عام از نزد خود درافکند».

از ابن عباس (رض) روایت شده است که فرمود: «در قرآن هیچ آیه ای وجود ندارد که این گونه بیانگر توییخی شدید باشد؛ یعنی توبیخ علماء».

أبو حیان گفته است: این آیه متضمن توبیخ علماء و مشایخ است؛ زیرا آنها مردم را از ارتکاب معاصی نهی نکرده اند.

علماء میفرمایند هنگامیکه خداوند متعال میخواهد قومی را تباه کند عوام آنها درجرايم و معاصی مستغرق میشوند، خواص، یعنی علماء و مشایخ شان «شیطان گنگ» میگردند. احوال بنی اسرائیل نیز چنین شد؛ مردم عموماً در لذات و شهوات دنیوی منهدم شده، جلال و عظمت الهی و قوانین و احکام او را فراموش کردند؛ و آنانیکه علماء و مشایخ مسمی میشدند، فریضه امر به معروف و نهی منکر را ترك گفتند، و در حرص دنیا و پیروی شهوات بر عوام خود نیز سبقت نمودند. خوف مخلوق و حرص دنیا مانع گردید که آواز حق بلند شود.

قرآن عظیم الشان و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم امت اسلامی را تشویق و ترغیب میکند که: هیچگاه در مقابل هیچکس از آدای فریضه امر بالمعروف و نهی از منکر غفلت نکنند.

خوانندگان محترم!

بعد از اینکه در آیات قبلی به برخی از بدی ها و رسوایی های یهودیان-که شتابان به سوی گناه و دشمنی، خوردن مال حرام و رشوه و امثال آن از گردآوری حلال و حرام، پیش میرفتند، اینک در آیات متبرکه (64 الی 66) موضوعاتی بدی ها و پلیدیهای درونی یهودان و اینکه راه خوشبختی در هر دو جهان کدام است به بیان گرفته میشود.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

و یهود گفتند: «دست خدا بسته است» دستهایشان بسته باد! و بخاطر آنچه گفتند، لعنت شدند. بلکه دو دست او گشاده است، هر گونه بخواهد میبخشد، و این آیات که از طرف پروردگارت بر تو نازل شده بر سر کثی و کفر بسیاری از آنها می افزاید، و ما در میان آنان تا روز قیامت دشمنی و کینه افگندیم، و هر زمان آتش جنگی افروختند، خداوند آنرا خاموش کرد، و آنان برای فساد در زمین می کوشند، و خداوند مفسدان را دوست ندارد. (۶۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

مَغْلُولَةٌ (عُلَّ): بسته شده. «يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ»: دست خدا از بخشش و دهش و انفاق، زنجیر شده است. «يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ»: دستان او برای بخشندگی باز است. کنایه از بخشندگی است.

تفسیر:

«وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ»: یهود نفرین شده که الله متعال لعنت شان کند گفتند: او تعالی در انفاق خویش بخیل است و به خلق خود روزی وسیع نمیدهد. ابن عباس (رض) فرموده است: مغلوله یعنی بخیل، و آنچه را که در اختیار دارد از روی بخلت آن را نگهمیدارد، منظور این نیست که دست خدا بسته و در زنجیر است، بلکه میگویند: خدا بخیل است. (طبری 452/10).

«غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ»: الله متعال بسیار بلندتر از این اتهام آنهاست، حق تعالی این اتهام را بانفرین جواب فرمود و بیان داشت که دستهای خود آنها بسته است. «وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا»: و به زودی در روز قیامت این دست ها بر گردن های شان بسته خواهد شد و از رحمت الهی طرد خواهند گردید.

«بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ»: و اقعیت چنین است که الله متعال با هر دو ید بلاکیف خود انفاق میکند و هر دو یدش یمین، دهنده و پُر از بَرَکت و شب و روز گسترده است و او تعالی همه آنچه در آسمانها و زمین قرار دارند را روزی میدهد و او بسیار سخاوتمند، بخشنده و دارای فضل و منت زیاد است.

أبو سعود گفته است: تنگی معیشت و روزی ناشی از تقصیر او در بخشش نیست، بلکه اینفاقش تابع خواست و حکمت او است، و به سبب معاصی آنان حکمتش مقتضی ضیق معیشت آنها است. (ابو سعود 43/2).

«وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا»: ای محمد! این یهودیان با نزول قرآن به زودی کفری را بر کفر خویش و عدوانی را بر عدوان خویش می افزایند، زیرا هرگاه آیه ای نازل شود و آنها به آن کافر شوند کفر و سرکشیی بر کفر و سرکشیی آنها افزوده میگردد. علاوه بر این آنها در برابر هر آیه ای که بر شما نازل میشود با شما از در حسادت وارد می شوند و به این ترتیب گناهی بر گناهان شان نزد پروردگار علاوه می گردد.

عالم دانشمند مفسر طبری فرموده است: الله متعال به پیامبرش خبر داده است که آنها اهل طغیان و سرپیچی هستند، و حق را نمی پذیرند، هر چند درستی آن را هم بدانند، بلکه با آن

به ستیز برمی خیزند. خدا بدین ترتیب خاطر پیامبر را تسلی می دهد؛ چرا که آنها از راه الله به دور رفته و او را تکذیب میکردند. (طبری 457/10).

«وَأَلْفَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»: همچنان پروردگار در بین فرقه‌های آنها عداوت، دشمنی، کینه و خشم را ایجاد نموده از این‌روی آنها در بین خود به شدت اختلاف و مُخاصمه دارند و این خصومت تا روز قیامت ادامه خواهد داشت طوری که هیچگاه بریک رأی و نظر جمع نخواهند شد.

«كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ»: آنها هرگاه تلاشی رابه منظور جنگ بامسلمانان و شعله‌ور ساختن آتش فتنه در بین آنها انجام دهند خداوند متعال این مکر و حیلۀشان را بر خود آنها بازمی‌گرداند و تلاش‌شان را باطل می‌نماید.

«وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا»: آنها هیچگاه دست از تباهی‌گری در زمین و انتشار، فتنه و جنایت و إشاعة کارهای بد بر نمی‌دارند.

این کثیر فرموده است: یکی از عادات همیشگی آنها این است که برای فسادکاری در روی زمین تلاش کنند.

«وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ» (64): حق تعالی کسی را که چنین صفتی داشته باشد دوست ندارد زیرا او از اهل فساد و مفسدان بیزار است. او فقط اهل صلاح و تقوا را دوست دارد. (مختصر ابن کثیر 532/1).

از فحوای آیه مبارکه بر می آید تا زمانیکه در میان مسلمانان محبت و اخوت مستحکم باشد، رهسپار جاده رُشد و صلاح باشند، و در اجتناب از فساد بکوشند؛ چنانکه در بین اصحاب معمول بود، تمام مساعی اهل کتاب در مقابل آنها بیهوده و بی ثمر می باشد.

شان نزول آیه 64:

طبرانی و ابن إسحاق از ابن عباس (رض) روایت کرده است: شخصی از یهود به نام نباش بن قیس به پیامبر صلی الله علیه وسلم گفت: پروردگار تو بخیل است و مال خود را به کسی نمی دهد. خدا آیه: «وَقَالَتِ الْيَهُودُ يُدُّ اللَّهُ مَغْلُوبَةً» را نازل کرد. (طبرانی 12497).

أبو شیخ از وجه دیگر از ابن عباس (رض) روایت کرده است: این آیه «وَقَالَتِ الْيَهُودُ يُدُّ اللَّهُ مَغْلُوبَةً» درباره فحاص رئیس یهود بنی قینقاع نازل گردیده است.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾

و اگر اهل کتاب ایمان آورده و پرهیزگاری کرده بودند قطعاً گناهانشان را محو می کردیم و آنها را در باغ های پُر نعمت بهشت در می آوردیم. (۶۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَوْ»: اگر، «جَنَّاتِ النَّعِيمِ»: باغ و بوستانهای پر ناز و نعمت.

تفسیر:

«وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا»: اگر اهل کتاب یعنی یهودیان و نصرانیان به آنچه الله متعال بر پیامبر خود نازل فرموده باور و ایمانی حقیقی داشته باشند و از پیامبرش پیروی کنند و در ضمن به پیامبران خود نیز ایمان بیاورند و از آنها نیز تبعیت نمایند و به امثال امر الله تعالی و اجتناب از نواهی اش بپردازند، «لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ»: گناهایی که مرتکب شده بودند می بخشیدیم. یعنی تمام بدی‌های آنها را محو خواهیم کرد و از اعمال بدشان در خواهیم گذشت و بر آنها رحم خواهیم نمود و توبه‌شان را خواهیم پذیرفت. «وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتِ

الَّتَعِيم (65): و عاقبت آنها در بهشت ماندگار و جاودان توأم با حصول رضوان الهی و رستگاری بزرگ خواهد بود. زیرا رحمت خدای متعال بزرگترین گنهکاران را نیز آنگاه که شرمنده و معترف باز آیند، مایوس نمیگرداند.

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءٌ مَا يَعْمَلُونَ (٦٤)

و اگر آنان تورات و انجیل، [واقعی] و آنچه را که از سوی پروردگارشان بر آنها نازل شده (از کتابهای آسمانی و قرآن) برپا دارند (و به آن عمل نمایند) از فراز و فرود پاهایشان (= از آسمان و زمین) روزی خواهند خورد، گروهی از آنها معتدل و میانه روستند، و بسیاری از آنان اعمال بدی انجام میدهند. (٦٤)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ»: روزی و برکات آسمانی از هر طرف بر آنان ریزان میشود و از آن بهره‌مند میگردند. «مِنْ فَوْقِهِمْ»: از بالای سرشان. «مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ»: از زیر پاهایشان. «مُقْتَصِدَةٌ»: میانه رو، معتدل. «سَاءٌ»: بد.

تفسیر:

در آیه متبرکه قبلی در باره، نقش ایمان در سعادت معنوی و آخروی بحث بعمل آمد، ولی در این آیه نقش ایمان در سعادت مادی دنیوی و رفاه اقتصادی بحث میگردد.

اگر پیروان سایر کتب آسمانی در برابر قرآن عظیم الشان تسلیم می شدند و تسلیم در مقابل قرآن را تسلیم قوم بنی اسرائیل در برابر قوم و ملیت عربی نمی پنداشتند و می دانستند که اصول تعالیم انبیاء یکی است و ایمان به آنچه پس از تورات و انجیل نازل شده، راه یافتن به کلاس بالاتر است نه باطل ساختن دستور های پیشین، در این صورت، علاوه بر بهره های آخروی در قیامت، در همین دنیا نیز انواع نعمت ها به سوی شان سرازیر می شد.

در آیه قبلی، از عقیده ی یهود در مورد بسته بودن دست الهی صحبت شد، در این آیه میفرماید: شما به کتاب های آسمانی روی آورید، سپس قضاوت کنید که دست خدا بسته است یا نه. اگر عظمت شما به ذلت تبدیل شده، به خاطر کفر و پشت کردن شما به دستور های آسمانی است، نه به خاطر عجز و دست بسته بودن خداوند متعال. طوری که میفرماید: «وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ» و اگر این یهودیان بر فرمان خدا استقامت داشتند و به محتوای آنچه در تورات نازل شده و نصرانیان به آنچه در انجیل نازل شده ایمان آورند و علاوه بر آن، به آنچه بر محمد صلی الله علیه و سلم یعنی قرآن کریم را که بعد از تورات و انجیل برای تنبیه و هدایت آنها فرود آورده شده استوار می گرفتند؛ زیرا، بدون تسلیم آن معنی صحیح تورات و انجیل اقامه شده نمیتواند؛ بلکه مطلب اقامت تورات و انجیل و تمام کتب آسمانی این است که قرآن کریم و پیغمبر آخر الزمان قبول کرده شود که مطابق پیشین گوئی کتب سابقه فرستاده شده اند. گویا، به اقامت تورات و انجیل حواله شده آگاه میگرداند که اگر آنها قرآن را قبول نمیکند، معنی آن این است که کتاب های خود را نیز قبول نکرده از آن انکار می ورزند.

بصورت کل باید گفت که: تنها تلاوت کتاب آسمانی کافی نیست، بلکه تطبیق احکام آن در جامعه نیز لازم است. یک اصل که باید به بیان گرفته شود آن اینست که: قرآن کتاب رهنمای است برای همه ی امت ها و برای همه ای عالم بشریت، نه فقط مسلمانان.

«لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ» حتماً خدای تعالی در روزی آنها خواهد افزود و به

آن‌ها نعمت بسیار ارزانی خواهد داشت و این روزی را در بوستان‌ها و باغ‌های پُر از انواع و اقسام میوه قرار خواهد داد.

«مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ»: و در میان این یهودیان و نصرانیان گروهی معتدل نیز قرار دارند که در حوزه دین، منهج و روشی معتدل و میانه داشته طوری که نه زیاده روی میکنند و نه کوتاهی، اینها کسانی اند که از پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم پیروی نمودند، از جمله عبدالله بن سلام و نجاشی و سلمان، میتوان نام برد.

«وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ (66)»: اما عمل اکثر آنها بد و زشت است، زیرا به مخالفت امر خدای تعالی می پردازند و رسولش را تکذیب می‌کنند.

خوانندگان گرامی!

در آیات متبرکه (67 الی 69) در مورد: پیامبر و تبلیغ دین و مصون ماندنش از گزند مردم بحث بعمل می آید.

در آیه قبلی خداوند متعال به پیامبر صلی الله علیه وسلم امر کرد که به آندک بودن میانه روها و فراوانی فاسقان و بدکاران اهل کتاب منه بیند و از کردار ناپسندشان بیم نداشته باشد. پس گفت: «بَلِّغْ»؛ یعنی، درتبلیغ قرآن برای آشکار شدن رازها و رسوایی های کردار آنان بردبار باش. قطعاً خدایت از گزند وحیله، دروغ، شعبده، فریب، مکر، آنان تو را مصون می دارد.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (٦٧)

ای پیامبر! آنچه از سوی پروردگارت بر تو نازل شده است به مردم برسان، اگر چنین نکردی پیغام او را نرسانده ای، الله تو را از (شر) مردم حفظ می‌کند، البته الله مردم کافر را هدایت نمیکند. (٦٧)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا»: ای پیامبر! همه‌ی آنچه که بر تو نازل شده، به مردم برسان. «يَعْصِمُكَ»: الله (ج) تو را مصون می دارد.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ»: این ندایی است که متضمن تشریف و تعظیم است؛ چراکه خدای متعال او را با بهترین اوصاف یعنی صفت «رسالت» فرا خوانده است؛ یعنی ای رسول ما! بر توست تا رسالتی را که حق تعالی تو را امین آن قرار داده ادا کنی و این دین را به گونه کامل تبلیغ نمائی و هرگز از آن چیزی کم نکنی، یعنی بدون باک و ترس از کسی رسالت پروردگارت را ابلاغ کن و نترس؛ زیرا هیچ صدمه ای به تو نمی رسد.

اگر توجه فرموده باشید؛ در این آیه مبارکه، بجای «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ»، تعبیر «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ» آمده است، که نشانه‌ی يك رسالت بینهایت مهم است.

به جای فرمان «أبْلِغْ»، فرمان «بَلِّغْ» آمده که نشانه‌ی ابلاغ قطعی و رسمی و مهم است. «وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ»: ابن عباس(رض) درمعنی این آیه مبارکه فرموده است: تمام مطالب نازل شده از جانب پروردگارت را تبلیغ کن و به مردم برسان، و در صورتی که چیزی از آن را کتمان کنی رسالتش را ابلاغ نکرده ای. (تفسیر قرطبی 242/6).

همچنان ابن عباس(رض) میفرماید: «معنی آیه این است که: ای محمد! تمام آنچه که از

سوی خدا برایت آمده است، ابلاغ کن! پس اگر چیزی از آن را کتمان کنی رسالت را تبلیغ نکرده‌ای.» این فرمان، درس آموختن به پیامبر بزرگوار و تأدیب و راه نشان دادن به اهل دانش و بینش از امت اوست تا در وقت پیامرسانی چیزی از دستورات شریعت الهی را پنهان نکنند، حال آن که خداوند پیامبر خود را خوب می‌شناخت که هرگز کمترین مورد از وحی الهی را فروگذار نخواهد کرد.

بناءً باید گفت که هدایت این آیه مبارکه برای علمای امت تأدیب و تنبیه است که نباید چیزی از شریعت را کتمان کنند.

«وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» در تبلیغ رسالت از مردم نترس که خداوند متعال حافظ و نگهبان تو و باطل کننده مکر و حيلة دشمنان توست.

مفسر زمخشری فرموده است: این وعده‌ی حفظ و صیانت او از جانب الله است. به این معنی که خدا حفظ و صیانت تو را در مقابل دشمنان تضمین میکند، پس چرا از آنان باکی به دل راه میدهی؟ روایت شده است که تا زمان نزول این آیه پیامبر محافظ داشت، وقتی این آیه نازل شد از بالای دریاچه سر بیرون آورد و گفت: ای مردم! بروید خدا مرا حفظ و حمایت کرده است. (تفسیر کشاف 514/1).

«إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (67)»: یعنی فقط بلاغ بر تو واجب است و خدا هر که را بخواهد هدایت میدهد، پس هر کس به کفرش قضا تعلق گرفته باشد، هرگز هدایت نمی‌شود. زیرا هر کسی که با تو دشمنی کند کافر است و حق تعالی هیچگاه کافر را رهنمایی نمیکند، و مانع او از کارهای بدش نمیشود و او را برای انجام هیچ خیری موفق نمی‌سازد، پس رسالت از جانب خداست و بر پیامبر صرفاً تبلیغ و رسانیدن آن، خداوند متعال رسالت خود را بیان نمود و محمد صلی الله علیه وسلم آن را آداء کرد و ما مسلمان شده و به آن باور نمودیم.

خدای سبحان و تعالی در این آیه به رسولش از آن رو وعده حفظ و حمایت می‌دهد تا این توهم دشمنان را که گویا مصلحت اندیشی رسول الله صلی الله علیه وسلم در امر نگهداشت خود از آسیب مردم، ایشان را به پنهان کردن پیام الهی وا می‌دارد، دفع نماید. از عائشه (رض) روایت شده است که فرمود: «رسول الله صلی الله علیه وسلم از سوی صاحبانشان مورد جرات قرار می‌گرفتند و چون آیه «وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» نازل شد، سر خویش را از قبه بیرون آورده و خطاب به نگهبانان فرمودند: ای مردم! بازگردید زیرا خداوند متعال مرا در پناه نگهبانی خویش گرفت.»

و اگر توطئه‌ها و سوء قصد‌های متعددی که علیه جان پیامبر صلی الله علیه وسلم از جانب قریش، یهود و غیر آنان صورت گرفته، مورد بررسی قرار دهیم، در خواهیم یافت که به رغم همه‌ای این دسایس، سالم ماندن آن حضرت صلی الله علیه وسلم از این توطئه‌ها؛ کمال معجزه می‌باشد.

پیامبر صلی الله علیه وسلم مطابق حکم الهی در باب هر چیز بزرگ و کوچک به امت خود تبلیغ نمود؛ در خواص و عوام طبقات بشری هر چه را لایق هر طبقه و درخور استعداد آن بود، بدون کم و کاست وبدون خوف و خطر ابلاغ نمود، و حجت الهی را بر بندگان تمام گردانید، و دو نیم ماه قبل از وفات خویش در موقع حجة الوداع آنجا که بیش از چهل هزار صحابه کرام حضور داشتند، علی رئوس الاشهاد اعلان کرد و گفت: الهی تو گواه و شاهد باش که من امانت ترا رساندم. (تفسیر تیسیر الکریم، منیر و...) پس باید گفت که: تبلیغ

بر پیامبر است و هدایت بر الله متعال به دلیل (بقره: 272)، (وآیه: 40 سوره رعد).
 شأن نزول آیهی «یا ایُّها الرِّسُولُ بَلِّغْ مَا...»:

- 1 - پیامبر صلی الله علیه وسلم میفرماید: وقتی خدا بار امانت رسالت را بر دوشم گذاشت، در برابرش درمانده شدم که مردم تکذیب کنند و دروغگویم بخوانند؛ اما خدا مرا وعده داد که حتماً قیام کنم [که چنین کردم].
- 2 - گفتیم: خدایا! چگونه تبلیغ کنم، حال آن که تنهایم و دشمنان علیه من گرد آمده اند؟! فرمود: «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ».
- 3 - پیامبر پیش از نزول این آیه محافظ و نگهبان داشت، پس از مدتی خدا فرمود: «وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» در دم پیامبر از منزل سر بیرون آورد و گفت: ای مردم! به خانه های خود باز گردید، خدا مرا از گزند دشمن محفوظ داشته است. به قول سیوطی نزول این آیه، شب هنگام بوده است.

همچنان از حضرت ابن عباس (رض) در شأن نزول این آیه مبارکه دو روایتی ذیل را مفسران نقل نموده اند:

الف: از ابن عباس (رض) روایت شده است که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «هنگامی که خداوند متعال مرا مبعوث کرد، بر من گران آمد و وامانده شدم، میدانستم بعضی مرا تکذیب میکنند، اما الله متعال آیه: «یا ایُّها الرِّسُولُ بَلِّغْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ» را نازل کرد» (أسباب نزول، ص 115).

ب: از ابن عباس روایت شده است که جمعی از یهودیان نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم آمدند و گفتند: مگر اقرار نمیکنی که تورات از جانب خدا آمده است؟ فرمود: بلی. گفتند: پس ما به آن ایمان داریم و به غیر آن ایمان نداریم، آنگاه خداوند متعال آیه «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ» را نازل کرد. (تفسیر قرطبی 245/6).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لِيُزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

بگو: ای اهل کتاب! شما بر مسلک صحیح و درستی نیستید تا زمانی که تورات و انجیل و آنچه از جانب پروردگارتان به سوی شما نازل شده بر پا دارید (نافذ کنید)، و بی تردید آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، بر سرکشی و کفر بسیاری از آنان می افزاید، پس بر گروه کافران غمگین مباش. (۶۸)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ»: بر سر هیچ دین و عقیده ای نخواهید بود. پایبند به چیزی نیستید.
 «فَلَا تَأْسَ» (أَسَى، أَسَى): غم مخور، اندوه مدار.

تفسیر:

شأن نزول آیه مبارکه:

از ابن عباس (رض) در شأن نزول آیه کریمه روایت شده است که فرمود: نافع بن حارثه، سلام بن مشکم، مالک بن صیف و رافع بن حرملة از یهود، نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم آمدند و گفتند: ای محمد! آیا تو نمی پنداری که به دین و آیین ابراهیم هستی و به آنچه که از تورات نزد ما است ایمان داری و شهادت میدهی که اینها به راستی از سوی الله عزوجل

است؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمودند: «بلی! چنان است که میگویید ولی شما بدعت‌ها پدید آوردید و آنچه را که در تورات در مورد گرفتن پیمان از شما در امر تصدیق من آمده است، انکار کردید و به آنچه که مأمور تبیین آن به مردم شده بودید، کفر ورزیدید لذا من نیز از این بدعت‌هایتان برائت جستم». گفتند: حال که چنین است، بدان که ما برحق و هدایت قرار داریم و به آنچه در دست ما است، تمسک می‌جوئیم، لذا نه به توایمان می‌آوریم و نه از تو پیروی می‌کنیم! همان بود که خداوند متعال در رد این پندار هایشان فرمود: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ»

ای محمد! به یهودیان و نصاری بگو: شما بر حق و بر بینه‌ای از امر خویش نیستید تا خود را به تورات و انجیل بدانید، به خصوص بعد از اینکه این دو کتاب آسمانی را تحریف نموده و بسیاری از نصوص آنرا تغییر دادید و عمل به آنها را کنار گذاشتید و پیامبر خدا حضرت محمد صلی الله علیه وسلم را نیز تکذیب نمودید.

«وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ»: ابن عباس رضی الله عنه گفته است: منظور این آیه مبارکه قرآن است. «وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِّن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا»: لام «لِيَزِيدَنَّ» برای قسم است؛ یعنی، ای محمد! قسم می‌خورم که چون اهل کتاب، نبوت و رسالت تو را انکار می‌کنند، راه غلو می‌گیرند، تو را نمی‌پذیرند و در پی کفر و گمراهی آند؛ قرآن نیز، آنان را بیشتر به آن سو که خود برگزیده‌اند، می‌کشاند. (طبری 474/10).

«فَلَا تَأْسَ عَلَى الْكٰفِرِينَ (68)»: پس تو ای محمد بر کفر و اِعراض (روگردانی و عدم قبول حق) آنها غمگین مباش که حق تعالی از آنها بی‌نیاز است و به زودی تو را بر آنها یاری می‌رساند و به جای آنها انسان‌های بهتری قرار می‌دهد. این تعبیر برای تسلی خاطر پیامبر است نه نهی از حزن. (تفسیر قرطبی 245/6).

باید گفت که: سرچشمه‌ی این کتاب‌های آسمانی، فقط وحی الهی است. هر کس چیزی از آنها را انکار نماید، در واقع تمام دستورات خدا را تکذیب و انکار کرده و به هر سه کتاب معروف کافر است.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

یقیناً کسانی که [از روی ظاهر] به اسلام گرویده‌اند و یهودیان و صابئان (بی‌دینان) و نصارا، هر کس از اینها به الله و روز قیامت ایمان داشته باشد و کار شایسته کند (در آخرت) بیمی بر او نیست و غمگین نمی‌شود. (۶۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الصَّابِئُونَ»: جمع صابئی، ستاره پرستان، پرستندگان فرشته که در وقت راز و نیاز به آفتاب روی میکنند. آنان، گروهی از نصاری هستند. درة التفاسیر و واضح المیسر می‌نویسد: «آنان گروهی از مسیحیان‌اند که وسط سرشان را می‌تراشند.» باید گفت که: کلمه‌ی «صابئین» که سه بار در قرآن و در کنار یهود و نصارا آمده است، به کسانی اطلاق میشود که پیرو یکی از ادیان آسمانی بودند؛ ولی به مرور زمان انحرافاتی در آنان پیدا شده است، از جمله اعتقاد به تأثیر ستارگان و کناره‌گیری از معاشرت با مردم و داشتن آداب مخصوصی در زندگی. (فرقان).

تفسیر:

«إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا»: بدون شك آنانیکه به کتاب‌های الهی ایمان آوردند و الله و پیامبرانش را

تصدیق و از آنان پیروی کردند، آنها از مسلمانان آند.

«وَالَّذِينَ هَادُوا»: و یهودیان که موسی علیه السلام را تصدیق نموده و از آنچه در تورات آمده تبعیت کردند، «وَالصَّابِئُونَ»: گروهی از نصاری هستند که ستارگان را پرستش میکردند. «وَالنَّصَارَى»: که از حضرت عیسی علیه السلام پیروی نموده و انجیل را تصدیق کردند، «مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا»: و هرکدام در زمان خویش به روز آخرت ایمان آورده و عمل شایسته انجام دادند، اینها هرگز از مشکلاتی که در آینده منتظر آن هاست در خوف و بیم قرار نخواهند داشت.

باید گفت که: از اصول مشترک همه ادیان آسمانی، ایمان به الله متعال، روز قیامت و رسالت انبیاء علیهم السلام است. و واقعیت هم همین است که: آرامش واقعی، در سایه‌ی ایمان و عمل صالح به انسان میسر میگردد.

«فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ (69)»: زیرا خدای تعالی به سبب اعمال صالحی که آنها انجام داده‌اند خوف شان را از بین برد، از این روی آنها غم و اندوهی به خاطر کارهایی که انجام داده‌اند نخواهند داشت. (تفسیر طبری 476/10).

باید متذکر شد که: پیروان ادیان مختلف، پس از آمدن دین جدید، باید به آن ایمان آورند، و گرنه بعثت انبیای بعدی بیهوده خواهد بود. یهود و نصارا و صابئان، هرکدام مثل مسلمانان به پیامبر اسلام ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند، بیم و اندوهی نخواهند داشت.

ابن کثیر فرموده است: مقصود این است هر فرقه و گروهی که به خدا و روز آخرت ایمان داشته باشند و عمل صالح انجام میدهند. و چنین امری تحقق پذیر نیست مگر این که با شریعت محمد صلی الله علیه و سلم که برای جمیع ثقلین مبعوث شده است موافق باشند. پس آنان که به چنین وصفی متصف باشند، از آنچه که در آینده با آن روبرو میشوند بیمی ندارند، و از آنچه پشت سر خود به جا میگذارند ترسی به دل راه نمیدهند. (مختصر ابن کثیر 535/1).

قابل یادآوری است که: اجماع مسلمانان منعقد است بر این که: یهودیان، نصرانیان و صابئیانی که دعوت رسول الله صلی الله علیه و سلم به آنان رسیده اما مسلمان نشده‌اند، از اهل دوزخ می باشند. (تفسیر انوار القرآن)

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه قبلی خواندیم که الله متعال از اهل کتاب پیمان محکم و استواری گرفته بود. اینک در آیات (70 الی 75) در باره مسیحیان بحث بعمل می آید که حضرت عیسی علیه السلام را الله می شمارند و طوری تصور دارند که الله در وجود او حلول یافته و با او یکی شده است؛ یعنی، خدا از دو ذات «لاهوئی» و «ناسوتی» ترکیب یافته است.

لاهوئی: آسمانی، خدایی، عالم غیب. ناسوتی: این جهان، جهان طبیعی، عالم مادی.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا قُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَ فَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

البته ما از بنی اسرائیل [بر اطاعت از خدا و پیروی از موسی] پیمان گرفتیم و به سوی آنها پیغمبرانی فرستادیم، (اما) هرگاه پیغمبری پیامی می آورد که دلخواهشان نبود، گروهی (از پیغمبران) را تکذیب می کردند و گروهی را می کشتند. (۷۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«مِيثَاق»: پیمان پایدار و استوار. «لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ»: برخلاف هوس هایشان، برخلاف

دلخواهشان، میل نمیکنند و نمی پسندد.

تفسیر:

«لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ»: در گذشته از یهودیان عهد و پیمان‌های محکم و موكد و سوگندهای شدید بر این امر گرفتیم که به الله متعال ایمان آورده و از پیامبرانش پیروی کنید.

در ألبحر آمده است: بدین وسیله خداوند خبر می دهد که یهودیان پیشین عهد و پیمانی که خدا از آنان گرفته بود، نقض کردند؛ زیرا آنان جرائمی عظیم از قبیل تکذیب پیامبران و کشتن بعضی از آنها خبر میدهد که مرتکب شدند، و اینها نیز اولاد و بازماندگان آنها هستند، پس اذیت و آزار و عصیانی که از آنها سرمیزند تازگی ندارد؛ زیرا خوی و روش نیاکان آنها است. (بحر 3/531).

«وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رُسُلًا»: ولی زمانی که پیامبران را به منظور هدایت آنها و توضیح و تعیین امر دین، فرستادیم.

«كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَالٍ تَهَوَّى أَنفُسُهُمْ»: و آنها ملاحظه کردند آنچه این پیامبران باخود آورده‌اند مخالف هوس و آرزوهای شان است.

«فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ (70)»: شروع به کشتن پیامبران نمودند و آنها را تکذیب نموده و به این ترتیب دو عمل مجرمانه و زشتی را انجام دادند: برخی از آن پیامبران را دروغگو پنداشتند، و برخی دیگری را هم کشتند، که از جمله تکذیب شدگان، همانا عیسی علیه السلام و امثال و از جمله کشته شدگان، میتوان از زکریا و یحیی علیهما السلام نام برد. قابل یادآوری میدانیم که: پیمان شکنی، پیامبرکشی، تکذیب و لجاجت، از جمله صفات بارزه بنی اسرائیل است. واقعیت امر آنست که: در جوامع فاسد عادت بر آن بنا یافته است که: شخصیت الهی و خدا پرست یا مورد (تکذیب) قرار میگیرند و یا هم وجودشان از حضور در جامعه حذف میگردند که: قتل و ترور نمونه های آنست.

مفسر بیضاوی میفرماید: «یقتلون» را به جای «قتلوا» به کار برده است؛ چون میخواهد احوال گذشته‌ی آنانرا بیان کند و آنرا در اذهان مجسم و حاضر نماید و به این نکته نیز اشاره کند که این خوی و عادت گذشته و حال و آینده‌ی آنان است. ضمناً با این عمل سجع و وزن آیات را نیز رعایت کرده است. (بیضاوی صفحه‌ی 157).

وَحَسِبُوا إِلَّا تَكُونُ فِتْنَةً فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

و (یهودیان) گمان کردند که هیچ عذاب و امتحانی برایشان نخواهد بود، لذا (از دیدن حقایق) کور و (از شنیدن حقایق) کر شدند، باز الله توبه‌شان را بپذیرفت باز بسیاری از آنها کور و کر شدند و الله به آنچه می‌کنند بیناست. (٧١)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«فِتْنَةٌ»: آزمایش، بلا، عذاب، مجازات. «عَمُوا»: کور شدند. «صَمُوا»: کر شدند.

تفسیر:

«وَحَسِبُوا إِلَّا تَكُونُ فِتْنَةً»: یهودیان چنان گمان و تصور کردند که خدای تعالی درقبال عملکردشان یعنی به سبب قتل و تکذیب پیامبران، بلا و مصیبت و آزاری نخواهند دید؛ زیرا مهلت و تأخیر خدا در این مورد آنها را مغرور کرده بود.

هكذا بنی اسرائیل طوری تصور داشتند که: آزمایش‌ها یا قهر و عذاب الهی، مربوط به

دوران حضرت موسی علیه السلام بوده و شامل آنان نمی‌شود. از این رو سرگرم زندگی مادی، رفاه‌طلبی و بی‌تفاوتی نسبت به آیات الهی شدند.

«فَعَمُوا وَصَمُوا»: از این روی کوری را بر هدایت ترجیح داده و از شنیدن سخن حق گر شدند یعنی در گمراهی و فساد فرو رفته و غرق شده بودند، از این رو از یافتن راه هدایت نابینا و از شنیدن حق ناشنوا شده بودند. یعنی: از دیدن راه هدایت کور و از شنیدن حق کر شدند، آنگاه که با احکام تورات مخالفت ورزیده و «اشعیاء» که یکی از پیامبران بنی اسرائیل بود را کشتند.

«ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ»: سپس خدای تعالی توبه آنها را پذیرفت و قحطی را از آنان برداشت؛ تا در خویشتن نظر کنند و به سوی خدای خود بازگردند.

مفسر قرطبی فرموده است: در این کلام اضممار مکنون است که تقدیر آن چنین است: در بلا و مصیبت افتادند، آنگاه توبه کردند و خدا توبه‌ی آنان را پذیرفت. (تفسیر قرطبی 248/6).

«ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ»: اما آنها دوباره به ارتکاب جرم و جنایات خود پرداخته و در شنیدن و دیدن حق بر کوری و کوری خود افزودند. اشاره به اعمالی است که بعد از توبه مرتکب شدند؛ طوری که در فوق تذکر دادیم همانا کشتن یحیی فرزند زکریا و سوء قصد به جان حضرت عیسی علیه السلام بود.

در ضمن باید گفت که: برای مدتی در خط مستقیم بودن مهم نیست، مهم حسن عاقبت است. از جمله «ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا» «ثُمَّ عَمُوا» آیه مبارکه برمی‌آید که: بنی اسرائیل بعد از بازگشت لطف خداوند، تاملتی در خط صحیح و مستقیم باقی ماندند؛ ولی دو باره از این راه مستقیم منحرف شدند.

«وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (71)» و خداوند به آنچه می‌کنند، بینا است؛ و بر الله متعال هیچ کاری از آنها پوشیده نیست و به زودی او تعالی آن‌ها را به سبب عملکرد زشت و قبیح شان مجازات خواهد داد. باید یادآور شد که ایمان داشتن به نظارت خداوند متعال در زندگی انسان نقش مهم و اساسی را دارا می‌باشد.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾

آنها که گفتند: «خداوند، همان مسیح پسر مریم است» یقیناً کافر شدند، در حالی که (خود) مسیح گفت: «ای بنی اسرائیل! الله را که پروردگار من و پروردگار شما است؛ عبادت کنید، همانا هر کس به خداوند شرک آورد، خداوند بهشت را بر او حرام کرده است، و جایگاه او دوزخ است، و برای ظالمان هیچ مددگاری نیست». (۷۲)

تفسیر:

«لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ»: مفسر ابو سعود در این مورد فرموده است: بعد از ذکر اعمال زشت یهود، اینک نوبت به برشمردن زشتی‌ها و قبايح نصاری و باطل کردن گفتار فاسد آنان می‌رسد، آنها گمان بردند از مریم خدایی متولد شده است. (با تأسف باید گفت: کسی که از مادر متولد شده است، چگونه میتواند خدا باشد؟) این گروه عبارتند از «یعقوبیه» که گمان بردند خدا در وجود عیسی حلول کرده و با او متحد شده است.

این فرقه همچنان به مبدأ لاهوت و ناسوت معتقداند که بر اساس این نظریه میگویند ذات خداوند متعال در ذات عیسی علیه السلام حلول نموده است.

حق تعالی از چنین چیزی پاک و منزّه است. اینها همچنان میگویند عیسی علیه السلام بین اینکه خدا باشد و هم زمان انسان نیز باشد جمع نموده و در اخیر ایشان را خدا پنداشتند. ولی الله متعال پاک و منزّه از این وهم و گمان ها است. (تفسیر ابو سعود 49/2).

یاد داشت:

فرقه‌های ملکیه، یعقوبیه و نسطوریّه قدیم، یا کاتولیک، ارتدکس و پروتستان امروزی به تثلیث قایل اند. [منیر]

«وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ»: درحالیکه عیسی علیه السلام از چنین باوری بریء و بیزار است و خود او در میان قوم خود فریاد برداشت: ای بنی اسرائیل! ای قوم من خدای را عبادت کنید که مستحق عبودیت و الوهیت است و من را نپرستید که من بنده‌ای از بندگان اویم و پروردگار من و شما خداست و او کسی است که ما را آفریده و روزی داده و امر کرده است تا تنها او را عبادت کنیم.

این کثیر فرموده است: عیسی به هنگام کودکی اولین کلمه‌ای که بر زبان آورد این بود: «من بنده‌ی خدا هستم» و نگفت من خدا یا پسر خدا هستم بلکه گفت: «من بنده‌ی الله هستم، به من کتاب عطا کرده و مرا پیامبر قرار داده است». (تفسیر ابن کثیر 536/1).

و قرطبی فرموده است: خدای متعال آنچه را که پذیرفته بودند با دلیل قطعی رد کرد و فرمود: «وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ» وقتی مسیح میگوید: یا رب و یا الله، چگونه خود را به فریاد می طلبد و چگونه از خود مدد میجوید؟! این خود محال است. (تفسیر قرطبی 249/6).

ما نباید درباره‌ی اولیای خدا و پاکان و نیکان، غلو کنیم. درآیه مبارکه خواندیم که: خود حضرت عیسی علیه السلام به خدا پرستی دعوت می کرد.

«إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ»: این عمل شما شرک آلود است و شما را از ملت اسلام بیرون میکند و آنکه به الله متعال شریک آورد بهشت بر او حرام است.

یعنی هرکس به الوهیت غیر خدا معتقد باشد هرگز وارد بهشت نمی شود؛ چون بهشت منزلگاه یکتاپرستان است.

«وَمَا أَوْاهُ النَّارُ»: و سرانجامش آتش دوزخ است. که در آن برای همیشه جاودان خواهد بود. «وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ (72)»: چنین کسی ستمگار و تجاوزگر است و برای ستمگار و متجاوز دوستی که از او بدی را در روز قیامت دفع کند و یا به او نفع برساند نیست و یاری دهنده‌ای برایش در برابر عذاب نیست.

بناءً باید گفت که: در قیامت شفاعت هست، ولی برای مشرکین این شفاعت وجود ندارد و مشرک، هرگز به بهشت داخل نمیشود. و با تمام صراحت باید گفت که: شرک به خدا، ظلم است.

در آیات متذکره کیفیت «ایمان بالله» نصاری بیان یافت، آنها برخلاف عقل و دانش و برخلاف فطرت سلیمه و برخلاف تصریحات خود حضرت مسیح (ع) عیسی پسر مریم را خدا قرار دادند؛ يك را سه، و سه را يك گفتن، به نام خود را فریفتن است. حقیقتاً همه طاقت و قوت خود را تنها برای اثبات الوهیت حضرت مسیح صرف میکنند؛ حال آنکه خود حضرت مسیح مانند مردم دیگر علانیه به ربوبیت خدا و ربوبیت خود اعتراف می‌کند،

و شرکی را که امت در آن مبتلا می شدند، به قوت و وضوح تقبیح میفرماید؛ باز هم این کوران عبرت نمی گیرند.

توضیح مختصر و ضروری:

چرا این قوم نصاری، افکار و عقاید باطل و گفتار ناپسند خود را رها نمی کنند و برای زدودن این گناه بزرگ از خدا آمرزش نمیخواهند؟! چنان تصور میکنند که الله جوهری یگانه است و در سه جسم (پدر، پسر، روح القدس) حلول یافته است و هر سه، یکی به شمار میرود و گویند: مثالش همچون آفتاب میماند که از حجم و روشنایی و حرارت تشکیل گشته و هر سه را آفتاب بشمار می آورند؛ هر چند، روشنایی، حرارت و گرما، و انفجارات اتمی و واکنشهای مقناطیسی داشته باشد. راستی، این سخن، بسیار خنده آور و مایه‌ی تحقیر و سُبُکی عقل است. چگونه این سه یکی است و آن یکی هم این سه تاست؟! [تفسیر الواضح المیسر] در باره‌ی اولیای خدا و پاکان و نیکان، نباید غلو کنیم. چون خود عیسی به خدا پرستی مردم دعوت می کرد.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

به راستی کسانی که گفتند: الله، سوم معبودهای سه گانه است، کافر شدند. حال آنکه هیچ معبود برحق نیست جز یک معبود برحق و یکتا، و اگر از آنچه می‌گویند (شرک) باز نیامدند، البته به کافران آنها عذاب دردناک خواهد رسید. (۷۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«إِنَّ اللَّهَ ثَالِثَةٌ»: خدا، یکی از خدایان سه‌گانه، خدا سومین آن سه اقنوم است. «ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ»: سومین آن سه، (قابل تذکر است که: اخیراً تعدادی از علمای مسیحی بدین نظر اند که: «عقیده به تثلیث، اعتبار علمی ندارد». (تفسیر المیزان). «لَيَمَسَّنَّ»: قطعاً لمس می کند.

تفسیر:

در آیه قبلی، اعتقاد انحرافی حلول خداوند در مسیح را رد کرد، در این آیه مبارکه انحراف عقیده‌ی به تثلیث را بیان میکند، چون هر دو شرک است و باید با آن مبارزه شود. باید گفت که: در عقیده‌ی به تثلیث، خدا، مسیح و روح القدس (اب و ابن و روح القدس)، هر سه، خدا محسوب میشوند. طوری که در آیه مبارکه میفرماید: «لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ»: همانا کافر شدند کسانی که گفتند: خدا یکی از خدایان سه گانه است. یعنی گروهی دیگر از مسیحیان قایل به تثلیث اند (سه گانه پرستی) و اینکه خدا سوم سه تاست: «العیاذ بالله» خدا در آن يك حصّه دارد؛ باز هر سه يك، و آن يك سه است! مراد این سخن‌شان است که گفتند: خداوند از حیث شخصیت سه‌گانه است، در عین اینکه طبیعت یا ذات او یگانه می باشد. این سه شخصیت یا سه «اقنوم»، عبارتند از: «اقنوم پدر»، «اقنوم پسر» و «اقنوم روح القدس».

این گفته‌ی یکی از فرقه‌های نصاری است که به «نسطوریه و ملکانیه» موسوم هستند و به تثلیث و سه‌گانگی اعتقاد دارند.

آنها می‌گویند: ألوهیت و خداوندگاری در بین الله و عیسی و مریم مشترک است، و هر یک از آنها خدا است. این گفتارشان به نام: «پدر و پسر و روح القدس» معروف و مشهور است.

مفسر سدی فرموده است: این آیه در مورد نصاری نازل شد که مسیح و مادرش را خدا

قرار دادند، پس خدا را سوم سه نفر قرار دادند. و در تفسیر بحر آمده است: آنها به یک جوهر و سه اقلیم، «اصل» یعنی «پدر و مادر و روح القدس» اعتقاد دارند. و این سه، یک خدا را تشکیل می‌دهند. همان طور که آفتاب شامل قرص و روشنایی و حرارت است. به گمان آنها پدر و پسر و روح القدس هر یک خدایی مستقل هستند و مجموعاً یک خدا را تشکیل می‌دهند، و چنین گمانی عقلاً باطل است؛ زیرا سه، یکی نیست و یکی، سه نیست. «وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ»: در صورتی که در عالم هستی جز خدای بی همتا و بی نظیر، خدای یگانه نیست و برای او تعالی شریکی در ملکش وجود ندارد و عیسی علیه السلام و مریم بندگان الله اند. خدایی که هیچ شبیه ومانندی نداشته و از تمامی این تصورات پوچ و باطل، پاک و مبرا است.

«وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ»: این گروه اگر دست از این دروغ و افترای و اعتقاد به تثلیث خود برندارند، «لَيَمَسَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (73)»: به زودی خداوند متعال آنها را به سزای اعمال خویش گرفتار خواهند کرد، و یقیناً سزای او بسیار عظیم و بزرگ است و هیچکس طاقت تحمل آن را ندارد، زیرا آنها بزرگترین گناه را مرتکب شده اند. ولی کسانی که اسلام آوردند، یا اسلام می‌آورند، از این حکم مستثنا هستند.

أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونََهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۷۴)

آیا به سوی الله باز نمی‌گردند، و از او طلب آمرزش نمی‌کنند؟! در حالیکه الله بخشنده مهربان است. (۷۴)

تفسیر:

«أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونََهُ»: چرا به درگاه خداوند متعال باز نمی‌گردند و از وی آمرزش و توبه نمی‌طلبند؟ یعنی چرا به چنان عقایدی ناروا و گفتاری باطل خویش خاتمه نمی‌دهند، و از آنچه که به خدا نسبت داده اند از قبیل اتحاد و حلول، طلب عفو و بخشودگی نمی‌کنند؟

«وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (74)»: اگر توبه کنند، خدا آنها را می‌بخشاید و به آنها رحم میکند. این از شان آن ذات غفور و رحیم است که چون گنهکاری باغی، و گستاخی شرمیده، به عزم اصلاح حاضرشود، به يك آن، گناهان تمام عمر او را میبخشد، خداوند متعال هم گذشته را میبخشد و هم آنان را مورد رحمت قرار میدهد. حتی کفر و شرک، با توبه و اعتقاد به توحید، بخشیده می‌شود.

مفسر بیضاوی فرموده است: این استفهام «أَفَلَا يَتُوبُونَ» بیانگر تعجب خدا از اصرار و پافشاری آنها بر کفر می‌باشد.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ أَنْظِرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ تَمَّ أَنْظِرْ أَنِّي يُؤْفَكُونَ (۷۵)

مسیح فرزند مریم فقط فرستاده (الله) بود، که پیش از او (نیز) فرستادگان دیگری بودند، و مادر او زن صادق (و تصدیق کننده) بود، و هردو (مادر و پسر) طعام میخوردند (حال آنکه الله طعام نمیخورد)، بنگر چگونه ما آیات (دلایل توحید) را بیان میکنیم، باز بنگر چگونه (از راه حق) باز گردانیده میشوند؟. (۷۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«خَلَّتْ»: آمده است. رفته است، سپری شده است. صِدِّيقَةٌ: بسیار راستگو و درست‌کردار. أَنِّي: چگونه؟ چطور؟ يُؤْفَكُونَ: دور می‌افتند، باز داشته میشوند، منصرف گردانیده می‌شوند.

تفسیر:

«مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ» مسیح، پسر مریم، جز پیامبری مانند پیامبران پیشین نیست، یعنی: عیسی علیه السلام فقط در مقام پیامبری قرار دارد و هرگز مقام او از این محدوده فراتر نرفته و نمی‌رود تا به پندار باطلشان به مرتبه الوهیت یا فرزندى خدای «أَمْ يُلِدُّوهُنَّ مِنْ بُحْرَانَ» [الإخلاق: 3].

برسد بلکه او از جنس پیامبرانی است که قبل از وی آمده بودند و معجزاتی هم که خدای سبحان به دست وی پدیدار ساخت، موجب الوهیت وی نمیشود زیرا پیامبران قبل از وی نیز، نظیر این معجزات را آورده‌اند چنانکه حق تعالی عصا را در دست موسی زنده گردانید و آدم علیه السلام را بدون پدر آفرید لذا اگر طبق پندار آنان، عیسی علیه السلام به خاطر این معجزات، خدا یا فرزند خدا گردیده پس پیامبران قبل از وی نیز العیاذ بالله خدا بوده‌اند! «وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ»: مریم نیز چنین است، او مادر عیسی و زنی صدیقه، عفیفه، شریفه و پاکدامن است.

«صدیق» کسی است که بسیار راستگو باشد و راستگویی خود را با کردار درستش به اثبات رسانیده باشد. در آیهی (12 سوره تحریم) صدیقه بودن حضرت مریم چنین بیان شده است که او کلمات الهی را تصدیق می‌کرد و از عابدان بود. «صَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَ كُنْتِ مِنْ الْقَانِتِينَ».

یادداشت:

ابن کثیر فرموده است که: «آیهی وَ أُمُّهُ صِدِّيقَةٌ» نشانگر آنست که: مریم پیامبر نبوده است، همان گونه که ابن حزم و سایرین هم بدین نظر می‌باشند. این تعداد از مفسران؛ نبوت «ساره» و «مادر موسی» را می‌پذیرند و استدلال می‌آورند که ملائکه ای با آنها سخن گفته است. اما جمهور بر آنند که پیامبران فقط مرد بوده‌اند همانگونه که خداوند میفرماید: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ». ابو موسی اشعری اجماع را بر این مطلب نقل کرده است.

«كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ»: عیسی و مادرش هر دو بشراند و در آنها هیچ خصوصیتی از خدا نیست.

آنها مانند دیگر مخلوقات، آفریده‌ی خدا هستند و از استخوان و گوشت و رگ و اعصاب ترکیب یافته‌اند. آنها نیز به خوردن و نوشیدن نیاز و ضرورت دارند و مانند سایر مردم طعام می‌خورند و حتی از نجاست و دفع فضلات هم استغنا کرده نمی‌تواند. تصور کنید: رسیدن غله به شکم، و هضم شدن آن مستقیماً و یا غیر مستقیم، به چه چیزها احتیاج دارد؛ تقریباً به هر چیز دنیا احتیاج دارد؛ از زمین، هوا، آب، آفتاب و حیوانات و نباتات، و غیره پس چنین موجودی چگونه پرستش میشود و چگونه الوهیت او قابل تصور است؟! ملاحظه فرماید در این آیه، خداوند متعال سه دلیلی را بیان میدارد مبنی به اینکه عیسی علیه السلام خدا نیست:

- 1- او از مادر متولد شد و پسر مریم است.
- 2- پیامبرانی مثل او نیز بوده‌اند و او بی همتا نیست.
- 3- او هم مانند سایرین نیاز به غذا داشت و قدرتش را از لقمه نانی به دست می‌آورد، پس از خود قدرت ندارد تا خدا باشد. بلی، آنکه نیاز به غذا دارد، نمیتواند خالق باشد. اینها بیان روشن و عمومی و همه فهم قرآن است.

«أَنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمْ الْآيَاتِ»: بنگر که چگونه نشانه‌های انسان بودن آن دو را بیان می‌کنیم. و بطلان پندارهای بی بنیادشان را برملا می‌گردانیم؟ و این عبارت، مخاطبان را از حال این گروهی که بشری را بر مسند خدایی مینشانند، به تعجب در می‌افکند. باید گفت که: اگر عناد و عدوات در میان آید، روشن‌ترین برهان‌ها و دلایل هم کارساز نخواهد بود.

«ثُمَّ أَنْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (75)»: شگفتا از این عمل نصرانیان که اینگونه دلیل و برهان برای آنها واضح می‌گردد ولی آنها دچار انحراف و سردرگمی میشوند و بر خدا دروغ بر می‌بندند و سخن باطل و منحرف می‌گویند.

قابل تذکر است که: اگر کسی به راستی در پی کشف حقیقت عیسی مسیح علیه السلام باشد، از این نشانه‌ها به روشنی تمام بدون هرگونه شک و تردیدی میتواند به این امر پی ببرد که او تنها یک انسان بوده است و بس. پیداست کسی که از بطن یک زن متولد شده باشد و حتی شجره نسب‌اش موجود باشد، جسمی بشری داشته باشد، محدود و مقید به تمام حدود و قیودی و متصف به تمام صفاتی باشد که از خصوصیات یک بشر است، میخوابیده است، میخورده است، احساس سرما و گرما میکرده است و حتی به وسیله‌ی شیطان در فتنه و آزمایش هم انداخته شده باشد، درباره‌ی او کدام انسان منطقی میتواند تصور کند که او خود خدا است و یا در خدایی با خدا شریک و سهیم است.

در نهایت باید گفت که: در حقیقت آنان معتقد به مسیح تاریخی ای که در عالم واقع ظهور کرده بود، نیستند، بلکه از روی وهم و گمان خود یک مسیح تخیلی ای به خلق کرده و آن را خدا قرار داده اند.

خوانندگان محترم:

خداوند کارهای باطل و بیهوده‌ی یهودیان و مسیحیان را مردود شمرد و بر بطلان آن دلیل آورد و بندگی غیر خدا را غیر مقبول دانست و فرمود: هیچ موجودی-جز او-شایان خدایی و فرمانروایی نیست و به هر دو گروه با خطاب «یا أهل الکتاب!» هشدار داد. اینک در آیات (76 الی 81) در باره ستیزه‌گری مسیحیان در خدای عیسی، سرسختی اهل کتاب در تباہکاری بحث بعمل آمده است.

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٧٦)

بگو: آیا به جای خدا چیزی را می‌پرستید که برای شما قدرت دفع هیچ زیان و جلب هیچ سودی را ندارد؟! و یقیناً الله شنوای [همه گفتارها] و دانای [همه اسرار و رازها] ست. (پس تنها او را عبادت کنید). (٧٦)

«مَنْ دُونِ اللَّهِ»: غیر از خدا، پایین تر از خدا.

تفسیر:

«قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا» ای محمد! به نصرانیان بگو آیا کسی را مانند عیسی علیه اسلام که از میان بشر است و مالک هیچ نفع و یا ضرری برای خویشتن نیست عبادت می‌کنید. در حالیکه خدای تعالی مستحق عبادت است چون مالک هر نفع و ضرری میباشد و این اوست که زنده می‌کند و می‌میراند و می‌دهد و باز می‌دارد. در البحر آمده است: بعد از این که خداوند متعال با دلیل عقلی و نقلی الوهیت عیسی را رد کرد و از آنان خواست توبه و استغفار کنند، آنها را به خاطر تصورات غلط و نادرستشان توبیخ کرده است؛ زیرا عیسی از دفع ضرر و جلب منفعت ناتوان است و چنین موجودی

ضرری را از آنها دفع نمی کند. 538/3

«وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (76)»: تنها خداوند، شنوای درخواست‌ها و آگاه به سود و زیان انسان‌هاست، نه معبودهای دیگر. طوریکه میفرماید: خدای تعالی اقوال گناه آلود شما را می شنود و بر تمام افعال بد و زشت شما داناست و به زودی هم‌هتان را بر آنچه انجام داده‌اید مورد محاسبه قرار می دهد.

«الْعَلِيمُ»: وبه درون و بیرون و پنهان و آشکار و امور گذشته و آینده آگاه است. پس خداوند کاملی که از این صفات برخوردار می باشد سزاوار است تا همه عبادت‌ها تنها برای او انجام گردید و دین برای او خالص گردانده شود.

در این آیه، مبارکه گروهی از مسیحیان به خاطر شرك و غلو در باره‌ی عیسی علیه السلام مورد توبیخ خدا قرار گرفته‌اند طوریکه میفرماید:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (٧٧)

بگو: ای اهل کتاب! به ناحق (و بی دلیل) در دینتان غلو نکنید، و از خواهشات و هوس های گروهی که یقیناً پیش از این گمراه شدند و بسیاری را گمراه کردند و از راه راست دور شدند، پیروی مکنید. (٧٧)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَا تَغْلُوا»: از حد نگذارید، افراط نکنید، گزافه‌گویی نکنید. از جمله غلو اهل کتاب این است که مسیحیان عیسی و مادرش را از مرتبه پیغمبری و صدیقیت به مرتبه خدائی می رسانند، و یهودیان عیسی و مادرش را به القاب زشت (زنا) مسمی می نمایند.

«غَيْرَ الْحَقِّ»: به ناحق، از روی باطل.

تفسیر:

«قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ»: ای جماعت یهود و نصاری! در دین خود از حد مقرر تجاوز نکنید و افراط نورزید، از هوا و هوس پیروی ننمائید. نصرانیان در شأن عیسی علیه السلام غلو و زیاده روی نموده برخی او را خدا دانستند و برخی دیگر فرزند خدا، چنین باورهایی افترا بر الله متعال و تجاوز از حد است.

مفسر امام قرطبی فرموده است: یهودیان نیز دست به غلو و زیاده روی زده و سخنی زشت در حق مادر عیسی علیه السلام گفته او را متهم به زنا نمودند و در حق عیسی علیه السلام نیز گفتند که فرزند غیر شرعی است، خدای تعالی وی را گرامی داشته و او و مادرش را از چنین اعمال زشتی نگهداشته است.

ولی باید گفت که: غلو و افراط در حق، یعنی به‌کارگرفتن تمام سعی و کوشش بشری در جست و جوی حق و حقیقت و کشف آن، مطلوب است و چنین افراطی مذموم هم نیست.

«وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ»: از پیشینیان و پیشوایان خود که قبل از رسالت پیامبر صلی الله علیه وسلم گمراه بودند پیروی نکنید.

یعنی اینکه غلو، تنها درباره‌ی عیسی علیه السلام نبود؛ بعضی از یهود هم درباره‌ی «عزیر» غلو کرده، او را پسر خدا می دانستند.

«وَأَضَلُّوا كَثِيرًا»: و با فریبکاری های خود جمعی کثیر را از راه مستقیم منحرف می نمایند.

باید گفت که: گمراهی مراحل دارد: ابتدا انسان خود گمراه میشود، «ضَلُّوا» سپس دیگران

را گمراه می کند، «أَضَلُّوا» و در نهایت برای همیشه از حق باز می مانند. «وَضَلُّوا عَنْ سِوَاءِ السَّبِيلِ (77)»: و از راه روشن و مستقیم منحرف گشتند. آنان، پیشینیان و پیشوایان یهود و نصاری قبل از بَعَثْتُ محمد صلی الله علیه وسلم بودند. قرطبی فرموده است: تکرار کردن ضَلُّوا نشان میدهد که آنها هم در گذشته و هم در آینده گمراه گشتند. منظور پیشینیانی است که گمراهی را به صورت سنت درآورده و به آن عمل می کردند. (تفسیر قرطبی 252/6).

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾

آنها که از بنی اسرائیل کافر شدند بر زبان داود و عیسی بن مریم لعن (و نفرین) شدند، این (لعنت) به سبب آن بود که نافرمانی می کردند و از حد می گذشتند. (٧٨)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«عَصَوْا»: سرکشی و نافرمانی میکردند. «كَانُوا يَعْتَدُونَ»: از حق تجاوز میکردند، ستم روا می داشتند.

تفسیر:

«لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ»: محققاً که خدای تعالی کفار بنی اسرائیل و تکذیبگران شان را از رحمت خود طرد نموده، و کافران بنی اسرائیل را در زبور و انجیل لعن و نفرین کرده است. باید گفت که: انبیاء، همیشه دعا خیر نمی کنند، گاهی هم نفرین می کنند. و واضح است که: گناه و تجاوز، لعنت پیامبران را به دنبال دارد.

ابن عباس (رض) فرموده است: به تمام زمانها نفرین شده اند. در عهد حضرت موسی و در تورات نفرین شده اند، در زمان داود در زبور و در زمان عیسی در انجیل و در عهد حضرت محمد در قرآن نفرین شده اند. (تفسیر بحر 539/3).

مفسرین گفته اند: وقتی یهود در روز شنبه از حد تجاوز کردند، حضرت داود آنها را دعا کرد و خدا آنان را به صورت میمون درآورد و وقتی اصحاب مائده به حضرت عیسی کافر شدند، حضرت عیسی آنان را دعا کرد و به صورت خوک درآمدند.

«ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ (78)» چنین نفرین و لعنی به سبب نافرمانی و تجاوزشان صورت گرفت. و باید گفت که: عصیان و تجاوز، انسان را به کفر می کشاند.

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾

آنها یکدیگر را از کارهای بدی که مرتکب می شدند باز نمی داشتند. مسلماً بد بود آنچه را انجام می دادند. (٧٩)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَا يَتَنَاهَوْنَ» (نهی): یکدیگر را نصیحت نمینمودند، یکدیگر را باز نمیداشتند، از کارهای بد دست نمیکشیدند، یکدیگر را منع نمیکردند. «يَتَوَلَّوْنَ»: دوستی میکنند، یار خود می گیرند.

تفسیر:

«كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ»: این بدکاران بنی اسرائیل یکدیگر خود را از انجام فعل بدو فساد نهی نمیکنند، بلکه در برابر انجام این اعمال سکوت میکنند.

قبل از همه باید گفت که: ترك امر به معروف، زمینه ساز کفر است. بناءً امر به معروف

و نهی از منکر، از مهمترین قواعد اسلام و بزرگترین فرایض شرعی آن است. این عطیه میفرماید: «إجماع مسلمانان بر این است که نهی از منکر بر کسیکه توان آنرا دارد و در صورت انجام دادن آن، از رسیدن زیان بر خود و بر مسلمانان امان است، فرض مییاشد اما اگر بیم چنین زیانی متصور بود، باید در دلش منکر را انکار نموده و مرتکب منکر را ترک نماید و با وی آمیزش نکند».

«لَيْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (79)»: بلکه در برابر انجام این اعمال سکوت میکنند. چقدر بداست این عملکرد آنها و به زودی خدای تعالی به آنها سزا خواهد داد.

جار الله زمخشری مفسر مشهور جهان اسلام فرموده است: خداوند متعال برای ابراز تعجب شدید از عملکرد آنها، موضوع را به وسیله ی قسم مؤکد نموده است، و بس جای تأسف است که مسلمانان یکدیگر را از عمل زشت منع نمیکنند و گویا اینکه در این مورد اسلام مطلبی ندارد. (تفسیر کشاف 519/1).

در البحر آمده است: آنها انجام دادن منکر و تظاهر به آن و عدم نهی از آن را با هم جمع کرده بودند، وقتی معصیتی رخ می دهد باید مستور و مخفی بماند همان گونه که در حدیث آمده است: «هریک از شما مرتکب چنین ناپاکی هایی شد، باید آن را مستور بدارد». وقتی علناً اتفاق بیفتد و مردم در نهی از آن سهل انگاری کردند، این خود به معنی تشویق نمودن عصیان و سبب گسترش و ازدیاد آن میشود. (بحر 3 / 540).

در حدیث شریف به روایت ابن مسعود (رض) از رسول الله صلی الله علیه وسلم آمده است که فرمودند: «همانا اولین نقصی که در کار بنی اسرائیل وارد آمد، از آنجا ناشی شد که چون مردی بامرد دیگری روبرو می شد و وی را در منکری میدید، به او میگفت: ای مرد! از خدا پروا کن و از این منکر دست بردار زیرا این کار بر تو جایز نیست اما همین که فردای آن بار دیگر با همان شخص ملاقات می کرد، ارتکاب منکر از سوی او، وی را از اینکه با او در یکجا بخورد و بیاشامد و همنشینی کند، باز نمی داشت پس وقتی چنین کردند، خداوند دل های بعضی از آنها را به بعضی دیگر زد (یعنی در میان شان بغض و دشمنی افکند) و سپس لعنت شان کرد».

همچنان رسول الله صلی الله علیه وسلم در حدیث شریف فرمودند: «همانا خداوند عامه مردم را به عمل خاصه آنان (یعنی اندکی از آنان که مرتکب منکرات میشوند) عذاب نمی کند تا آنگاه که منکر را در میان خویش ببینند و با وجود آن که بر انکار آن قادرند، آنرا انکار نکنند پس وقتی چنین کردند، خداوند (خشک وتر را باهم میسوزاند) و خاصه و عامه هر دو را عذاب می کند».

تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾

بسیاری از آنان را می بینی که با کسانی که کفر ورزیدند، همواره دوستی میکنند. البته چه بد است آنچه نفس هایشان برای آنها پیش فرستاده است، به سبب اینکه الله از آنها ناراض شده است و آنها در عذاب برای همیشه اند. (۸۰).

تشریح لغات و اصطلاحات:

«سَخِطَ اللهُ»: خدا خشم گرفت.

تفسیر:

در این آیه مبارکه، یکی دیگر از دلایل نفرین شدن بنی اسرائیل به بیان گرفته شده است که:

آنان با کافران، طرح دوستی دائمی و آشکارا داشتند. (کلمه‌ی «تری» نشانگر آشکار بودن و کلمه‌ی «یتولون» نشانگر دائمی بودن آن است) طوری که در آیه مبارکه آمده است: «تری کثیراً منهم یتولون الذین کفروا»: بسیاری از یهودیان را می بینی که به خاطر کینه و خشمی که نسبت به پیامبر صلی الله علیه وسلم و مسلمانان دارند، از در دوستی با مشرکین درمی آیند. منظور کعب بن اشرف و یارانش میباشد. قابل یادآوری است که: دوستی با کفار، عامل خشم و غضب الهی است.

در آیه مبارکه ملاحظه می‌داریم که: اهل کتاب، سلطه و دوستی کافران را می‌پذیرفتند؛ ولی با مسلمانان تفاهم و به کنار نمی‌آمدند.

«لَبِئْسَ مَا قَدَّمْت لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ»: «راستی چه زشت است آنچه نفس‌های آنان برای آنان پیش فرستاده است» از کارنامه ننگینی که با آن به عرصه‌گاه قیامت وارد می‌شوند.

«وَ فِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ (80)»: در عذاب جهنم برای همیشه خواهند ماند. یعنی، ذخیره اعمال که پیش از مردن برای آخرت فراهم می‌آرند، چنان است که آنها را مستوجب غضب الهی (ج) و مستحق عذاب ابدی می‌گرداند.

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا هُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (٨١)

و اگر ایمان به الله و پیامبر صلی الله علیه وسلم و آنچه بر او نازل شده می‌آوردند (هرگز) آنها را بدوستی اختیار نمی‌کردند، ولی بسیاری از آنها فاسق (و نافرمان) اند. (٨١)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«النَّبِيِّ»: مراد پیغمبر اسلام محمد بن عبدالله یا موسی است. «مَا أُنزِلَ إِلَيْهِ»: مراد قرآن یا تورات است. «فَاسِقُونَ»: بیرون روندگان از دین. مراد منافقان یا یهودیان بی ایمان است. «ترجمه معانی قرآن»

تفسیر:

اگر این یهودیان به آنچه از تورات بر پیامبرشان موسی علیه السلام نازل شده باور می‌داشتند و در عین حال از پیامبر الله متعال پیروی می‌کردند و از موالات با مشرکان دست بر می‌داشتند این کار برای آنها بهتر بود ولی آنها از طاعت الله متعال خارج و در تطبیق اوامر الهی بدکار و سرکشانی‌اند که از پروردگار نمی‌هراسند.

باید گفت: کسی که به الله متعال و پیامبر ایمان قلبی داشته باشد، حاضر نیست ولایت غیر الهی را بپذیرد. باید گفت که: راه رسیدن به استقلال واقعی و رهائی از سلطه‌ی کفار، ایمان است.

پایان جزء ششم

خوانندگان محترم!

پس از بیان احوال اهل کتاب و رسوایی‌ها و عیب‌های شان که می‌گفتند: دست خدا بسته شده و پیامبران را می‌کشتند و مسیحیان به خدای سه گانه باور دارند و مسیح را خدا می‌دانند.

اینک در آیات متبرکه (82 الی 86) نیز دشمنی آنان و دوستی مسلمانان را برابر آنان بیان میکند و هشدار میدهد که یهود، دشمن مسلمانان و در این مورد، از مشرکان بدترند.

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيَسِينَ وَرُهَبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

بطور مسلم یهودیان و مشرکان را دشمنترین مردم نسبت به مؤمنان خواهی یافت، ولی آنها را که میگویند مسیحی هستیم نزدیکترین دوستان به مومنان میبایی، این به خاطر آن است که در میان آنها افرادی دانشمند و تارک دنیا هستند و آنها (در برابر حق) تکبر نمی ورزند (از پذیرفتن سخن حق). (۸۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«قِسِيَسِينَ»: جمع قِيس و قِيسِيس، کشیشان، علمای نصاری، عالمان دینی که عهده‌دار ریاست مذهبی مسیحیان هستند، گفته میشود. اصطلاحاً درجه‌ی قِيسِيس بالاتر از شماس و پایین تر از اسقف است. «رُهَبَان»: جمع راهب، اهل عبادت که در دَيْر و صومعه ها عبادت می‌کردند، پاکدامنان.

تفسیر:

«لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا»: قبل از همه باید گفت که: نباید فراموش کنیم: دشمنی یهود با مسلمانان، دشمنی تاریخی و ریشه‌دار است طوری‌که در این آیه مبارکه با زیبایی خاصی میفرماید: ای محمد! قسم به الله یهود و مشرکین شدیدترین و سرسخت ترین دشمنان مسلمانان هستند. (لام برای قسم است) زیرا آنها حسود، متکبر و سرکش‌اند.

«وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى»: این آیه در مورد نجاشی پادشاه حبشه و یارانش نازل شد.

مفسر جار الله زمخشری فرموده است: خدا لجابت و سرسختی یهود و تسلیم نشدن آنان در برابر حق را توصیف کرده و نرمش طبع نصاری و آسانی و سهولت تمایلشان را در برابر اسلام بیان کرده است.

قرآن یهود را در شدت عداوتشان با مؤمنان، در ردیف مشرکین قرار داده است، حتی قرآن اشاره کرده است که عداوتشان از عداوت مشرکین افزونتر است؛ چرا که آنها را بر مشرکین مقدم داشته است. (تفسیر کشاف 521/1).

«ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيَسِينَ وَرُهَبَانًا»: زیرا در بین آنها علما، زهاد، عباد، و کسانی قرار دارند که در برابر حق خاضع و فروتن‌اند و برخی از آنها به محمد صلی الله علیه وسلم باور دارند و دست به إلحاد نه زدند که البته منظور همین گروه از نصرانیان است نه همه. مراد از کشیشان در آیه کریمه، نیایشگران حق پرست و پیروان دانشمندان دینی هستند. «رُهَبَانِيَت و ترهب»: عبارت است از: تعبد در صومعه ها و کلیسا ها.

مفسر مشهور جهان اسلام نجم الدین، ابو حفص عمر «نسفی» (537 461 ق) میفرماید: «آیه کریمه دلیل بر آن است که علم سودمندترین چیزهاست، هرچند علم کشیشان باشد. همین‌طور بیزاری از کبر، سودمندترین چیزهاست؛ هرچند این بیزاری از سوی نصرانی‌ای باشد».

«أَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (82)»: یعنی به سبب وقار خود متواضع و فروتن می باشند و مانند یهود خود را بزرگ نمی بینند و تکبر نمی کنند.

مفسر بیضاوی است: این آیه دلیل بر آن است که فروتنی و رو آوردن به علم و عمل و

دوری جستن از هوس ها هر چند که از سوی کفار هم باشد، نیکو است. (تفسیر بیضاوی 159).

توضیح مختصر:

مردم یهود از همان بدایت که دین اسلام در مدینه پایدار گشت و سر و سامان یافت، با دین اسلام از در جنگ و ستیز درآمدند و به نیرنگ و تزویر، دروغ، شعبده، فریب، مکر، تبلیغات بیهوده، پرداختند که قرآن عظیم الشان در آیات متعددی از آن سخن گفته و این دشمنی شان را به تصویر کشیده است که چگونه آتش جنگ را بر می افروختند. این آتش هنوز خاموش نگشته و در گوشه و کنار این جهان پهناور، فروزان و خانمان برانداز است. دشمنی یهودیان از کینه و دشمنی بت پرستان و مشرکان بسیار سخت تر است به همین دلیل قرآن بیشتر از یهودیان نام می برد.

اما نصاری حبشه و برخی مناطق مختلف عصر رسالت، حقیقتی را که دریافته بودند به آن ایمان آوردند و خدا را - متواضعانه - به فریاد میخواندند تا آنان را در قیامت از شمار گواهان به حساب آورد و به صراحت میگویند: چرا به محمد و قرآن ایمان نیاوریم؟! خداوند متعال نیز از نیت درونشان باخبر است و به پاس دوستی و صداقت، آنان را به پاداش نیکو بشارت میدهد.... (سوره حدید آیه: 27)، (سوره الانفال آیه: 2)، (سوره زمر آیه: 23). اما مسیحیانی که گفتارشان دروغ است و حق را نمی پذیرند و بدان عمل نمیکنند؛ از دوزخیان به شمار می آیند و امید رستگاری ندارند.

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾

و چون (دانشمندان و منصفان نصاری) آنچه را که بر پیغمبر محمد(ص) نازل شده بشنوند، می بینی که چشمانشان پر از اشک می شود به سبب آنچه از حق شناخته اند، (و) میگویند: ای پروردگار ما! ما ایمان آورده ایم؛ پس ما را در زمره گواهان (بر صدق محمد) بنویس. (۸۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«تَفِيضٌ»: (فَيْضٌ): فرو میریزد، لب ریز میشود، سرازیر میگردد. «الدَّمْعُ»: اشک. «مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ»: ناشی از پی بردن به حق است. «الشَّاهِدِينَ»: گواهی دهندگان به پیغمبری محمد و آسمانی بودن قرآن. اُمَّتِ مُحَمَّدٍ که گواهان بر مردم در روز قیامت اند. تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن»

تفسیر:

«وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ»: وقتی که به قرآن کریم که بر محمد صلی الله علیه وسلم نازل شده است گوش فرا میدادند، «تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ»: چشمانشان از خوف و خشوع و باوری که به آنچه میشوند دارند پر از اشک میشود، و به خاطر رقت قلب و تأثرشان به کلام خدای جلیل، اشک از چشمانشان جاری میشود. واقعیت امر همین است که: نشان انسانهای دل آماده و متواضع آن است که به مجرد شنیدن حق، مُنْقَلَب میشوند. ولی متاسفانه نا اهلان، با دیدن حق هم از جای خود تکان نمیخورند.

«تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ»: ملاحظه میداریم که روح و فطرت انسان، شیفته‌ی حقیقت است و همینکه به معشوق رسید، اشک شوق می ریزد.

«مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ»: به خاطر این که در می یابند که کلام خدا حق است.

یعنی: به سبب آنچه که از قرآن شنیده‌اند زیرا دریافته‌اند که این شنیده هایشان حق و حقیقت است زیرا این حقایق را در کتاب خود (انجیل) نیز یافته‌اند.
 «يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا»: می‌گویند: بار الهی! پیامبر و گفته هایت را تصدیق می‌کنیم.
 «فَاكْتُنَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ» (83): ما را با امت محمد که در روز قیامت بر دیگر امت‌ها گواهند، گواه قرار بده.

ابن عباس (رض) فرموده است: این آیه در مورد نجاشی و یارانش نازل شده است که وقتی جعفر بن ابی طالب در حبشه قرآن را بر آنان خواند گریه را سر دادند، تا جایی که محاسنشان از اشک تر شد. (تفسیر ابن کثیر 539/1).

شان نزول آیه:

ابن ابی حاتم از سعید پسر جبیر نقل میکند که: نجاشی - شاه حبشه - سی نفر را برگزید و نزد پیامبر خدا فرستاد. پیامبر، سوره‌ی «یس» را بر آنان خواند. همگی به گریه افتادند و گفتند: این آیات به سخنانی که بر عیسی نازل شده، بسیار همانند است. این مورد نزول به عباراتی دیگر روایت شده است.

أسباب نزول آیه 82 - 83:

- ابن ابوحاتم از سعید بن مسیب و ابوبکر بن عبدالرحمن و عروه بن زبیر (رض) روایت کرده است: رسول الله صلی الله علیه وسلم عمرو بن امیه ضمیری را با نامه‌ای به حضور نجاشی، فرستاد. نجاشی نامه را خواند، جعفر بن ابوطالب را با مهاجرین خواست، دنبال رهبانان و روحانیون مسیحی نیز فرستاد و به جعفر بن ابوطالب دستور داد برایشان چند آیه از قرآن بخواند، جعفر سوره مریم را تلاوت کرد. آنها به قرآن گرویدند و سیلاب اشک از دیدگانشان روایت گشت. این کلام عزیز «لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بَأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيَسِينَ وَرُهَبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ» (82) وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُنَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (83)، در باره شان نازل شد.

- ابن ابوحاتم از سعید بن جبیر روایت کرده است: نجاشی سی نفر از بزرگان دربار خویش را نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم فرستاد و او سوره «یس» را برای آنها قرائت کرد. با شنیدن قرآن چشمان آنها اشکبار گردید. پس در باره آنها این آیه نازل شد. (طبری 12287 از طریق محمد بن إسحاق از محمد بن ابو محمد روایت کرده است).
 نسائی از عبدالله بن زبیر (رض) روایت کرده است: آیه: «وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ» درباره نجاشی و یاران او نازل شده است.
 (حسن است، نسائی در «تفسیر» 168 و بزار 2758 «کشف» و طبری 12330 از عبدالله بن زبیر روایت کرده اند).

وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾

و برای ما چه [عذری] است که به الله و آنچه از حق به ما رسیده ایمان نیاوریم در حالیکه طمع داریم که پروردگار ما، ما را با قوم صالح یکجا و داخل کند. (۸۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«ما لنا لا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ»: چرا به خدا ایمان نیاوریم؟

تفسیر:

«وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ»: چه چیزی ما را از ایمان و از توحید الله متعال و تصدیق کتابش و همچنان پیروی پیامبر امیاش باز می‌دارد، و ما را از پیروی از حق مانع می‌شود در صورتی که درستی و راستی آن کاملاً نمایان و حقیقت پر فروغش پرتوافکن است؟ این را در جواب یهود می‌گفتند که مسلمان شدن آنها را برای آنان ننگ به شمار می‌آوردند.

باید گفت که: ایمان به خداوند، از ایمان به وحی جدا نیست. نشانه‌ی آرزوی صحیح، ایمان و اقدام عملی است.

در تفسیر بحرآمده است: این طرز بیان که گویا منتفی بودن ایمان را از آنان دور و بعید میداند؛ چون عامل ایمان یعنی شناخت حق وجود دارد. (بحر 6/4).

باید گفت: کسانی پس که از فهمیدن حق، شجاعانه و صریح و با صداقت به آن اقرار کنند و از جو و هم‌کیشان خوف و ترس نکنند، از بهترین نیکوکاران اند. چون هم به خود نیکی کرده و خویشان را از عذاب دوزخ نجات داده‌اند، هم با اقرارشان، راه را برای دیگران باز نموده است.

«وَوَنطَمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ (84)»: ما آرزو داریم حق تعالی ما را از جمله کسانی قرار دهد که در عبادت او تعالی صادق‌اند و به مغفرتش رستگار شده و وارد بهشت او شدند. هم نشینی با صالحان، آرمانی مقدس است.

یادداشت:

آیه‌ی 84 تتمه‌ی قصه‌ی نصاری حبشه و اشاره به ایمان آوردن آنان است.

فَأْتَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ (٨٥)

پس به پاس آنچه گفتند، الله به آنها باغ‌های پاداش داد که از زیر آن نهرها جاری می‌باشد، در آن همیشه می‌مانند. و این است پاداش نیکوکاران. (٨٥)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«فَأْتَابَهُمُ» (توب): پاداششان داد، آنان را پاداش داد.

تفسیر:

«فَأْتَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا»: پس به پاس آنچه گفتند، [که همراه عمل بود]، خداوند متعال پاداش ایمان و تصدیق و اعتراف آنان را به حق عطا نمود.

«جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا»: باغهایی به آنان بخشید که از زیر درختانش، جویباران روان است. که برای همیشه در آن مستقر شوند و دگرگونی و زوال بر آنها عارض نشود.

«وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ (85)»: چنان پاداش و ثوابی از آن شخصی است که عملش نیکو و قصد و نیتش را اصلاح کند. این پاداش برای تمام اهل احسان و نیکوکاران است.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (٨٦)

و کسانی که کافر شدند و آیات ما را دروغ شمردند، آنها اهل دوزخ‌اند. (٨٦)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«فَأْتَابَهُمُ» (توب): پاداششان داد، آنان را پاداش داد.

«أَصْحَابُ الْجَحِيمِ»: یاران و همراهان دوزخ، دوزخیان.

تفسیر:

«وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (86)» وآنچه از کسانی که به پروردگار خود کافر شده و پیامبرش را تکذیب و کتابش را نپذیرفتند اینها در آتش دوزخ و در عذاب برای همیشه ماندگار خواهند بود در حالیکه نه دوستی دارند تا از آنها شفاعت کند و نه یاری دهنده‌ای که عذاب را از آنها دفع نماید و نه هم دعائی از آن‌ها شنیده می‌شود. ابوسعود در تفسیر خویش فرموده است: به‌منظور جمع بین ترغیب و ترهیب آنها را بعد از تصدیق کنندگان آیات خدا آورده است. (تفسیر ابو سعود 55/2).

خوانندگان محترم!

در بدایت این سوره مبارکه خواندیم که؛ به مسلمانان حکم گردیده است، تا در پیمان‌های وفا داشته باشند، و تمام حدود الهی را از حلال و حرام را رعایت نمایند. و آنرا را فروگذار نگردید.

هكذا حکم فرموده است که: حلال پروردگار را حرام و حرام او را حلال نکنید، همچنان در آیات متذکره خواندیم که: برخی از نصاری حبه و غیره را ستود که در دوستی با مؤمنان نزدیک اند.

اینک در آیات متبرکه (87 الی 88) نیز بیان می‌دارد که آی مؤمنان لذایذی که حلال و پسند خداست، ترک نکنند و بمثابه رهبانان، کشیشان و دیرنشینان نباشند.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید چیزهای پاکیزه ای را که الله برای [استفاده] شما حلال کرده حرام م شمارید و (از حدود و احکام الله) تجاوز نکنید؛ بی‌گمان الله تجاوزکاران را دوست نمی‌دارد. (۸۷)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَا تُحَرِّمُوا»: حرام مگردانید، از خود منع مکنید. «طَيِّبَاتِ»: پاکیزه‌ها. «لَا تَعْتَدُوا»: از حد مگذرید، تجاوز مکنید. «الْمُعْتَدِينَ»: جمع مُعتدی، از حد گذرندگان، تجاوز گران.

شان نزول آیه:

ابن عباس (رض) در شأن نزول این آیه مبارکه روایت فرموده است که: گروهی از صحابه که عثمان بن مظعون (رض) یکی از ایشان بود گفتند: آلت‌های تناسلی خود را قطع میکنیم و شهوات دنیا را ترک نموده فقط به عبادت و نیایش حق تعالی مشغول میشویم و همانند راهبان به منظور عبرت گرفتن و عبادت، در زمین به سیر و سفر می‌پردازیم! چون این خبر به رسول الله صلی الله علیه وسلم رسید، آن حضرت صلی الله علیه وسلم کسی را به دنبال ایشان فرستاده و شنیده‌های خود را در این باره با آنها در میان گذاشتند. آنان خیر رسیده را تصدیق کردند و گفتند: بلی! چنین گفتیم و قصد چنین کاری را هم داریم! رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «ولی من روزه میگیرم و میخورم، نماز میخوانم و میخوابم و با زنان ازدواج می‌کنم پس هرکس به سنت من چنگ زند، او از من است و هرکس به سنت من چنگ زند، او از من نیست».

همان بود که این آیه درباره این گروه از صحابه نازل شد.

تفسیر:

قبل از همه باید گفت که: در مکتب اسلام، انزوا، رهبانیت، افراط و تفریط بصورت کل

ممنوع است. طوری که در آیه مبارکه میفرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ»: ای مؤمنان! خود را از تمتع پاکیزه‌هایی مانند: خوراکی‌ها، نوشیدنی‌ها و همسران باز ندارید طوری که آنها را بر خویشتن حرام سازید، در آیه مبارکه درمی‌یابیم که: خداوند متعال مؤمنان را نهی فرموده از اینکه چیزی از پاکیزگی‌ها را بر مبنای این توهم که گویا حرام ساختن؛ پاکیزگی‌ها، به معنای طاعت و تقرب به حق تعالی است و از جمله زهد و رویگردانی از دنیا می‌باشد، یا به هر بهانه دیگری نباید حلالی از حلال‌های الله متعال را بر خود حرام گردانند.

«وَلَا تَعْتَدُوا»: ولی به محرومات نزدیک نشوید که خدای تعالی تجاوزگری با تحریم حلال و تحلیل حرام را دوست ندارد. بناءً باید گفت که: محروم کردن خود از طیبیات، يك تعدی و تجاوز است.

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (87)»: خدا متجاوزین را دوست ندارد، بلکه از تجاوزگران متنفر است. او تعالی کسی را دوست دارد که مطابق شریعتش عمل و رفتار کند. دین مقدس که دین اعتدالی است، انسان را همیشه به میانه روی و دوری از افراط و تفریط فرا میخواند. قابل تذکر میدانم که: افراط و تفریط، سبب محروم شدن انسانه از محبتِ الهی می‌گردد. هکذا قابل تذکر است که: ایمان، با تغییر و دست بردن در احکام الهی سازگار نیست، بناءً حرام گردانیدن پاکیزه‌ها، استفاده نکردن از زینتهای مطلوب و مشروع و خود را در رنج و زحمت انداختن از عبادات مأثور یعنی سخن‌های روایت شده یهودیان پیشین و یونانیان بود که مسیحیان نیز از آنان تقلید کردند، بر خود سخت گرفتند، آنچه را که انجیل حرام نشمرده بود، بر خود حرام شمردند و در زهد و گوشه نشینی، بسیار مبالغه کردند. وقتی دین اسلام آمد، خداوند پاکیزه‌ها و زینتها را برای نسل بشر حلال نمود تا جسم و جان از آن بهره مند گردند و ستم نبینند.

ایمان، با افراط و تفریط اصلاً سازگار نیست بناءً: در برخورداری از روزی حلال و پاکیزه نیز زیاده روی می‌کنید و فراتر نروید: «...وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا، إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»: بخورید و بنوشید؛ ولی زیاده روی نکنید که خداوند اسرافکاران را دوست نمی‌دارد. (مراجعه شود آیه: 31 سوره اعراف) همچنان در این بابت مراجعه شود به آیات: (172 سوره بقره)، (آیه: 32 سوره اعراف) و (آیه 51 سوره مؤمنون).

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

و از نعمت های حلال و پاکیزه‌هایی که خداوند به شما روزی داده بخورید و از (مخالفت) خداوندی که به او ایمان دارید بپرهیزید. (۸۸)

تفسیر:

«وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا»: و بر شماست ای مؤمنان تا همواره، از روزی حلال و پاک خدا که به شما ارزانی داشته است بخورید. و از محرومات پلید اجتناب کنید. بناءً باید گفت که: رزق همه به دست اوست، پس عجله و حرص و حرام خواری نداشته باشیم. در التسهیل آمده است: یعنی از خوردنی‌های حلال و زنان و غیره، لذت بگیرید. و خوردن را مخصوصاً از این رو ذکر کرده است که بزرگترین احتیاجات انسان به شمار می‌آید. (تسهیل 186).

«وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ (88)»: و از پروردگار خویش با انجام آنچه امر شدید و اجتناب از آنچه نهی شدید بترسید، اگر واقعاً در عبودیت الله متعال و پیروی پیامبر محمد

صلی الله علیه وسلم و شریعت صداقت دارید. یعنی: در همه امور از خداوند متعال پروا دارید، از جمله در حلال و حرام وی. این آیه دلالت می کند بر اینکه ایمان به الله متعال، موجب تقوا و پرواداشتن از وی در امر و نهی وی است.

ذکر کلمه «كُلُوا» در قرآن:

استعمال کلمه «كُلُوا» همیشه در قرآن، همراه با دستور دیگری تذکر رفته است: از جمله: «كُلُوا»... وَاشْكُرُوا (بقره/172). بخورید و شکر کنید.
«كُلُوا»..... وَلَا تَطْغَوْا (طه/81) بخورید و طغیان نکنید.
«كُلُوا»... وَاعْمَلُوا (مؤمنون/51) بخورید و کار شایسته انجام دهید.
«فَكُلُوا»... وَأَطِعُوا (حج/28) بخورید و بخورانید.
«كُلُوا»... وَلَا تُسْرِفُوا (اعراف/31). بخورید و اسراف نکنید.
«كُلُوا»... وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ (انعام/142) بخورید و دنباله‌رو شیطان مباشید.

خواننده محترم!

مفسر تفسیر تفهم القرآن در توضیح این آیات متبرکه مینویسد: یعنی خود متصدی حلال و حرام نشوید. حلال همان است که الله آنرا حلال کرده است و حرام همان است که خدا حرام کرده است. اگر حلالی را خود سرانه حرام کنید به جای قانون خدا از قانون نفس پیروی کرده اید. دومین مطلب اینکه همانند راهبان مسیحی، جوگی های هندو و بودایی و صوفیان اشراقی (آفتاب پرستان) رهبانیت اختیار نکنید و لذت های دنیا را بر خود حرام نکنید. به طور معمول در افراد مذهبی نیک سرشت این ذهنیت دیده میشود که ادای حقوق نفس و جسم را مانع رشد و تکامل روحی و معنوی دانسته تحمیل کردن شرایط سخت برخورد و محروم کردن نفس از لذت های دنیوی و قطع ارتباط با امکانات زندگی دنیا را یک نوع نیکی پنداشته و گمان می کنند بدون آن نمی توان به خدا رسید.

خوانندگان گرامی!

موضوع بحث آیه 89: عبارت است از: قسم و کفاره‌ی آن: در آیات متبرکه قبلی خواندیم که: جایز نیست چیزهای پاکیزه را برخورد، حرام کنید. از این رو، آنان که سوگند خورده بودند که چنین کنند، از پیامبر صلی الله علیه وسلم راه چاره‌ی سوگندهایی که یاد کرده بودند، پرسیدند. خداوند در جوابشان این آیه را فرو فرستاد.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ هَلِيكُمُ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

الله شما را به سوگندهای لغوتان مؤاخذه (بازخواست) نمی کند ولی به سوگندهایی که [از روی اراده] میخورید [و می شکنید] شما را مؤاخذه میکند و کفاره آن اطعام ده مسکین است از غذای متوسطی که به خانواده خویش میخورانید یا دادن لباس به آنها یا آزاد کردن یک غلام، و هر که این موارد را نیافت پس بر اوسه روز روزه لازم است، این کفاره قسم‌های تان است، هرگاه که قسم خوردید (و آنرا شکستید). و قسم‌های تان را نگاه دارید. الله اینچنین آیات خود را برای شما بیان میکند، باشد که شکر گزار شوید. (۸۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ»: خدا شما را مورد بازخواست قرار نمیدهد. «اللَّغْوُ»: باطل، یاوه، بیهوده. «عَقَدْتُمْ الْأَيْمَانَ»: سوگندهای ارادی و اختیاری. «كُفَّارَهُ»: یعنی، پوشنده و در اصطلاح شرع آن چه که گناه سوگند را محوه کند و بزدايد و پاک نماید. «أَوْسَطُ»: متوسط، میانگین. «أَهْلِيكُمْ»: خانواده های خودتان. «تحریر»: آزاد کردن. «رَقَبَةً»: یعنی گردن؛ اما در اینجا به انسان برده گفته میشود. «وَأَحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ»: سوگندهایتان را پاس بدارید، آن را مراعات نمایید، آن را حرمت بدارید. (فرقان)

تفسیر:

«لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ» ای اهل ایمان! شما را حق تعالی هرگز به خاطر قسم های لغو که بدون قصد و نیت از زبان شما خارج میشود (سوگند لغو) از قبیل اینکه بگوئید «نه به خدا» یا «بلی به خدا» و از این قبیل مجازات نمیکند البته تا هنگامی که در نهاد خود نیت قسم را نداشته باشید، یعنی: سوگندهای لغو، بازپرسی و مؤاخذهای ندارند و پرداخت کفاره هم در آنها واجب نیست.

سوگند لغو: در مذهب شافعی (رح) این است که شخص در اثنای سخنش بگوید: نه و الله! آری والله! بی آن که از آن قصد قسم خوردن را داشته باشد، که این نوع از سوگندهای بیهوده، اغلب به طریق عادت از انسان صادر می‌شود.

اما از نظر جمهور فقها: سوگند لغو آن است که شخص در خبر دادن از گذشته یا از حال، گمان خویش را بر مبنای وقوع مفاد آن خبر قرار داده و بر وقوع آن امر پنداری سوگند بخورد؛ در حالی که واقعیت امر برخلاف آن باشد.

«وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمْ الْأَيْمَانَ» اما به خاطر سوگندی شما را مورد عتاب و بازخواست قرار میدهد که آن را مؤکد کرده و قصد و نیت سوگند را داشته باشید، که اگر آن را بشکنید مواخذه خواهید شد.

پس سوگندها عموماً بر دو نوع اند:

1- سوگندهای لغو. 2- سوگندهای محکم و از روی اراده. اما در این جا نوع سومی از سوگند است که آنرا «یمین غموس» می‌نامند. سوگند یا قسم غموس در نزد احناف عبارت است از: سوگند خوردن قصدی بر وقوع امری در گذشته یا حال که واقع نشده است. احناف برآنند که سوگند «غموس» کفاره‌ای ندارد زیرا سزای آن فروغلتیدن و غوطهور شدن در جهنم است چنانکه از نام آن پیداست. (برای تفصیل به کتب معتبر فقهی مراجعه فرماید) «فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ» وقتی قسم شکسته شد، کفاره‌ی آن غذا دادن به ده مسکین است از اوسط خوراکی است که به خانواده ی خود می‌دهید. یعنی: آن ده مسکین را از اوسط آنچه که عادتاً به کسان و خانواده خود می‌خورانید، اطعام کنید و طعام دادن ایشان از غذاهای اعلا بر شما واجب نیست، همانگونه که خوراندن به مسکین از طعام ادنی و پست نیز جایز نمی‌باشد و اطعام آنها تا سرحد سیرکردن آنهاست. احناف می‌گویند: اطعام به‌طور ادنی؛ سه نوبت غذا دادن بانان خورش، اطعام به‌طور ادنی؛ یک‌بار غذا دادن از خرما یا جو و اطعام به‌طور اوسط؛ دو نوبت غذا دادن در چاشت و شام است.

حضرت عمر (رض) و عائشه (رض) گفته‌اند: برای هر یک از ده مسکین، نیم صاع از گندم یا خرما بپردازد. رأی احناف نیز همین است.

اما شافعی میگوید: برای هر مسکین یک «مد» (صاع: عبارت از (2751) گرم، و مد: یک چهارم صاع است.) بپردازد. «یا» کفاره سوگند قصدی «پوشانیدن آنان است» یعنی: پوشانیدن لباسی به آن ده مسکین است که بدنشان را بپوشاند، هر چند یک جوره لباس باشد. به قولی: مراد از (کسوت)، آن مقدار از لباس است که با پوشیدن آن، خواندن نماز جایز باشد. ولی احناف برآنند که حد ادنای لباس، لباسی است که تمام بدن را بپوشاند، از این جهت، دادن فقط یک ازار و عمامه کافی نیست. «یا» کفاره سوگند قصدی «آزاد کردن برده ای است» از قید بردگی. امام شافعی شرط کرده است که آن برده باید مؤمن باشد اما احناف، مؤمن بودن وی را شرط نکرده اند. بنابر این، کسی که سوگند میخورد و باز سوگند می شکند، در میان سه کار یاد شده مخیر است و هریک از آنها را که می خواهد، می تواند انجام دهد.

ابن عباس (رض) فرموده است: یعنی از متعادل ترین خوراکی که به خانواده خود می دهید. و این عمرگفته است: اوسط یعنی نان و خرما، و خرما و کشمش. و بهترین خوراک خانواده ی ما عبارت است از نان و گوشت. (ابن کثیر 543/1).

«أَوْ كِسْوَتُهُمْ» یا تهیه ی لباس برای ده مسکین؛ برای هر مسکین پیراهنی که بدنش را بپوشاند.

«أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ» یا آزاد کردن بنده ای در راه الله. در تفسیر بحر آمده است: علما بر این نکته اجماع دارند که شکننده ی قسم در کفاره ی قسم مخیر است خوراک بدهد یا لباس بخرد یا برده ای را آزاد کند. (بحر 11/4).

«فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ» هرکس هیچ یک از آن سه مورد مذکور را نیافت، برای کفاره ی قسم باید سه روز روزه بگیرد. (حنفی ها و حنبلی ها تتابع روزها را شرط کرده اند اما شافعی و مالک تتابع را شرط نکرده اند و طبری میگوید: هر طور سه روز را روزه بگیرد صحیح است، پشت سر هم باشد یا متفرق. طبری 562/10).

یعنی: هرکس یکی از سه چیز یادشده را نیافت، روزه گرفتن سه روز پیاپی، کفاره وی است. و این رأی جمهور فقه است. اما مالکی ها می گویند: گرفتن سه روز روزه به طور متفرق نیز درست است. «این است کفاره سوگندهای شما هنگامی که سوگند خوردید» و بعد از آن سوگند شکسته و حائث گردیدید زیرا دادن کفاره قبل از سوگندشکنی چنانکه احناف گفته اند جایز نیست «و سوگندهای خود را نگهدارید» این عبارت به سه معنی است:

- 1 - سوگند های خود را نگهدارید و به سوگندخوردن شتاب نوزید.
 - 2 - سوگندهایی را که خورده اید نگهدارید و به شکستن آنها نشتابید.
 - 3 - چنانچه سوگندهای خود را شکستید، درپرداخت کفاره سهل انگاری نکنید.
- «ذَلِكَ كَفَّارَةٌ أَيَّمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ»: کفاره ی شرعی قسم اگر شکسته شود چنین است. «وَإِحْفَظُوا أَيَّمَانِكُمْ»: سوگند خود را حفظ کنید و آن را از ابتدال پاس بدارید، و جز در مواقع ضروری سوگند یاد نکنید.
- ابن عباس (رض) فرموده است: یعنی قسم نخورید. و ابن حریر گفته است: یعنی بدون کفاره آن را رها نکنید.

«كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (89)»: این چنین خدا احکام شرعی را برای شما بیان میکند و آن را توضیح میدهد تا به پاس هدایت و توفیقی که به شما عطا کرده است او را سپاسگزار باشید.

یادداشت ضروری:

1 - سوگند تنها به الله و أسماء و صفات اوتعالی جایز و مشروع و در صورت شکستن آن، موجب کفاره است. آنان که پیمان شکنی میکنند و سوگند خود را به بهای ناچیز می فروشند، در آخرت بی نصیب اند. (آل عمران آیه: 77).

2 - سوگند به کعبه، ملائکه، مشایخ، شاهان، خاک قبر آنان و... ناروا، منهی عنه و حرام است و انسان مؤمن باید از آن پرهیز کند. البته، این گونه سوگندها موجب کفاره هم نیست.

یادداشت تکمیلی:

سوگندی که در معنای قسم به خدا و مقصود شخصی مسلمان از آن، تعظیم آفریدگار باشد؛ نه سوگند به مخلوقات و آفریده‌ها مانند: سوگند به نذر، به چیز حرام، به طلاق و به آزاد کردن برده، مثلاً بگوید: اگر چنین کاری کردم، یک ماه روزه یا سفر حج خانه‌ی خدا بر من واجب گردد. حلال خدا بر من حرام باشد [یا برعکس]، این کار را نخواهم کرد، به طلاق یا طلاقم چنین و چنان باشد، این کار را نمیکنم، یا میکنم و اگر چنین کاری کردم، طلاق زرم واقع گردد. [حال اگر خلاف سوگند، عمل کرد] حکم صحیح آن است که با کفاره‌ی یمین، جبران میشوند. همانگونه که خدا میفرماید: «... ذَلِكَ كَفَّارَةٌ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ...» (منار، منیر، مراعی).

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه قبلی درباره‌ی خوردنی‌ها و چیزهای پاک و پاکیزه بخصوص خوردنی‌های که حلال و روا بود بحث بعمل آمد. اینک در آیات (90 الی 93) در باره، شراب و قمار که از جمله نجاست‌ها میباشد و باید از خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها پاکیزه‌ها جدا گردد، بحث بعمل می‌آید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید شراب و قمار و بتان و ازلام (که یکنوع بخت آزمائی و فال بینی بوده) همه پلید و از کار شیطان‌اند، پس از آن پرهیز کنید تا رستگار شوید. (۹۰).

تشریح لغات و اصطلاحات:

الخمیر: شراب، به معنای پوشاندن با کلمه‌ی «خمار» از یک ریشه است. به مقنعه‌ی (چادر) زنان خمار میگویند، چون موی سر را می پوشاند. شراب را هم خمیر میگویند، چون عقل را زایل میکند و می پوشاند.

«الْمَيْسِرُ»: قمار، چیز سهل و آسان. یعنی «بیسر»، به معنای آسانی است. چون در قمار، افراد بدون زحمت، پول به دست می‌آورند، به آن میسر گویند.

الأنصاب: جمع نصب، بتان سنگی. که در اطراف کعبه نصب و روی آن قربانی میکردند و به آنها تبرک می جستند. و یا مراد خود قربانی است که روی سنگ‌ها ذبح میکردند.

الأزلام: جمع زلم، تیرهای مخصوص بخت آزمایی و فال بینی و پیشگویی. رجس: زجاج در تعریف آن فرموده است: به تمام اعمال ناپاک از جهت معنوی، را رجس مینامند [منار].

وَأَنرَا كَثِيفَ مَسْمَى نَمُودَه اَنَد، اَلْبَتَه مَدْفُوع و كَثَافَت نِيز رَا رَجَس مِی شَمَارَنَد چُون كَثِيف و نَجَسَنَد.

يَصُدُّكُمْ: شَمَا رَا بَاز مِی دَارَد. فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهَوْنَ (نَهِي): أَيَا دَارِيد، بَس مِی كَنِيد؟ اِحْذَرُوا: بَپَرهَيزِيد. اَلْبَلَاغ: تَبْلِیغ، پِیَام رَسَانِی. طَعِمُوا: خُورَدَه اَنَد، اَشَامِيدَه اَنَد.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ»: اِی مُؤْمَنَان! تَمَام اَنچَه مُوجِب زَوَال عَقْل، مَسْتِی و ضَايَع شَدَن سَرْمَايَه اَسْت، مَانَنَد قَمَار، اَبِن عَبَاس (رَض) كَگْته اَسْت: خَمْر شَامَل تَمَام مَشْرُوبَات مَسْت كَنَنَدَه اَسْت و مِيسِر يَعْنِی قَمَار. دَر عَهْد جَاهَلِيَت قِمَار مِی كَرَدَنَد.

«وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ»: وَبُت هَاي نَصَب شَدَه بَرَاي پَرَسْتَش و تِير هَاي شَرطَبَنَدِی كَه دَر نَزَد پَرَدَه دَارَان بِيَت و خَادِمَان بَت هَا قَرَار دَاشْت. اَبِن عَبَاس (رَض) و مَجَاهِد كَگْته اَنَد: اَنْصَاب عِبَارَت بُوَد اَز سَنگ هَايِی كَه قَرَبَانِی هَاي خُود رَا دَر پِيشگَاه اَنهَا ذَبِح مِی كَرَدَنَد، و اَز لَام عِبَارَت بُوَد اَز تِير هَاي شَرطَبَنَدِی. رَهَان. (تَفْسِير طَبْرِي 575/10).

«رَجَسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ»: كَثِيف و نَجَس و نَپَاكَنَد و عَقْل اَن رَا نَمِی پَذِيرَد و اَنرَا مَرْدُود مِی كَنَد. يَعْنِی خَبِيث و كَثِيف هِسْتَنَد و شَيْطَان اَنهَا رَا بَرَايْتَان زِيَا جَلُوه مِيدَهَنَد.

«فَأَجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (90)»: خُورَدَن لَقْمَهی حَلَال و پَرهَيز اَز حَرَام خُوَارِی، دَر سَعَادَت و رَسْتگَارِی اَنسَان مُؤَثِّر اَسْت. طُورِيَكَه مِی فَرْمَايَد: «فَأَجْتَنِبُوهُ»: يَعْنِی اَنرَا كَنَار بَگْذَارِيد و اَز اَيْن كَثَافَت هَا و نَپَاكِي هَا دُورِی جُويِيد تا بَه ثَوَاب و پَادَاش بَزَرگ نَايِل آيِيد. مَفْسِرَان دَر تَفَاسير خُويَش ذِيل اَيْن آيَه مَبَارَكَه مِی نُويسَنَد: عَرَب هَا، بَه شَعْر و شَرَاب، سَخْت عِلَاقَمَنَد بُوَدَنَد، بَه هَمِين جِهَت تَحْرِيم شَرَاب بَه صُورَت تَدْرِيجِي اَنجَام كَرَفْت. و بَدِين تَرْتِيب اَللّهُ مَتَعَال با چَنَدِين تَاكِيد، شَرَاب و قَمَار رَا حَرَام اَعْلَام كَرَد:

اولین آیه همانا آیه (219 سورة بقره) است که میفرماید: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ؛ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ، وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا» (از تو درباره شراب و قمار میپرسند، بگو: در آن دو گناهی بزرگ است و منافعی (مادی) نیز برای مردم دارند. ولی) گناه آن دو از سود آنها بزرگتر است.

(همچنین) از تو میپرسند که چه انفاق کنند؟ بگو: افزون (بر نیاز خود را)، خداوند اینچنین آیات را برای شما روشن می سازد تا شاید اندیشه کنید).

اگر چه ازین آیه اشاره بسی واضح بطرف تحریم خمر کرده شده بود، اما چون به طور واضح ترك آن حکم نشده بود، لهذا حضرت عمر (رض) اَنرَا شَنِيدَه كَگْت «اَللّهُمَّ بَيِّن لَنَا بَيَانَا شَافِيَا»؛ سِيس آيَه دِیگَرِی يَعْنِی (آيَه: 43 / سورة نساء)، نَازَل شَد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى- اِلَى اَخرِ الآيَةِ»: دَر اَيْن آيَه هَم تَحْرِيم خَمْر تَصْرِيح نَشَدَه بُوَد؛ اِگر چَه دَر حَالَت سَكْر، نَمَاز مَمْنُوع كَرْدِيد، و اَيْن قَرِينَه بَرَاي اَيْن بُوَد كَه شَرَاب غَالِباً بَه طُور كَلِّی و عَنقَرِيب حَرَام شَدَنِی اَسْت؛ مَگَر چُون شَرَاب نُوشِی دَر عَرَب نَهَايَت رُوج دَاشْت، و مَرْدَم رَا دَفْعَتاً بَه تَرَك اَن مَجْبُور نَمُودَن نَظَر بَه عَادَت مَخَاطَبِين سَهَل نَبُود لَهَذَا بَه تَدْرِيج حَكِيمَانَه نَخَسْت دَر قُلُوب رَا سَخ شَد كَه اَز اَن نَفَرَت شُود، و آهَسْتَه آهَسْتَه بَه حَكْم تَحْرِيم مَأْتُوس كَرَدَنَد. چنانکه حضرت عمر (رض) چون آیت دوم را شنید، همان عبارت سابق را تکرار نمود: «اَللّهُمَّ بَيِّن لَنَا بَيَانَا شَافِيَا»: بِالْآخِرَه، اَيْن آيَه مَبَارَكَه (يَعْنِی: آيَه 90/ سورة مائده)، نَازَل شَد، اَز «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا»: تا «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهَوْنَ»: فِرُود اَمَد و دَر اَن بَه اِحْتِتاب اَزِين چِيز پَلِيد مَانَنَد بُت پَرَسْتِی صَرِيحاً هَدَايَت و تَوْصِيَه كَرْدِيد؛ چنانکه حضرت

عمر(رض) به مجرد شنیدن «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» نعره بر آورد: «إنتهینا! إنتهینا» مردم همان دم خمها را شکستند، و خُمخانه‌ها را بر باد دادند؛ چنانکه در کوچه و بازارهای مدینه منوره شراب مانند آب روان بود. تمام عرب شراب نجس را ترك داده، از شراب طهور معرفت ربّانی و محبّت و اطاعت نبوی سرشار گردیدند. و پیامبر صلی الله علیه وسلم در جهاد مقابل اُمّ الخبائث چنان کامیاب گردید که نظیر آن در تاریخ پیدا نمی شود. همچنان از ابن عمر(رض) روایت شده است که فرمود: درباره شراب سه آیه نازل شده است، اولین آنها آیه: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ» [البقرة: 219].

است و بعد از نزول آن، برخی از اصحاب چنین تبصره کردند که شراب حرام گشته لذا به رسول الله صلی الله علیه وسلم گفتند: اجازه بدهید تا چنانکه خداوند متعال در این آیه فرموده، از منافع شراب بهره گیریم! رسول الله صلی الله علیه وسلم در قبال این درخواست آنها سکوت نمودند. بعد از آن آیه: «لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَى» [النساء: 43]. نازل شد، باز برخی چنین تبصره کردند که شراب حرام شده است لذا اصحاب گفتند: یا رسول الله! بسیار خوب؛ در نزدیک اوقات نماز شراب نمی نوشیم. باز هم رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت نمودند. سپس آیه: «إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ...» نازل شد. در این هنگام رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: اکنون دیگر شراب (به طور قطع) حرام گردید. در حدیث شریف آمده است: «کل مسکر خمر، وکل مسکر حرام، ومن شرب الخمر فمات وهو یدمنها لم یتب، لم یشربها فی الآخرة». «هر چیز مستی آوری شراب است و هر مستی آوری حرام است پس هر کس شراب نوشید و در حالی مرد که هنوز به آن معتاد بود و از آن توبه نکرده بود، آن را در آخرت نمی نوشد».

خمر:

کلمه‌ی خمر از نظر لغت عرب بر شرابی اطلاق می شد که آن وقت معمولاً از انگور ساخته و تولید میشد، اما به طور مجاز آن را بر شراب هایی که از گندم، جو، کشمش، خرما و عسل میساختند نیز اطلاق میکردند، ولی پیامبر صلی الله علیه وسلم این حکم حرمت را دربرگیرنده‌ی همه چیزهایی که مُسکِر و مُستی آوراند، قرار داد. چنانکه اِرشادات روشن پیامبر صلی الله علیه وسلم را در این زمینه در حدیث خواندیم که: «كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ» «هر چیز مستی آور خمر است و هر چیز مستی آور حرام است.» و «كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرٌ فَهُوَ حَرَامٌ» «هر مشروبی که مستی بیاورد، حرام است.» «وإنا أنهی عن کلِّ مُسْكَرٍ» «و من از هر چیز مستی آوری نهی میکنم.» امیرالمؤمنین عمر(رض) شراب را در خطبه‌ی جمعه این گونه تعریف فرموده بود: «الخمر ما خامر العقل» «خمر هر آن چیزی است که عقل بایپوشاند.» همچنین آن حضرت(ص) این اصل را نیز بیان داشتند که: «ما اسکر کثیرة فقلیلة حرام» هر آن چیزی که مقدار زیاد آن مستی آور باشد، مقدار کم آن نیز حرام است.» و «ما اسکر الفرق منه فملء الکف منه حرام» «هر آن چیزی که یک مشک از آن مستی آور باشد، پس نوشیدن یک کف دست از آن نیز حرام است.» در زمان پیامبر صلی الله علیه وسلم نوشیدن شراب مجازات خاصی نداشت. هر کسی که مرتکب این جرم شده بود و دستگیر می شد، او را با کفش، لگد، مشت، شاخه های خرما و... میزدند. حداکثر مجازاتی که بر مرتکبان این جرم در زمان ایشان اجرا شده 40 ضربه شلاق است. در زمان ابوبکر(رض) نیز مجازات این جرم همان چهل ضربه شلاق بود. در زمان عمر(رض) نیز در آغاز همان چهل ضربه شلاق را میزدند، اما در اواخر با

مشاهده‌ی این که مردم از نوشیدن شراب دست بر نمیدارند، با مشورت صحابه و مجازات آن را به هشتاد ضربه افزایش دادند. امام مالک (رح)، امام ابوحنیفه (رح) و بنا به قولی امام شافعی (رح) همین مجازات را حد نوشیدن شراب می دانند. اما امام محمد بن حنبل؛ و بنا به قول دیگر امام شافعی؛ قایل به همان چهل ضربه شلاق هستند و علی (رض) نیز همین را پسند فرموده است.

قابل یادآوری میدانیم که: حد شراب، بنابر رأی جمهور فقها هشتاد شلاق (دره) است. باید اضافه نمود که: از روی شریعت دولت اسلامی مؤظف به اجرای حکم ممنوعیت شراب است و در این باره مجاز به استفاده از زور نیز هست. در زمان عمر (رض) مغازه‌ی شخصی از قبیله‌ی ثقیف به نام رویشد را به جرم فروختن مخفیانه‌ی شراب آتش زدند، باری یک قریه به طور کامل به دستور عمر (رض) به دلیل تولید و فروش مخفیانه‌ی شراب در آن، سوزانده شد.

شأن نزول آیه مبارکه:

وقتی پیامبر صلی الله علیه وسلم به مدینه مهاجرت فرمود به صورت عام، مردم شراب می نوشیدند و قمار باز بودند. در این باره از پیامبر صلی الله علیه وسلم سؤال کردند؛ خداوند فرمود: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ...» [بقره/۲۱۹]. مردم گفتند: این آیه، میگساری و قمار را بر ما حرام نکرده، بلکه گفته است: «فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ»: در آن دو، گناهی بزرگ است. عده‌ای از این دو دست نکشیدند، تا اینکه جمعی از مسلمانان نماز مغرب را میگذارند، امام جماعت - که شراب خورده بود - در تلاوت به اشتباه رفت. این بار آیه‌ی تنذی نازل شد و فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ...» [نسا/۴۳۷] سپس تندتر و قاطع تر از این آیه هم نازل شد و گفت: «إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ...» [مائدة/۹۰]. جمعی از مؤمنان گفتند: ای پیامبر خدا! برخی از مسلمانان، پیش از نزول این آیه از دنیا رفته‌اند، حال آنکه به این دوکار منهی عنده دست زده بودند. خداوند فرمود: «لَيْسَ عَلَي الَّذِينَ آمَنُوا و...» [مائدة/۹۳].

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

همانا شیطان قصد آن دارد که به وسیله شراب و قمار، بین شما دشمنی و کینه ایجاد کند، و شما را از یاد الله و از نماز بازدارد، آیا (با اینهمه زیان و فساد و با این نهي اکید) خود داری خواهید کرد؟! (۹۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«يُوقِعُ»: بیفکند و پراکنده کند. «الْبَغْضَاءُ»: کینه‌توزی. «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ»: پس آیا بس می‌کنید؟! یعنی باید که خودداری کنید و دست از آن بردارید.

تفسیر:

«إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ»: شیطان میخواهد از خلال واقع شدن در چنین امور حرامی یعنی به سبب نوشیدن شراب و قمار، در بین مؤمنان دشمنی و کینه ایجاد کند.

«وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ»: زیرا شراب انسان را از نماز که مایه‌ی صلاح دنیا و آخرت وستون دین شماسست و ذکر الله باز می‌دارد و قمار عمر را ضایع و مانع انذار می‌شود و این امر موجب جلب قهر و غضب الهی می‌گردد.

اگر چه بسیاری از قتل‌ها، جرائم، تصادفات، طلاق‌ها، امراض روانی، قلبی، کرده و امراض معدوی و غیره و غیره ناشی از شراب است، اما قرآن عظیم الشان در این آیه مبارکه در بیان فلسفه‌ی تحریم، فقط و فقط روی دو نکته تأکید و اشاره بعمل آورده است: یکی ضرر اجتماعی یعنی کینه و عداوت و دیگری ضرر معنوی یعنی غفلت از نماز و یاد الله متعال. باید گفت که: قمار و شراب، ابزار کار شیطان برای ایجاد کینه و دشمنی است.

این آیه برجسته‌ترین اثر شراب و قمار را باز داشتن از یاد الله و نماز دانسته است، اکنون جای این سؤال است که اگر کارهای عادی مثل: تجارت، ورزش، تحصیل و مطالعه و امثال آن نیز ما را سرگرم کرده و از یاد خدا و نماز بازدارد، آیا مانند شراب و قمار است؟ قابل یادآوری است: هرآن چیزیکه ما را از یاد الله غافل کند، مانند شراب و قمار، ناپسند است، گر چه اسلام به خاطر لطف و آسان گرفتن، آن را حرام نکرده باشد.

مفسر ابوحیان در تفسیر خویش می نویسد: خدای متعال در شراب و قمار دو مفسده را یادآور شده است: یکی دنیوی و دیگری دینی. فساد دنیایی اینکه شراب خواری شر و آشوب و کینه بر می انگیزد و موجب قطع روابط و گسسته شدن صله‌ی رحم میشود، و قمار باز به کار خود ادامه میدهد تا همه چیز را میبازد و چیزی برایش باقی نمیماند، تاجایی که روی زن و فرزندش شرطبندی میکند. و ضرر و فساد دینی حاصل از شراب خواری این است که سبب غلبه یافتن شر و فساد میشود و آدمی را از یاد خدا و اقامه‌ی نماز غافل می کند و در قمار خواه شخص برنده باشد یا بازنده از یاد خدا غافل می شود. (البحر 15/4).

«فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ (91)» «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ؟»: استفهام و به معنای امر است؛ یعنی، «فانتهاوا» بس کنید، دست بکشید. وقتی این آیه شرف نزول یافت، عمر فاروق گفت: «انتھینا ربنا انتھینا» آری پروردگار! دست کشیدیم و بس کردیم.

در البحر آمده است: این استفهام بلیغ‌ترین وجه نهی را نشان میدهد، طوریکه گفته است: چیزی که بر شما خوانده شد متضمن مفاسدی است که رها کردن را ایجاب میکند، پس آیا شما دست برمی دارید یا بر حال خود خواهید ماند؟

همچنان برخی از مفسران در تفاسیر خویش در مورد آیه کریمه «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» مینویسند که: «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» از استفهام قصد امر شده است؛ یعنی دست بردارید. این طرز بیان بلیغ‌ترین نوع نهی است.

ابو سعود گفته است: در این آیه‌ی شریفه تحریم شراب و قمار به وسیله‌ی چند ادات تأکید شده است: این که جمله را با *إنما* شروع کرده و با اصنام و ازلام قرین و ردیف شده است و آن را ناپاک و عمل شیطان نام نهاده و اجتناب از آن را خواستار شده و ترک آن را سبب رستگاری قرار داده است. بعد از آن مفاسد دینی و دنیایی آنها را یادآور شده است. آنگاه با صیغه‌ی استفهام بر پایان دادن این اعمال اصرار ورزیده است. «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» و بدین وسیله اعلام کرده است که در منع و برحذر داشتن، کاربه آخرین درجه رسیده است.

خطر ها و اضرار قمار و شراب:

خطر و ضرر اجتماعی شراب و قمار این است که دشمنی و کینه توزی و تفرق و دودستگی را به وجود می آورد و کیان و موقعیت شخص را در هم میکوبد. شراب، موجب زوال عقل و خرد میشود، می گسار را به مرحله‌ی پست حیوانی میراند و آنگاه به کارهای زشت و پلید دست می یازد.

قمار، زیان مالی در بر دارد، از سویی قمار باز، بدون رنج و زحمت تجارت و کار، به

مال فراوانی دست می یابد و سرانجام دشمنی و کینه را به بار می آورد و دلها از محبت و دوستی تهی میگردد و صفا و صمیمیت دیرین رخت برمیبندد. پس این دو چیز پلید، شخصیت را تباہ، جوانی و شادابی را نابود میکنند، تندرستی رامیگیرند و آدمی را در گرداب و منجلاب پستی و حقارت فرومیبرند. مسلماً این عیبه‌ها و بد فرجامی‌ها مورد انکار هیچ خردمندی نیست.

اما خطر و ضرر دینی و عقیدتی این که: خدا را از یادها می برد، دلها و روانها را سیاه و تباہ می گرداند، آدمی را از راز و نیاز با آفریدگار باز می دارد. هان، ای خردمند! بس نیست؟ بیا و از خدا و پیامبر اطاعت کن و از این صفات ناپسند خوار کننده‌ی خانمانسوز دست بر دار تا فردایی پر از ناز و نعمت و خیر و برکت، در مهر و مودت را به رویت بگشاید.

سایر سرگرمی‌ها:

أحناف بر آنند که: بازی با نرد (نوعی بازی شطرنج است که ابزار و وسایل آن يك تخته چوبی با همراه پانزده (15) مهره سیاه و پانزده (15) مهره سفید و دو پیاله میباشد.) شطرنج، قاب قمار، منقل چینی، قطعه بازی و مانند اینها مکروه تحریمی است، هر چند که با قمار همراه نباشد اما امام ابو یوسف بازی با شطرنج را مباح دانسته، مشروط به این شرایط که:

- 1 - بازی شطرنج با قمار همراه نباشد.
- 2 - شخص به طور دائم به آن پایبند نباشد.
- 3 - به واجبی از واجبات وی خلل وارد نسازد.
- 4 - بر آن بسیار سوگند نخورد. (در این مورد مراجعه بفرماید به کتب معتبر فقهی).

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

و الله و رسول را اطاعت کنید، و (از نافرمانی ایشان) حذر کنید، پس اگر (از اطاعت الله و رسول) رویگردان شدید، بدانید که وظیفه پیامبر جز ابلاغ آشکار چیز دیگری نیست (و این وظیفه را در برابر شما انجام داده است). (۹۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الْبَلَاغُ»: تبلیغ. رساندن فرمان. «الْمُبِينُ»: واضح و روشن. توضیح دهنده و روشن‌گر.

تفسیر:

«وَاطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا»: و فرمان و طاعت الله متعال و پیامبر صلی الله علیه و سلم را به خوبی انجام دهید و از بهترین خلائق پیروی کنید و از مخالفت با آنها برحذر باشید. یعنی: ترس و حذر از مخالفت را با طاعت الله متعال و رسولش یکجا گردانید، «فَإِن تَوَلَّيْتُمْ»: انسان در انتخاب راه، آزاد است.

پس اگر روی گردانید از فرمانبرداری و ترس از الله متعال و اطاعت رسولش صلی الله علیه و سلم، «فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (92)»: بدانید که هدایت شما به عهده‌ی او نیست بلکه ابلاغ رسالت و وظیفه‌ی اوست، و مکافات و مجازات از جانب ما است. این بیان برای کسیکه امر و نهی خدا را پاس نمیدارد تهدید و وعید است. خدای متعال به آنان میگوید: وقتی از امر و نهی من سرپیچی کردید، منتظر مجازات باشید. واقعیت اینست که: با تخلف و روی گردانی، به کسی جز خود لطمه نمی زنیم.

باید یادآور شد که: شرط ابلاغ احکام الهی پذیرش مردم نیست، ما باید اِتْمَام حُجَّتْ کنیم.

وظیفه‌ی پیامبر، تنها ابلاغ رسالت است، نه اجبار و تحمیل. مفسر ابو حیان فرموده است: در این بیان به طور آشکار و عید و تهدید شدیدی مقرر است؛ چون متضمن این مفهوم است که کیفر شما به دست ارسال کننده است نه پیامبر.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (۹۳)

برکسانیکه ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند گناهی در آنچه خورده‌اند نیست (و نسبت به نوشیدن شراب قبل از نزول حکم تحریم مجازات نمیشوند) مشروط بر اینکه تقوا پیشه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند، سپس تقوای پیشه کنند و ایمان آورند، سپس تقوا پیشه کنند و نیکی نمایند، و الله نیکوکاران را دوست دارد. (۹۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«جُنَاحٌ»: گناه. «طَعَمُوا»: خورده‌اند. نوشیده‌اند. «اتَّقَوْا»: پرهیزگاری کردند. ذکر سه بار آن در این آیه بیان‌گر مراحل ابتدائی و متوسط و عالی تقوا است. همچنین بیان‌گر این واقعیت است که اعتقاد بیشتر به احکام الهی، مایه ایمان بیشتر و استوارتر می‌شود. شأن نزول آیه:

از انس(رض) روایت شده است: روزی که شراب حرام شد من در منزل ابی طلحه ساقی جماعت بودم، شرابشان عبارت از آب انگور بسر و خرما بود. در این موقع جارچی جار زد که شراب حرام شد، شراب در کوچه‌های مدینه ریخته شد. ابو طلحه به من گفت: برو آن را بریز. بعضی گفتند: نابود باد قومی که شراب در شکم دارند! در این موقع آیه‌ی «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا» نازل شد.

و روشن ساخت که چون آنها قبل از تحریم شراب و قمار در گذشته‌اند لذا بر آنان گناهی نیست درحالی که پرهیزگار هم بوده‌اند. (قرطبی 293/6 و اسباب نزول ص 120).

تفسیر:

«لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا»: بر کسانی که ایمان آورده و از خدای خود اطاعت کردند گناهی در استفاده از مواد سکر آور پیش از تحریم نیست به شرط آنکه بعد از تحریم این عمل را ترک نموده باشند و از مولای خود بترسند، «إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»: و همواره تقوایش را رعایت و در راستای انجام خوبی‌ها و ترک بدی‌ها تلاش کنند و بر ایمان و اعتقاد ثابت بمانند و اعمال صالح انجام دهند، در مورد خوردن و نوشیدن قبلی گناهی به‌گردد ندارند.

باید متذکر شد که: خلاف‌های پیشین مؤمنان به شرط عدم تکرار و رعایت تقوا در آینده، قابل عفو و بخشش است. ولی نباید فراموش کنید که: اگر بعد از شنیدن حکم الهی باز هم گناه کنند خداوند برگناهان قبلی هم مؤاخذه میکند.

«ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا»: سپس از خوردن حرام پرهیزند و به تحریم آن ایمان داشته باشند؛ یعنی از نوشیدن و خوردن آنچه خدا حرام کرده دوری جویند و به حرام بودنش ایمان داشته باشند.

«ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا»: و تقوای خود را با انجام آنچه به آن امر شده و ترک آنچه از آن نهی شده‌اند بر دوام باشند، و اعمال نیکو انجام دهند که آنها را به خدا نزدیک می‌کند.

«وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (93)»: همانا الله متعال نیکوکاران را دوست می‌دارد که با اعمال نیکو به او تقرب می‌جویند.

در آلتسهیل آمده است: کلمه‌ی «تقوی» را به جهت مبالغه تکرار کرده است. و بناءً به قولی «تقوی» چندین مرتبه دارد: مرتبه‌ی اول پرهیز از شرک است، مرتبه‌ی دوم پرهیز از معاصی و گناه است و مرتبه‌ی سوم پرهیز از اموری است هیچ ایرادی به آنها وارد نیست اما با این وجود می‌تواند که مبادا به سبب آن مرتکب عمل زیان آور شود. (التسهیل لعلوم التنزیل 187/1).

محققین نگاشته‌اند که تقوی (یعنی اجتناب از چیزهایی که به دین ضرر میرساند) دارای چند درجه است، و مراتب ایمان و یقین هم از نقطه نظر قوت و ضعف متفاوتند. از تجربه و نصوص شرعیّه ثابت است که هر قدری که آدم در ذکر و فکر و اعمال صالح ترقی، و در جهاد فی سبیل الله پیشرفت و همت نماید، همان قدر قلب وی از خوف الله متعال معمور، و از تصور عظمت و جلال او تعالی ایمان و یقین وی مستحکم و استوار می‌گردد.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (94 الی 96) در باره موضوع شکار هنگام احرام و سزا و فدیهای آن مورد بحث قرار می‌گیرد.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُبْلُوَكُمْ اللَّهُ بَشِيءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾

ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید، البته الله شما را به شکاری که با دستهای تان می‌گیرید یا با نیزه شکار می‌کنید، می‌آزماید. تا معلوم کند که چه کسی در نهان از او می‌ترسد. و هر کس از این پس از حد بگذرد، عذاب دردناکی در پیش دارد. (۹۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«لِيُبْلُوَكُمْ اللَّهُ»: (بلو): قطعاً خدا شما را می‌آزماید. «تَنَالَهُ»: به آن می‌رسد. «رِمَاكُمْ»: جمع رُمح، نیزه‌ها. «بِالْغَيْبِ»: در نهان. «بَعْدَ ذَلِكَ»: پس از دریافت این احکام و فرمان.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُبْلُوَكُمْ اللَّهُ بَشِيءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاكُمْ»: ای مؤمنان! همانا خداوند تعالی ایمان شما و امتثالی که از شرع دارید را در آزمون قرار میدهد به این صورت که شکار حرم در حالتی که آنها احرام دارند به آنها نزدیک میشود تا جائی که حیوان کوچکی که میتوان با دست آنرا گرفت و حیوان بزرگی که میتوان با نیزه شکار کرد. مفسر بیضاوی در باب شأن نزول آیه مبارکه می‌فرماید: وقتی قریشیان در مکه مسلمانان را از رفتن به حرم باز داشتند و در عمره حدیبیه ماندگار شدند و هنوز در احرام عمره بودند، خدای متعال مؤمنان را به شکار امتحان کرد.

پرنده‌ها و آهوی فراوانی به اردوگاه و خیمه‌های شان سرازیر شد که مسلمانان به طوری که در حال احرام میتوانستند به اسانی با دست یا نیزه آنها را شکار و هدف قرار دهند: «تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاكُمْ»: در آن موقع حیوانات وحشی اردوگاه و بار و بنه‌ی آنها را احاطه کرده بودند به طوری که در حال احرام میتوانستند با دست یا نیزه آنها را شکار کنند. در حالیکه در گذشته چنین جمع آنبوهی از حیوانات و پرندگان شکاری را هرگز ندیده بودند. اما هنگامی که خواستند به شکار بپردازند؛ این آیات فرود آمد و از کشتن شکار در حال احرام نهی کرد. (تفسیر بیضاوی 160).

آزمایش مؤمنان، در طول تاریخ بشری يك سنت قطعی پروردگار است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُبْلُوَكُمْ»: (حرف «لام» و فعل مضارع و نون تأکید، نشانه‌ی قطعی بودن است) در ضمن

قابل تذکر است که: خداترسی یا خوف و ترس از الله متعال آنجا آشکار میشود که زمینه‌ی گناه فراهم باشد و انسان خطا نکند.

مفسر تفسیر کابلی مینویسد: قصه اصحاب سبت در سوره بقره گذشته که حق تعالی آنها را مخصوصاً به روز شنبه از شکار ماهی منع کرده بود؛ مگر آنها از مکر و حيله به مخالفت حکم پرداختند و از حد تجاوز کردند؛ خدای تعالی به آنها عذابی به غایت ذلت‌آور نازل کرد. همین‌طور، حق تعالی امت محمدیه را درین مسئله اندکی آزمایش فرمود تا در حالت احرام شکار نکنند. در موقع حدیبیه، وقتی که این حکم فرستاده شد، شکار آنقدر زیاد و قریب بود که با دست گرفته و با نیزه کشته می‌توانستند؛ لیکن اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم به اثبات رسانیدند که در امتحان خدا هیچ قوم دنیا برابر آنها کامیاب شده نمی‌تواند. قابل یادآوری است که: عرب به وسیله‌ی شکار امرار معاش میکردند و از آن لذت میبردند و دربارهی آن اشعار سروده و آن را نیکو هم توصیف میکردند. (البحر 4/16).

از فحوای جمله «تَنَالُهُ أُيْدِيكُمْ» آیه مبارکه بر می‌آید که احتیاط باید کرد: هر چیزی که دست ما به آن میرسد، رزق و حلال نیست.

«لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ»: تا دانسته شود چه کسی مراقب خداست و از خاطر قوت ایمانش در خفا از خدا می‌ترسد، و به شکار نمی‌پردازد. و آن کسیکه سبب ضعف ایمانش از خدا نمی‌ترسد، متمایز شود. باید گفت که: ملاك تقوا، خوف باطنی است، نه تنها حیای ظاهری.

«فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ (94)»: و هرکس تجاوز کند و شکار را بکشد و مرتکب نهی شود یقیناً مستحق عذاب شدید و حتمی میشود. فهم جمله «بَعْدَ ذَلِكَ» آیه مبارکه می‌رساند که: تکلیف و مسئولیت، بعد از ابلاغ است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمَّداً فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِأَلْفِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامٍ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ (۹۵)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هرگاه در احرام [حج یا عمره] هستید شکار را مکشید و هر که شکار را به قصد بکشد کفاره ای او قربانی کردن حیوانی است مانند آنچه کشته است به شرط آنکه دو عادل به آن گواهی دهند و قربانی را به کعبه رسانند، یا برای جبران آن به مساکین طعام دهد، یا برابر آن روزه بگیرد، تا سزای کار خود را بچشد. الله از آنچه در گذشته کرده اید عفو کرده است، (لیکن) هرکه به آن اشتباه باز گردد، الله از او انتقام می‌گیرد، چون الله غالب و صاحب انتقام است. (۹۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«حُرْمٌ»: جمع حرام؛ یعنی، کسانی که در لباس احرام هستند. «النَّعْمُ»: شتر، گاو، گوسفند و بز. «ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ»: دو نفر دادگر از خودتان. «هدیاً»: هدیه. «بألف الكعبة»: به حرم برسد و به نیازمندان آن جا داده شود. «عَدْلٌ»: معادل، همانند، همسنگ. «وَبَالَ»: ضرر و زیان، کفاره، سنگینی کیفر و سزا. «سَلَفٌ»: پیش از دستور تحریم.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ»: ای مؤمنان! اگر شما موقعی که در احرام

حج و یا عمره هستید از شکار حیوانات خشکی بپرهیزید، ملاحظه میداریم که: امنیت در حال احرام، حتی برای حیوانات نیز باید حفظ شود. در ضمن باید یادآور شد که فلسفه‌ی حلال و حرام بودن، همیشه ذاتی و مربوط به خود موارد نیست، بلکه گاهی به اقتضای شرایط زمانی و مکانی است، پس زمان و مکان، تاریخ و جغرافیا، در حکم الهی هم تأثیر دارد.

«وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ»: هر کس در حال احرام شکاری را عمداً بکشد، بر او لازم است تا به مثل آن از شتر، گاو یا گوسفند ذبح کند و در بین فقهای حرم تقسیم نماید.

مطلب از قتل عمد این است که یادش باشد که محرم است و مستحضر باشد که درحالت احرام شکار جایز نیست. در اینجا صرف حکم «مُتَعَمِّدًا» بیان شده که سزای این فعل این می‌باشد؛ اما انتقامی که الله متعال می‌گیرد غیر از آن است؛ چنانکه در «وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ»: تنبیه شده است. و اگر سهواً به فراموشی شکار کرد، همان جزا باقی می‌ماند، یعنی هدی یا طعام و یاصیام؛ البته، خدا سزای انتقامی را از وی می‌برد. (تفسیر کابلی) «يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ»: مقدار و نوعیت این هدی را دو نفر از اهل عدالت تعیین میکنند، یعنی: دو مرد معروف به عدالت از میان مسلمانان به آن حکم کنند پس چون آن دوبه آن حکم کردند، آن كفاره بر وی لازم میشود، «هَدِيًّا بِالْعُكْبَةِ» «وبه صورت هدی به کعبه برسد»، یعنی: اگر دو تن حکم عادل به كفاره حکم کردند، با آن حیوان كفاره، همان کاری انجام میشود که باقربانی انجام میشود؛ از فرستادن آن به سوی مکه و ذبح نمودن آن در آنجا. البته مراد آیه عین کعبه نیست زیرا قربانی در خود کعبه ذبح نمیشود بلکه مراد سرزمین حرم است و هیچ خلافي در این نیست.

«أَوْ كِفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ»: و اگر حیوانی که شبیه شکار کشته شده باشد یافت نشد شکارچی میتواند به اندازه قیمت آن، طعامی را بخرد و به مسکینان فقرا داده میشود و به هر مسکین یک «مد» تعلق می‌گیرد.

باید یادآور شد که: علماء مقدار كفاره در هرگونه صید و شکار را مقرر داشته‌اند. شاه ولی الله دهلوی میگوید: «جزای صید یکی از سه چیز تواند بود:

1 - همانند صید را درحرم ذبح کند. این همانندی در نزد شافعی (رح) به خلقت و هیأت و در نزد ابو حنیفه (رح) به قیمت است زیرا مُمَاتِلَتْ به خلقت و هیأت متعذر میباشد پس مراد مماتلت معنوی است و داوران باید قیمت آن را بسنجند نه حیوانی مانند آن را.
2 - به قیمت صید، خوراکی‌ای خریده و آنرا به مسکینان بدهد. در نزد شافعی (رح) باید به هر مسکین مدی از طعام و در نزد ابو حنیفه (رح) به هر مسکین نیم صاع از گندم یا یک صاع از جو بدهد. (یک صاع (2751) گرم است، و مد یک چهارم صاع است.)

3 - بجای اطعام هر نفر مسکین به شمار مسکینان یک روز روزه بدارد. پس جانی در میان سه نوع كفاره یادشده مخیر است. «(بنقل از تفسیر انوار القرآن).

«أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ»: و یا در بدل هر نیم پیمانۀ از آن طعام، یک روز روزه بگیرد تا این امر نوعی تأدیب و تعزیر باشد و او را از ارتکاب چنین کارهایی در آینده بازدارد.

در التسهیل آمده است: خدای متعال مجازات واجب شده بر محرم به سبب قتل شکار را بر

شمرده است: مرحله‌ی اول کيفر ذبح حيوان است و بعد از آن طعام دادن و سپس روزه است.

مذهب امام مالک و جمهور بر مُخَيَّر بودن است که عطف به (او) نیز چنان إقتضاء میکند. و از ابن عباس (رض) نقل شده است که کفاره‌ی شکستن إحرام به وسیله‌ی شکار کردن باید به ترتیب انجام شود. (التسهيل 188/1).

«عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ»: و هر که قبل از حرام شدن شکار به این عمل مبادرت کرده باشد خدای تعالی از گناه او در میگذرد، و صرف نظر کرده است.

«وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ (95)»: ولی اگر بعد از حرمت شکار کند حتماً از او إنتقام میگیرد، زیرا این شخص مرتکب عملی حرام شده و پروردگار توانائی است که هیچکس بر او غلبه نمی یابد و نیرومندی است که هیچکس توان جنگ با او را ندارد. هر که او را اراده داشته باشد اراده کننده را در می یابد و از نافرمانان انتقام می گیرد. برخی از مفسران فرموده اند: معنی این است که خداوند متعال از او با وضع نمودن کفاره انتقام میگیرد چنانکه جمهور فقهاء از جمله امام أبوحنیفه (رح)، پرداخت کفاره را بر تکرارکننده این جنایت، واجب شناخته اند بنابر این، در نزد آنان جزا با تکرار شکار تکرار میشود زیرا جزای آخرت مانع و جوب جزای دنیا بر وی نیست. اما شریح وسعیدبن جُبیر گفته اند: او در اولین باری که مرتکب این عمل شد، باید کفاره بدهد، ولی اگر این عمل را تکرار کرد، بار دوم بر وی به کفاره حکم نمی شود بلکه به وی گفته میشود: برو که الله متعال از تو انتقام می گیرد! یعنی: گناه تو بزرگتر از آن است که با کفاره جبران شود. (بنقل از تفسیر انوار القرآن).

یادداشت:

قابل تذکر است که: بر مبنای أحادیث شریف، حیوانات و حشرات مؤذی ذیل از حکم قتل صید در حالت إحرام مستثنا هستند: 1- زاغ. 2- زغن. 3- عقرب (گژدم). 4- موش. 5- سگ درنده. و گرگ نیز به سگ ملحق میشود. پس در کشتن آنها گناه و مجازاتی نیست.

توضیح مختصر:

این آیه مبارکه حکم تحریم شکار حیوانات خشکی را در وقت إحرام بیان فرمود و نشان داد که شکار داخل و خارج حرم مکه و مدینه برای شخص مُحَرَّم و همچنین شکار داخل حرم برای همه کس - از بزرگ و کوچک، زن و مرد، مُحَرَّم و غیر مُحَرَّم - ممنوع و حرام است؛ چون باید همه‌ی موجودات اعم از: انسان، پرندگان، چهارپایان اهلی و وحشی، درختان، گیاهان و... در امان باشند و کسی به آنها تجاوز و تعرض نکند.

اگر کسی که مُحَرَّم نیست و خارج از حرمین، شکار کند و مُحَرَّم از آن گوشت بخورد، [اگر غیر مُحَرَّم به خاطر شخص محرم یا به کمک و اجازه‌ی او شکار نکرده باشد. (منار)] یا این که: شخصی مُحَرَّم پیش از بستن إحرام صید کرده باشد، خوردن آن صید در وقت إحرام، جایز است.

أَحَلَّ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

شکار دریا و خوردن آن، برای شما حلال شده که بهره ای (توشه) برای شما و مسافران است. و شکار صحرائی (خشکه) تا وقتی که در احرام هستید بر شما حرام شده است. و از الله بترسید، پروردگاری که به نزد او محشور میشوید. (۹۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«صَيْدُ الْبَحْرِ»: شکار دریا، «السِّيَّارَةُ»: مسافران، کاروان. «تُحْشَرُونَ»: گردآوری میشوند.

تفسیر:

«أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ»: ای مؤمنان! خداوند متعال به شما شکار در بحر را مجاز و حلال نموده، فرق نمیکند که؛ در حال احرام و چه در غیر حال احرام باشید. مراد از بحر در آیه مبارکه: هر آبی است که در آن شکار بحری یافت میشود، هر چند آن آب، آب نهر و یا هم بند و یا چاهی باشد.

در آیه مبارکه درمی یابیم: حُجَّاج که در حال احرام بسر می برند؛ همه‌ی راه‌ها بالای شان بسته نیست. (خداوند در کنار منع شکار صحرائی، شکار دریایی را جایز دانسته است.) «وَوَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَ لِلسِّيَّارَةِ»: شما از آن میتوانید هم در حالت اقامت و هم در حالت سفر استفاده کنید.

شکاری که از آن به عنوان منبع انرژی استفاده می کنید از قبیل ماهی و غیره برای شما منفعت و قوت است و برای مسافران توشه می باشد که در سفرشان آن را توشه می کنند. «طعام بحری»: خوردنی‌ای از خوردنی‌های آن است که در بیرون افگند، یا بر روی آب آید. اما در نزد امام ابوحنیفه، ماهی مرده‌ای که بر روی آب دریا می‌آید، خورده نمیشود و بجز ماهی، خوردن سایر حیوانات دریایی نیز در نزد احناف روا نیست. ولی غیر احناف، (صید) را در آیه کریمه به شکاری که از دریا زنده گرفته میشود و (طعام) رابه آنچه که دریا بعد از مردن آن را به بیرون می افگند، تفسیر کرده اند. بلی! شکار و طعام دریا را برای شما حلال گردانیدیم. (تفسیر أنوار القرآن).

«وَحُرْمٌ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا»: پس هرگاه احرام بستید شکار خشکی بر شما تا زمانی که از احرام خارج شوید حرام است، «وَأْتَفَوْا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (96)»: از پروردگار با عظمت بترسید و تمام آنچه را امر نموده انجام دهید و از تمام آنچه نهی کرده اجتناب نمائید که به زودی به سوی الله متعال به منظور حساب و کتاب رانده میشوید و نزد او یا پاداش دریافت می دارید و یا به مجازات میرسید.

از رازهای مهم در باب تغذیه‌ی سالم انسان؛ محیط زیست است. آگاهان و متخصصان، قائل اند که: خوراک ماهی هیچگاه منع مصرف ندارد، مگر در مورد خاص و مریضی خاص که قاعده را بر هم نمیزند. و به علاوه، تیغ و تیر و سر بریدن و خشونتی که در شکار خشکی و حیوانات غیر دریایی هست، در ماهیها نیست. و پرهیز از شکار غیر دریایی در ماه‌های حرام و در احرام - همچون پرهیز از شکار در فصل بارداری و بچه‌زایی و تخم‌گذاری - از عوامل مهم حفظ تعادل در محیط زیست است و در اسلام دستورات بسیاری در این باب، وارد شده که از آن جمله: عدم تعذیب جانداران و یا منع کشتن آنها با آتش و سوزاندن است و غیره.

خوانندگان محترم!

در آیه مبارکه (97) در بارة منزلت خانه‌ی خدا، ماه حرام، هدی و قلائد بحث بعمل می آید.

امام فخر رازی در رابطه: وجه ارتباط و پیوند این آیه با ماقبلش میفرماید: که خداوند در آیات قبلی صید کردن را بر مُحْرِم، حرام شمرده و بیان نموده: همان گونه که حرم پناهگاه

و مأمّن جانوران و پرندگان است، سبب آرامش و آسایش خاطر انسانها از هرگونه آفت و بیم و هراس و نیز موجب نیل به خیرات و سرافرازی و سعادت‌مندی هر دو جهان است.

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْأُبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِيَتَعَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

الله کعبه، بیت الحرام را (با) ماه حرام و قربانی بی قلاده و قربانی با قلاده وسیله قوام (سبب بقای) مردم گردانید، تا بدانید که الله هر چه را که در آسمان‌ها و زمین است، می‌داند. و او به هر چیزی دانا است. (۹۷)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الْبَيْتَ الْحَرَامَ»: عطف بیان کعبه و مراد همه حَرَم است. «قیاماً»: پایداری و ماندگاری امور دینی مردم. برپایی، پایه و اساسی، تکیه‌گاه. «الشَّهْرَ الْحَرَامَ»: ماه‌های ذی‌قعدة، ذیحجه، محرم و رجب. «الْهَدْيِ»: جمع هدیه، هدایای بی نشان از حیوانات که به حرم هدیه میشود و به مصرف محتاجان و نیازمندان میرسد. «الْقَلَائِدَ»: جمع قلاده، قربانیهای گردن‌بنددار، نشانه دار. «ذَلِكَ»: این بزرگداشت. «الْتَعَلَّمُوا»: تا بدانید.

تفسیر:

«جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْأُبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ»: خداوند وجود کعبه یعنی بیت الحرام را وسیله‌ی سامان بخشی هر دو جهان و وسیله راحتی و صلاح زندگی انسان قرار داده، تا به امور دنیا و دین خود بپردازند؛ زیرا سبب و عامل رشد و ترقی زندگی دنیا و آخرت آنها می‌شود.

کعبه شریف از حیث دینی و دنیوی باعث قیام مردم است. حجّ و عمره چنان عبادت‌اندکه ادای آنها مستقیماً با کعبه مربوط است؛ لیکن برای نماز هم استقبال قبله شرط است بنابر آن، کعبه شریف، سبب قیام عبادت دینی مردم گردید.

در حج، منافع و مصالحی نهفته است که سبب رونق دین و دنیای انسان میشود؛ واقعیت امر اینست که در حج نیایشگرانشان به اوج عبودیت و اصل میشوند، خائف و هراسناکشان ایمن میشود، ضعیفشان نصرت داده میشود، تجارشان در آن سود میبرند، فقرایشان در آن اطعام میشوند و اخیراً اینکه خداوند متعال مناسک حج را سبب آبادانی وادی‌ای غیر مزروع گردانید، وگرنه در آن هیچ کسی اقامت نمی‌گزید.

بصورت کل باید گفت که کعبه شریفه، نه فقط انسان بلکه بسیار حیوانات را هم که در آنجا بود و باش کنند، امن نصیب می‌گردد.

«وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ»: ماه‌های حرام یعنی ذو القعدة و ذو الحجة و محرم و رجب را سبب دوام و قوام زندگی آنان قرار داد؛ چون در خلال آنها از جنگ و قتال در امان بودند. طوریکه مردم در ماه‌های متذکره نه‌خونی را میطلبند، نه به خون ریزی دست میزنند، نه با دشمنی می‌جنگند و نه به امر مقدس و ارزش مورد احترامی بی حرمتی میکنند پس ماه‌های حرام از این حیث نیز مایه قوام و انتظام امور مردم است. ولی باید گفت که: حرمت قتل و قتال عادلانه در ماه‌های حرام، در شریعت ما منسوخ شده است.

«وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ»: و حق تعالی شکستن حرمت چهار پایانی که به کعبه اهدا میشوند و قلاده به گردن‌های آنها اویزان می‌گردد و تبدیل به شعیره میشوند را حرام قرار داده.

و قربانی قلاده دار را مخصوصاً یادکرد در حالیکه این نوع قربانی نیز از (هدی) است، به خاطر آن که ثواب آن بیشتر و شکوه حج با آن جلوه‌گرتر است.

«ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ وَ أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (97)»: تا شما با این احکام به این یقین برسید که بر خدای تعالی هیچ امری پوشیده و مخفی نیست. او همه اسرار آسمانها و زمین را می‌داند و بر همه آنچه در نهاد انسان قرار دارد آگاه است و علم او بر همه چیز إحاطه دارد.

تشریح مختصر:

خدا برای مردم، قانون آسمانی فرستاد و این جایگاه امن را ساخت، تا مردم به عظمت و احاطه‌ی او بر تمام آفرینش پی ببرند و بدانند که او از سرشت انسانی، نیازمندیها، رازها و رمزها و فریادها و ناله‌های روح و روانشان، آگاه است و چیزی از او پنهان نیست. پس اگر کسی با سوز دل و اخلاص و پاکی نیت، خدا را به فریاد بخواند، دعایش را اجابت می‌کند.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (98 الی 100) مسایل مربوط به ترهیب و ترغیب مورد بحث قرار گرفته است.

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۹۸)

بدانید خدا دارای مجازات شدید و (در عین حال) آمرزنده و مهربان است. (۹۸) «شَدِيدُ الْعِقَابِ»: سزای سخت.

تفسیر:

«بدانید که عقوبت الله سخت است: خداوند متعال کسانی را که از او نافرمانی و عاصیان میکنند به قوت و شدت میگیرد و او را به سختی مجازات می‌دهد، کسانی که به مخالفت او امرش بپردازند و نواهی‌اش را انجام دهند و اینکه خدای تعالی برای کسی که توبه کند بسیار بخشنده است و برای کسانی که به او رجوع کنند مهربان است. او چون مهربان است دارای مغفرتی وسیع و بی‌پایان می‌باشد.

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ (۹۹)

پیامبر وظیفه‌ی ای جز ابلاغ رسالت (و دست‌انبراهی) ندارد (و مسئول اعمال شما نیست) و خدا میداند چه چیزها را آشکار، و چه چیزها را پنهان میدارید. (۹۹) «تُبْدُونَ»: آشکار می‌دارید.

تفسیر:

«ما عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ»: وظیفه‌ی پیامبر، تنها ابلاغ دین است، نه اجبار و تحمیل کردن آن. استقبال مردم به دین یا اعراض از آن، ضرری به پیامبر صلی الله علیه وسلم نمیرساند. طوریکه در آیه‌ی (82) سوره نحل آمده است: «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ» (پس ای پیامبر) اگر روی برگردانید، پس بر (عهده) تو جز تبلیغ روشن نیست. ملاحظه می‌داریم که: وظیفه‌ی انبیا، ابلاغ است نه اجبار. واقعیت امر اینست که: اگر انسان روح سالم نداشته باشد، روشن‌ترین تبلیغ‌ها «الْبَلَاغُ الْمُبِينُ»، از جانب پاک‌ترین اشخاص یعنی انبیا، هم در او کارساز نیست. «وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ (99)».

او حقیقت آنچه را شما پنهان می‌دارید و یا آشکار می‌سازید نمیداند این الله متعال است که همه این امور را میداند و براساس آن مکافات و مجازات میدهد.

مفسر ابو حیان فرموده است: این جمله معنی تهدید را در بر دارد؛ چون الله متعال خبر داده

است که بر ظاهر و باطن بندگان مطلع است و بر مبنای آن مکافات و مجازات می دهد. (تفسیر بحر 27/4).

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

بگو (هیچگاه) ناپاک و پاک مساوی نیستند اگر چه فروانی ناپاکان تو را به تعجب بیندازد، از (مخالفت) خدا بپرهیزید ای صاحبان خرد، تا رستگار شوید. (۱۰۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ»: پلید و پاک (حرام و حلال، زشت و نیکو، بی ارزش و ارزنده، افکار و اعمال و اموال حرام و برعکس). «أَعْجَبَكَ»: تو را به شگفت آورد، تو را حیرت زده کرد. «الْأَلْبَابِ»: جمع لب، خردهای پیراسته و پاک از آلودگی ها. هر لَبِّي عقل است؛ اما هر عقلی شاید لب نباشد. «اولی الالباب»: خردمندان.

تفسیر:

ملاك در ارزش ها، حق و باطل است، نه كثرت و قلت طوریکه میفرماید: «قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ»: ای محمد! بگو: امکان ندارد خوب یک چیز با بد آن مساوی باشد، چنانچه امکان ندارد کافر با مؤمن، گناه کار با اطاعت کننده، جاهل با عالم، اهل بدعت با پیرو سنت، مال بد با مال خوب، سخن زشت با سخن شایسته برابر و مساوی باشد. «أَعْجَبَكَ» (اکثریت، نه نشانه‌ی حقانیت است و نه نشانه‌ی برتری) مفسر قرطبی فرموده است: این لفظ عام است و در کسب و کار انسان، دانش و آشنایی با علوم و غیره قابل تصور است، پس هر کدام از موارد مذکور در صورتی که خبیث و ناپاک باشد، نتیجه ای در بر ندارد و ثمر نیک نمی دهد و سرانجام نیکو ندارد هراندازه رو به افزایش باشد، و پاک هرچند کم و اندک هم باشد، مفید و پسندیده و زیبا و نیکوفرجام است. (تفسیر قرطبی 327/6).

مفسر ابو حیان فرموده است: ظاهراً ناپاک و پاک دو لفظ عام هستند و شامل مال حلال و حرام و عمل صالح و فاسد و انسان خوب و بد و افرادی که عقیده‌ی صحیح و فاسد دارند، میشوند. شبیه این آیه گفته‌ی خدا میباشد که میگویند: «وَأَلْبَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا». (تفسیر البحر 27/4).

«فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (100)»

شناخت پاک از ناپاک و تقوا داشتن و تسلیم موج و هیاهوی جمعیت نشدن، تنها کار خردمندان است طوریکه میفرماید: «فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ» ای عاقلان! اگر بصیرت و عقلی دارید که با آن تفکر می‌کنید از خدا بترسید و مراقب اوتعالی باشید و همواره به سوی کارهای خوب روی آورده و بدی‌ها را فروگذارید تا به رضوان الهی برسید و به رحمت و ثواب او در بهشت رستگار شوید. نباید فراموش کنید که: رستگاری علاوه بر عقل و خرد، به تقوای الهی نیز نیاز دارد.

شان نزول آیه 100:

«واحدی» و «اصفهانی» در باب ترغیب از جابر نقل میکنند که: پیامبر صلی الله علیه وسلم در باره‌ی نجاست و مضرات شراب سخن می‌گفت؛ در آن هنگام مردی صحرا نشین بلند شد و گفت: کار و شغل من تجارت شراب است و از این راه مالی گرد کرده‌ام، اگر آن را در راه خدا هزینه کنم، سودمند است؟ پیامبر فرمود: خدا جز پاک و پاکیزه چیزی نمی

پذیرد. خداوند در تأیید سخن پیام آورش فرمود: «قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ...».

خوانندگان محترم!

قابل تذکر است که خداوند متعال قبل از قبل مسؤولیت مهم پیام رسانی پیامبر را بیان فرمود و به پیروانش هشدار داد که از سوالات بی مورد امتناع و جلوگیری ورزند. اینک (در آیات 101 الی 102) بیان میدارد که: مصلحت حق چنان است که به طور صریح و روشن، آنان را از مطرح کردن برخی سوالات بیهوده و فروان منع فرموده که: مبادا بر تکلیف شان بیفزاید، آنگاه از عهده اش برنمایند و موجب سستی در انجام وظایف گردد.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءَ إِن تَبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن سَأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلَ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید از چیزهایی که اگر برای شما آشکار گردد شما را اندوهگین میسازد، سوال نکنید. و اگر در وقت نزول قرآن از آن سوال کنید، برای تان روشن می شود، و (در حالیکه) الله از آن چیزها، عفو کرده است. و الله آمرزنده بردبار است. (۱۰۱).

تشریح لغات و اصطلاحات:

«إِن تَبَدَّ»: بدو: اگر آشکار گردد، فاش شود. «تَسْؤُكُمْ»: سوء: شما را غمناک کند، ناراحت و اندوهگین نماید.

تفسیر:

پس از آن که الله متعال حکم شکار در حال احرام را بیان کرد، در اینجا مؤمنان را از مطرح کردن پرسش هایی که به انگیزه گرایش به تحریم اشیا عنوان میشود، نهی کرده و به آنان چنین ادب می آموزد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءَ إِن تَبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ»: ای مؤمنان! هنگام تشریح احکام از کثرت سوال و مطرح کردن سوالات غیر ضروری بپرهیزید، آنچه را الله متعال از آن سکوت نموده شما در برابر آن مسئول نیستید و هرگاه از این امور سوال کنید و در سوالات خود تکلف نمائید، شاید بر شما آنچه میپرسید فرض شود و شما توان انجام آن را نداشته باشید.

باید متذکر شد که: دانستن هر چیزی، نه لازم است و نه مفید، بلکه باید سراغ دانش های مفید رفت. «لَا تَسْأَلُوا» (حسن کنجاوی باید تعدیل شود و نباید در پی اطلاعاتی رفت که سبب ایجاد کدورت، مشکلات و اختلال در نظام جامعه میشود.) واضح است که: مکلف نساختن مردم به پاره ای از احکام، پرتوی از عفو و گذشت الهی است.

مفسر زمخشری فرموده است: یعنی از پیامبر زیاد سوال نکنید. حتی درباره ی تکالیفی سخت از او سوال نکنید؛ زیرا اگر جواب بدهد و شما را به آن مکلف نماید سخت غمگین شده و انجام دادن آن برایتان سخت خواهد بود و از سوال خود پشیمان میشوید. (کشاف 533/1).

«وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلَ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ»: پس در همان دایره ای که حق تعالی برخی اشیا را برای شما عفو نموده باقی بمانید. امکان دارد از برداشت و تحمل این امور هنگامی که الله متعال بیان میکند و یا بر پیامبر صلی الله علیه وسلم نازل میشود ناتوان شوید؛ (ابن عباس) در تفسیر این آیه گفته است: در اثنای بیان یک حکم از چیزهای دیگر سوال نکنید مبادا دچار ناراحتی و تکلف شوید، خواه در باره ی تکالیفی شرعی باشد یا خبری ناخوشایند؛ مانند آن که گفت: پدرم کجاست؟ اما وقتی قرآن نازل شد و خدا به شما دستوری

داد، میتوانید درباره ی بیان و توضیح آن بپرسید. نقل از البحر المحیط (31/4).
 «عَفَا اللَّهُ عَنْهَا»: پس عفو و رحمت الهی را در حق خود بپذیرید، یعنی: الله متعال از آنچه در گذشته سؤال کردید درگذشت پس دیگر بار به این شیوه بازنگردید. یا الله متعال از مکلف کردنتان به آن تکالیف درگذشت.

«وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ (101)»: که او گناهان را می بخشد و در برابر کسانی که نافرمانی اش میکنند حلم دارد و توبه توبه کنندگان را می پذیرد و از کسیکه به سويش روی آورد در می گذرد.

در روایتی آمده است: «ان اعظم المسلمين في المسلمين جرم من سأل عن شيء لم يحرم على الناس فحرم من اجل مسألته» «مجرم ترین شخص در حق مسلمانان کسی است که درباره ی امری پرسید که بر مردم حرام نبود و سپس تنها به خاطر پرسیدن او حرام گردید. در حدیثی دیگر آمده است که: «ان الله فرض فرائض فلا تضيعوها و حرم حرمان فلا تنتهكوها و حد حدودا فلا تعندوها و سكت عن اشياء من غير نسيان فلا تبحثوا عنها» «خدا واجباتی بر شما مقرر داشته است، آنها را ضایع نکنید، چیزهایی را بر شما حرام گردانیده است پس حرمت آنها را زیر پا نگذارید. حدودی تعیین کرده است پس از آنها تجاوز نکنید. در باره ی برخی چیزها نیز بدون اینکه فراموش کرده باشد سکوت کرده است، پس از آنها جستجو نکنید. در این دو حدیث به یک حقیقت بسیار مهم اشاره شده است. اموری را که قوانین الهی به طور اجمال و مختصر بیان کرده است و یا احکامی را که به صورت اجمال داده و مقدار و تعداد و غیره ی آنها را ذکر نکرده است، دلیل این اجمال و بیان نکردن جزئیات این نیست که قانونگذار فراموش کرده است، می خواسته تفصیلات و جزئیات را بیان کند، امان کرده است، بلکه دلیل اصلی آن این است که شارع نمیخواسته جزئیات آنها را محدود کند و میخواست است در احکام برای مردم فراخی قایل شود. اکنون کسی که می خواهد با پرسش در پرسش به هر قیمتی شده تفصیلات، تعینات و قیدها را اضافه کند و اگر از کلام شارع این چیزها قابل استخراج نیستند به وسیله ی قیاس، استنباط و غیره می خواهد به نحوی مجمل را مفصل، مطلق را مقید و غیر معین را معین کند، در واقع مسلمانان را در معرض خطر بزرگی قرار میدهد. چراکه در امور ماوراء الطبیعی، جزئیات هر چه بیشتر گردند، امکان دچار مشکل شدن برای ایمان آورندگان بیشتر میگردد و هر چه قیدها و محدودیت ها در احکام اضافه گردند امکان تخلف برای پیروی کنندگان به همان میزان افزایش مییابد. (بنقل از تفسیر تفهیم القرآن).

بعد از نزول این آیه، صحابه رسول الله صلی الله علیه وسلم به این ادب پایبند شدند به طوری که از طرح سؤالات بی فایده پرهیز کرده و فقط به آنچه که پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم به ایشان ابلاغ مینمود، اکتفا می کردند. اما بعد از عصر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم طرح سؤالات در مورد امور شرعی جایز است زیرا امروزه دیگر بیم آن نمیرود که حلال یا حرامی نازل شود.

شأن نزول آیه 101:

بخاری از انس بن مالک (رض) روایت کرده است: پیامبر در حال پند و اندرز برای مسلمانان بود که مردی پرسید: پدر من کیست؟ پیامبر گفت: فلانی است. بنابر این «لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ» تا آخر نازل شد. (صحیح است، بخاری 4621 و 4362 و

7295، مسلم 2359، نسائی در «تفسیر» 174، ترمذی 3056، ابن حبان 6429 به ألفاظ مُتقارب از چند طریق از انس روایت کرده اند).

- همچنین از ابن عباس (رض) روایت کرده است: عده‌ای از رسول الله صلی الله علیه وسلم با تمسخر چیزهای می‌پرسیدند. مردی پرسید: پدر من کیست؟ و شخصی که شترش را گم کرده بود می‌پرسید: شتر من کجاست؟ پس در باره آن آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ...»: نازل شد. (صحیح است، بخاری 4622، طبری 12798، طبرانی 12695، واحدی 418 و بغوی 842 محقق همه از ابن عباس روایت کرده اند).

- احمد، ترمذی و حاکم از علی بن ابی طالب (روایت کرده اند: هنگامی که «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ» (آل عمران: 97) نازل شد، تعدادی از مسلمانان پرسیدند: ای رسول الله! آیا در هر سال یکبار ادای حج فرض میشود؟ پیامبر سکوت کرد، باز پرسیدند. پیامبر صلی الله علیه وسلم گفت: نه، و پس فرمود: اگر می‌گفتم، آری، ادای مراسم حج هر سال یکبار بر مسلمین واجب می‌شد.

در این باره «لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ» نازل شد.

فَدَّ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

قومی پیش از شما هم سؤال از آن امور نمودند، آنگاه که برایشان بیان شد به آن کافر شدند. (۱۰۲).

«أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ»: نسبت بدان‌ها کافر شدند. نسبت بدان‌ها بنای مخالفت گذاشتند و راه عصیان درپیش گرفتند. مراد از کفر در اینجا عصیان و مخالفت است، و یا کفر به معنی معروف خود.

تفسیر:

«فَدَّ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ»: قبل از شما امت‌های پیشین چنین سؤالاتی تعجیزی و مشقت آفرین را مطرح می‌کردند، که نیازی به طرح آنها نبود و ضرورتی دینی طرح آنها را ایجاب نمی‌کرد، اما وقتی خواسته‌ی آنها برآورده شد و بر آنان فرض و مقرر گشت به آن کافر شدند، از این رو گفته است: «ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ (102)»: به سبب عملی نکردن به تکالیف آن کافر شدند. چون حکم به آنها بیان شد آنرا انکار نموده و در آن دست به الحاد زدند و تکذیب نمودند و به آنچه الله متعال امر کرده بود عمل ننموده و از آنچه نهی نموده بود دوری نگزیدند.

قضیه از این قرار بود که جماعت بنی اسرائیل مطالبی را از پیامبران خود می‌پرسیدند، اما وقتی به آن مأمور شدند، آن را رها کرده و در نتیجه خود هلاک شدند. در حدیث صحیح است که قومهای سابق بنابر کثرت سؤالات و اختلاف نمودن بر انبیاء هلاک گشتند.

توضیح مختصر:

قرآن تنها از عقیده و شریعت سخن نمی‌گوید، بلکه به آنچه مصلحت جامعه و بشریت است، اشاره میکند و چیزی که لازم باشد، فروگذار نکرده است. پس قرآن می‌خواهد ملتی را به وسعت تاریخ پرورش دهد، جامعه‌ای بسازد، به فرد فرد آن درس ادب، اخلاق تعقل و تدبیر بیاموزد و حد و مرز سؤال و جواب را نیز برایشان معین نماید. ادب؛ یعنی، مردم گرویده به سرچشمه‌ی نور، رازها، رمزها و نهانیهای عالم غیب را به ذات پروردگار واگذارد و بیش از توان و وظیفه از چیزهایی که برایشان فرجام نیکی ندارد، جداً امتناع ورزند که

مبادا به سرنوشت پیشینیان گرفتار شوند، آنگاه راه چاره را از دست دهند و پشیمانی بی اثر ماند.

اما سوالات شرعی و مورد پسند و در حد تکالیف و وظایف برای درک حقایق و امور، لازم و آشنایی بیشتر به آثار آفریدگار، بسیار نیکو و جایز است و دردهای معنوی را درمان میکند و نابسامانی‌ها را سامان می‌بخشد و نور امید می‌دهد.

خداوند بندگان مومنش را از پرسیدن درباره چیزهایی نهی می‌کند که چون برای‌شان بیان شود ناراحت و اندوهگین می‌گردند. مانند پرسش برخی از مسلمانان از پیامبر صلی الله علیه و سلم در مورد پدران‌شان، و این که آن‌ها در جهنم‌اند یا در بهشت؟

چنین موردی اگر برای پرسشگر بیان شود چه بسا در آن خیری نباشد. و یا مانند پرسش آن‌ها در مورد کارهایی که هنوز پیش نیامده است. و مانند سوال‌هایی که در شریعت سختگیری‌هایی به دنبال دارد و امت را در تنگنا قرار می‌دهد.

و مانند پرسش در مورد امور بی ربط و بی فایده. پس از این پرسش‌ها و امثال آن نهی شده است. و امال سوالی که چیزی از این امور را به دنبال نداشته باشد ایرادی ندارد و به آن امر شده است، همان‌طور که خداوند متعال فرموده است: «فَسَلُّوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» [النحل: 43]. «اگر نمی‌دانید از دانایان به کتاب و سنت پرسید».

«وَإِنْ تَسَلُّوا عَنْهَا جِئَ يُنَزَّلُ الْفُرْءَانُ ثَبَدَ لَكُمْ»: و اگر زمانی که قرآن نازل میشود در این موارد پرسش کنید برایتان روشن می‌شود. یعنی اگر سوال‌تان به جا باشد، به گونه‌ای که زمانی در باره‌ی آن سوال کنید که قرآن بر شما نازل میشود، پس در رابطه با فهم آیه‌ای که برایتان مشکل است، یا علت حکمی که بر شما پوشیده مانده است، سوال نمایید، از آسمان وحی فرود می‌آید و حقیقت را برایتان روشن می‌گرداند. در غیر این صورت در مورد چیزی که خداوند از آن سکوت کرده است ساکت باشید. «عَفَا اللَّهُ عَنْهَا»: خداوند به خاطر آنکه بندگان را از آن معاف کند در مورد آن چیزها سکوت کرده است، پس هر چیزی که خداوند در مورد آن سکوت کرده باشد از جمله اموری است که پروردگار آن را جایز قرار داده، و از آن در گذشته است.

پس قاعده‌ای که از این آیات برمی‌آید این است: از رسول الله صلی الله علیه و سلم ابتدائاً چیز نوی را نپرسید اما جایز است که درباره آنچه نازل شده، به قصد فهمیدن و عمل کردن به آن، توضیح بخواهید.

نصایح امام شافعی در مورد پرسیدن:

امام شافعی گفته است: پرسش زیاد در چندین محل مذموم است که ده فقره از آن را یادآور می‌شویم:

اول: سؤال از چیزی که منفعت دینی ندارد؛ مانند سؤال عده‌ای از اعراب که می‌پرسیدند پدرم کیست؟

دوم: سؤال در رابطه با چیزی که در آن مقطع زمانی نیازی به آن نیست و حدیث ذرونی ما ترک‌تکم بر این مطلب دلالت دارد.

سوم: این که بیش از حد نیاز بپرسد؛ مانند سؤال آن شخص که پرسید: آیا هر سال حج را به جای آوریم؟

چهارم: سؤال از مسائل مشکل و سخت و معقد. همان‌طور که از «اغلوطات» یعنی موضوعاتی که آدمی را دچار اشتباه می‌کنند، نهی به عمل آمده است.

پنجم: پرسش درباره‌ی علت عبادات؛ مانند سؤال در رابطه با این که چرا زن حیض روزه را قضا میکند و نماز را قضا نمی‌کند؟

ششم: پرسش را به حد تکلف و تعمق برساند؛ مانند سؤال بنی اسرائیل در باره‌ی گاو و رنگ آن.

هفتم: از ظاهر سؤال به نظر میرسد که «رای» با کتاب و سنت مخالفت دارد از این رو سعید گفته است: «آیا شما عراقی هستی»؟

هشتم: پرسش درباره‌ی متشابهات؛ همانند آنچه که از مالک درباره‌ی «استواء خدا بر عرش» سؤال شد. وی در جواب گفت: استوا معلوم است... تا آخر.

نهم: پرسش در مورد آنچه که در بین سلف روی داده است. عمر بن عبد العزیز در جواب این سؤال گفت: خون هایی است که خدا دست مرا از آن محفوظ داشت، پس زبانم را با آن رنگین و آلوده نمی‌کنم.

دهم: سؤالی که منظور از آن برتری جستن و غلبه و شکست دادن طرف مقابل باشد، در حدیث آمده است: أبغض الرجال إلى الله الألد الخصم. (نقل از محاسن التأویل قاسمی 2176/6).

خوانندگان محترم!

در آیات قبلی خواندیم که خداوند متعال مردم را از سؤال و جستجو در اموری که به آن مکلف و مؤظف نمی‌باشند منع فرمود، همچنین در برابر کارهایی که از وظایف و تکالیف آنان نیست، باز می‌دارد، و گمراهی مردم جاهلی را در آنچه که بدون دستور خدا و خود بر خود حرام داشته بودند، بیان میکند که کاری بیهوده و باطل و پیروی از آن نیز باطل و مُنافی علم و دین است. اینک در آیات متبرکه (103 الی 104) گونه‌ای از سرگردانی و سراسیمه‌گی جاهلیت بحث بعمل می‌آید.

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

الله در باره‌ی بحیره (ماده شتری که به خاطر بُتان گوشش بریده می‌شد و شیرش دوشیده نمی‌شد و کسی بر آن سوار نمی‌شد).

و سائبه (ماده شتری که برای بُتان گذاشته میشد و مورد استفاده قرار نمی‌گرفت).
و وصیله (ماده شتری که پی در پی دو اولاد ماده می‌زائید باز به خاطر بُتان آزاد گذاشته می‌شد).

و حام (شتر نری که برای توالد و تناسل (جفت‌گیری) استعمال می‌شد باز به خاطر بُتان آزاد گذاشته میشد) حکمی نکرده است و لیکن کافران بر الله دروغ می‌بندند و اکثر آنها تعقل نمی‌کنند (بی‌خرد اند). (۱۰۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

قبل از همه باید گفت که: بحیره و سائبه، وصیله و حامی، این همه به رسوم و شعائر زمان جاهلیت متعلق است. مفسرین در تفسیر آن اختلاف بسیار زیاد دارند. در اینجا صرف به تفسیر سعید بن المسیب اکتفا می‌گردد که: از صحیح بخاری نقل می‌کند:

بَحِيرَةٌ: حیوانی که شیر آن را به نام بت نذر میکردند و هیچکس از آن مستفید نمی‌شد؛
«سائبه»: حیوانی که به نام بت‌ها آزاد میشد، چنانکه هندوان در روزگار ما گاو نر را آزاد میکنند؛ «وصیله»: آن شتر ماده که مسلسلأً چوپه‌های ماده می‌زاید، و در میان آنها چوپه

نر تولد نشود، و آنرا نیز به نام بُتان آزاد می‌گذاشتند؛ «حام»: یا حامی و حافظ: به حیوان نرینه‌ای می‌گفتند که از نژاد وی ده نسل زاده می‌شد. پس از آن که ده بار برای حمل کردن حیوانات ماده مورد استفاده قرار می‌گرفت، هم چون بحیره و سائبه از کار و بار رهایش می‌کردند و به دلخواه در چمنزارها می‌چرید. درباره‌ی هرکدام از اینها نظرات دیگری بیان کرده‌اند که همین مُشت کافی و نمونه‌ی خروار فرهنگ جاهلیت است.

تفسیر:

«مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ»: خداوند متعال هرگز گمراه‌گری‌های آنها و آنچه درباره‌ی چهارپایان بدعت نهادند را مشروع ننموده، چنانچه این چهارپایان را در دسته‌های متفاوتی تقسیم کردند درحالی‌که الله متعال در مشروعیت آنها هیچ چیزی را مقرر نداشته است. مانند: «بحیره»: ماده‌شتری بود که اهل جاهلیت گوش آنرا می‌شگافتند و شیر آن را به بتان اختصاص می‌دادند پس کسی حق دوشیدن آن را برای خود نداشت و شگافتن گوش آن نشانه‌ای بر این امر بود. (قولی نیز وجود دارد که بحیره از جمله اولاد سائبه است).

«سائبه»: ماده شتری بود که نذر بتان می‌کردند و رهایش می‌ساختند، یا شتر نری بود که کسی به این نیت مشروط نذر بتان می‌کرد که اگر مثلاً خداوند او را از مریضی به سلامت برهاند، یا او را از سفر به منزل و مأوایش برگرداند، در این صورت آن شتر را آزاد بگذارد که در هر جایی می‌خواهد به چرا و آب برود و کسی بر آن سوار نشود.

«وصیله»: ماده شتری بود که اگر دو شکم مادینه می‌زایید، به خودشان تعلق می‌گرفت اما اگر نرینه‌ای می‌زایید، به بتان اختصاص می‌یافت.

«حامی»: شتر نری بود که چون از پشت وی ده فرزند به‌وجود می‌آمد، می‌گفتند: حالا دیگر پشتش داغ شده پس رهایش می‌کردند و دیگر نه کسی بر آن سوار می‌شد، نه او را از آب و علفی باز می‌داشتند.

و مزید بر آنکه این اشیاء از شعائر شریک بود؛ چون حق تعالی جازز قرار داده که انسان از گوشت یا شیر یا سواری یا دیگر چیز آن مستفید شود؛ پس، از خود برآن قیود حلیت و حرمت گذاشتن منصب تشریح را به خود تجویز کردن است. اما شگفت‌تر این بود که این رسوم مشرکانه را ذریعه خشنودی و قرب الهی تصور می‌کردند.

اما وقتی که دین مقدس اسلام ظهور کرد و آمد تمام این عادات و رسوم را لغو و باطل کرد. پس نه بحیره ماند و نه سائبه و نه وصیله و نه حام.

قُرب به خداوند باید از راه‌های صحیح و معقول باشد. با هر نذری یا از هر راهی نمیتوان به خدا نزدیک شد. دین را باید از خرافات و بدعت‌ها پاک نمود.

«وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (103)»: «

واقعیست که: انتساب اِتلاف مال و رها کردن حیوان نوعی اِفترا به الله متعال و کار حرام است. طوریکه مشرکان این شترها را برای بُت‌های خود اِختصاص می‌دادند و به آنها نزدیک نمیشدند و اِدعا می‌کردند که حق تعالی آنها را بر چنین کاری امر نموده در حالیکه دروغ می‌گفتند و بر الله متعال اِفتراء می‌نمودند. خدای تعالی اِلتزام حق و صدقی امر می‌کند که بر پیامبر خود نازل فرموده ولی آنها عقلی که با آن تفکر کنند و بصیرتی که با آن امور را ببینند، ندارند. ریشه‌ی احکام الهی، مصالح واقعی است، اما خرافات، ریشه در جهل و بی عقلی دارد. مطمئناً گفته می‌توانیم که: اگر اکثریت جامعه اهل تَعَقُّل باشند،

بَدَعَتْهَا هَيْجٌ وَخَتْ رُشْدٌ وَ دَرِ جَامِعِهِ مَعْمُولٌ وَ مَرُوجٌ نَمِيٌّ كَرِدِدٌ.
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
أَبَاءَنَا أُولُو كَانٍ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

و چون به آنان گفته شود به سوی آنچه الله نازل کرده و به سوی پیامبر [ش] بیاوید میگویند آن رسم و رواجی که پدران خود را بر آن یافته‌ایم ما را بس است آیا هر چند پدرانشان چیزی نمی دانسته و حق هدایت نیافته بودند. (۱۰۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«حَسْبُنَا»: ما را بس است.

تفسیر:

«إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ»: اگر به آن گمراهان گفته شود، بیاوید در مورد آنچه حلال یا حرام کرده‌اید حکم خدا و پیامبر را بپذیریم، «قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا»: میگویند: آنچه پدران خود را بر آن یافته‌ایم ما را بس است. یعنی: هرگز به قرآن و به پیامبر ایمان نمی‌آوریم زیرا دین پدرانمان برای ما کافی است.

بزرگترین حجت جاهلان این است که از کار آباء و اجداد خود چگونه مخالفت ورزند؟! به آنان گفته شد که: اگر اسلاف شما در اثر حماقت یا گمراهی به قعر هلاکت افتاده باشند، آیا باز هم شما به راه آنها روان می‌شوید؟ به اینان باید گفت که: اصل، فرهنگ الهی است، نه فرهنگ پیشینیان و اجداد.

«أَوْ لَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (104)»: یعنی آیا اگر پدران شان گمراه و جاهل باشند؟! طوری که چیزی را نفهمند و امور خوب را درک نکنند و منکر را ندانند و به سوی حق راهیاب نشوند؟! چگونه اینها از چنین پدرانی پیروی میکنند و هدایتی را که پیامبر صلی الله علیه وسلم بر آن فرستاده شده را ترک میکنند و نظریات خود را بر وحی مقدم می‌دانند در حالی که از جمله گمراهترین مردم و جاهلترین آنهایند.

باید گفت که: نه سنت‌گرایی اصل است و نه نوگرایی، اصل، همانا علم و هدایت است. و تقلید کورکورانه، نشانه‌ی بی عقلی است. و در شرع اسلامی تقلید جاهل از جاهل بی معناست و بی مفهوم می‌باشد.

قابل تذکر است که اولین شخصیکه این خرافات و این محرمات را ابداع نمود و در میان مردم رواج داد و بندگی بتان را به عرب آموخت «عمر و پسر لُحی خزاعی» بود که دین ابراهیمی را آلوده‌ی خرافات کرد.

متأسفانه، جاهلیت - تنها - زمان محدود و گذرایی نیست؛ بلکه این ابر سیاه ویرانگر در طول تاریخ بشریت - با وجود آن همه دلسوزان و پیام‌آوران مردم دوست-به‌گونه‌های مختلف، خود را نشان میدهد بسیاری از مردم به پذیره‌اش می‌روند، انگار که هیچگاه ندای توحید و شرک زدایی را نشنیده‌اند. دل‌های اینها با هستی بخش فاصله گرفته و در وادی سرگردانی و نادانی - کورکورانه-گام می‌نهند و هرگروهی-به‌گونه‌ای-از توحید خالص دورتر میشود و به آن اوهام و خرافات شادمان است و-حتی-گاهی برای اثبات کار خود چیزهایی مییافتند و ابلهانه به قرآن و سنت هم متوسل میشوند، بی خبر از اینکه «اجتماع ضدین»، محال است.

خوانندگان محترم!

در آیه مبارکه (105) فرمان به نیکی و بازداشتن از بدی‌ها مورد بحث قرار گرفته است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید، (پیش از همه) به (اصلاح) خود پردازید. اگر شما هدایت شوید، آنانیکه گمراه‌اند به شما ضرری نمی‌رسانند. بازگشت همه شما به‌سوی الله است، و شما را به آنچه (در دنیا) میکردید، آگاه میسازد. (۱۰۵)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ»: مواظب خود باشید، به خود پردازید. «ضَلَّ»: گمراه گشت، راه گم کرد. «إِهْتَدَيْتُمْ»: هدایت یافتید. «فَيُنَبِّئُكُمْ»: نَبَأَ: شما را آگاه می‌کند، با خبر می‌سازد.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ»: ای مؤمنان! همواره به طاعت الله متعال تمسک جوئید، خود را از ارتکاب نافرمانی و اصرار ورزیدن بر گناه مصون بدارید و اصلاح نفس را نصب العین قرار دهید. و گناهان را ترک کنید و بر عبادت خدای تعالی دوام و استمرار بخشید تا مستوجب رحمت الهی شوید. و باید گفت که: در قیامت، هر کس مسئول کار خویش است.

«لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ»: اگر خود هدایت شده باشید گمراهی انسانهای گمراه شده زیانی به شما رسانده نمیتواند، ما باید چنان تربیت شویم که فساد محیط و جامعه بر ما تأثیرگذار شده نتواند، در ضمن روحیه‌ی خود را به خاطر انحراف دیگران نباید از دست دهیم. گرچه منحرفان در کمین نشسته‌اند، اما راه مصونیت یافتن، همانا هدایت پذیری است.

مفسر زمخشری میفرماید: مسلمانان حسرت کافران را می‌خوردند و آرزو میکردند آنها به اسلام در آیند که به آنها گفته شد: خود را داشته باشید و به اصلاح نفس خود پردازید، و مسیر و راه هدایت را در پیش گیرید که اگر خود بر راه هدایت باشید، گمراهی و انحراف گمراهان برای شما زیانی ندارد.

خدای متعال به پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ». همچنان مفسر ابو سعود فرموده است: نباید هیچکس گمان برد که در این آیه، رخصت و اجازه‌ی ترک امر به معروف و نهی از منکر مکنون است؛ چون نهی از منکر یکی از مصادیق هدایت است.

در حدیث شریف به روایت ابوبکر صدیق (رض) آمده است که روزی ابوبکر صدیق رضی الله عنه بر منبر میگفت: شما این آیه را میخوانید و آن را در غیر محل خود قرار میدهید (یعنی آنرا برترک امر به معروف و نهی از منکر حمل میکنید) درحالیکه من از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که فرمودند: «آنگاه که مردم منکر را دیدند و آنرا تغییر ندادند، نزدیک است که الله متعال همه آنان را به عذاب خویش گرفتار کند». (ابو سعود 65/ و حدیث (انتمروا بالمعروف و تناهوا عن المنکر حتی اذا رأیت شحا مطاعا و هوی متبعا و دنیا مؤثرة و إعجاب کل ذی رأی برأیه فعلیک نفسک) آنرا تأیید میکند. (اخراج از حاکم).

از ابو ثعلبه خشنی نیز روایت شده است که فرمود: درباره این آیه از شخص بسیار آگاهی سؤال کردم، بلی! در باره آن از رسول الله صلی الله علیه وسلم سؤال کردم پس در حدیث شریف فرمودند: «بلکه باید به معروف امر و از منکر نهی کنید تا آنگاه که چون [در زمانی

قرار گرفتید که فقط] از بخل و حرص اطاعت و از هوای نفس پیروی می شد و خود پرستی و دنیامحوری مدار اعتبار بود و هر صاحب رأی و نظری فقط به رأی خویش دلخوش و فریفته میگردید پس در آن وقت بر شما مخصوصاً مسئولیت نفس خود شماسست...».

«إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً»: سر انجام و عاقبت تمام خلائق به سوی الله متعال است.

«فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (105)»: در مقابل اعمالتان شما را مجازات می کند.

در ضمن باید گفت که: پیروی از نیاکان و تقلید کورکورانه از دیگران، در قیامت نجات بخش انسان نیست، بلکه هر کس باید پاسخگوی راه و عمل خویش باشد. همچنان باید گفت که: رفتار و کردار انسان در دنیا، فرجام او را در قیامت روشن می کند.

قابل یادآوری است که برخی از انسانها این آیه را دستاویز خویش قرار داده و وطوری استدلال میکنند که: وظیفه‌ی هر کس تنها حفظ خود است، و ما مسئول گناه دیگران و امر و نهی آنان نمی باشیم!

در جواب این تعداد از انسانها باید گفت که: در راه حق، از تنهایی نباید حراسی داشته باشیم، اگر حریف دیگران نمی شویم، حریف نفس خود باشیم.

با وجود آیات و روایات متعددی که همه نشان از وجوب امر به معروف و نهی از منکر را دارد، باید گفت: مراد این آیه رها کردن این دو وظیفه نیست، بلکه مراد آن است که اگر امر و نهی صورت گرفت، ولی اثر نکرد شما دیگر وظیفه‌ای جز حفظ خود ندارید. علاوه بر آنکه حفظ جامعه از گناه به وسیله‌ی امر به معروف و نهی از منکر، یکی از مصادیق «حفظ خویشتن» است.

بناءً شما ای مؤمنان! یکدیگر را پند دهید، به یاری هم بشتابید و یار و غمخوار یکدیگر باشید، از کیان خودتان مراقبت نمایید، درون و بیرون خود را از همه‌ی نابسامانیها و پلیدیها پاکیزه گردانید. از طرفی دیگر این که: فرمان به نیکیها و مبارزه و پیکار با بدیها و زشتیها را فراموش نکنید و نگذارید دشمن نهان و آشکار، بر شما چیره گردد. این است که میفرماید: «... عَلَیْكُمْ أَنْفُسُكُمْ...»؛ چون: «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ» (مدثر: ۳۸).

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه قبلی بیان یافت که: بازگشت هر کس پس از مرگ، به سوی الله متعال است و به هر کس بر مبنای اعمال و کردارش مکافات و مجازات داده می شود.

اینک در آیات (106 الی 108) در باره شرط وصیت پیش از مرگ در حضر (زمانیکه در خانه و کاشانه و اقامتگاه خویش اید.) و سفر (زمانیکه از محل سکونت و اقامتگاه خویش به دور و در سفر اید.) و شاهد گرفتن بر آن بحث بعمل می آید.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثَمِينَ ﴿١٠٦﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید، وقتی مرگتان فرا رسد به هنگام وصیت؛ دو تن عادل را از میان خودتان به گواهی بگیرید، یا از غیر خودتان، هرگاه که در سفر بودید و مصیبت مرگ برای تان فرا رسید، اگر در باره آن دو در شک افتادید پس تا بعد از نماز آن دو را نگهدارید، تا به الله سوگند بخورند که این شهادت را به هیچ قیمتی عوض نمی کنیم، اگر چه

به سود خویشاوندان ما باشد و هرگز شهادت الهی را کتمان نمی کنیم، چون در آن صورت از گناهکاران خواهیم بود. (۱۰۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«شهادت»: گواهی. «أَوْ آخِرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ»: یادوتن از غیر خودتان، از بیگانگان، از غیر همکیشان. «ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ»: در سفر بودید، به مسافرت رفتید. «تَحْبِسُونَهُمَا»: آن دو را نگاه می دارید. «مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ»: پس از نماز عصر. تردید داشتید، شک کردید.

تفسیر:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ»: ای مؤمنان! هر وقت یکی از شما نزدیک مشرف به مرگ خویش قرار گرفتید و آثار و نشانه های مرگ ظاهر گشت و دانست که به زودی به سفر آخرت خواهد رفت، لازم است بر وصیت خود گواه بگیری. شهادت در اینجا: عبارت از گواهی ای است که از سوی شهود ارائه می شود.

هدف از حضور مرگ: حضور علائم و نشانه های آن است. «إِثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخِرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ»: باید که بر وصیت خود دو تن از مسلمانان عادل را شاهد بگیرد، و در صورت فقدان گواه مسلمان، دو نفر غیر مسلمان را گواه بگیرد. یعنی از میان کافران نیز شاهد بگیرد.

«إِثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ»: یعنی: این دو تن شاهد مسلمان باید عادل باشند، «إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ». اگر در سفر بودید و اجلتان نزدیک شد و مرگ گریبانتان را گرفت. یعنی: نشانه های مرگتان در رسید.

پس در چنین شرایطی می توانید دو تن کافر را به گواهی فراخوانید که بعد از مرگتان حامل وصیتتان به سوی ورثهتان گردند و نیز حامل مال بجامانده از شما به سوی آنان باشند. آیه کریمه دلیل جایز بودن گواهی اهل ذمه بر مسلمانان در سفر و در مورد وصایا میباشد. یعنی: جواز گواه گرفتن کافر، مقید به دو شرط یاد شده است.

«تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ»: و اگر در شهادت شاهدان دچار شک و مشکوک شدید و علیه آنها ادعای خیانت کردید آنها را امر کنید تا بعد از نماز عصر به منظور سوگند در محضر مردم بایستند.

چون وقت نماز عصر زمان تجمع مردم است و پیامبر صلی الله علیه وسلم نیز چنان عمل کرد و عدی و تمیم را بعد از نماز عصر در کنار منبر قسم داد.

در ضمن خاطرنشان می گردد که: ادای قسم و فیصله قضایا بعد از نماز عصر در میان مسلمانان مرسوم بود. و حکمت در سوگند دادن بعد از نماز، تغلیظ و به تکان واداشتن وجدان و ضمیر سوگند خورنده است.

«فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ إِرْتَبْتُمْ»: و به الله قسم یاد کنند که صداقت در شهادت را به هیچ چیزی را متاع ناچیز دنیا عوض نمی کنند.

ابو سعود فرموده است: اگر وارث در خصوص خیانت یا برداشتن چیزی به آنها مظنون باشد، آنها را حبس کرده و سوگند میدهد. (تفسیر ابو سعود 66/2).

«لَا تَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى»: طوری که به خاطر این متاع به دنبال هیزم دنیا باشند و بر الله دروغ بگویند و به بندگان خیانت کنند. اگر چه کسی که به او سوگند میخوریم از جمله نزدیکان ما باشد. یعنی: هر چند فرد (مشهود له) از نزدیکان ما باشد، ما قطعاً حق و راستی را بر رضای وی ترجیح می دهیم.

«وَلَا تَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ (106)»: و هرگز چیزی از این شهادت را نه مخفی و کتمان می‌نمائیم و نه تغییر میدهیم، بلکه آن را به صورت کامل و واضح أداء میکنیم و اگر چیزی از آن را مخفی کنیم در واقع مرتکب جَوْر، ظلم و ستم شده‌ایم.

باید گفت که: برای پرداخت حق، هرگونه شك را باید دفع کنیم، در این آیات متبرکه، بهترین طریقه وصیت تلقین و توضیح یافت، یعنی: اگر مسلمان هنگام مرگ مال و متاع خود را به کسی سپارد، بهتر این است که دو مسلمان معتبر را شاهد گیرد؛ اگر اتفاقاً مسلمان پیدا نشود، مثلاً در سفر و غیره بود، دو نفر کافر را وصی گرداند؛ باز اگر وارثان شبیه کنند که اینها چیزی از مال را پنهان کرده‌اند، و وارثان دعوی کنند، و در دعوایشان گواهان حاضر نباشند، آن هر دو نفر قسم بخورند که ما پنهان نکرده‌ایم، و ما از سبب کدام طمع و یا خویشاوندی دروغ نمی‌گوئیم؛ و اگر بگوئیم گنهکار هستیم!

در ضمن از فحوای آیه مبارکه بر می‌آید که: شاهد گرفتن نامسلمانان در امور مسلمانان تنها زمانی درست است که مسلمانی برای به گواه گرفته شدن در دسترس نباشد. نباید فراموش کرد که: شاهد غیر مسلمان که: خداوند را قبول داشته باشد تا بتواند به نام مقدس او سوگند یاد کند. و باید اضافه کنیم که: سوگند، یکی از راه های شك زدایی است. و سوگند تنها و تنها به نام «الله» ارزشمند و معتبر است و بس.

شأن نزول آیه 106 - 108:

- ترمذی به قسم ضعیف و دیگران از ابن عباس (رض) از تمیم داری روایت کرده اند: جز من (تمیم داری) و عدی بن بداء کسی مشمول سبب نزول این آیات نیست. این دو نصرانی بودند و پیش از اسلام به شام رفت و آمد داشتند.

یکبار این دو به قصد تجارت به شام رفتند و یکی از بزرگان بنی سهم به نام بدیل ابن ابو مریم هم که یک جام نقره با خود داشت برای تجارت با این دو رفت و در راه مریض شد و به این دو وصیتی کرد و مأمورشان ساخت که تمام دارایی او را به خانواده‌اش برسانند. تمیم میگوید: چون او درگذشت، من و عدی جام را به هزار درهم فروختیم و این مبلغ را بین خود تقسیم کردیم. وقتی نزد خانواده او آمدیم هر چیز که از بدیل پیش ما امانت بود به آنها سپردیم. آنها که جام را بین اشیاء نیافتند از ما در باره آن سؤال کردند. گفتیم: غیر از این چیزها که به شما سپردیم چیز دیگری از او باقی نمانده است و بدیل تنها همین ها را به ما سپرده. وقتی که مسلمان شدم و از آن گناه توبه کردم، نزد خانواده او آمدم و ایشان را از جریان آگاه ساختم و به آنها پانصد درهم پرداختم و یادآور شدم که پانصد درهم دیگر به نزد عدی است. آنها عدی را نزد رسول الله آوردند. پیامبر (از آنها برای اثبات درستی ادعایشان شاهد و دلیل خواست، اما آنها نتوانستند شاهی بیاورند. پیامبر به آنها امر کرد که عدی را سوگند بدهند و او هم سوگند خورد. خدای بزرگ در این باره آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا تَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ (106) فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَأَخْرَانِ يَفُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (107) ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْههَا أَوْ يَحْفَافُوا أُنْ تَرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ»: را نازل کرد. سپس عمرو بن عاص و یک نفر دیگر برخاستند و قسم کردند. پس آن پانصد درهم از عدی

بن بداء هم گرفته شد. (ترمذی 3059 و طبری 12971 مفصل روایت کرده اند).

فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَأَخْرَانِ يَوْمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأُولِيَّانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدِينَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾

پس اگر معلوم شد که آن دو گواه مرتکب گناه (خیانت) شده‌اند، پس دو شاهد دیگر که اولی‌تر از آن دو باشند جای ایشان را بگیرند پس به الله قسم بخورند که شهادت ما از شهادت آن دو درست‌تر است، و ما از حد تجاوز نکرده‌ایم، اگر چنین کنیم (در آن صورت ما از ظالمان خواهیم بود. (۱۰۷)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«عَثَرَ»: معلوم گشت. «اسْتَحَقَّا إِثْمًا»: آن دو - پس از قسم - دستخوش گناه شده‌اند، مرتکب گناه گشته‌اند. «اسْتَحَقَّا»: سزاوار گشته‌اند. «مَقَامَهُمَا»: جایگاه آن دو. «الأولیان»: نزدیکتر اند، شایسته ترند. «مُنْتَأَى»: اولی.

تفسیر:

«فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا»: اگر از آثار و قرائن معلوم شود که آن دو آلوده‌ی گناه شده و در شهادت دروغ گفته‌اند، یعنی: اگر بعد از اجرای مراسم تحلیف، آگاهی حاصل شد که آن دو شاهد، یا آن دو وصی، با دروغ گفتن در شهادت یا در سوگند، یا با ظهور خیانتی دیگر مرتکب گناهی گردیده‌اند.

معنی کلمه: «عثر» به معنای آگاهی بدون تجسس است. (مفردات راغب) «فَأَخْرَانِ يَوْمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأُولِيَّانِ»: پس دو تن دیگر از اولیای و نزدیکان متوفی که استحقاق دریافت «ماترک» را دارند، و عادل باشند برگزینید تا سوگند یاد کنند که شهادت ما از شهادت شاهدان دروغگو تفاوت دارد و مبتنی بر صداقت و راستی است. البته آنان باید از مستحقان درجه‌ی اول میراث باشند.

«فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا»: سپس به خدا سوگند یاد کنند که: قطعاً شهادت ما از شهادت دو نفر قبلی درست‌تر است و حق را نادیده نگرفته‌ایم؛ چون آنها خیانت کرده اند.

«وَمَا اعْتَدِينَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (107)»: شهادت دروغ، نوعی تجاوز و ظلم به حقوق مردم است، طوریکه میفرماید: اگر ما نیز چنین کنیم، از دسته‌ی ستمگران به حساب خواهیم آمد و مستوجب کیفر خواهیم بود.

ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهٍ أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

این کار بیشتر سبب میشود که به حق گواهی دهند (و از خدا بترسند) و یا (از مردم) بترسند که (دروغشان فاش گردد و) سوگندهائی جای سوگندهائی آنها را بگیرد، و از (مخالفت) خدا بپرهیزد و (فرمان او را) بشنود چون الله قوم فاسق و نافرمان را هدایت نمی‌کند. (۱۰۸)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«ذَلِكَ»: این حکم که سوگند یادشد. «عَلَىٰ وَجْهٍ»: به شیوه‌ی درست. آنگونه که باید. «تُرَدَّ»: بازگردانده شود. «أیمان»: جمع یمین. سوگندها.

تفسیر:

قابل تذکر است که: این آیه مبارکه، فلسفه سختگیری و دقت در امر شهادت و شاهد گرفتن که در آیات قبل مطرح بود بیان می‌کند و این‌که سوگند بعد از نماز در حضور مردم، سبب می‌شود که شهادت‌ها واقعی باشد، چون اگر سوگند و شهادت آنان پذیرفته نشود، آبروی آنان در جامعه میرود. در ضمن قابل یادآوری است؛ مراسم و تشریفاتی که عامل حفظ و تثبیت حق مردم شود، ارزشمند است. طوریکه می‌فرماید: «ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا»: این حکم موجب می‌گردد، شهادت را درست تر و دقیق تر و بهترین شیوه أداء کنند، شهادتی که مطابق حق باشد و هیچ تغییر و تبدیلی در آن صورت نپذیرد. «أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ»: یا این‌که: از عذاب قیامت یا از بدنامی و فاش شدن دروغشان بترسند که مبدا پس از سوگند خوردن، سوگندهای دیگر، آن را ابطال گردانند. ملاحظه می‌داریم که: یکی از عوامل بازدارنده‌ی از گناه، همانا نگرانی از رسوایی در جامعه است.

هكذا باید چنان زندگی کنیم که نا اهلان عادل‌نما نتوانند با سوگند دروغ، زحمات ما را هدر دهند و بدانند که اظهارات نادرستشان توسط گروه بهتری رد می‌شود. «وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا»: ای مردم! از پروردگار خود بترسید و از عقابش با انجام طاعت بر حذر باشید و اوامر او را بشنوید و به جا آورید.

«وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (108): خداوند متعال هیچگاه کسی را که از طاعتش بیرون شود توفیق هدایت نمیدهد و سرکشان در برابر شریعتش را در رسیدن به رضوان او تعالی یاری نمیرساند. باید گفت که: شهادت ناحق، نشانه‌ی فسق است.

خلاصه و جمع‌بندی احکام متبرکه این آیات:

- 1 - تشویق بر وصیت، کوتاهی نورزیدن در این باره فرق نمی‌کند، انسان در سفر باشد و یا هم در حضر.
- 2 - گواه گرفتن بر وصیت تا بهتر تثبیت و اجرا شود.
- 3 - اصل در وصیت آن است که: آن دو شاهد، مسلمان، عادل و معتمد باشند. (طلاق: 2).
- 4 - شاهد غیر مسلمان، جایز است، چون هدف، بیان کامل وصیت است.
- 5 - آنکس که بر شهادت صادقانه سوگند می‌خورد، باید محکم و به صیغهی سوگند، از دروغ‌گویی، جلوگیری کند.
- 6 - اصل در شهادت این‌که: مؤکد و از روی آگاهی و آشنایی درست باشد.
- 7 - سوگند دو شاهد باید دور از هر گونه دسیسه، توطیه دغل و فریب باشد.
- 8 - خلل در سوگند، مردود است.
- 9 - اگر شهادت به سود برخی از ورثه باشد، بهتر است گواهی راستگو و به صواب نزدیکتر از نزدیکان میت شهادت دهند و حق را پایمال نکنند.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (109 الی 111) در باره سؤال کردن از پیامبران در روز قیامت در مورد دعوتشان و معجزات عیسی علیه السلام بحث بعمل می‌آید.

قابل یادآوری است که: این آیه‌ها استمرار و دنباله‌ی هشدارهایی است که پس از امر به پرهیزگاری و حذر از پنهان داشتن وصیت و امثال آن وارد شده و این‌که: انسان‌ها روز

آخرت را فراموش نکند. معمولاً هرگاه قرآن از شرایع، قوانین، احکام و تکالیف سخن به میان آورد؛ در ادامه اش نیز از الهیات یا شرح احوال پیام آوران، یا احوال قیامت سخن میگوید، تا مطالب پیشین را به خوبی-تأیید و استوار گردانند. در اینجا نیز به احوال روز رستاخیز و شرح حال عیسی علیه السلام می پردازد و با آیه ی «مَآذًا أُجِبْتُمْ»: چه پاسخی به شما داده شد؟ آن مردم در پاسخ شما چه گفتند؟ شروع میکند.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾
[یاد کن] روزی را که الله پیامبران را گرد می آورد پس میفرماید به دعوت شما چه جواب داده شد؟ در جواب گویند: ما را هیچ علمی نیست، بی گمان دانای چیزهای پوشیده تویی.
(۱۰۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«يَوْمَ»: روز قیامت. «مَآذًا أُجِبْتُمْ»: چه چیز جواب داده شدید، جواب مردم در برابر دعوت شما (پیامبران) چه بود؟

تفسیر:

«يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ»: ای انسان! روز هولناکی بزرگ را، روزی که خدای تعالی پیامبران و امت‌هایشان را جمع میکند یاد آورید، که همانا روز قیامت است. مخاطب آیه مؤمنان اند که باید این روز را به یاد آورند، یا از آن حذر کنند. آنگاه که خداوند متعال تمام پیامبران و خلائق را برای حساب و مکافات و مجازات جمع می کند.

«فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ؟»: و از پیامبران درباره میزان پذیرش امت‌هایشان و اینکه آیا این امت‌ها تصدیق‌شان کردند یا تکذیب و آیا آنچه را با خود آورده بودند پذیرفتند یا رد نمودند یعنی عکس العمل مردم در مقابل دعوت شما چه بود.

«قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا»: در حالیکه خدای تعالی از همه به این مسأله آگاهتر است.

پیامبران از شدت هولناکی موقف میگویند: ما نمی‌دانیم چه واقع شده و ما در مقایسه با دانسته تو هیچ نداریم. ابن عباس (رض) گفته است: یعنی جز عملی که تو از ما به آن آگاهتری، علمی نداریم و چیزی نمی‌دانیم. (قرطبی 361/6).

ابن کثیر گفته است: این از باب «رعایت ادب با پروردگار» است؛ یعنی ما در مقایسه با علم محیطی که شما نسبت به هر چیزی دارید، دانش و شناختی نداریم. شما بر هر چیزی آگاهی دارید و دانش ما چیز قابل ذکری نیست. (.)

«إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (109)»: و تو به آنچه در سینه‌ها پنهان شده آگاهتری و نمی‌دانیم بعد از ما در امت‌ها چه واقع شده است.

در «تفسیر انوار القرآن» در ذیل این آیه مبارکه مینویسد: بادر نظر داشت اینکه پیامبران علیهم السلام به چگونگی جواب که امت هایشان به ایشان داده‌اند دانا بودند ولی به منظور اظهار عجز و ناتوانی خود در پیشگاه پروردگار علام الغیوب، چنین گفته و جواب این سؤال حق تعالی را به خود وی تفویض کردند. به قولی دیگر: پیامبران علیه السلام از خوف و ترس و وحشت عرصه محشر، جواب امت‌هایشان را از یاد بردند. و این قولی است که میتواند یکجا کننده این سخن‌شان با گواهی‌ای باشد که بعداً درباره امت‌هایشان می‌دهند.

به قولی دیگر: محتمل است که مراد پیامبران علیه السلام این باشد که: ما به اخلاص امت‌هایمان علمی نداریم زیرا فقط تویی که دانای آشکار و نهان هستی.

ابو سعود گفته است: در این بیان اظهار گله و شکایت است، و مزاحمت ها و نیرنگ ها و سرسختی هایی را که از جانب ملت های خود دیدند به علم خدا ارجاع میدهند و از انتقام گرفتن از آنها رابه خدا محول کردند. (ابوسعود 70/2).

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

(به یاد بیاور) هنگامی را که خداوند (به عیسی پسر مریم) میفرماید: «ای عیسی پسر مریم! نعمتی را که به تو و مادرت بخشیدم به یاد آور؛ زمانی که تو را با «روح القدس» (جبرئیل) تقویت کردم، در گهواره و بزرگی با مردم سخن گفتم، و هنگامی که کتاب و حکمت، و تورات و انجیل را به تو آموختم، و هنگامی که به فرمان من از گل چیزی مانند شکل پرندۀ ای ساختی؛ پس در آن می دمیدی و به فرمان من پرندۀ ای میشد، و کور مادر زاد و مبتلا به مریضی پیسی را به فرمان من شفا می دادی، و آنگاه که مردگان را به فرمان من (زنده) بیرون می آوردی، و هنگامی که بنی اسرائیل را از آسیب رساندن به تو بازداشتی، آنگاه که دلایل روشن برای آنها آوردی، پس کسانی از آنها کافر شدند؛ گفتند: «اینها جز جادوی آشکار (چیزی دیگر) نیست». (۱۱۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أَيَّدتُّكَ»: تورا کمک کردم، تورا تأیید کردم، پشتیبان توشدم. «روح القدس»: جبرئیل. «المهد»: گهواره. «كهلاً»: میانسالی. «هيات»: شکل و قالب. «بإذني»: به اجازه و فرمان من. «تَنْفُخُ»: میدمی. «تُبْرِئُ»: بهبود میبخشی، شفا میدهی. «الأكمه»: کور مادر زاد. «الأبرص»: پیس، مریضی پیسی. «كَفَفْتُ»: بازداشتی. نگذاشتی. «جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ»: برایشان دلایل آشکار آوردی و به آنان نمودی. (تفسیر فرقان).

تفسیر:

باید یادآور شد که از این آیه مبارکه آغاز الی آخر سوره، در باره حضرت عیسی علیه السلام بحث بعمل آمده است. در این آیه، انواع لطف الهی و در آغاز همه، تأیید به روح القدس دربارهی حضرت مسیح بیان شده است. در آغاز آیه میفرماید: «إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ»: الله متعال فرموده است: ای عیسی پسر مریم! نعمتم را که بر تو و مادرت عطا کردم، به یاد آور، مفسرین کثیر فرموده است: خدا نعمت هایی را یادآور می شود که منت آن را بر بنده و پیامبرش، حضرت عیسی نهاده است، نعمت هایی از قبیل اجرای معجزات و خوارق عادات به دست او؛ یعنی نعمت مرا به یادآور که تو را از مادری بدون مرد خلق کردم و آیات قاطع و درخشان را به تو دادم که بر کمال قدرتم دلیل باشد و نعمتم را به یاد آور که به مادرت عطا کردم و تو را دلیل و برهان برائت او از تهمت ستمکاران قرار دادم. (تفسیر ابن کثیر 561/1).

امام قرطبی فرموده است: اوصاف روز قیامت چنین است، انگار گفته است: روزی را به یاد آور که پیامبران را جمع میکند و موقعی را به یاد آور که به عیسی چنان میگوید. و به منظور نزدیک نشان دادن روز قیامت عبارت را به لفظ ماضی إِذْ قَالَ آورده است؛ چون

آنچه می آید نزدیک است.

«إِذْ أَيْدُتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ»: وقتی که تورا به روح القدس تأیید کردم آنگاه که تو را به روح پاک و مقدس نیرو دادم. «به روح القدس» یعنی: روح پاکی که خداوند متعال عیسی علیه السلام را به آن مخصوص گردانید. به قولی: روح القدس، جبرئیل آمین است. یعنی: تورا به وسیله جبرئیل تأیید و تقویت کردم.

«تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا»: بامردمان درسن کودکی و درگهواره به اعجاز سخن می گفتمی و در میانسالی به عنوان پیامبر با مردم صحبت کردی. و سخن گفتنت در هر دو حالت، هیچ تفاوتی با هم نداشت.

منظور از سخن گفتن فقط سخن تنها نیست، بلکه منظور از آن سختی است که گوینده و مخاطب از آن فایده می برد، و آن دعوت و فراخوانی به سوی خداست. باید گفت که: سخن گفتن در میانسالی امتیازی است که عیسی و پیامبران اولوالعزم از آن برخوردار بودند، که در میانسالی به سوی خدا دعوت میکردند و مردمان را به خیر دستور داده و از منکرات باز می داشتند. اما عیسی علیه السلام با سخن گفتن در گهواره بر آنان برتری یافت. او در گهواره گفت: «قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ءَاتَيْنِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ۖ ۳۱» [مریم: 30-31]. «من بنده خدا هستم، کتاب را به من داده و هرکجا که باشم مرا پیامبر و مبارک گردانیده، و تا زندهام مرا به نماز و زکات دستور داده است».

سخنان گفتن عیسی در گهواره نمایی از وحی بود. حضرت عیسی علیه السلام، با تکلم در گهواره، هم نبوت خویش و هم عفت و عصمت مادر خویش را ثابت کرد. «وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ» نعمتم را به یاد آور که کتاب و حکمت یعنی علم مفید راهمراه با تورات و انجیل به تو آموختم. یعنی: خط و سواد، یا مطلق کتاب یعنی جنس آنرا «و حکمت» یعنی: سخن محکم و استوار، حکمت یعنی شناخت اسرار شریعت و فواید و حکمت های آن، و فراخوانی مردم به نحو احسان به سوی خدا، و تعلیم آنان و رعایت کردن آنچه لازمه بر امر است. «وتورات» یعنی: کتاب موسی علیه السلام را «و انجیل را» یعنی: کتابی را که بر خودت وحی کردم.

در آیه مبارکه در می یابیم که: پیامبران، هم باید علم داشته باشند «الکتاب»، هم بینش «الحکمة»، هم گفته های پیشینیان را بدانند «التوراة» و هم پیام جدید داشته باشند. «الانجیل» «وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي» «و آنگاه که به اذن فرمان و دستور من از گل به شکل پرنده میساختی، «فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي» آنگاه در آن میدمیدی پس به اذن من پرنده ای میشد، متحرک و زنده، مانند سایر پرندگان، «وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي» به فرمان من نابینا را به اذن من شفا میدادی، یعنی بینا کرده و «برص» را که شفایش مشکل بود شفا دادی.

«وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي» به فرمان و خواست من مرده را زنده کردی. در آیه مبارکه ملاحظه میداریم که: با ذکر هر معجزه لفظ را تکرار کرده است تا زبان آنها را ببندد که الوهیت و «خدا بودن» را به عیسی نسبت میدهند، و تا مشخص کند که معجزه ای ظاهر شده توسط حضرت عیسی از جانب الله است.

«وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمُ بِالْبَيِّنَاتِ» سوء قصد بنی اسرائیل به حضرت عیسی علیه السلام، از سوی پروردگار متعال دفع شد. طوریکه میفرماید: «و هنگامی را به یاد آور

که یهود را از کشتن تو بازداشتیم» یعنی: دفع کردم و برگردانیدم، از تو شر بنی اسرائیل را که همانا وقتی قصد کشتن تو را کردند.

«فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ (110)» آنان که پیامبری تو را انکار میکردند و به تو باور نداشتند، میگفتند: این خوارق و معجزات جز سحر و جادوی روشن و آشکار چیزی نیست.

باید یادآور شد که: اینها نعمتهایی است که پروردگار با عظمت به عیسی علیه السلام عطا کرد، تا گواه و شاهد پیامبری او باشد؛ اما این معجزات، در بسیاری از نصاری به دلیل کج فهمی مایه‌ی سرگشتگی و گمراهی گشته است و در بیابان غفلت - کورکورانه - دست و پا می‌زنند.

وَإِذْ أُوحِيَتْ إِلَى الْخَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

و [یاد کنید] هنگامی که به حواریون وحی کردم که به من و فرستاده من ایمان آورید. گفتند: ایمان آوردیم و شاهد باش که ما [در برابر خدا، فرمان‌ها و احکام او] تسلیم هستیم. (۱۱۱)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أُوحِيَتْ»: الهام کردم، وحی کردم، به دل آنان انداختم. توسط عیسی برای آنان اعلام و ابلاغ کردم. (وحی) منحصر به وحی اصطلاحی برپیغمبران نیست، بلکه الهاماتی که به قلب انسان‌ها و دیگر جانداران میشود از مصداق‌های آن است (نحل آیه 68، و قصص آیه: 7). باید یادآور شد که: گاهی خداوند به دل‌های آماده الهام می‌کند. «الْخَوَارِيُّونَ»: جمع حواری، گزیدگان یاران، شاگردان منتخب مسیح. «مُسْلِمُونَ»: مخلصان در ایمان، و خاضعان اوامر رحمان.

تفسیر:

«وَإِذْ أُوحِيَتْ إِلَى الْخَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي» و یادآور ای عیسی هنگامی را که حواریان را امر کردی تا به وحدانیت و رسالت من که تو را به خاطر تبلیغ آن فرستادم ایمان آورند و در اعمال خود اخلاص داشته باشند و به گونه نیکو منقاد پروردگار باشند و آن‌ها چنین کردند.

یعنی ایمان آوردن حواریون بر شما نیز نتیجه‌ی فضل و توفیق ما بود، و گرنه شما به تنهایی حتی یک تصدیق کننده در آن آبادی تکذیب کننده نمیتوانستید پیدا کنید. در ضمن این جا این مطلب نیز بیان شد که دین واقعی حواریون اسلام بود نه مسیحیت.

باید گفت که: الهامات الهی به مردم، در مسیر تأیید وحی انبیاست، نه در برابر آنها. حواریون: شاگردان و پیروان راستین عیسی علیه السلام بودند.

در جمله: «آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي» در می‌یابیم که: ایمان به الله، از ایمان به رسول جدا نیست. و در ضمن قابل یادآوری است که: ارشاد بدون نورالهی از درون، یا بی اثر، یا کم‌اثر یا ناپایدار است، «قَالُوا آمَنَّا وَ اشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (111)» حواریون گفتند: پروردگارا! آنچه را به ما امر فرمودی، تصدیق کردیم و گواه باش که در این ایمان دارای اخلاص هستیم، و در مقابل فرمان رحمان و به تو سر تسلیم و فروتنی فرود می‌آوریم.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (112 الی 115) در باره مائده‌ی آسمانی برای بنی اسرائیل به درخواست حواریان (یاران) عیسی علیه السلام بحث بعمل می‌آورد.

قابل تذکر است که داستان و قصه‌ی مائده‌ی آسمانی و سفره‌ی رنگین خدایی به درخواست عیسی علیه السلام یکی دیگر از معجزه‌ها و نعمتهای پیشین و نشان قدرت پروردگار و تأیید و تصدیق پیامبری عیسی علیه السلام است، که از آنان یاد شد و مسیحیان جز از راه قرآن، آن را در نیافته‌اند.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ أَتَقْوُونَ اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

یاد آور شو وقتی که حواریون (همراهان مخلص عیسی) گفتند: ای عیسی پسر مریم! آیا پروردگار تو میتواند که بر ما سفره (پر از طعام) از آسمان فرود آرد؟ عیسی گفت: اگر مؤمن هستید، از الله بترسید. (۱۱۲)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«الحواریون»: یاران برگزیده و فداکار مسیح. «يَسْتَطِيعُ»: طوع: میتواند؛ اما در این جا برای اطمینان قلبی است و این که: خداوند، درخواست تو را می‌پذیرد، حکمت الهی مقتضی است، با حکمت او منافات ندارد. [یا اینکه: هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَسْأَلَهُ مِنْ رَبِّكَ؟ آیا میتوانی آن را از پروردگارت سؤال کنی؟ یا این که: اِسْتَطَاعَهُ بِه معنای اطاعت است؛ که آیا خدا درخواست تو را می‌پذیرد؟... خدا چنین کاری میکند؟] [منار]. «مائده»: سفره، دسترخوان، خوراک. (فرقان)

تفسیر:

قبل از همه باید گفت که: نام گذاری این سوره به «مائده»، به خاطر همین درخواست مائده‌ی آسمانی است. «مائده» هم به معنای غذاست، هم سفره‌ای که در آن غذا باشد. چون حواریون شیوه‌ی سؤالشان از عیسی علیه السلام کمی بی‌ادبانه بود، به جای «پارسول الله»، گفتند: «یا عیسی» و به جای «آیا خدا لطف می‌کند» گفتند: «آیا میتواند؟» و به جای «پروردگار ما»، گفتند: «پروردگارت»، جواب «اتقوا الله» شنیدند. طوری که در آیه مبارکه آمده است:

«إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ»: و یاد آورید روزی را که حواریان به عیسی گفتند: ای عیسی! آیا پروردگارت توان دارد تا بر ما سفره‌ای از طعام از آسمان نازل کند؟!

مفسر قرطبی فرموده است: در آغاز امر و قبل از آشنایی محکم آنها با خدای متعال چنین سؤالی کرده‌اند، و امکان دارد این سؤال از جانب اشخاصی نادان که همراه آنان بوده‌اند، مطرح شده باشد، همان طور که قوم حضرت موسی علیه السلام به او گفتند: «اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ». (قرطبی 364/6).

همچنان مفسر ابوحیان فرموده است: ظاهر این لفظ مقتضی آن است که آنان در اینکه خداوند بتواند چنین سفره‌ای را از آسمان نازل کند شک کرده‌اند.

مفسر زمخشری نیز چنین مسلکی را در پیش گرفته است. (زمخشری گفته است: اگر گفته شود که بعد از ایمان و اخلاص چگونه گفتند: آیا خدا میتواند چنین کاری را بکند، در جواب می‌گوییم: خدا آنها را به ایمان و صبر توصیف نکرده بلکه فقط ادعای آنها را ذکر کرده است در حالی که ادعایشان باطل بود و آنها شک و گمان داشتند. و مؤمنینی که همواره خدای خود را تعظیم می‌دارند، هرگز چنین گفتاری را بر زبان نمی‌آورند. تفسیر کشاف 540/1).

اما ساير مفسران همگی بر اين نظرند که حواریون ایمان داشتند و از خواص و نزدیکان حضرت عیسی بودند و هرگز در آن مورد شکی به دل راه نمیدادند. حتی حسن بصري گفته است: آنها در قدرت خدا شکی نداشتند بلکه فقط سؤال کرده اند که آیا خدا چنین سفره ای را نازل می کند یا خیر؟ اگر قرار است نازل شود، ای عیسی! آن را برای ما طلب کن. پس سؤال آنها برای اطمینان و تثبیت خاطر بوده است.

«قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (112)»: تقوا، نشانه‌ی ایمان است. عیسی علیه السلام گفت: اگر شما در ایمان خود و پیروی از من صادقید از خدا بترسید و با او ادب داشته باشید. گویا که آنها به منظور دریافت اطمینان این سوال را مطرح کردند نه به خاطر امتحان. مفسر تفسیر کابلی در ذیل سوره می نویسد: شایسته بنده مؤمن نیست که به این فرمایشات غیر عادی الله را بیازماید با آنکه از طرف او تعالی اظهار لطف و کرم زیاد باشد. باید روزی به ذریعی خواست که قدرت برای تحصیل آن مقرر فرموده است. وقتی که بنده از الله متعال بترسد و پرهیزگاری نماید، و بر ذات او اعتماد و ایمان داشته باشد، حق تعالی از جایی به او رزق می رساند که در وهم و گمان او نباشد: «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ - الخ» (سورة الطلاق، آیه: 3).

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

گفتند: میخواهیم هم از آن مائده آسمانی تناول کنیم و هم دل‌های ما مطمئن شود و هم به راستی عهدهای تو پی بریم و بر نزول آن از گواهان باشیم. (۱۱۳)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«صَدَقْتَنَا»: با ما راست و درست بوده‌ای. «عِيدًا»: روز شادی و سرور. «أَعَدَّبَهُ»: او را سخت می‌آزارم، او را کیفر می‌کنم.

تفسیر:

«قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا»: حواریون گفتند ای عیسی: (ما نظر بدی نداریم و بهانه جو نیستیم بلکه) ما میخواهیم با خوردن، از آن سفره تَبَرُّک بجوئیم و ایمان و یقین ما زیاد و نفس ما آرامش و اطمینان بیابد. «وَوَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا»: ما به صداقت تو ایمان کامل داریم، «وَوَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (113)»: یعنی: به عین الیقین بدانیم که تو در ادعای نبوتت به ما راست گفته‌ای «و در نزول آن» یعنی: در فرود آمدن مائده از آسمان «از گواهان باشیم» در نزد کسانی از بنی اسرائیل یا از سایر مردم که شاهد فرود آمدن آن نیستند.

باید متذکر شد که: اطمینان قلبی، مرحله‌ای بالاتر از ایمان است. «اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا»: حضرت ابراهیم نیز در جواب خداوند که فرمود: «أَوَلَمْ تُؤْمِنُوا»، میفرماید: «بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي» (سوره بقره: 260).

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾

عیسی پسر مریم (در دعای خود) گفت: ای پروردگار ما! از آسمان خوانی (پر از طعام) بر ما نازل فرما تا عیدی برای ما باشد؛ برای اول و آخر ما. و (تا) دلیلی (نبوت من) از جانب تو باشد و ما را روزی ده که توئی بهترین روزی دهندگان. (۱۱۴)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«أَوْلَانَا وَءَاخِرِنَا»: ما مؤمنان متقدم و دیگر مؤمنان متأخر. یعنی روز نزول مائده روز عید ما معاصران و آیندگان باشد. یا این که: همه ما از نخستین فرد تا آخرین فرد از آن دسترخوان غذا بخوریم. (تفسیر نور: ترجمه معانی قرآن).

تفسیر:

«قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ»: و چون عیسی علیه السلام بر صداقت حواریان پی برد ایستاد و از خدای خود با ذکر الوهیت و ربوبیتش خواست تا بر آنها سفره‌ای از آسمان نازل کند که روز نزول آن برای آنها عید و مایه شادمانی و سرور باشد.

معمولاً دعا‌های قرآن با اسم «رب» آغاز و شروع می‌گردد، ولی در این آیه مبارکه با دو کلمه «اللَّهُمَّ رَبَّنَا» آغاز یافته است که: نشان دهنده اهمیت این حادثه و پیامدهای آن می باشد.

در روایاتی آمده است: وقتی عیسی علیه السلام به نیت حواریان پی برد که: درخواست آنان برای تحکیم ایمان و اطمینان درون است و تردیدی در آن مشاهده نمی‌گردد؛ بناءً وضو گرفت، وارد مصلی شد و به راز و نیاز پرداخت و خدا را فراخواند، تا با فروفرستادن سفره‌ی آسمانی عیدی برای همگان فراهم آورد.

مفسر ابو سعود در تفسیر خویش می نویسد: حضرت عیسی دو بار پروردگار را نداء داد: یک بار با توصیف الوهیت که جامع جمیع کمالات است و بار دیگر توصیف ربوبیت که نشان دهنده ی تربیت است، تا از این طریق نهایت تضرع و زاری خود را به نمایش بگذارد. (تفسیر ابو سعود 73/2).

«تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوْلَانَا وَأَخِرِنَا»: برای نسل حاضر ما و آنان که بعد از ما می آیند روز جشن و شادی و سرور باشد. به قولی: نزول مائده بر آنان در روز یکشنبه بود و از این جهت نصاری آن روز را عید خود قرار دادند.

این عید، اکنون «عید فصیح» مورد اتفاق یهودیان و نصاری است و تا امروز مجلس یادبودی بدین نام برپا می کنند و آن را «عشای ربانی (شام خدایی)» می خوانند.

باید گفت که: به درخواست‌های مادی جهت معنوی دهیم. در آیه مبارکه ملاحظه نمودیم که: (حواریون اولین هدف خود را خوردن و سپس اطمینان داشتن «نَأْكُلُ مِنْهَا وَ تَطْمَئِنُّ» بیان کردند، ولی حضرت عیسی علیه السلام ابتدا برجا گذاشتن نشانه‌ی سرور برای تاریخ «عِيدًا لِأَوْلَانَا وَ آخِرِنَا»: سپس نشانه قدرت خداوند «وَ آيَةٌ مِنْكَ» و در مرحله سوم مسئله رزق را مطرح فرمود: «وَ ارزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» و بدین گونه به همه فهماند که مسائل معنوی و اجتماعی بر مسائل گروهی و اقتصادی مقدم است).

«وَ آيَةٌ مِنْكَ وَ ارزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (114)»: حضرت عیسی، در دعا به جای مسأله‌ی خوردن، به الهی بودن مائده توجه می‌کند. طوری که می‌فرماید: چنانچه این سفره (ای خدا) نشانه وحدانیت تو و معجزه‌ای باشد بر اثبات رسالت من. و تو ای خدایا! بر ما با فضل واسع خود کرم کن و خیر و خوبی‌ات را بر ما تعمیم بخش که تو بهترین ذاتی هستی که می‌دهی و کریم‌ترین ذاتی هستی که می‌بخشد.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزَّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (۱۱۵)

خداوند (دعای او را اجابت کرد و) فرمود: «من آن را بر شما نازل میکنم؛ اما هر یک از شما که بعد از آن کافر شود، (ناشکری کند)، پس او را چنان عذابی می‌کنم که هیچکس از جهانیان را چنان عذاب نکرده باشم!». (۱۱۵)

تفسیر:

«قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزَّلُهَا عَلَيْكُمْ»: خداوند سبحان و تعالی خواسته حضرت عیسی علیه السلام را اجابت کرد و بر عیسی علیه السلام وحی کرد که به زودی بر شما سفره‌ای را که می‌خواهید نازل خواهیم کرد.

«فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (115)»: ولی هرکس بعد از این معجزه درخشان آنرا تکذیب کند او را به عذابی شدید و دردناک گرفتار خواهیم نمود، زیرا در چنین حالی حجت تمام شده و آن کسی که از قبول آن سر میزند در واقع سرکشی می‌کند از این روی عذابش مضاعف می‌گردد، زیرا چنین کسی از روی قصد و علم کافر شده است.

یعنی بصورت کُل گفت: آنان که به علم و یقین و شهود میرسند، مسئولیت سنگین‌تری دارند و مجازات تخلفشان هم سخت‌تر است. «فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ...»: پس کسانی که به مقام علم و شهود دست نیافته‌اند، از قهر خداوند دورترند.

قابل یادآوری میدانیم: آنچه از کسانی که توقع و خواهشات بیشتری دارد و مانده‌ی آسمانی می‌خواهد، باید تعهد بیشتری هم باید داشته باشد.

و در حدیث آمده است: «سفره که از آسمان نازل شده شامل گوشت و نان بود، به آنها امر شد برای فردا ذخیره نکنند و خیانت نورزند، اما خیانت کردند و برای فردا برداشتند و ذخیره کردند، در کيفر چنین عملی تبدیل به خوك شدند». (اخراج از ترمذی در باب تفسیر). در التسهیل آمده است: عادت خدا بر این جاری است که انسان کافر را بعد از درخواست آیت و دلیل و اعطای آن کيفر دهد، وقتی بعضی از آنها کافر شدند خدا آنها را به خوك تبدیل کرد. (التسهیل 1/194).

این آیه دلالت بر آن دارد که هرکسی از الله متعال در حال داشتن علم و دانش نافرمانی کند از کسیکه در حالت جهل چنین کند جرمی بسیار بزرگتر دارد.

مفسر تفسیر تفهیم القرآن مینویسد: «قرآن عظیم الشأن درباره ی این که آیا این سفره فی الواقع هم فرو فرستاده شد یا خیر، ساکت است. از هیچ منبع موثقی غیر از قرآن نیز جواب این سوال به دست نمی‌آید. امکان دارد که این سفره فرو فرستاده شده باشد و این هم ممکن است که حواریون با شنیدن تهدید وحشتناک بعدی تقاضای خود را پس گرفته باشند.».

جمهور مفسران بر آنند که این مائده بر آنان نازل شده است.

از ابن عباس (رض) روایت شده است که فرمود: «مائده، بر عیسی علیه السلام و حواریون نازل شد و آن سفره آماده از ماهی و نان بود که از آن در هر جایی که می‌رفتند و در هر زمانی که می‌خواستند، می‌خوردند.».

ابن‌کثیر بر اساس روایت عمار بن یاسر (رض) می‌فرماید: «... آنها مأمور بودند که خیانت نکرده و غذای امروز را برای فردا ذخیره نکنند اما خیانت نموده و ذخیره کردند پس پروردگار به کيفر آن، به خوك و بوزینه مسخشان کرد.».

ابن عباس (رض) روایت کرده است که قریش نیز به رسول اکرم صلی الله علیه وسلم گفتند: از پروردگارت بخواه تا کوه صفا را برای ما طلا گرداند و آن وقت به تو ایمان می‌آوریم...!

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دعا کردند و جبرئیل علیه السلام فرود آمد و گفت: پروردگارت بر تو سلام میگوید و میفرماید: اگر میخواهی، کوه صفا را برای آنان به طلا تبدیل میکنم اما اگر کسی بعد از آن کفر ورزید، او را چنان عذاب کنم که احدی از جهانیان را عذاب نکرده باشم. و اگر هم میخواهی، در توبه و رحمت را به روی آنان گشاده بدارم [و کوه صفا را به طلا تبدیل نکنم]. رسول الله صلی الله علیه وسلم گفتند: «بلکه در توبه و رحمت را [برکوه طلا] ترجیح می دهیم».

مفسر تفسیر «فی ظلال القرآن» میفرماید: «این گفت و گو میان عیسی علیه السلام و حواریون، ما را به طبیعت قوم عیسی علیه السلام و برگزیدهترین هایشان آشنا می سازد.. ملاحظه می کنیم که میان آنها و اصحاب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرقی است بزرگ زیرا حواریون با آن همه معجزات حسی آشکاری که از عیسی علیه السلام دیدند، باز هم خواستار معجزه ای دیگر شدند در حالیکه اصحاب محمد (ص) بعد از آن که اسلام آوردند، حتی یک معجزه هم درخواست نکردند... این است تفاوت عظیم حواریون عیسی علیه السلام با حواریون محمد صلی الله علیه وسلم.» «تفسیر انوار القرآن

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (116 الی 120) در مورد رهایی عیسی علیه السلام از ادعاهای باطل نصارا (نصرانیان، مسیحیان، عیسویان) بحث بعمل آمده است.

پروردگار با عظمت، پس از بر شمردن نعمتهایی که به عیسی عطا کرده بود، یادآور میشود که او روز قیامت به سوالات بسیار مهمی - که نکوهش و ملامت قومش می باشد، روبرو خواهد شد و سرانجام از همه ی افتراها که برای وی ساخته بودند، برائت حاصل میفرماید.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

و (یادآور شو) وقتی را که الله گوید: ای عیسی پسر مریم! آیا تو به مردم گفتی که من و مادرم را (دو معبود) غیر از الله گیرید؟ عیسی گفت: تو را به پاکی یاد می کنم (ای الله)، سزاوار من نیست آنچه را بگویم که لایق من نیست، اگر این سخن را گفته باشم، پس یقیناً تو آن را دانسته ای، میدانی آنچه را در دل من است و نمی دانم آنچه در نفس توست، چون تنها تویی دانای رازهای پوشیده. (۱۱۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«مایکون لی»: مرانزید، مرایشسته نیست. «نفسی»: دل، درون، ذات و نفس من.

تفسیر:

طوری که در آیه ی 109 همین سوره خواندیم که خداوند متعال پیامبران را در قیامت جمع کرده، از آنان میپرسد: از مردم چه جوابی شنیدید؟ این آیه، گفتگوی الله متعال و حضرت عیسی را در آن روز بیان می کند.

گرچه مسیحیان، امروز مریم را خدا نمی دانند؛ ولی چون گروهی از آنان در آن زمان عقیده به خدا بودن مریم داشتند و یا به خاطر آنکه عبادت در برابر مجسمه ی او به منزله ی معبود قرار دادن اوست، تعبیر به «اله» شده است.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ: «و یادکن هنگامی را که خداوند گوید: ای عیسی بن مریم! آیاتو به مردم گفتی که من و مادرم را بجز

خداوند به خدایی گیرید؟ یعنی: ای محمد! روز قیامت را به یادآور که حق تعالی در آن روز این سخن را به عیسی علیه السلام میگوید.

مفسر قرطبی فرموده است: از این جهت آن را از عیسی سؤال کرده است که برای مدعیان خدایی عیسی توبیخ باشد، تا انکار آن از جانب عیسی در تکذیب بلیغتر و در توبیخ و سرزنش شدیدتر باشد.

این رأی جمهور مفسران در تفسیر آیه کریمه است. ولی به قولی دیگر: خداوند متعال این سخن را به هنگام بالابردن عیسی علیه السلام به آسمان، جهت رد پندارهای نصاری در باره وی بعد از بالابردنش به آسمان به وی گفت. و با آنکه خداوند متعال می دانست که عیسی علیه السلام چنین سخنی به نصاری نگفته است اما به منظور توبیخ نصاری و قطع حُجَّتشان، از عیسی علیه السلام در این باره سؤال کرد. به قولی: حق تعالی این سخن را بدان جهت نیز عنوان کرد تا به مسیح بیآگاهانند که قومش بعد از او منحرف گردیده و به او پندارهایی دروغین بسته‌اند؛ چون گرفتنش به خدایی و پرستش وی و مادرش در حالی که خداوند متعال او را به سویشان برای این فرستاد که آنان را به یگانگی پرستی دعوت نماید.

«تفسیر انوار القرآن».

«قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ»: «عیسی گفت: تو را به پاکی یاد میکند.» یعنی: پروردگار! تو مُنْزَهی و من تو را از این بهتان‌ها تنزیه می‌کنم «ما را نه سازد (شایسته نباشد)، که آنچه را از حق من نیست بگوید» یعنی: سزاوار من نیست که به خود چیزی را که از حق و حد من نیست، ادعا کنم. سپس عیسی این امر را به علم الهی ارجاع داد و گفت: «إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ»: «همه‌ی گفته‌های انسان و اسرار درونش برای خداوند متعال روشن و معلوم است. طوریکه در آیه مبارکه آمده است: «اگر این سخن را گفته باشم پس بی‌شک تو آن را دانسته‌ای» یعنی: من به سوی تو چه عذری پیش آورم در حالیکه تو خود به حقیقت امر دانایی، «تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (116)» افکار و اسرار مردم از امور غیبی است که الله متعال بدان آگاه است. طوریکه می‌فرماید: «می‌دانی آنچه را در ضمیر من است» و آنرا از مردم پنهان میدارم «و نمیدانم آنچه را در ضمیر توست» لیکن من به علم نهای تو و آنچه که می‌خواهی انجام دهی، هیچ آگاهی ندارم «این فقط تو هستی که دانای رازهای نهانی» یعنی: تو فقط دانای هر چیزی هستی که از دسترس حواس و ادراک بنی‌ادم دور است.

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (١١٧)

من چیزی جز آنچه مرا به آن فرمان دادی به آنها نگفتم (به آنها گفتم: خداوندی را بپرستید که پروردگار من و پروردگار شماست و تا زمانی که در میان آنها بودم مراقب و گواهمشان بودم، پس وقتی مرا وفات دادی (به سوی خود بردی) تو خودت بر آنها نگهبان بوده‌ای، و تویی بر هر چیز گواه (و) نگهبان (١١٧)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«تَوَفَّيْتَنِي»: وفی: مرا برگرفتی. «الرَّقِيبَ»: مراقب، مواظب. «شَهِيدًا»: باخبر، آگاه، گواه.

تفسیر:

«مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ»: [و] جز آنچه را به آن دستور داده‌ای، چیزی به آنان نگفتم؛ یعنی: به آنان جز آنچه را که تو خود به من فرمان داده بودی، فرمان نداده‌ام بنابر این، من

به آنان گفته‌ام: مفسر فخر رازی فرموده است: قول را بر مبنای رعایت ادب در جای امر آورده است، تا خود و خدا را در کنار هم امر قرار ندهد.

«أَنْ أُعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ»: به آنها گفتم: خدا، پروردگار من و پروردگار خود را بپرستید. «وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ»: و تا روزی که در میان آنان بودم، گواه احوالشان بودم، «فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ» اما چون مرا پیش خود به آسمان بردی، بار الهی! تو خود بر آنان نگهبان و به آنان دانا و گواه بوده‌ای. پس (وفات) در اینجا به معنی مرگ نیست زیرا عیسی علیه السلام در آسمان بر همان حیاتی که در دنیا داشت، باقی است تا آن که در آخر الزمان به زمین فرود آید، «وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (117)» تو از هر چیز آگاهی و هیچ امری از تو مخفی و نهان نیست.

إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۱۱۸)

اگر آنان را عذاب کنی باز (خدایا) همه بندگان تو هستند، و اگر از گناه آنها درگذری پس یقیناً تویی غالب باحکمت. (۱۱۸)
«العزیز»: ظفرمند، پیروزمند، مقتدر و شکست ناپذیر.

تفسیر:

«إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ»: حال اگر عذابشان دهی تو خود مالک آنها هستی و میتوانی به میل خود در آنها تصرف کنی و ایرادی بر تو نیست.

«وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (118)»: ولی اگر از ایشان درگذری، یعنی اگر آنها را ببخشی، تو موجود نیرومندی که مقهور هیچکس واقع نمیشوی! تو قادر و توانائی هستی که هیچکس نمیتواند تو را از کاری عاجز سازد. تو کسی هستی که در تمام افعال خود حکمت داری خواه عذاب کنی یا مغفرت نمائی! با عزت تو گاهی مواخذه و به حکمت تو گاهی رحم صورت می‌گیرد. تو آنچه را چگونه که بخواهی انجام می‌دهی! عذاب تو عدل و مغفرت تو فضل است.

مفسر تفسیر انوار القرآن می‌نویسد: عیسی علیه السلام این سخن را بر وجه استعطاف، یعنی درخواست مهربانی از حق تعالی برای آنان، مطرح کرد چنانکه مولی در حق غلام خویش مورد این درخواست قرار می‌گیرد.

همچنان ملاحظه میکنیم که عیسی(ع) در این سخن، از توانایی حکم کردن در مورد امتش در روز قیامت بیزاری میجوید بلکه حکم کردن در باره آنان را فقط به خداوند یگانه متعال مربوط میدانند که هر چه خواهد با آنان می‌کند. در حدیث شریف به روایت ابوذر(رض) آمده است که رسول الله(ص) شبی تا بامداد این آیه را تلاوت نموده و با همین یک آیه، رکوع و سجده می‌کردند پس چون صبح دمید، گفتم: یا رسول الله! شما تمام شب پیوسته تا بامداد این آیه را میخواندید و با آن رکوع و سجده میکردید، راز این کار در چیست؟ فرمودند: «من [در این شب] برای امت خود از پروردگار درخواست شفاعت نمودم و او این شفاعت را به من عطا کرد. امت من به این شفاعت دست می‌یابد ان شاء الله اما این شفاعت مخصوص کسی است که به خدای لایچیزی را شریک نیاورد».

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۱۱۹)

الله فرمود: امروز روزیست که راستان را راستی و صدق شان نفع میرساند، برای آنها باغ‌هایی است که از زیر آنها نهرها جاری است، همیشه در آن‌اند تا ابد، الله از آن‌ها راضی شد و آن‌ها از الله راضی شدند، این است کامیابی بزرگ. (۱۱۹)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«هذا»: اشاره به روز قیامت. «الفوز»: رستگاری، کامیابی، رسیدن به آرزو. «قدیر»: توانا.

تفسیر:

«قال الله هذا يوم ينفع الصادقين صدقهم»: پروردگار با عظمت فرموده است: روز قیامت روزی است که صداقت صادقان برایشان سودمند واقع خواهد شد؛ چون روز پاداش است. «لهم جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها أبداً»: برای آنها باغ‌های است در بهشت که؛ در زیر اطاق‌ها و درختانش رودها جاری است، در آن مستقرند و هرگز از آن خارج نمی‌شوند.

«رضي الله عنهم و رضوا عنه ذلك الفوز العظيم (119)»: این‌ها همه توأم با حصول رضای الهی است، زیرا چنین کسی عمل شایسته انجام داده و پروردگارش از او راضی شده است. یقیناً این است پیروزی بزرگ و رستگاری عظیم و نعمت ماندگار توأم با رضوان الهی.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

مالکیت و فرمانروایی آسمان‌ها و زمین و آنچه در آنهاست، فقط در سیطره الله است، و او بر هر کاری تواناست. (۱۲۰)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«ملك»: شاهی، کشور. عزت و قدرت.

تفسیر:

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (120): خداوند متعال مالک، متصرف و مدبر تمام آنچه‌ی است که در آسمان‌ها و زمین قرار دارد. این فرمانروایی نه از آن عیسی علیه السلام است، نه از آن مادرش، نه از آن سایر کسانی که به دروغ به پروردگاری نسبت داده شده‌اند و نه هم از دیگر مخلوقات خدای سبحان. هیچ چیزی و هیچکس نمیتواند بین او و مرادش حائل واقع گردد. پادشاهی کامل و قدرت تمام از آن اوست. یعنی: فرمانروایی آنچه در آسمان‌ها و زمین است از تمام خلائق، همگی تماماً ملک خداوند متعال‌اند، از آن رو که او از داشتن فرزند و پدر منزّه است «و او بر همه چیز تواناست» پس هرگز به یاری دادن یاریگری از آنان محتاج نیست.

در اختتام خلاصه سورة مائده را میتوان موجزاً بشرح ذیل خلاصه و جمع‌بندی نمود:

- 1 - مهمترین اصول، همان اِکمال دین الله است.
- 2 - بازداشتن از سؤالات بی‌جا که مبدا بار مسئولیت و تکالیف را بیفزاید.
- 3 - این دین کامل، بر پایه‌ی علم یقینی در اعتقاد و هدایت و اخلاق و اعمال، استوار و ماندگار است.
- 4 - اصول دین الهی از زبان پیام آورانش، به ما رسیده است.
- 5 - یکپارچه بودن دین و بنابه مصلحت و موقعیت، اختلاف نظر در فروع و جزئیات،
- 6 - قرآن، حافظ و نگهبان سایر پیام‌های آسمانی است.

- 7 - مصؤن ماندن پیامبر خاتم از گزند و آسیب دشمنان کینه توز،
- 8 - اصلاح و خودسازی و تزکیه‌ی روح و روان - به صورت فردی و جمعی - بر مؤمنان فرض است.
- 9 - فرمان به نیکی و بازداشتن از بدی واجب است.
- 10 - تکلیف بیش از توان آدمی، در دین نیست.
- 11 - افراط و زیاده روی در دین، ممنوع و حرام است.
- 12 - برابر قاعده‌ی «الضَّروراتُ تُبَيِّحُ المحظوراتِ» در وقت ضرورت، محرّمات - به اندازه‌ی نیاز - مباح می‌گردد.
- 13 - تفاوت میان پلید و پاک،
- 14 - شرح احکام وضوء و غسل و تیمم...
- 15 - شرح احکام خوراکی های حلال و حرام...
- 16 - بیان تحریم شراب و قمار به طور گسترده،
- 17 - تفصیل احکام صید برای مُحرم و غیر مُحرم در آغاز و فرجام سوره،
- 18 - حدود و کیفر مفسدانی که در زمین، فساد ایجاد می کنند...
- 19 - حکم انواع سوگند و کفاره‌ی آن و... (بنقل از تفسیر فرقان)

«وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ»

صدق الله العظيم و صدق رسوله نبي الكريم. و من الله التوفيق

ترجمه و تفسیر سوره المائدة :

تتبع و نگارش: امین الدین « سعیدی - سعید افغانی »

مدیر مرکز مطالعات ستراتیژیکی افغان

و مسؤل مرکز فرهنگی د حق لاره - جرمنی

ایمیل ادرس: saidafghani@hotmail.com

مکتبی بر بعضی از منابع و مأخذها

- 1- **تفسیر و بیان کلمات قرآن کریم:**
 شیخ حسنین محمد مخلوف (751 هـ - 812 ق)، اسباب نزول، علامه جلال الدین سیوطی ترجمه: از عبد الکریم ارشد فاریابی. (انتشارات شیخ الاسلام احمد جام)
- 2- **تفسیر انوار القرآن:**
 تألیف عبدالرؤف مخلص هروی، «تفسیر انوار القرآن» گزیده ای از سه تفسیر: (فتح القدیر شوکانی، تفسیر ابن کثیر و تفسیر المنیر و هبه الزحیلی می باشد).
- 3- **تفسیر معالم التنزیل - بغوی:**
 تفسیر البغوی تألیف حسین بن مسعود بغوی (متوفی سال 516 هجری قمری) این تفسیر اصلاً به زبان عربی نوشته شده، و از تفسیر الکشف و البیان ثعلبی بسیار متأثر می باشد.
- 4- **تفسیر زاد المسیر فی علم التفسیر:**
 تألیف: ابن جوزی ابوالفرج عبدالرحمن بن علی (510 هجری/ 1116 میلادی - 12 رمضان 592 هجری) «زاد المسیر فی علم التفسیر» مشهور به «زاد المسیر»، تفسیر متوسط ابن جوزی میباشد که: این تفسیر خلاصه از تفسیر بزرگ وی بنام المعنی فی تفسیر القرآن می باشد.
- 5- **البحر المحیط فی التفسیر القرآن: ابو حیان الأندلسی:**
 تألیف: محمد بن یوسف بن علی بن حیان نفری غرناطی (654 - 745 ق) مشهور به ابوحیان غرناطی. تفسیر «البحر المحیط» اصلاً به زبان عربی تحریر شده است.
- 6- **تفسیر القرآن الکریم - ابن کثیر:**
 تفسیر القرآن العظیم تألیف عماد الدین اسماعیل بن عمر بن کثیر دمشقی (متوفی 774 ق) مشهور به ابن کثیر. (جلال الدین سیوطی، مفسر و قرآن شناس بزرگ اسلامی میفرماید: ابن کثیر تفسیری دارد، که در سبک و روش همانندش نگاشته نشده است).
- 7- **تفسیر بیضاوی:**
 یا «أنوار التنزیل و أسرار التأویل، مشهور به «تفسیر بیضاوی» در قرن هفتم هجری به زبان عربی نوشته شده. تألیف ناصرالدین عبد الله بن عمر بیضاوی (متوفی سال 791 هـ)
- 8- **تفسیر الجلالین « التفسیر الجلالین »:**
 جلال الدین محلی و شاگردش جلال الدین سیوطی (وفات جلال الدین محلی سال 864 و وفات جلال الدین سیوطی سال 911 هـ) (سال نشر: 1416 ق یا 1996 م. این تفسیر در قرن دهم هجری بزبان عربی و از معدود تفاسیری است که توسط چند عالم به رشته تحریر آمده است .
- 9- **تفسیر جامع البیان فی تفسیر القرآن - تفسیر طبری:**
 محمد بن جریر طبری متولد (224 وفات 310 هجری قمری) در بغداد ویا (839 - 923 میلادی) (قرن 4 قمری) شیخ طبری یکی از محدثین، مفسر، فقهی و مؤرخ مشهور سده سوم قمری است.
- 10- **تفسیر ابن جزئی التسهیل لعلم التنزیل:**
 تألیف محمد بن احمد بن جزئی غرناطی الکلبی مشهور به جزیّ (متوفی 741 ق) این تفسیر یکی از موجزترین و درعین حال مفیدترین و فراگیرترین تفاسیر مغرب اسلامی است.
- 11- **تفسیر صفوة التفاسیر:**
 تألیف محمد علی صابونی (مولود 1930 م) این تفسیر در سال 1399 ق نوشته شده است. نویسنده در تدوین این تفسیر از مهم ترین و معتبرترین کتب تفسیر از جمله: تفسیر طبری، کشاف، قرطبی، آلوسی، ابن کثیر، البحر المحیط و... استفاده بعمل آورده است.
- 12- **تفسیر ابو السعود:**
 «تفسیر إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الکریم» تألیف: مفسر شیخ ابوالسعود محمد بن محمد بن مصطفی عمادی (متوفی 982) از جمله علمای ترک نژاد می باشد.
- 13- **تفسیر فی ظلال القرآن:**
 تألیف: سید بن قطب بن ابراهیم شاذلی (متوفی سال 1387 هـ).
- 14- **تفسیر الجامع لاحکام القرآن - تفسیر القرطبی:**
 نام مؤلف: الام ابو عبد الله محمد بن احمد الانصاری القرطبی (متوفی سال 671 هجری)
- 15- **تفسیر نور دکتّر مصطفی خرم دل:**
 نام کامل تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن» تألیف: دکتّر مصطفی خرم دل از کردستان: (متولد سال 1315 هجری، وفات 1399 هجری).

16- تفسیر المیسر:

تأليف: دکتر عايض بن عبدالله القرني (اول جنوری 1959 م مطابق 1379 هجری)

17- تفسیر معارف القرآن:

مؤلف: حضرت علامه مفتی محمد شفیع عثمانی دیوبندی مترجم مولانا شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد یوسف حسین پور.

18- تفسیر خازان:

نام تفسیر: «لباب التأویل فی معانی التنزیل (تفسیر الخازان» تألیف: علاء الدین علی بن محمد بغدادی مشهور به الخازان (متولد ۶۷۸ و متوفای ۷۴۱ هجری میباشد.)

19- روح المعانی (آلوسی):

تفسیر «روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم» اثر محمود أفندی آلوسی است. (1217 – 1270ق)

20- جلال الدین سیوطی:

«الاتقان فی علوم القرآن» تفسیر الدار المنثور فی التفسیر با لمأثور» مؤلف آن: حافظ جلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر سیوطی شافعی. (۱۴۴۵- ۱۵۰۵م)

21- زجاج: «تفسیر معانی القرآن فی التفسیر»:

مؤلف: الزَّجَّاجُ أو أبو إسحاق الزَّجَّاجُ أو أبو إسحاق إبراهيم بن محمد بن السری بن سهل الزجاج البغدادی است. (241 هجری - 311 هجری 855- 923 میلادی)

22- تفسیر ابن عطیة:

نام کامل تفسیر: «المحرر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز ابن عطیة» بوده، مؤلف آن: أبو محمد عبد الحق بن غالب بن عبد الرحمن بن تمام بن عطیة الأندلسی المحاربی (المتوفی: 542 هـ)

23- تفسیر قتادة:

أبو الخطاب قتادة بن دعامة بن عكابة الدوسی بَصْرِي (۶۱ هـ - ۱۱۸ هـ، ۷۳۶-۶۸۰م) شیخ قتادة از جمله تابعین بوده، که در علوم لغت، تاریخ عرب، نسب شناسی، حدیث، شعر عرب، تفسیر، دسترسی داشت. و در ضمن حافظ بود، در بصره عراق زندگی بسر برده ولی نابینا بود. امام احمد حنبل در باره او میگوید: «او با حافظهترین اهل بصره بود و چیزی نمی شنید مگر اینکه آن را حفظ می کرد، من یک بار صحیفه جابر را برای او خواندم و او حفظ شد.» حافظه او در طول تاریخ ضرب المثل بود. او در عراق به مرض طاعون در گذشت.

24- تفسیر بیضاوی:

تفسیر الیضاوی (انوار التنزیل و اسرار التأویل) مؤلف: مفسر کبیر جهان اسلام شیخ ناصرالدین عبدالله بیضاوی.

25- تفسیر کشاف مشهور به تفسیر زمخشری:

«تفسیر الکشاف عن حقایق التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل» مشهور به تفسیر کشاف. مؤلف: جارالله زمخشری (27 رجب 467 - 9 ذیحجه 538 هـ) این تفسیر برای بار اول در سال: ۱۸۵۶ میلادی در دو جلد در کلکته به چاپ رسید، سپس در سال ۱۲۹۱ در بولاق مصر، و در سال های ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، و ۱۳۱۸ در قاهره هم به چاپ رسیده است.

26- تفسیر مختصر:

تفسیر ابن کثیر: مؤلف: ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید بن کثیر بن غالب طبری مشهور به جریر طبری متولد 224 وفات 310 هجری قمری در بغداد (218 - 301 هجری شمسی. تاریخ طبری مشهور به پدر علم و تاریخ و تفسیر است.

27- مفسر صاوی المالکی:

«حاشیة الصاوی علی تفسیر الجلالین فی التفسیر القرآن الکریم» مؤلف: احمد بن محمد صاوی (1175- 1241ق) است.

28- فیض الباری شرح صحیح البخاری:

داکتر عبد الرحیم فیروز هروی، سال طبع: 26 Jan 2016

29- صحیح مسلم - و صحیح البخاری:

گردآورنده: مسلم بن حجاج نیشاپوری مشهور به امام مسلم که در سال 261 هجری قمری وفات نمود. وگرد آورنده صحیح البخاری: حافظ ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن مغیره بن بردزبه بخاری (194 - 256 هجری)

30- سعید حوی:

حَوّی، سعید، حَوّی، سعید، مفسر «الاساس فی التفسیر (یازده جلد؛ قاهره ۱۴۰۵)، که از مهم ترین و اثر گذار ترین آثار حوی به شمار می آید.

31- مفردات الفاظ القرآن:

از راغب اصفهانی. (خیر الدین زرکلی در کتاب «الأعلام» گفته: او اهل اصفهان بود اما در بغداد سکونت گزید، ادیب مشهوری بود، و در سال 502 هجری قمری وفات کرد». امام فخرالدین رازی در کتاب «تأسیس التقدیس» در علم اصول ذکر کرده که راغب از ائمه اهل سنت است و مقارن با غزالی بود. (بغیة الوعاة 2 / 297، و أساس التقدیس صفحه 7).

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**